

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED · V NITRE

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚSAV

č. 3

NITRA 1959

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED · V NITRE

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚSAV

č. 3

NITRA 1959

O B S A H

I. Š T Ú D I E

P r o n i n V.V.	
Archeologické nálezy na Černeckej hore v Mukačeve (Zakarpatská oblasť USSR)	5
Археологические находки на Чернецкой горе (Закарпатская область УССР)	14
B á n e s z Ladislav	
Poznámky k nálezom z Černeckej hory pri Mukačeve (USSR)	21
T o č í k Anton	
Parohová a kostená industria maďarovskej kultúry na juhozápadnom Slovensku	23
Knochen- und Geweihindustrie der Maďarovce-Kultur in der Südwestslowakei	42
P o r u b s k ý Jozef	
Lužické popolnicové pole a laténske sídlisko v Malých Kršteňanoch	55
U h l á r Vlado	
Púchovské sídlisko spreď Liskovskej jaskyne	71
Eine Púchov-Siedlung vor der Höhle Liskovská jaskyňa	84
K o l n í k Títus - P a u l í k Jozef	
Čachtice v praveku (súpis archeologickej zbierky v Čachticiach)	87
A n d e l Karol	
Pekáče a pece z doby hradištnej v Zemplíne	115
Burgwallzeitliche Backschüsseln und Backöfen in Zemplín	121

II. D R O B N É Č L Á N K Y

B á n e s z Ladislav	
Problematický stredopaleolitický nález zo severovýchodného Slovenska	131
P o r u b s k ý Jozef	
Eneolitická hlinená pec v Zlatých Moravciach	133
B a l a š a Gejza	
Lužické žiarové pohrebisko v Novom Meste nad Váhom	138
D u l k a Ján	
Keramika chotínskej skupiny v Okresnom múzeu v Piešťanoch	141
P a u l í k Jozef	
Mladohalštatská zemnica v Bučanoch	146
T o m e č e k Dezider	
Pobedimské "Hradištia"	148
B i a l e k o v á Darina - P a u l í k Jozef	
Nové nálezy z "Hradišt" pri Pobedime	153
V a l š í k J.A. - P o s p í š i l M.F. - H a n u l í k M.	
Požiadavky antropológa na archeologického pracovníka	159

III. Z P R Á V Y O V Ý S K U M O C H Z A R O K 1 9 5 8

B á r t a Juraj	
Výskum jaskyne Čertovej pece pri Radošinej	163
B á n e s z Ladislav	
Výskum neolitického sídliska v Horných Lefantoviach	164
T o č í k Anton	
Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Matúškove	167

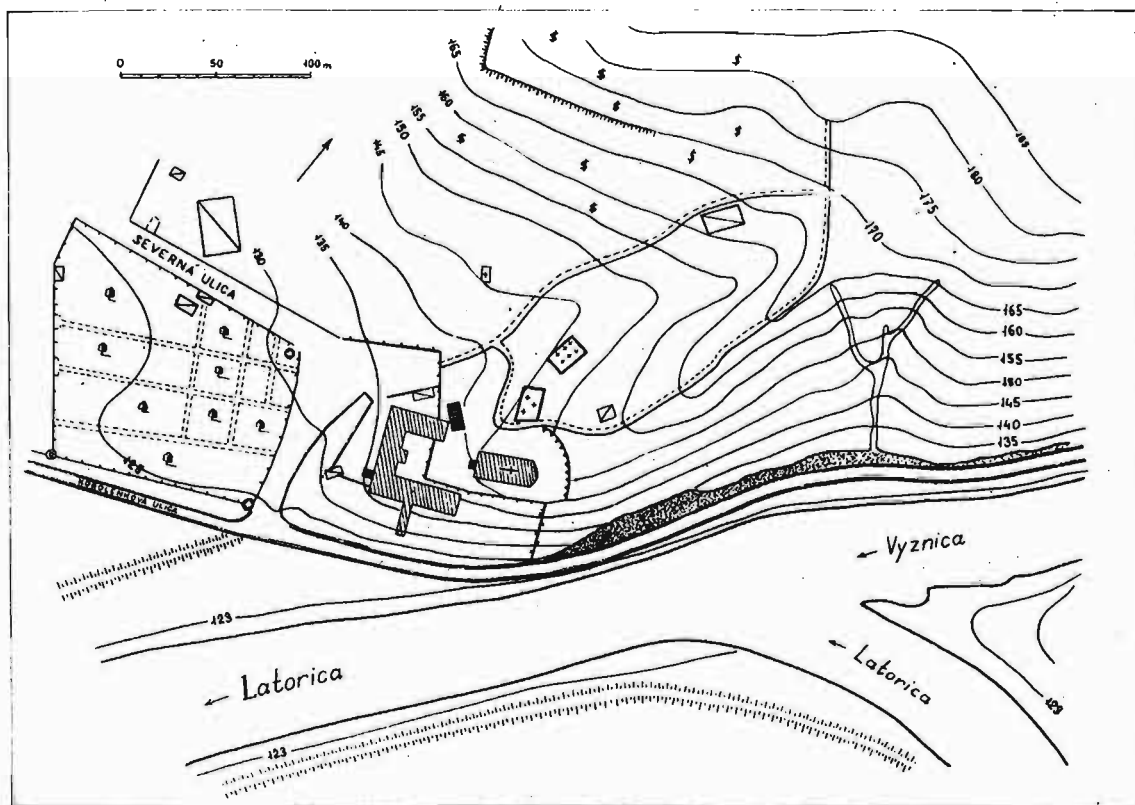
T o č í k Anton	Hroby zo staršej doby bronzovej v Bohuniciach	168
T o č í k Anton	Další rok výskumu v Nitrianskom Hrádku na "Zámečku"	168
T o č í k Anton	Nové sídliskové nálezy z Kamenína	170
D u š e k Mikuláš	Výskum pohrebiska juhovýchodnej mohylovej kultúry vo Svätom Petri	172
J a n š á k Štefan	Mohylník zo strednej doby bronzovej v obci Buková	173
T o č í k Anton	Hroby zo strednej doby bronzovej v Kamenici nad Hronom	175
T o č í k Anton	Pohrebisko z doby bronzovej a halštatskej v Malej nad Hronom	175
Č i l l i n s k á Zlata	Záchranný výskum v Michalovciach	176
P a u l í k Jozef	Halštatsko-laténske osídlenie "Hrádku" v Michalovciach	177
T o č í k Anton	Nové laténske a slovanské hroby vo Sv. Michale nad Žitavou	180
K o l n í k Títus - P a u l í k Jozef	Pokračovanie výskumu v Očkove	180
K o l n í k Títus	Rímsko-barbarské nálezy na "Dolnom poli" v Pobedíme	183
B i a l e k o v á Darina	Staroslovanské nálezy z "Dolného poľa" v Pobedíme	186
B i a l e k o v á Darina	Predbežná zpráva z výskumu slovanského sídliska v Siladičiach	188
K r a s k o v s k á Ľudmila	Avarsko-slovanské pohrebisko v Bernolákove	190
K r a s k o v s k á Ľudmila	Výskum hradiska "Na pieskach" pri Devínskej Novej Vsi	191
K r a s k o v s k á Ľudmila	Výskum hradiska pri Svätom Jure	193
H a b o v š t i a k Alojz	Zaniknutá osada v chotári obce Bohatá	194
H a b o v š t i a k Alojz	Zisťovací výskum na Baratke pri Leviciach r. 1958	196
P o l l a Belo - Š t e f a n o v i č o v á Táňa	Zpráva o historicko-archeologickom výskume na Bratislavskom hrade za rok 1958	197
P o l l a Belo	Záchranný historicko-archeologický výskum v Budmericiach	201
P e t r o v s k ý Š i c h m a n A.J.	Výskumy v oblasti Krajského múzea v Žiline za rok 1958	203
O Z N A M Y R E D A K C I E		206

I. ŠTÚDIE

ARCHEOLOGICKE NÁLEZY NA ČERNECKEJ HORE V MUKAČEVE (ZAKARPATSKÁ OBLASŤ UŠSR)

V. V. PRONIN

Zakarpatsko z hľadiska rozšírenia kultúry pásikovej keramiky nachádzalo sa pri migrácii obyvateľstva z pridunajských sídlisk na sever jednak v bezprostrednej blízkosti týchto sídlisk a jednak na smere ich rozptýlenia; tým jeho archeologický materiál nadobúda nielen miestny, ale aj širší význam. Hoci pôvod tripoľskej kultúry z kultúry pásikovej keramiky je spornou otázkou,¹ v každom prí-

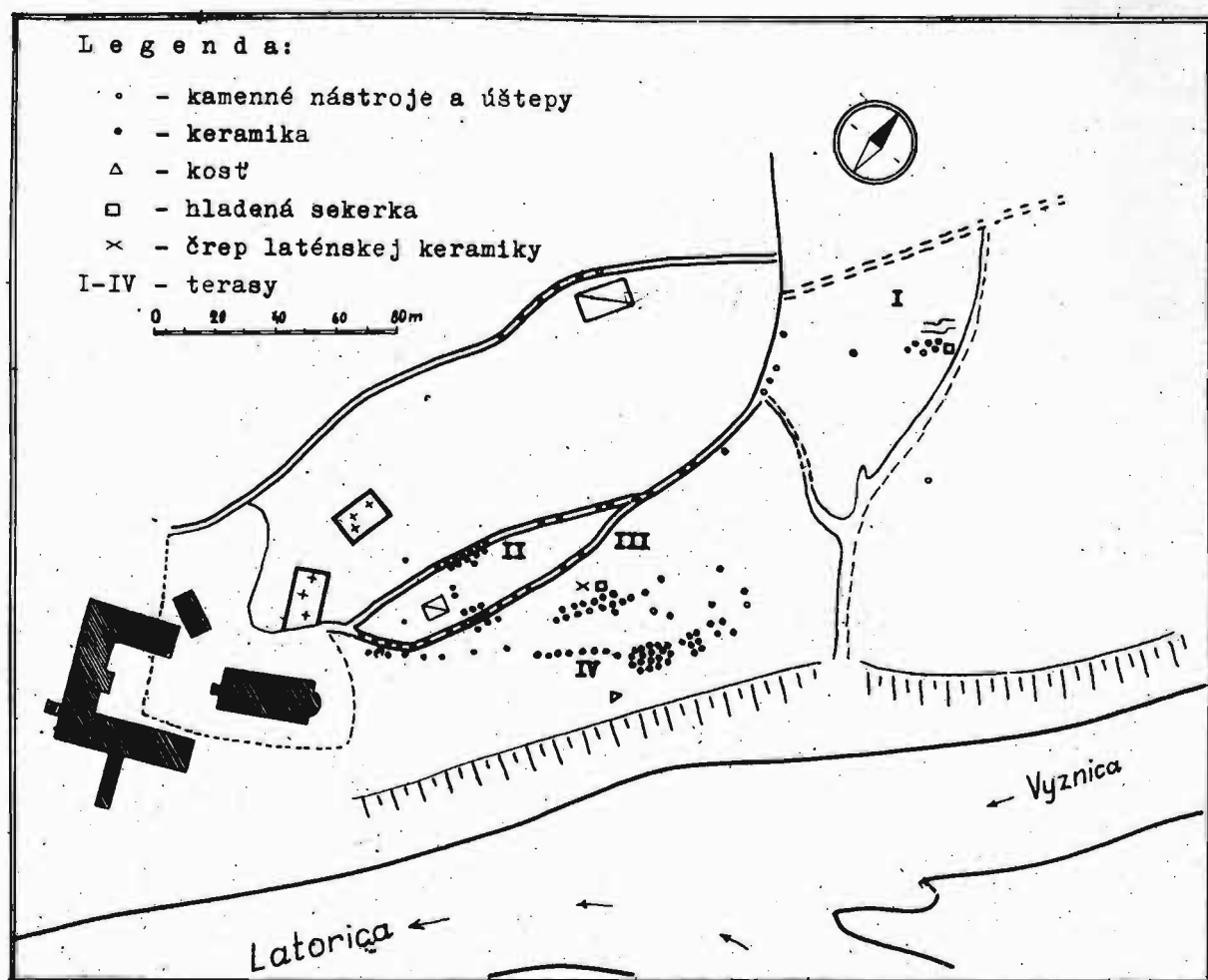

Obr. 1. Černecká hora pri Mukačeve. Situačný pian.

pade ich geografické susedstvo a určitá synchronnosť sú nesporné; všetky tieto problémy sú zrejme v akejsi miere spojené s formovaním staroslovanských plemien alebo mali naň vplyv.

Každý pokus archeologického spresnenia údajov letopisca Nestora o tom, že Slovania, ktorí sa usadili na Dunaji (čo treba rozumieť v širokom zmysle), pohli sa odtiaľ do svojej budúcej historickej vlasti - východoeurópskej roviny,² môže byť zaujímavý pre archeológov študujúcich otázky etnogenézy Slovanstva. Zrejme však za základ hľadania pravlasti Slovanov treba brať údaje prvých slovanských historických prameňov.

I keď v danej etape našich znalostí ťažko s určitosťou tvrdiť, že archeologický materiál Černeckej hory patril obyvateľstvu, z ktorého sa neskoršie formovali Slovania, predsa vzájomný vliv možno považovať za viac než iba pracovnú hypotézu. Zakarpatsko bolo už v stredoveku, nehľadiac na určitú izolovanosť jeho obyvateľstva, akokoľvek je to paradoxné, mostom medzi východom a západom, a tiež medzi severom a juhom. Arpádovi Maďari i Batuove hordy postupovali nielen cez Zakarpatsko, ale najmä údolím rieky Latorice. Spojenie Transylvánie s Moravou a Slovenskom sa uskutočňovalo cez oblasť horného Potisia. Vzniká prirodzený predpoklad, že v dobe kamennej bolo Zakarpatsko oblasťou, nachádzajúcou sa na styku rozličných kultúr. Rad reakčných historikov sa pokúšal predstaviť Zakarpatsko

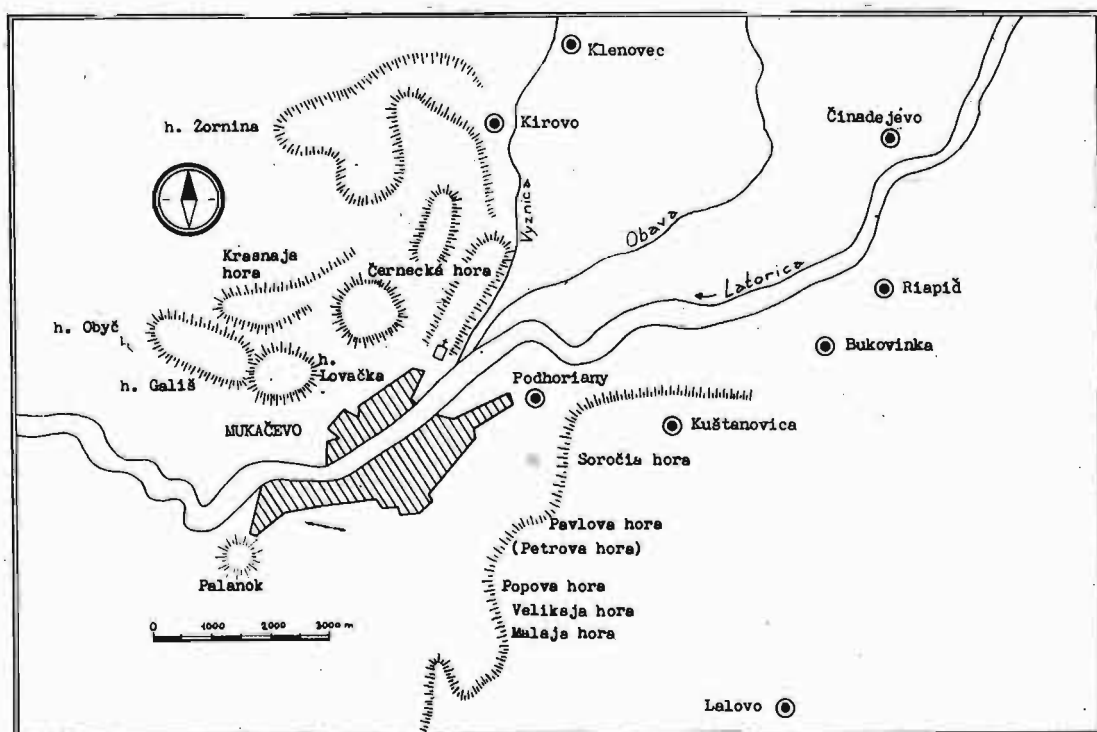
Obr. 2. Černecká hora pri Mukačeve. Miesta nálezov a štyri terasy.

ako ustrnuté pásmo a karpatský chrbát ako čínsky múr. Archeologické údaje toto vyvracajú a ukazujú, že Zakarpatsko bolo svojho druhu koridorom a jeho horské prechody "cestami"; nie náhodou sa to spomína už v Slove o pluku Igorovom.

Černecká (ľudovo Černečia) hora sa rozprestiera severovýchodne od Mukačeva (Zakarpatská oblasť USSR) a teraz patrí do obvodu mesta. Predtým patrila k Rozvigu, ktoré spolu s predmestím Podmonastyrom bolo na pravom brehu Latorice, pretekajúcej cez mesto a vytváralo tak osadu susediacu s mestom. Mesto samo sa rozprestiera v údolí rieky vytekajúcej z hôr do roviny; v jeho južnej časti je starodávna pevnosť, ktorá bola slovanským hradiskom ešte pred príchodom Maďarov (r. 896).³ Pevnosť dal vystavať Fiodor Koriatovič (r. 1350)⁴ a neskoršie bola niekoľkokrát prebudovaná.⁵ Černecká hora dostala svoje meno od mníšskych osád, podľa starého podania z XI. storočia,⁶ dávanych do súvislosti s dcérou kijevského kniežata Jaroslava - Anastáziou, ženou uhorského kráľa Andreja I, s ktorou vraj prišli kijevskí mnísi a usadili sa na tejto hore.

Na samej hore okrem kláštorných niet iných budov. Na severe je vinohrad a na severovýchodne nevelké pastvisko (obr. 1).

Zakarpatsko je bohaté na archeologický materiál. V druhej polovici XIX. storočia tu robil vykopávky známy archeológ-amatér T. L e h o c z k y, ktorý zozbieral značné množstvo materiálu a publikoval niekoľko prác.⁷ V čase predmníchovskej ČSR bolo odkrytých niekoľko mohylníkov.⁸ Od vzniku Zakarpatskej oblasti USSR⁹ začali sa archeologické vykopávky uskutočňovať systematickejšie, ich metódika sa značne zlepšila, viac pozornosti sa venuje sociálno-ekonomickej štruktúre prvobytnnej spoločnosti a vedecky objektívnejšie sa interpretuje archeologický materiál, ktorý možno považovať za praslovanský. Archeologické vykopávky robia vedeckí pracovníci Ľvovského oddelenia Archeologického ústavu Akadémie náuk USSR, prednášatelia archeológie na Užhorodskej univerzite a pracovníci Vlastivedného múzea v Užhorode,¹⁰ jeden z jeho najlepších spolupracovníkov - P. P. S o v a - upozornil autora tohto článku na výskyt archeologického materiálu na Černeckej hore. Od tohto času po niekoľko rokov (1951 - 1953, 1956 - 1957) zbieral sa na

Obr. 3. Mapa údolia Latorice

hore archeologický materiál prevažne na miestach vymývaných dažďami a vodou z roztopeného snehu, hlavne na jar, keď je menej trávy. Voda pri zmývaní pôdy odкрýva kultúrnu vrstvu v hĺbke 20 - 25 cm¹¹ a zmýva prach z kameňov. Daný materiál možno nazývať zberom, pretože vykopávky sa tu neuskutočnili. No i tak sa materiál ukázal dostatočne hojným a zaujímavým a v tomto článku sa pokúsim o jeho opísanie.

Situovanie Černeckej hory možno v archeologickom zmysle nazvať klasickým, pretože sa tu kumuluje niekoľko podmienok, charakteristických pre staré osídlenie:

1. Karpaty tu končia a vytvárajú predhorie, ktoré prechádza do roviny. Predhoria sa v staroveku obyčajne osídľovali, čo má analógiu v krymských¹² a kaukazských¹³ staniach. Jestvujú etnografické porovnania Kaukazu a Karpát.¹⁴

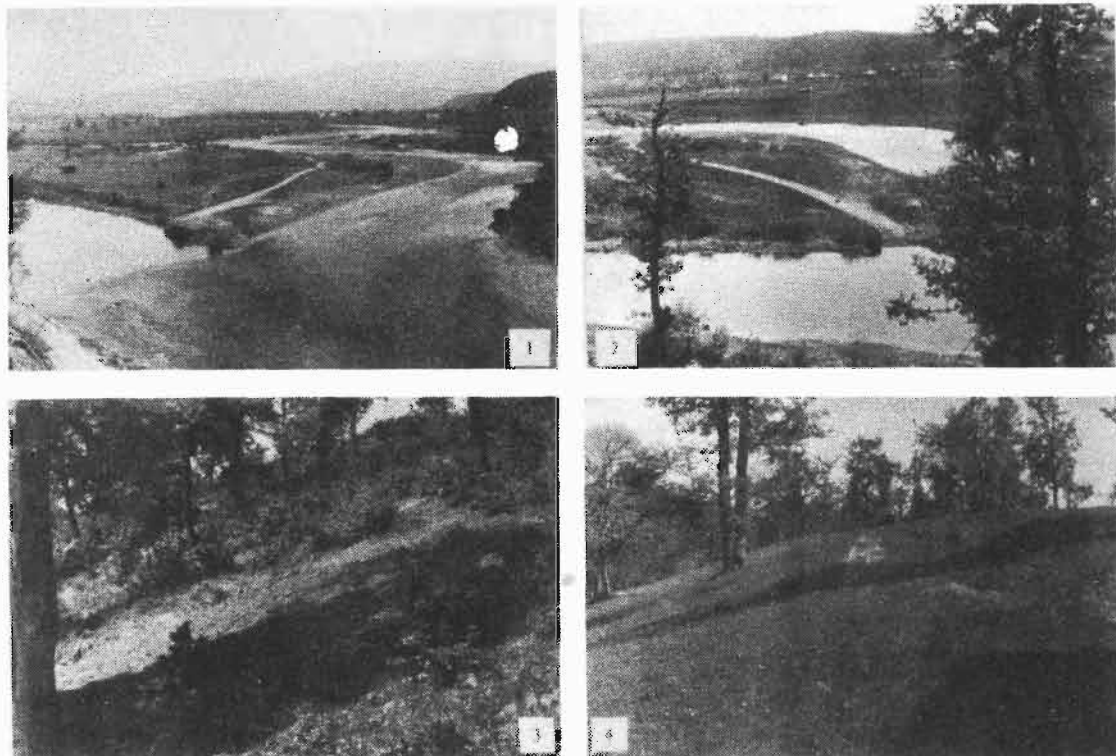
2. Pod Černeckou horou tečie rieka Latorica¹⁵ a robí tu niekoľko záhybov; do nej vteká druhá nevelká riečka - Vyznica.¹⁶ Väčšina nálezov bola objavená nad miestom sútoku týchto riek¹⁷ (obr. 2).

3. Časť archeologického materiálu bola nájdená na svahoch hory, obrátených na juh (obr. 4: 4) a chránených Karpatmi pred severnými vetrami, čo bolo osobitne dôležité v období paleolitickom.

4. Vyvýšené polozenie hory zabezpečovalo pred povodňami.

5. Rad rokľín (i na niektorých miestach príkreho, stržovitého svahu k rieke) bol výhodný pre lov. Rokliny mohli byť využité na zaháňanie zveri.

6. Neďaleko od miesta nálezov (asi 2,5 km) je v listnatom lesnom masíve (buk a dub) ostrovček borovicového lesa. Niektorí bádatelia flóry Karpát také ostrovy považujú za zvyšky dávnych ihličnatých lesov, ktoré jestvovali v dobe chladnejšej klímy. Na tejto hore teda oddávna rastie les, čo je vhodné miesto pre lov.

Obr. 4. Okolie Černeckej hory pri Mukačeve. 1, 2 - sútok Latorice a Vyznice, 3 - nálezisko eneolitických pamiatok, 4 - predpokladané miesto stanice.

7. Je tu vhodné miesto pre primitívne poľnohospodárstvo. Medzi Latoricou a Vyznicou je polostrov (obr. 4: 1, 2), na jar čiastočne zaplavený vodou, ktorá naň nanáša íl; pôda je kyprá. Okrem toho z okolitých predhorí sú vodou odplavované vulkanické tufy.¹⁸ Je tu možný vznik poľnohospodárstva, prechod k výrobnému hospodárstvu.

Pôda Černeckej hory sa vytvorila z aluviálno-diluviálnych usadenín. V niektorých miestach vystupujú tvrdé zeminy. V lesnom pásme sa začínajú hnedé pôdy.¹⁹ Vulkanické tufy boli vhodné na budovanie zemníc. V severnej časti hory, v lese, je umelá jaskyňa, dlhá asi 20 m, rozvetvujúca sa na niekoľko chodieb; jej vek nie je zistený, no v každom prípade také jaskyne bolo možné v hore vyhľadávať.

Miesta nálezov zaberajú priestor asi 2,5 ha. V niektorých prípadoch sú nálezy hustejšie, na iných miestach značne redšie. No pretože vykopávky neboli vykonané, môže to závisieť od náhodných príčin: intenzívnejšie rozmytie pôdy, jej erózia a i.

Okolie Mukačeva je známe neolitickými pamiatkami a nálezmi; boli uskutočnené vykopávky na Malej hore,²⁰ vyskytli sa nálezy na Veľkej hore, Pavlovej, Kamenke,²¹ Soročie hore, v Kuštanovici, a tiež na Žorníne, Krásnej Hore, Lovčačke, Gališi a Obyči.²² V obci Kirovo²³ sa vyskytli nálezy z doby bronzovej. Tak okolo celej Černeckej hory sa objavoval archeologický materiál, iba sama hora zostávala archeologicky nemou oázou. Teraz sa tento nedostatok čiastočne odstraňuje, hoci podľa všetkého iba systematický výskum môže dať jasnejší obraz a nové objavy.

V podstate na Černeckej hore možno rozlíšiť štyri terasy (obr. 2). Prvá - vrchná, kde sa našla hladená sekerka a fragmenty keramiky, je analogická Malej hore a patrí k neskorému neolitu. Druhá terasa, na ktorej sa našli predmety starobylého vzhľadu (napr. vysoké škrabadlá), patrí možno k mladšiemu paleolitu. Ostatné dve terasy sú na svahu hory k Latorici: tretie - vrchná, kde sa našli charakteristické jadrovité nástroje, patrí k strednému neolitu a štvrtá, asi o 15 m bližšie k Latorici položená, z ktorej sú retušované hroty striel i obojstranne retušované predmety; možno ju zaradiť do eneolitu. Môžeme teda predpokladať, že Černecká hora bola obývaná ľuďmi v priebehu dlhej doby, hoci je ťažko určiť, či tu žilo obyvateľstvo nepretržite, alebo či v osídlení boli značné intervaly. Okrem toho obyvateľstvo sem mohlo prichádzať sezónne na lov, chytanie rýb, pasenie statku a pod.; je veľmi pravdepodobné, že Černecká hora mohla slúžiť ako dočasná stanica kočovníkov.

Hojnosť jadrovitých nástrojov, jadier a osobitne odštepov svedčí o tom, že sa tu spracúvali suroviny. Vzniká teda predpoklad o jestvovaní stanice; mohla byť na svahu hory obrátenom k rieke, na štvrtej terase, v mieste kde sa nachádza väčšina kamennej suroviny a kde možno pozorovať akoby popolové škvrny. Okrem toho tu stretáme zvyšky zrejme obhorenej hlíny, ktorá mohla byť používaná na vymazávanie prútia pri stavbe zemníc.

Na svahu hory možno pozorovať prítomnosť ryjúcich zvieratiek, činnosťou ktorých mohol byť kamenný materiál premiestňovaný, a preto je ťažko určiť, či v danom prípade bola odkrytá kultúrna vrstva, hoci toto možno niekedy tvrdiť jednak preto, že niektoré z nálezov, napr. jadrovité nástroje, sú príliš masívne na to, aby boli považované za vyhrabané, jednak - a hlavne - podľa vzhľadu pôdy. Okrem toho mohli byť predmety odnesené prúdom vody, mohli byť zašliapané atď.

Vecný materiál Černeckej hory je reprezentovaný hlavne kamennými nástrojmi a odštepmi.²⁴ Keramiky bolo nájdené málo, celkom 12 fragmentov o rozmeroch približne 4 x 4 cm, o málo viac bolo nájdených drobných úlomkov (asi 2 x 2 cm).

Tieto kúsočky sú rozličné čo do materiálu, farby i formy. Tri veľké fragmenty žltej farby majú hrúbku stien 13, 11 a 7 mm. Hlina veľkého fragmentu je dobre vymiesená. Štyri ostatné fragmenty sú z pohrebnej nádoby, pretože na ich vnútornej strane vidno popol. Pre nepatrné rozmery zlomkov keramiky formy nádob nemožno zistiť. O štyroch spomenutých úlomkoch možno povedať iba toľko, že patria nádobe s plochým dnom. Jeden čierny čriepok je možno časťou okraja ústia. Druhý čriepok je tmavosivej farby a z pevnej hliny, v hline vidno drvené kamienky; možno na ňom pozorovať ornament, urobený na okraji nádoby: - prstom vtlačený jamkový vzorček.²⁵ Menšie čriepky žltej farby (niektoré vnútri sivé) sú značne tenšie - 4 až 5 mm. V hornej časti tretej terasy bol nájdený plochý fragment nádoby (rozmery 4 x 6 cm), vyrobenej na hrnčiarskom kruhu, s veľmi silným primiešaním tuhy do drobného piesku; patrí do laténskej doby.²⁶ Teda hoci sa našlo málo črepov, predsa možno medzi nimi rozlíšiť sedem skupín, patriacich zrejme do rôznych období. Daná keramika (i pri určení období do ktorých patrí) môže byť iba relatívnym podkladom pre datovanie stanice;²⁷ stanica bola nájdená značne stranou od miesta nálezov.

Úlomok kosti bol len jeden a našiel sa na spodnom svahu hory blízko cesty a rieky (obr. 7).

Najhorejší a najrozmanitejší je kamenný materiál.

Na prvom mieste treba spomenúť prítomnosť jadrovitých nástrojov, ktoré možno na prvý pohľad považovať za jadrá (obr. 7, hore). Je ich osem²⁸ a sú osobitne charakteristické pre danú stanicu: majú výrazný zubkovitý okraj, vhodný na opracúvanie dreva i kostí. Sú vyrobené z veľkých okruhliakov.

Ďalšie nálezy predstavujú široké úštepky, ktoré sú na okrajoch čiastočne opracované; sú nevelké - 5 x 3 cm (obr. 5).

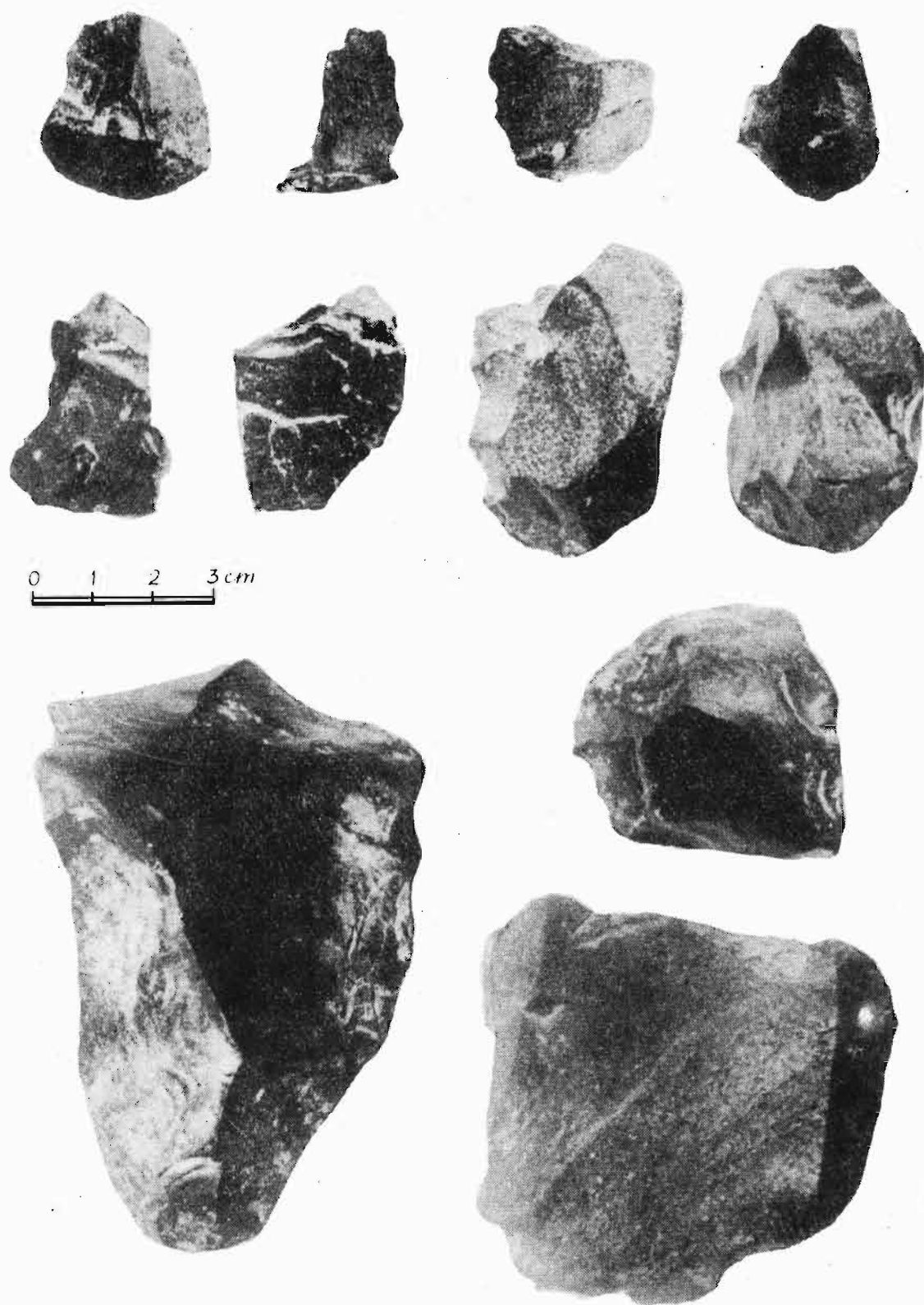
Čepeľovitých úštepov sa našlo šesť. Niektoré z nich sú kruhové (obr. 8, vpravo). Vyskytla sa jediná kamenná čepeľ s úžitkovou retušou (obr. 6, vpravo).

Značný počet masívnych úštepov rozličných foriem je pre kamenný inventár Černeckej hory charakteristický. Úštepov strednej veľkosti (obr. 7, dolu) je 19. Osobitnú skupinu tvoria úštepky s bočným rydlom. Suroviny nástrojov sú rozličné: kremeň (prevláda), krištál, mramor, rohovec, obsidián.²⁹

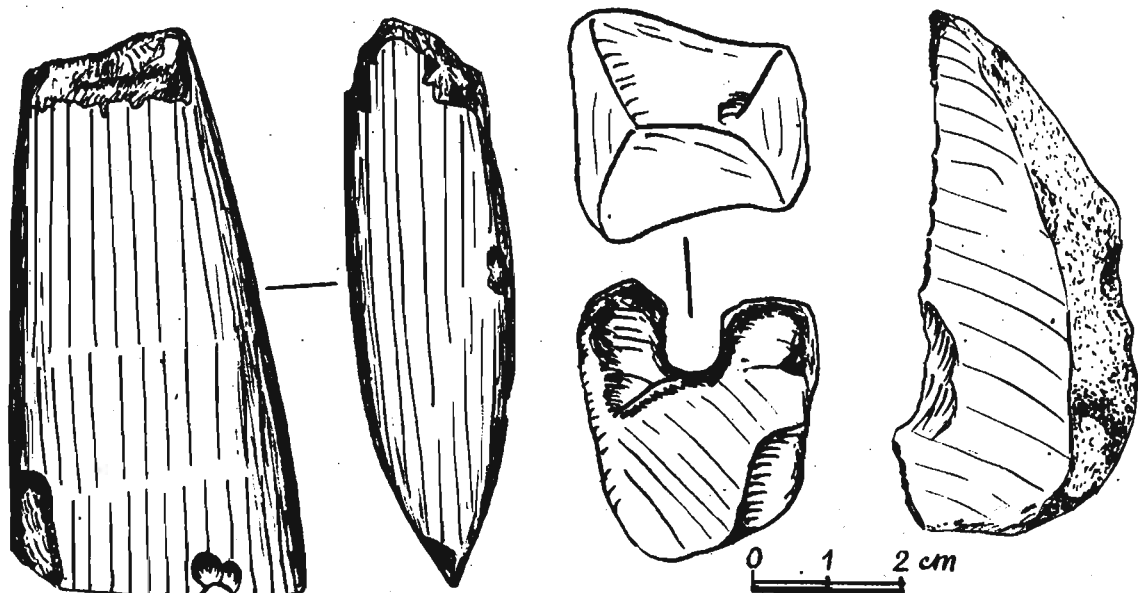
Osobitne charakteristické sú pre Černeckú horu nástroje a odštepky s vrubmi (obr. 8, 9 a 10). Vrub je taký častý, že ho možno nazvať svojho druhu vzorkou. Mohol mať rozličné určenie: na opracovanie hrotov striel a kopijí, spracúvanie šliach, výrobu povrazov z rastlinných vlákien, ostrenie šidiel a ihlíc a pod. Predpokladáme, že obyvatelia stanice sa v určitom a možno dlhom období života zaoberali lovom a rybárstvom. Toto sa vzťahuje na obdobie včasného neolitu. Brúsené sekerky sa našli tri (dve pozri obr. 6, vľavo), jedna z nich je prevrtnaná. Boli nájdené na prvej, druhej a v hornej časti tretej terasy.

Hroty striel sa našli vo veľkom počte a majú rozličnú formu. Vyskytujú sa primitívne i typické neskoroneolitické hroty z kremeňa s oblúkovitou vkleskle retušovanou základňou (obr. 11); sú zo štvrtej terasy. Podobné hroty sa našli "v hrobových oblastiach Groznenskej oblasti, Azerbajdžanu i Gruzínska" a "súhrnne sú datované bronzovou epochou, presnejšie III. - II. tisícročím pred n. l."³⁰ Treba však mať na zreteli, že v bronzovej dobe tieto hroty dostávajú trochu inú formu základne: v neolite bola oblúková³¹ a v dobe medenej sa stáva okrúhlejšou a hlbšou.

Hrotité úštepky sú reprezentované deviatimi exemplármi. Používali sa možno ako hroty kopijí alebo ako predmety na rezanie (obr. 12). Je tu jeden zaostrý hrot s typickou neolitickou retušou na jednej strane (obr. 11: 14, hore).³²

Obr. 5. Černecká hora pri Mukačeve. Ukážka nálezov.

Obr. 6. Černecká hora pri Mukačeve. Neolitické nálezy.

Našli sa štyri strúhadlovite retušované úštepý väčších rozmerov, vyrobené z krištáľa; majú retušou opravovanú rovnú pracovnú hranu (obr. 10, dole) a čiastočne pripomínajú neskoropaleolitické nástroje,³³ hoci patria do neolitu. Jeden z nich bol nájdený bokom (na sever) od druhej terasy vo vzdialenosti 15 m (obr. 10: 2, dole).

Sú tu i konkávne retušované úštepý (obr. 10: 7), ako aj rad predmetov z obsidiánu (obr. 11: 15, 16, 20 a 21 hore); jeden z nich (obr. 11: 16 dole) je čepeľovité škrabadlo, dosť silno opotrebované. Okrem toho sú tu i kúsky obsidiánu, reprezentujúce zásobu suroviny.³⁴ Zaujímavý je predmet z obsidiánu (obr. 11: 15, dole), zrejme určený na rezanie; sú tu také predmety i z iného materiálu, ako aj tri jadrá hranolovitého tvaru a nepravidelné jadrá (obr. 7, hore).

Mikrolitický inventár je dosť početný: niekoľko mikrolitických škrabadiel (obr. 11: 22, dole), doštičky geometrického tvaru (obr. 11, dole), čepeľovité úštepý (obr. 11: 4, dole). Osobitne zaujímavý je mikrolit (obr. 11: 12, dole), ktorý bol pravdepodobne časťou kombinovaného rybárskeho háčika.³⁵

Všetky spomenuté nálezy a predmety sú neklamným dôkazom najstaršieho osídlenia tohto kraja.

P o z n á m k y

- 1 K l e j n L.S., Voprosy proischozhenija Slavian, SA XXII, 1955, 265 ("Tri-poľskú kultúru však treba považovať za tráčku, nie slovanskú").
- 2 Tento proces mal niekoľko fáz: Slovania v dobe Trajána (pozri KSIA III, Kijev 1954, 8) ako i neskoršie Srbi a Chorváti šli už v opačnom smere.
- 3 M y c j u k O., Narysy z socialno-hospodarskoji istoriji Pidkarpatskoji Rusy, Užhorod 1936, 221.
- 4 Niektorí bádatelia (napr. A.L. P e t r o v) zrejme bez opodstatnenia vyvracajú tento dátum a vôbec pobyt Koriatoviča v Zakarpatsku pred koncom XIV. storočia. Pozri S z e n t i v á n y i M., Dissertatio paralipomenonica rerum memorabilium Hungariae, Trnava 1699, 51; J a n k o v i c h J.M., Mukačevsky hrad (Palanok) a Mukačevo, 1929.

- 5 B a l o g J., Munkács Vár története, Mukačevo 1890, 490; B a l a j t h y J., Munkács Vára, Košice 1827.
- 6 "Je vistka, ščo ziať Jaroslava Mudroho ugarskyj koroľ Andrij založyv manastyr Kolo Mukačeva, sprovadyvšy tudy čercniv iz ukrajinskych zemeľ, položenych na pivnič vid Karpat"; V o z n i a k M., Istorija ukrajinskoj literatury t.III, Ľvov 1924, 108; žiať, autor neuvádza, odkiaľ vzal túto zprávu.
- 7 L e h o c z k y T., Adatok hazánk archaeológiájához, Mukačevo, zv. I. 1892, zv. II. 1912. Archaeologiai Értesítő, Budapest, zv. II - XXI.
- 8 B ö h m J. a J a n k o v i c h J., Skythové na Podkarpatské Rusi, Praha 1936; Z a t l u k á l J., és E., Adatok Podkarp. Rusz praehisztóriájához, Mukačevo 1937; S k u t i l J., Paleolitikum Slovenska a Podkarpatské Rusi, Turč. Sv. Martin 1938.
- 9 Zmluva medzi SSSR a ČSR z 29. júna 1945.
- 10 B e r ň a k o v i č K.V., Issledovanija poselenij epochi rannego železa v Užgorode, NZUžGU XIII, 1955 (s vyznačenou literatúrou).
- 11 O kultúrnej vrstve možno hovoriť iba na svahu hory k Latorioi. Na hornej terase bol materiál nájdený prosto v pôde.
- 12 J e f i m e n k o P., Pervobytnoje obščestvo, Kijev 1953, 202.
- 13 Tamže, 204.
- 14 Napr. V o v k F., Kavkaz i Karpaty, Naukovyj Zbirnyk, Ľvov 1906.
- 15 Predtým mala omnoho viac vody.
- 16 Ľudové pomenovanie rieky Vyznice je Lomovaňa.
- 17 Daný proces (vytváranie staníc, sídlisk a neskoršie miest) je pri sútokoch riek veľmi charakteristický.
- 18 A n u č i n V.A., Geografija sovietskogo Zakarpatja, Moskva 1956, 67.
- 19 A n u č i n V.A., c. d., 38 - 43.
- 20 B e r ň a k o v i č K.V., Archeologičeskiye issledovanija v Zakarpatie v 1948 - 1949 gg., NZUžGU VI, 1952, 38 - 47.
- 21 Z a t l u k á l J. és E., c. d., 49 - 53.
- 22 J a n k o v i c h J., Podkarpatská Rus v prehistorii, Mukačevo 1931, 14.
- 23 Tamtiež, 55 - 57.
- 24 Asi 2000.
- 25 Najpravdepodobnejšie skýtska nádoba.
- 26 Približne V. stor. pr. n. l. Analógie sú na hore Lovačke pri Mukačeve (pozri J a n k o v i c h J., c. d., 33 - 35).
- 27 Výnimku tvorí prvá terasa, kde sa keramika našla spolu s brúsenou sekerkou; je synchrónna s Malou horou pri Mukačeve.
- 28 K tomu niekoľko kusov nie takých jasných obrysov.
- 29 Vyskytujú sa predmety z chalcedónu, jaspisu, liparitu, achátu. Nájdený bol skremenенý amonit, opracovaný ako hrot. Minerály boli určené F.V. Č u c h r o v o m a I.I. G i n z b u r g o m z Akadémie náuk SSR.
- 30 M a r k o v i n V.I., Archeologičeskiye pamiatniki, SA XX, 341.
- 31 K o z ł o w s k i L., Młodsza epoka kamienna w Polsce (Neolit), zv. IV., Ľvov 1924, 43; B r y k J., Kultury epoki kamiennej, zv. VIII - I., Ľvov 1928.
- 32 Vyššie spomenutý skremenенý amonit (na rubovej strane).
- 33 S o s n o v s k i j G.P., Pozdnepleolitičeskiye stojanki, GAIMK 1935.
- 34 Niekedy sa poznamenávalo, že "obsidián nablízku niet, privážal sa z Tokajského pohoria" (I.K. S v e š n i k o v, SA XIX, 116), no obsidián sa nachádza v Zakarpatsku v horách pri Berehove, v Mužijske.
- 35 Porovnaj J a n i t s L.I., Novyje dannyje, SA XIX, 188.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ НАХОДКИ НА ЧЕРНЕЦКОЙ ГОРЕ (ЗАКАРПАТСКАЯ ОБЛАСТЬ УССР)

В. В. П р о н и н

Чернецкая гора расположена к северо-востоку от города Мукачева, районного центра Закарпатской области УССР (см. рис. 1 - 4).

Положение Чернецкой горы в археологическом смысле можно назвать классическим, так как здесь сходятся ряд условий, характерных для древних поселений: Карпаты образуют здесь предгорье, переходящее в равнину; под Горой протекает река Латорица, в которую в этом месте впадает река Вызница; южные склоны Горы заслонены Карпатами от северных ветров; возвышенность Горы гарантировала от заводнений; наличие оврагов, обрывистого склона и леса делало местность удобной для охоты; место удобное для земледелия.

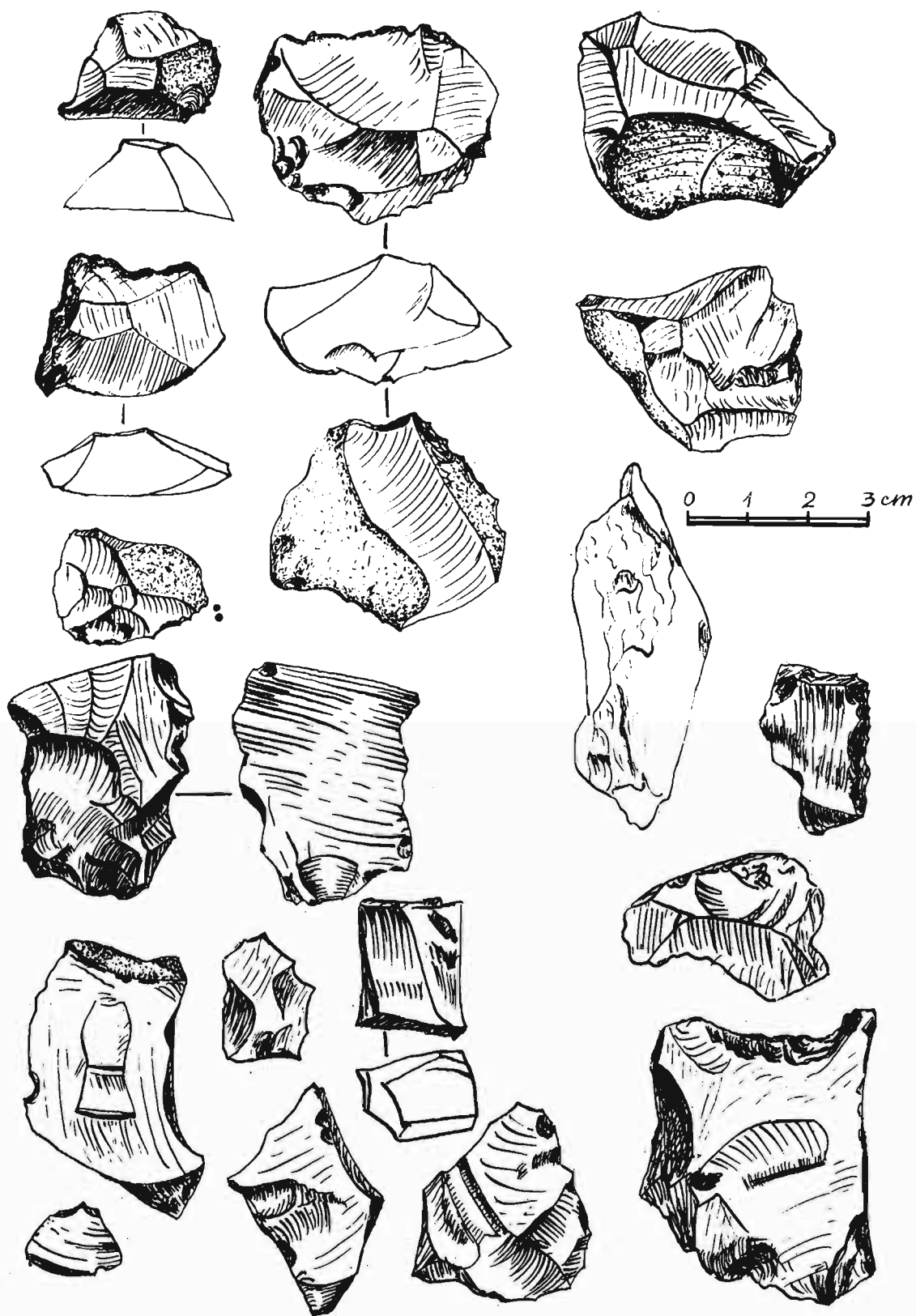
В 1951-1953 и 1956-1957 гг. был автором с площади около 2,5 га (главным образом на местах, вымываемых талыми и дождевыми водами) собран археологический материал (см. рис. 5 - 12), на основе которого он предполагает, что на этих местах в течение продолжительного времени в древности обрабатывалось местное сырье, т. е. выработывались каменные орудия.

Из палеолитических находок каменной индустрии на Чернецкой горе встречаются главным образом разного рода отщепы, нуклеусы, ножевидные пластинки, отщепы с ретушью, ножи, наконечники стрел и остроконечники.

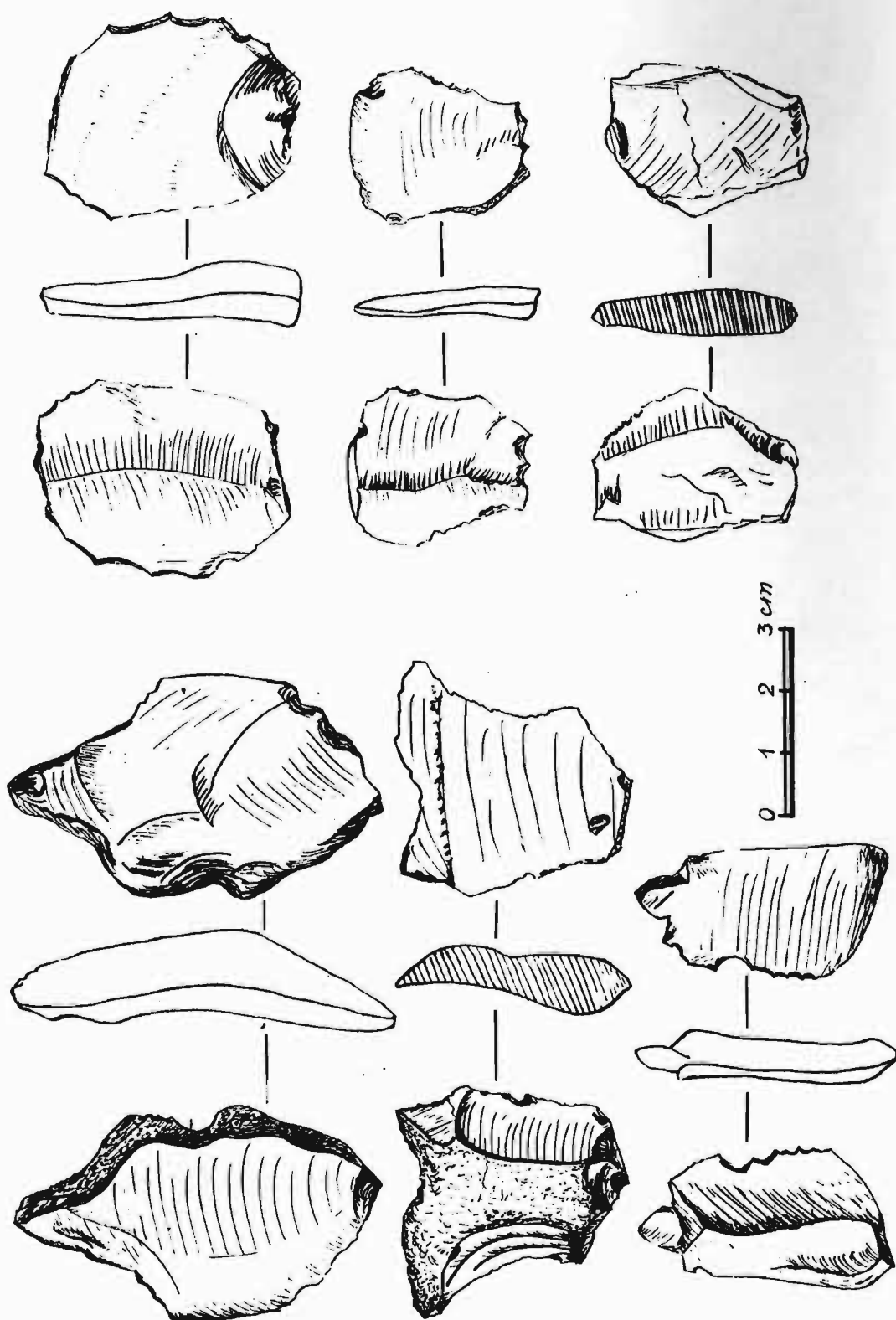
Численностью преобладают находки периода младшего палеолита, а также энеолита. Из них надо отметить находки микролитической индустрии: наконечники стрел, скребки, сверла, ножевидные пластинки, пластинки геометрических форм и др.

Керамики найдено не много, всего 12 фрагментов и немного больше обломков. Данная керамика, даже при фиксации ее времени, может считаться только относительным свидетельством датировки стоянки.

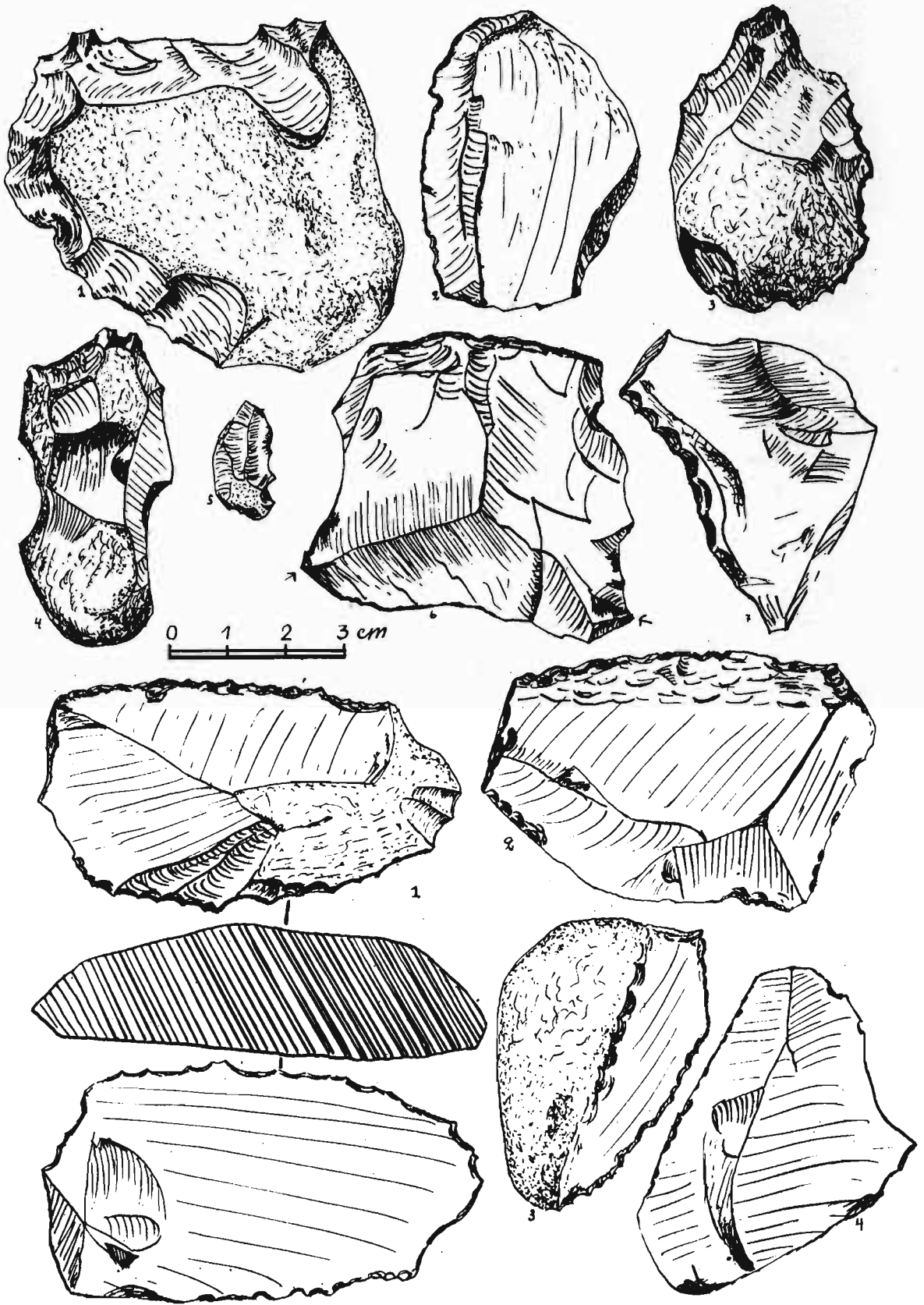
Приведенные выше находки являются неоспоримым доказательством древнего заселения Чернецкой горы, находящейся на важном перекрестке коммуникаций, ведущих в предгорья Карпат.

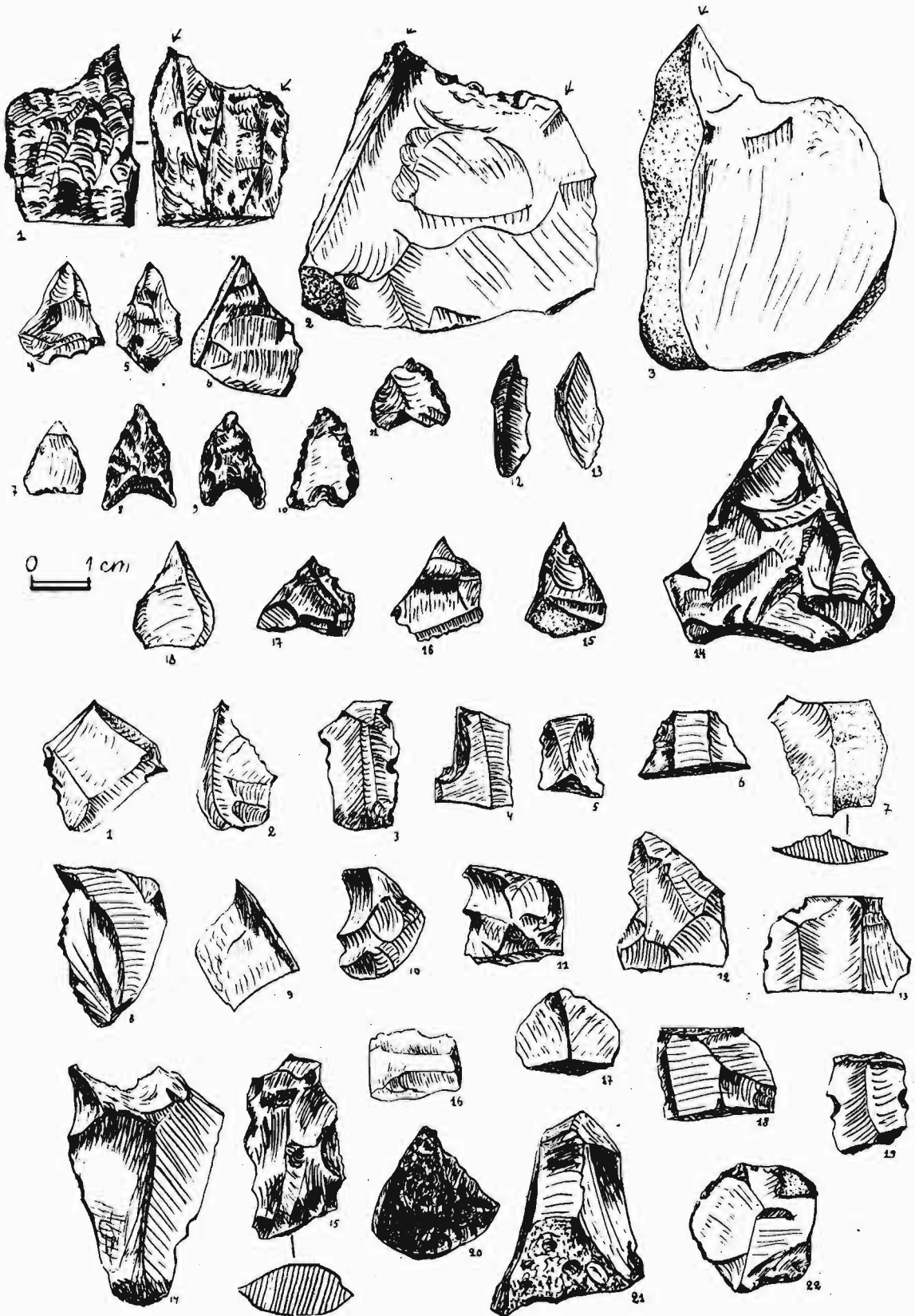
Obr. 7. Černecká hora pri Mukačeve. Ukážka kamenných artefaktov a kostný predmet.

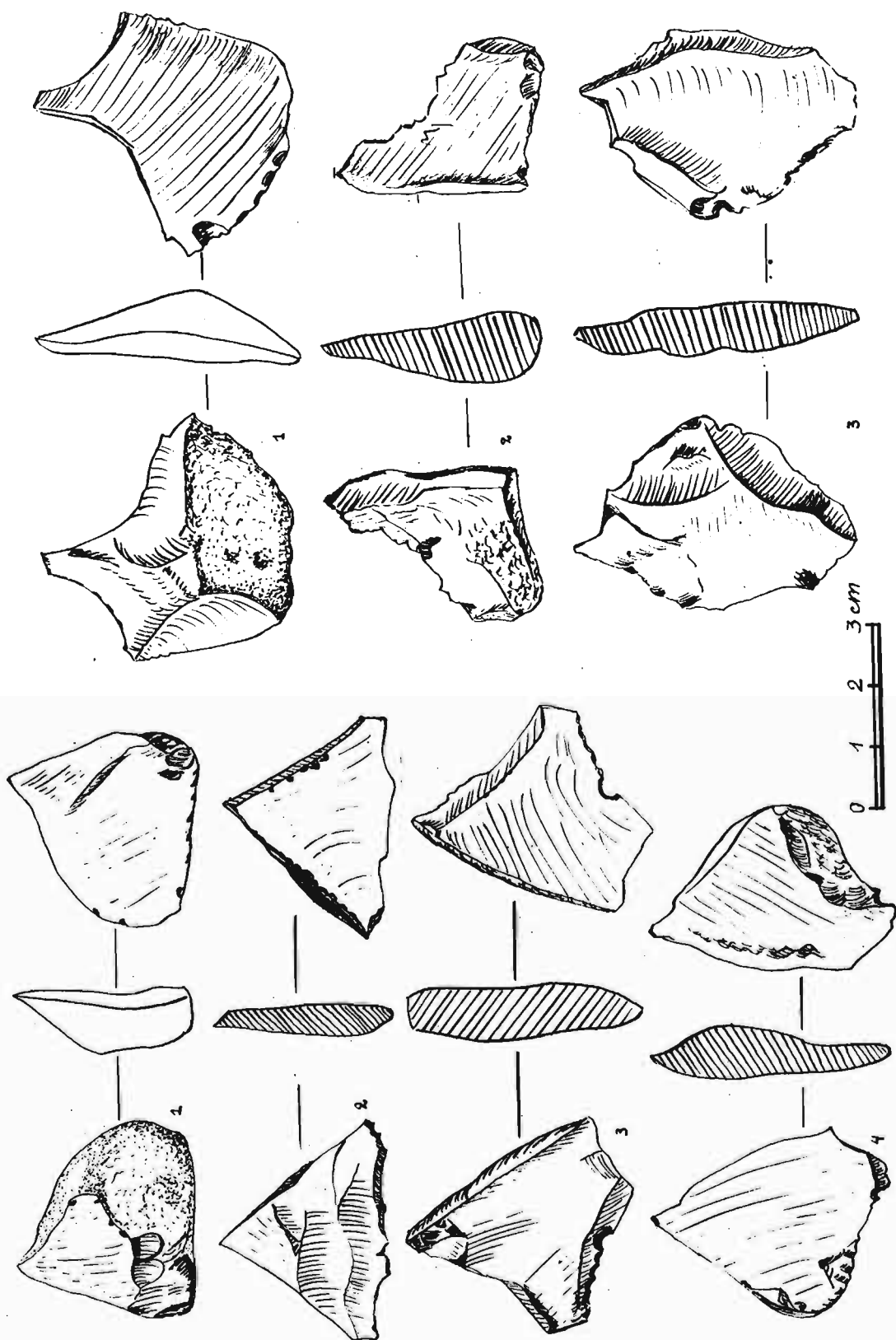
Obr. 8. Černecká hora pri Mukačeve. Hrotité a čepeľovité úštepý.

Obr. 10. Černecká hora pri Mukačeve. Vrubovité a strúhadlovité retušované úštepý.

Obr. 11. Černecká hora pri Mukačeve. Šípky a doštičkovité nástroje.

Obr. 12. Černecká hora pri Mukačeve. Hrotité úštepý.

POZNÁMKY K NÁLEZOM Z ČERNECKEJ HORY PRI MUKAČEVE (USSR)

Ladislav B á n e s z

Územie Zakarpatskej oblasti USSR po geografickej stránke patrí k vnútornému oblúku Karpatskej kotliny a ako také tvorí súčasť pravekého vývoja tejto oblasti. Pomerne malá výskumnícka činnosť v posledných rokoch v tejto oblasti USSR nám neposkytuje dostatočné údaje, ktoré by boli smernicou pre ďalšiu prácu v tejto časti Karpatskej kotliny.

Potrebu väčšieho rozmachu výskumnej činnosti súria práve výskumy Archeologického ústavu SAV na východnom Slovensku, ktoré v posledných rokoch priniesli závažné poznatky o osídlení východného pohraničia ČSR. Spracovanie týchto výskumov naráža na problémy práve preto, lebo sme odkázaní len na materiál náš a na staršie nálezy, ktoré boli z tejto severovýchodnej časti Karpatskej kotliny publikované. Ak uvážime skutočnosť, že práve táto oblasť nás spája s východnou Európou a so SSSR, naliehavosť širších a živších odborných stykov netreba osobitne zdôrazňovať.

Článok V.V. Pronina, uverejnený na stránkach tohto čísla Študijných zvestí je preto vítaným príspevkom k doplneniu obrazu pravekého osídlenia nášho východného pohraničia.

Podľa doterajších nálezov z výskumov AŤSAV môžeme predpokladať, že v mladšom paleolite sa svojrázne uplatňuje oblasť, ktorá leží východne od Prešovsko-Tokajského pohoria. Prieskumy a výskumy v poslednej dobe naznačili, že horné Potisie a najmä predhorie Poloninských Karpát boli dôležitou oblasťou, vyznačujúcou sa surovinovými zdrojmi, ktoré tam prilákali akési zásobovacie skupiny. Preskúmané dielne na výrobu kamennej industrie v Tibave a množstvo nových paleolitických staníc v okolí Zemplína a Vihorlatu tento predpoklad len potvrdzujú. Skutočnosť, že nálezy, ktoré sú známe v Tibave, Cejkove I, II a III, Zemplíne a na menších staniaciach na úpätí Vihorlatu, pokračujú i v okolí Berehova a Mukačeva a na Černeckej hore, svedčí nesporne o nálezoch podobného charakteru. Pokiaľ ide o paleolitické nálezy z Berehova alebo Mukačeva, tieto môžeme porovnávať s našimi len veľmi opatrne, pretože ich nepoznáme z autopsie. Nálezy, ktoré uvádza V.V. Pronin z Černeckej hory sú (vďaka fotografiám) podobného charakteru ako naše nálezy z Tibavy. Možno to súdiť podľa surovín, ktoré na východnom Slovensku boli spracúvané v spomenutých dielňach. Tieto nálezy, ktoré patria (podľa rozboru nálezov z Tibavy) strednému až mladšiemu aurignacienu, sú po stránke surovinovej podobné nálezom z Cejkova, kde sú zásobovacie stanice s gravettskou industiou, prevažne obsidiánovou. Nie je tam však zastúpená masová výroba tmavosivých kremencov, ktoré v Tibave nadobudli dôležité postavenie. Artefakty z Černeckej hory by sme preto na základe uvedených dôvodov priradili s veľkou rezervou k nálezom podobného charakteru, aké poznáme z Tibavy a z úpätia Vihorlatu.

O nálezoch, ktoré V.V. Pronin priraduje k neolitickým, treba poznamenať, že sú málo typické a že preto sa nedajú bezpečne zaradiť k jednotlivým neolitickým kultúram. Bude však treba sledovať nielen nálezy neolitické, ale aj eneolitické, a to nielen v súvislosti s kultúrou tiszapolgárskou, ktoré sa v tejto oblasti značne uplatnila (napr. Tibava, Lúčky, Čičarovce atď.), ale aj s keramikou šnúrovou, ktorá má (Beša) vzťah k nálezom ukrajinským. To isté možno pove-

dať aj o nálezoch laténskych a slovanských, ktoré zrejme súvisia s vyznačeným územím.

Na záver by som chcel ešte poznamenať, že pre výskum tejto oblasti bude v budúcnosti potrebná užšia spolupráca československých a ukrajinských bádateľov. Uskutočnenie spoločnej expedície na územie Zakarpatskej oblasti USSR by tomuto cieľu v značnej miere poslúžilo.

PAROHOVÁ A KOSTENÁ INDUSTRIA MAĎAROVSKÉJ KULTÚRY NA JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU

ANTON TOČÍK

Parohová a kostená industria dominuje v dvoch pravekých obdobiach strednej Európy. Na sídliskách v staršej a na počiatku strednej doby bronzovej má absolútnu prevahu nad bronzovou industriou. Významnú rolu má aj na sídliskách v dobe železnej na strednom Dunaji. Najnovšie na to poukázal na systematicky skúmanom objekte v Seredi pracovník AŤSAV J. P a u l í k.¹

Výroba kostených a parohových predmetov mala popredné miesto medzi špecializovanou remeselnou výrobou na sídliskách s maďarovskou kultúrou na jz Slovensku a čiastočne aj na sídliskách jej vetvy veteřovského typu na Morave.² Výrobky z kostí a parohov, podobne ako hrnčiarske, kovolejárske a textilné, sa stali v tejto dobe dôležitým obchodným artiklom. Špecializovaná výroba a obchod nutne viedli už k hromadeniu hmotných statkov a suverénemu postaveniu muža v rodine. Odrazom týchto zmien v ľudskej spoločnosti s maďarovskou kultúrou je budovanie opevnených osád na strategicky dôležitých bodoch, ktoré neslúžili ako útočiská, ale skôr boli výrobnými a kultúrnymi centrami s určitým postavením administratívnym. Obyčajne sú vyčlenené z roľníckych neopevnených sídlisk, ktoré im tvoria zázemie. Koncentrácia výroby na opevnených sídliskách viedla na jz Slovensku k intenzívnemu osídleniu a nahromadeniu kultúrnych vrstiev, ktoré dosahujú na niektorých miestach hrúbku niekoľko metrov, takže majú charakter tellov.³ Neopevnená roľnícka časť osady nie je obmedzená priestorovo, a preto i niekoľkonásobné a za sebou idúce osídlenie ide viac do šírky a nedochádza k vytvoreniu silnejších kultúrnych vrstiev (Nitriansky Hrádok, Starý Tekov). Rozloha týchto neopevnených osád dosahuje plochu 50 až 100 hektárov. Na "Zámečku" v Nitrianskom Hrádku výroba je doložená koncentráciou suroviny, polovýrobkov, hotových tovarov a predovšetkým nepodarkami a odpadkami, preto právom môžeme hovoriť o ateliéroch - dielnach. Parohová surovina z jeleňov a srncov sa získavala skôr zberom ako lovom, pretože určité výrobky, napr. sekeromlaty sú až na ojedinelé prípady vyrábané zo zhodených parohov. Túto domnienku potvrdzujú aj veľmi sporadické nálezy poľovníckych nástrojov (napr. z výskumov na "Zámečku" v Nitrianskom Hrádku do r. 1952 len 1 strela a 3 nátepné doštičky) a s podobným zjavom sa stretávame aj na ostatných sídliskách na jz Slovensku.⁴ Preto myslíme, že surovina bola výrobcom dodávaná výmenou za hotové výrobky. To isté platí aj o love rýb. Napriek tomu, že opevnené sídliská ležia v bezprostrednej blízkosti riek, okrem nálezu 1 udiče z Veselého, nemáme kostené rybárske náčinie.

Výroba kostených a parohových nástrojov je spojená s určitými anatomickými a technologickými znalosťami kostí zvierat a ich vlastnosťami, ako je napr. tvrdosť, pružnosť, štiepatelnosť atď. Určitá zákonitosť vládla pri výbere kostí pre

jednotlivé druhy nástrojov. Na sto percent bez odpadu sa spracúval paroh. Z ko-reňa parohu s ružicou sa vyhotovovali rôzne druhy mlatov, kladivá, motyky a ná-sady na kamenné sekerky (pozri ďalší text článku). Z lodyhy parohu sa vyhotovo-vali prstence a prípadne menšie sekerky a člnky na krosná. Z bočných výrastkov sa robili jednoduchým zaostrením rôzne druhy bodných zbraní, hrotnatých nástrojov a kombináciou lodyhy a bočných výrastkov sa robili motyky. Prehnutý tvar bočných výrastkov ovplyvnil aj také predmety, ktoré boli súčasne, ale aj neskoršie vy-rábané z kovu (ihlice, bočnice zubadiel).

Technologická znalosť vlastností kostí a parohov nebola objavom človeka zo staršej a počiatku strednej doby bronzovej. Je dedičstvom starších kultúr a v tej-to epoche dosahuje vrchol, po ktorom nasleduje ústup parohovej a kostenej in-dustrie, ako to presvedčivo ukazujú výskumy sídlisk zo strednej a mladšej doby bronzovej.⁵ Kostená a parohová industria je výrazným prejavom a charakteristickým znakom kultúr Karpatskej kotliny v staršej dobe bronzovej a súčasne aj delidlom medzi starobronzovými kultúrami západnými a juhovýchodnými, napr. únětickou a maďarovskou.

Význam tejto industrie spočíva aj v poznaní súčasnej výroby a zamestnania obyvateľstva a z toho vyplývajúcich výrobných vzťahov, pretože nástroje a výrobky z inej suroviny okrem keramiky sa nám zachovali pomerne v malom počte. Vlastnosti suroviny - kosti a parohu - neposkytujú možnosť takého vývoja, ako napr. kovu, a preto prevažná časť nástrojov si podržuje svoj archaický charakter od neolitu až do doby bronzovej. Sú však isté predmety, ozdobné i úžitkové, ktoré sú odra-zom zmien hospodárskych i kultúrnych a ktorých chronologický význam je závažný nielen pre relatívnu, ale aj absolútnu chronológiu staršej a počiatku strednej doby bronzovej (bočnice zubadiel a prstence s rytou výzdobou strmej vlnovky, ihli-ce a zápinky).

Parohovej a kostenej industrii sa doteraz v literatúre venovalo pomerne málo pozornosti hlavne preto, že chýbal materiál zo systematických výskumov. Tento nedostatok časom odstránia systematické výskumy na juhozápadnom a východnom Slo-vensku. Slovenská archeológia má t.č. veľkými systematickými výskumami (Barca, Veselé, Nitr. Hrádok) prvenstvo v bádaní starobronzových sídlisk a nálezový ove-rený materiál parohovej a kostenej industrie počíta sa na stovky. Tento príspevok až do konečného spracovania výskumov je preto len pokusom o typologické triede-nie, ktoré práve so zreteľom na štatistické vyhodnotenie potrebuje ďalšie pre-hĺbené štúdium.

M a t e r i á l

Celú kostenú a parohovú industriu možno rozdeliť na

A. výstroj,

B. nástroje a zbrane.

A. V ý s t r o j

I h l i c e (tab. I: 1, 6, tab. VII: 7).

Zo sídlisk s maďarovskou industriou nateraz poznáme 5 exemplárov. Z toho len jeden kus je zo systematického výskumu. Sú vyhotovené z parohu, ktorý určuje aj mierne prehnutý tvar ihly. Nedokončený výrobok z Veselého dokazuje, že sú do-mácim produktom a nie importom. Dve ihlice z Veselého majú kónickú hlavicu (tab. I: 1), jedna je dvakrát členená priečnym vrubom. Podobnú publikuje F. T o m p a z Füzesabony⁶ a datuje ju do Tószeg D, čo odpovedá datovaniu klasického maďarov-ského horizontu (BA 2 - BB 1). Akademik J. E i s n e r⁷ spomína kostenú ihlicu

z Veselého s guľatou, zvisle prevrátanou hlavicom, ktorá je zrejme napodobením neskorých ťňetických ihlíc, datovaných do BA 2. Starostlivo vyhotovená, pomerne malá ihlica z Nitrianskeho Hrádku (tab. VII: 7) z klasického maďarovského horizontu má plochú trojuholníkovú hlavicu naprieč prevrátanú, je datovaná sprievodným inventárom tiež do BA 2 - BB 1. Ihlice z parohu sa objavujú po prvý raz na Slovensku na pohrebiskách nitrianskeho typu a sú pomerne malé, s profilovanou a krúžkovou hlavicom.⁸ Súvisia s celkovou náplňou východnej šnúrovej kultúry, ktorá bezprostredne pôsobila rôznymi smermi na vznik starobronzových formácií v Karpatскеj kotline.⁹ Výroba a používanie parohových ihlíc nadobudli najväčšie rozšírenie na hornom Potisí na opevnenom sídlisku v Barci s kultúrou otomanskou,¹⁰ kde sa podobne ako v keramike odzrkadľuje umelecký vkus pri výzdobe hlavíc, ktoré nadobúdajú až "barokový" vzhľad. Čím ďalej tým viac smerom na západ, napr. už v Tószegu,¹¹ v keramike i vyhotovení ihlíc ustupuje prehnaný "barokový" štýl a v maďarovskej kultúre stvárneniu hlavíc ihlíc zodpovedá jednoduchosť keramiky. Ihlice na maďarovských sídliskách sú výrazom silného vplyvu z juhovýchodu na sklonku staršej doby bronzovej a predstavujú samostatný vývojový rad, nezávislý na bronzových ihliciach. Parohové ihlice zanikajú s maďarovskou kultúrou aj na jz Slovensku a v mladších kultúrach sa zatiaľ neobjavujú.

V e s e l é - "Hradisko" (zber 1949; tab. I: 1). Plochá ihlica z parohu, s troma vývalkami, prehnutá, ulomená. Na povrchu stopy opracovania hranením, d 7,9 cm. Uložená v AÚSAV, príř. č. 26/56.

N i t r i a n s k y H r á d o k (1952; tab. VII: 7). Ihlica z parohu, s triangulárnou prevrátanou plochou hlavicom a odlomenou prehnutou ihlou. Veľmi dobre opracovaná, d 8,9 cm. Uložená v AÚSAV.

N á š i v k y (tab. I: 2, 3, 7).

Nášivky v maďarovskej kultúre až na jeden prípad sú vyhotovené z kla diviaka. Že ide o nášivky, usudzujeme z dierok, ktoré sú vyvrtané pozdĺž vonkajšieho oblúka; celý kel je na plocho obrúsený (tab. I: 2). Neopracované kly s jednou dierkou na báze slúžili ako závesok. Zaiste im treba významnú úlohu pripísať aj v poverách pravekého človeka, čo dosvedčujú veľmi početné nálezy v hroboch na sklonku mladšej doby kamenej a potom najmä v staršej dobe bronzovej.¹² Na Slovensku neopracované kly vždy po dvoch nachádzame v kostrových hroboch nitrianskej starobronzovej kultúry.¹³ Pretože pravidelne ležali pod hrdlom na prsiach, patrili k náhrdelníku. Podobne hojne sú zastúpené aj v sesterskej kultúre tomaszowskej v Poľsku a na Ukrajine,¹⁴ odkiaľ sa tento zvyk dostal ďalej na juhozápad k nám. V maďarovskej kultúre kly vystupujú v jej klasickom stupni (BA 2 - BD 1). Nechýbajú ani na súčasných lokalitách v Potisí.^{14a} Ojedinelým nálezom je štvorhranná paličková nášivka zo "Zámečku" v Nitrianskom Hrádku (tab. I: 7) s dvoma dierkami, zdobená koncentrickými krúžkami. Tento výzdobný prvok je schematizovaným mykénskym ornamentom a skvostným vyhotovením pripomína výrobky súčasných potiských dielní s kultúrou otomanskou. Parohové a kostené nášivky zatiaľ nie sú u nás z mladších kultúr známe.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. I: 2). Plocho opracovaný kel diviaka, na okrajoch jemne zbrúsený, pozdĺž vonkajšieho oblúka s vrtanými dierkami. Jedna dierka je v strede vnútorného oblúka. Širšia časť je do zelena patinovaná, d 14,5 cm. Uložený v KNM Bojnice (deponát AÚSAV).

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. I: 3). Čiastočne opracovaný kel diviaka s dvoma dierkami na širšom a väčšou dierkou na tenkom konci; d 9,8 cm, uložený v KNM Bojnice (deponát AÚSAV).

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. I: 7). Paličkovitá nášivka z parohu, štvorhranná, ku koncom sa úžiacu. Jemne vypracovaná, na povrchu vyhladená, zdobená na troch stranách pravidelnými koncentrickými krúžkami, po jednom krúžku je na obidvoch koncoch. V strede sú naprieč dve pravidelné vyvrtané diery; d 7,8 cm, uložená v KNM Bojnice (deponát AÚSAV).

Z á p i n k y (tab. I: 8, 9).

Prvá zápinka zo Slovenska z Maďaroviec (tab. I: 8), ktorú publikoval V. B u d i n s k ý - K r i č k a, pochádza zo zberu.¹⁵ Nakoľko v Maďarovciach na sídlisku je zastúpený klasický maďarovský horizont spolu s nálezmi typu Füzesabony, predpokladáme, že patrí do BA 2 - BB 1. Druhý nález zápinky z Veselého (tab. I: 9) je z kultúrnej vrstvy, ktorú tiež datujeme do toho istého horizontu, teda doterajšie nálezy zápiniek na jz Slovensku odpovedajú časovo súčasným sídliskám a pohrebiskám v Potisí a na východnom Slovensku.¹⁶ J. W e r n e r¹⁷ rieši otázku ich genézy a predpokladá ich vznik na širokom území medzi Alpami a karpatským oblúkom. Jeho závery sa opierajú o nedatované parohové zápinke z lublanských močiarov. Novým nálezom zo St. Hradiska pri Líšni¹⁸ z vrstvy s nálezmi, ktoré odpovedajú bolerázskej skupine na jz Slovensku, sa mienka J. W e r n e r a potvrdzuje. Bolerázska skupina je výslednicou silného spolupôsobenia prúdov z juhovýchodu a východných Álp, preto aj vznik zápiniek môže odpovedať tomuto procesu. Klasickou lokalitou pre štúdium parohových zápiniek je opevnené sídlisko v Barci, datované do BA 2 - BB 1, kde okrem výrazných obdĺžnikových starobronzových doštičkových zápiniek vystupujú aj trojuholníkové, ktoré sú dozvukom starších eneolitických foriem.¹⁹ Jednoduchosť maďarovských zápiniek bez dierok na upevnenie, ako aj nález polovýrobku svedčí o tom, že neboli importované, ale na mieste vyrábané doma. Zo Želiezoviec z kostrového hrobu juhovýchodnej mohylovej kultúry (BB 1) máme bronzovú zápinke, ktorá je vernou napodobeninou parohových zápiniek otomanskej kultúry.²⁰ Je pravdepodobné, že pod vplyvom Potisia na počiatku strednej doby bronzovej sa zápinke dostávali cez juhozápadné Slovensko ďalej na západ do mladobronzových kultúr, kde sa vyrábali z bronzu.²¹

V e s e l é (1950; tab. I: 9). Prehnutá doštičkovitá zápinka z parohu, nedokončená, na obidvoch bokoch s dvoma hlbokými zárezmi, na vonkajšej strane hladká, na vnútornej so stopami rezov. Spodok je rovný, vrch prechádza v masívny zobákovitý háčik; v 8,2 cm, uložená v SM Bratislava ako deponát AÚSAV č. 61/50.

M a ď a r o v c e (teraz Malinovec; tab. I: 8). Doštičkovitá zápinka z parohu, na vonkajšej strane jemne opracovaná, na vnútornej drapľavá. Obidva okraje sú zárezmi zubkované, jeden kraj je poškodený. Spodok je rovný, vrch dvakrát sedlovite vykrojený, prechádza v zobákovitý háčik, ktorý je jemne opracovaný; d 8,5 cm, uložená v SNM Martin (8083); publikovaná.²²

P r s t e n c e (tab. III: 7, 8, 9).

V literatúre sú dobre známe prstence z veteřovských sídlisk na Morave.²³ Ich mimoriadny význam pre datovanie nielen veteřovského typu, ale i starobronzových kultúr, je všeobecne uznávaný. Ďalšia oblasť, kde parohové prstence sú už dávno známe, je Potisie.²⁴ Odtiaľto prostredníctvom maďarovskej kultúry sa dostávali ďalej cez Moravu až do Čiech.²⁵ Túto cestu potvrdili aj nové nálezy prstencov z juhozápadného Slovenska, ktoré sa veľkosťou a výzdobou podstatne nelíšia od nálezov moravských, prípadne potiských. Ich funkcia a použitie sú aj naďalej neurčité. Pre veľkosť prstencov nemožno akceptovať názor J. W e r n e r a,²⁶ ktorý ich považuje za násadky na rukoväť mečov, poľažne za násadky vejárovitých

sekeriek. Strmá vlnovka s koncentrickými krúžkami na prstenci v Nitr. Hrádku (tab. III: 9), ako aj kľukatka s vrypami z tej istej lokality (tab. III: 7) patria dnes už k bežným výzdobným prvkom, ktorý sa objavuje nielen na parohových predmetoch, ale aj na keramike a bronzových predmetoch. Strmá vlnovka vedie J. W e r n e r a a ďalších k ďalekosiahlym záverom o kultúrnych vzťahoch medzi Mykénami, Sedmohradskom a Škandináviou.²⁷ Prstence sú ďalším spojovacím článkom starobronzových kultúr v Karpatskej kotline, časove synchronizovaných do BA 2 - BB 1. Staršie predlohy chýbajú, a preto treba ich považovať za osobitný časový prejav, ktorý sa v maďarovskej kultúre vyvinul určite za silného pôsobenia z juhovýchodu. Polovýrobok z Veľkej Mane (tab. III: 8) zas svedčí o tom, že boli vyrábané na mieste.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (zber; tab. III: 7). Dutý prstenec z parohu, prasknutý, na povrchu jemne opracovaný a vyhladený. Horná časť je mierne zúžená, spodná báza presne vodorovne odrezaná a obrúsená. Valcovitý, trochu prehnutý povrch je zdobený troma rytými, dookola idúcimi líniami, na hornej strane s kľukatkou. Na spodnej s klinmi; v 5,6 cm, š 5 cm, uložený v AŮSAV (zo zbierky Karola Markoviča, Šurany).

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1951; tab. III: 9). Fragment dutého prstenca z parohu, na povrchu jemne opracovaného a vyhladeného, s pravidelne odrezanými bázami. Je v strede zdobený dvoma pásmi rytej trojitej strmej vlnovky s koncentrickými vlnovkami; v 5,2 cm, uložený v AŮSAV.

V e ľ k á M a ň a - "Gedra" (1954, z výskumu B. B e n a d í k a; tab. III: 8). Polovýrobok dutého prstenca z parohu, s vyhladenými stenami, ale s nepravidelne a šikmo odrezanou bázou; v 5,2 cm, uložený v AŮSAV.

B o č n i c e z u b a d i e l (tab. II: 1, 2, 3; III: 1, 3, 5, 6, 4).

Bočnice zubadiel maďarovskej kultúry sa vyhotovovali z parohov, a to obyčajne z bočných výrastkov, ktorých prehnutý tvar natrvalo ovplyvňoval ich formu až po dnešné časy. Ich výrobu poznáme na maďarovských sídliskách z polovýrobkov, ktoré nesú stopy krúženia a opracovania (tab. III: 4). Sú približne rovnako veľké a vyhotovenie svedčí o dôkladnosti a uplatnení umeleckých vlôh výrobcu. Súpis, rozbor a genézu parohových bočníc zubadiel v Karpatskej kotline v staršej dobe bronzovej a dobe halštatskej urobila A. M o z s o l i c s o v á²⁸ a pokus o rekonštrukciu ich používania aj s problémom domestikácie koňa načrtol S. B ö k ö n y i.²⁹ Nálezy zo Slovenska podľa A. M o z s o l i c s o v e j môžeme rozdeliť do troch skupín:

1. Najjednoduchší typ, v profile hranený, s jednou obdĺžnikovou dierkou v strede a s dvoma menšími, priečne umiestenými na koncoch; pochádza z uzavretej kultúrnej jamy vo Veľkej Mani v polohe "Gedra" (tab. II: 2). Okrem nálezov maďarovskej keramiky z tejto jamy pochádza aj staromohylová miska, prenosná piecka (pireus) a neskoroveszprémske drepy. Celá jama sa hlási do konca staršej doby a počiatku strednej doby bronzovej, t.j. do BA 2 a BB 1. Podľa triedenia A. M o z s o l i c s o v e j bočnica zubadla stojí najbližšie nálezom zo Ságyhegyu,³⁰ ktoré datuje do staršieho halštatu. Bočnica z uzavretého celku vo Veľkej Mani je prototypom mladších nálezov halštatských.

2. Ďalší tvar bočnice zubadla z Nitrianskeho Hrádku (tab. III: 3) je datovaný do klasického maďarovského horizontu. Zachoval sa z neho len fragment spodnej časti s hrotnatým ukončením troma bradavicami, ktoré je od tela oddelené stupňom. Medzi dvoma veľkými oválnymi otvormi je malá okrúhla dierka. A. M o z s o l i c s o v á tento typ označuje ako "Borjas"³¹ a datuje ho do halštatu. Pôvod tohto

tvaru hľadá v Karpatskej kotline. Nález z Nitrianskeho Hrádku jej domnienku potvrdzuje a právom v ňom treba vidieť prototyp mladších halštatských tvarov.

3. Ostatné nálezy z jz Slovenska, a to dva zachované z Malých Kosíh (tab. II: 1) a Veselého (tab. VII: 10) a tri fragmenty z Nitrianskeho Hrádku (tab. III: 5), Veselého (tab. III: 6) a Malých Kosíh (tab. II: 3), ako aj ďalší atypický fragment z Malých Kosíh (tab. III: 1), môžeme zaradiť pod skupinu "Tószeg" a "Füzesabony".³² Aj medzi bočnicami zubadiel z jz Slovenska sú určité menšie rozdiely. Napr. nálezy z Malých Kosíh (tab. II: 1) a Nitrianskeho Hrádku (tab. III: 5) majú po jednom otvore, ale prvý je s niekoľkými dierkami na strane, druhý však tieto dierky nemá. Bočnice zubadiel z Malých Kosíh (tab. II: 3) a Veselého (tab. III: 6) sú úplne totožné nielen konštrukciou, ale aj výzdobou strmou vlnovky s koncentrickými vlnovkami. Pre bližšie poznanie použitia bočníc zubadiel sú dôležité zachované kostené kolíky v bočných dierkach na náleze z Kosíh (tab. II: 1), ktoré zatiaľ nepoznáme na žiadnej kostenej bočnici zubadla z Karpatskej kotliny. Všetky nálezy z maďarovských sídlisk sú dobre stratigraficky datované a patria výlučne do klasického stupňa maďarovskej kultúry. V Malých Kosihách pochádzajú z najmladšieho horizontu, v ktorom spolu s klasickou maďarovskou keramikou sa vyskytujú nálezy veszprémske, füzesabonyské s prstovitými vypuklinami i špirálovou výzdobou. Bočnica zubadla z Malých Kosíh (zdobená strmou vlnovkou) je totožná výzdobou aj vyhotovením s nálezom vo Veselom, kde z uzavretých kultúrnych jám máme füzesabonyské importy. Tie isté importy sú aj z Nitrianskeho Hrádku, kde v klasickom horizonte maďarovskej kultúry sú pomerne hojné nielen veszprémske črepy, ale aj celé nádoby.³³ Z tohto horizontu pochádza fragment prstenca, zdobený strmou vlnovkou. Strmá vlnovka na parohových výrobkoch je dôležitým synchronizačným znakom klasického horizontu maďarovskej kultúry so súčasnými kultúrami v Karpatskej kotline, ktoré na základe vzťahov k Stredomoriu môžeme datovať k roku 1500 pred n.l. Zatiaľ čo ihlice a zápinky dosahujú vrcholný prejav na otomanských sídliskách v hornom Potisí (Barca) a maďarovská kultúra v porovnaní s nimi tvorí len akúsi periférnu oblasť, bočnice zubadiel sú typické zase pre určitú oblasť medzi Dunajom, Tisou s južným Slovenskom a práve maďarovské sídliská poskytujú čo do počtu pomerne najviac nálezov. Na druhej strane, napr. z Barce, ktorá bola temer úplne preskúmaná, nepochádza ani jedna bočnica zubadla a tiež chýbajú aj kolieska z hlíny. Súvisí to zrejme s domestikáciou koňa, ktorý podľa zvyškov kostí na maďarovských sídliskách neslúžil len ako ťažné zviera, ale jeho mäso sa používalo aj ako potrava.³⁴ Domestikácia koňa a využitie ťažnej sily viedlo k potrebe zubadiel a k zdokonaleniu voza. Od plných kolies v maďarovskej kultúre sa prešlo k spicovým kolesám, doloženým nálezmi modelov z hlíny, ktoré podľa K. T i h e l k u³⁵ majú predlohy v Stredomorí. Bočnica zubadla v Pincinej, ktorú A. M o z s o l i c s o v á³⁶ dáva do halštatu, pochádza zo staršej fázy pilinskej kultúry, ktorú podľa nových kritérií datujeme do strednej doby bronzovej. Tvarove sa však nelíši od maďarovských zubadiel typu Tószeg, a preto ju považujeme za článok vývojového radu vyúsťujúci v halštatských bočniciach zubadiel.

V e r k á M a ň a (1954; tab. II: 2). Bočnica zubadla z parohu, poškodená na spodnej rozšírenej báze. Je štvorhranná, na vonkajšej strane zaoblená, na povrchu jemne opracovaná. Na tenšom konci s priečnym obdĺžnikovým otvorom, na spodnej báze sa zachovali stopy po priečnom otvore. Pozdĺžny oválny otvor je v strede; d 12,5 cm, uložené v AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. III: 3). Fragment bočnice zubadla s hrotitou bázou z parohu, s tromi bradavicovitými výčnelkami,

ktoré sú ostrým stupňom oddelené od vyhladenej strednej časti s dvoma oválnymi otvormi, medzi ktorými ide naprieč malá okrúhla dierka. Na povrchu je jemne opracovaná a vyhladená. Zachovaná dĺžka 8,3 cm, uložené v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

M a l é K o s i h y - "Törökdomb" (1956, tab. II: 1). Zachované oblúkovité prehnutá bočnica zubadla z parohu, na povrchu starostlivo opracovaná a vyhladená. V strede má obdĺžny oválny veľký otvor, s ním po obidvoch stranách paralelne idú dve malé dierky, v ktorých sa zachovali kostené kolíčky. Nad spodnou širšou bázou je krížove na veľký otvor prevrtaná okrúhla dierka, ktorá ide šikmo naprieč a je spojená s dierkou vychádzajúcou bázou. Cez dutý užší koniec prechádza dierka, ktorá ústí na vonkajšej strane; d 10 cm, uložené v AÚSAV.

M a l é K o s i h y - "Törökdomb" (1956; tab. II. 3). Čiastočne poškodená oblúkovitá oválna bočnica zubadla s rovnou vnútornou stranou, používaním čiastočne poškodená. V strede vedľa seba sú naprieč dva oválne otvory, z ktorých jeden je väčší. Nad širšou bázou naprieč je malá okrúhla dierka, ktorá ide krížove na stredné otvory. Paralelne s ňou sa čiastočne zachovali stopy otvoru na tenšom ulomenom konci. Jemne opracovaný oválny povrch je nad širšou bázou a na tenkom konci zdobený dvoma pásmi dvojitej strmej vlnovky s koncentrickými rytými krúžkami. Zachovaná dĺžka 10 cm, uložené v AÚSAV.

M a l é K o s i h y - "Törökdomb" (1956; tab. III: 1). Fragment tenšej bočnice zubadla so šikmým otvorom, ktorý vychádza bázou von. V profile oválny, na povrchu jemne opracovaný a vyhladený, zdobený trojitými pásmi vodorovných línií, medzi ktorými ide lomená vlnovka. Zachovaná dĺžka 4,9 cm, uložené v AÚSAV.

V e s e l é - "Hradisko" (1949; tab. III: 6). Bočnica zubadla z parohu, ktorého zužujúca sa horná strana je odlomená. Na povrchu je jemne opracovaná a ohladená. Vnútorná strana je plochá, vonkajšia zaoblená, v strede zachovaný oválny obdĺžnikový otvor, druhý taký istý je zachovaný len čiastočne. Nad bázou priečne na veľké otvory je malá okrúhla dierka. Medzi bázou a stredným otvorom nad dvoma vodorovnými líniami sa vinie hlboko rytá výzdoba, pozostávajúca z trojitého pásu strmej vlnovky s koncentrickými krúžkami. Zachovaná dĺžka 6 cm, uložené v SM Bratislava, deponát AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949, tab. III: 5). Silne ošúchaná bočnica zubadla z parohu, ktorého horná báza chýba. Vnútorná je plochá, vonkajšia zaoblená. V strede je veľký oválny otvor, s ktorým paralelne ide na tenšom konci menšia okrúhla dierka. Nad bázou sa čiastočne zachovala pravdepodobne priečne na stredný otvor smerujúca menšia dierka a tak isto aj na tenšom konci zvyšok dierky. Na povrchu sa veľmi slabo črtá rytá výzdoba z kombinovaných vodorovných línií, medzi ktorými sú striedavo, raz naľavo, raz napravo šikmé čiary. V strede je bočnica zubadla zlomená a poškodená. Zachovaná dĺžka 10,1 cm, uložené v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. III: 2). Polovýrobok bočnice zubadla z parohu so stopami krúženia a na širšej báze so stopami rezov ostrým nástrojom; d 14,5 cm, uložené v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. III: 4). Polovýrobok bočnice zubadla z parohu, na širšej i úzkej báze zručne odrezaný. čiastočne krúžením opracovaný; d 10,7 cm, uložený v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

V e s e l é - "Hradisko" (1949; tab. VII: 10). Zachovalá oblúkovité prehnutá bočnica zubadla z parohu, na povrchu starostlivo opracovaná a vyhladená. V strede s pozdĺžnym oválnym veľkým otvorom, s ktorým idú na obidvoch koncoch dve paralelné malé okrúhle dierky. Nad spodnou širšou bázou je krížove na veľký otvor.

prevrtnaná okrúhla dierka, ktorá ide šikmo naprieč a je spojená s dierkou, vychádzajúcou bázou; d 11,6 cm, SM Bratislava, deponát AÚSAV.

Ďalšie bočnice zubadiel z Nitrianskeho Hrádku spomína akad. J. E i s n e r:³⁷ podľa neho sa podobajú nálezom z Tószegu; nezachovali sa.

B. N á s t r o j e a z b r a n e

Š i d l á , a h r o t y (tab. IV: 1, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 16, 17; V: 7; IV: 3, 10).

Patria k tým nástrojom, ktoré sa bez zmeny udržuujú od neolitu³⁸ a na starobronzových sídliskách i pohrebiskách majú prevahu v kostenej a parohovej industrii. Sú zastúpené vo všetkých maďarovských horizontoch a na súčasných sídliskách v Maďarsku, preto nie sú datovacím kritériom. Bronzové šidlá s kostenou násadou (tab. IV: 2), ktoré sa ojedinele objavujú na starobronzových sídliskách i pohrebiskách,³⁹ doznievajú na maďarovských sídliskách (Ivanovce, Maďarovce, teraz Malinovec, Nitr. Hrádok). Ostatné šidlá a menšie hroty delím podľa vyhotovenia a spracovania do troch skupín:

1. Šidlá a hroty, ktoré vznikajú pozdĺžnym štiepaním kostí s čiastočne zachovaným kĺbom a niekedy i bez kĺbu, ich celý povrch je jemne opracovaný (tab. IV: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 15).

2. Šidlá a hroty, ktorých hrotitá časť vzniká šikmým štiepaním dutej kosti a len táto časť je opracovaná. Sem patria rydlá, ktorých hrot je menej výrazný. Sú spravidla bez kĺbu, takže ich duté valcovité drážadlo slúžilo skôr za násadu (tab. IV: 11, 12, 13, 16).

3. Hroty s ulomenou kĺbovou bázou a len čiastočne príbrúseným hrotom, ktorý po prípadnom ulomení je sekundárne opracovaný (tab. IV: 11, 17, 18). Ťažko je určiť použitie dvojhrotých výrobkov tvaru kotvy (tab. IV: 10) z parohu, rôznych veľkostí, ktoré zatiaľ nemajú analógie ani v starších, ani v súčasných kultúrach.

Hrotnaté menšie nástroje sú často na druhom konci kombinované s hladidlom a na povrchu veľmi starostlivo opracované, takže pôsobia dojmom toaletného náčinia (tab. V: 7).

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; zber; tab. IV: 2). Hrotnatý nástroj pozostávajúci z dvoch častí: bronzovej ihly, ktoré je nasadená do násady asi z vtáčej kosti; ihla je dokonale opracovaná; d 11,2 cm, uložený v SNM Martin.

V e s e l é - "Hradisko" (1950; tab. IV: 1). Hrotnatý nástroj s opracovaným vyhladeným povrchom a retušovanou bázou; d 11,9 cm, uložený v SM Bratislava, deponát AÚSAV.

I v a n o v c e (1949; tab. IV: 4). Jemne opracované šidlo s retušovanou hlavicou; d 12,9 cm, uložené v AÚSAV.

V e s e l é - "Hradiskó" (1949; tab. IV: 5). Veľmi starostlivo opracovaný šidlovitý nástroj s facetovanou rúčkou, na hrote s pozdĺžnym žliabkom; d 16,8 cm, uložený v SM Bratislava.

V e s e l é - "Hradisko" (zber; tab. IV: 6). Hrotnatý nástroj s lopatkovitou opracovanou bázou; d 6,5 cm, uložený v AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k (1949; tab. IV: 7). Dvojhrotý nástroj z parohu, na jednej strane vyhladený, na druhej drsný. Uložený v AÚSAV.

V e s e l é - "Hradisko" (zber; tab. IV: 11). Hrotnatý nástroj z dutej kosti, vyrobený priečnym štiepaním, s čiastočne opracovaným širokým hrotom; d 8,4 cm, uložený v AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k (1949; tab. IV: 12). Hrotnatý nástroj vyrobený priečnym štiepaním. Hrot je opracovaný; d 12,5 cm, uložený v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

V e s e l é (zber; tab. IV: 13). Hrotnatý nástroj s hrotom priečne vyštiepaným; d 9 cm, uložený v AÚSAV.

I v a n o v c e (1949; tab. IV: 16). Nástroj tvaru rydla, zo štiepanej kosti; d 11,6 cm, uložený v AÚSAV.

V e s e l é (zber; tab. IV: 17, 18). Hrotnatý nástroj s kíbom, koniec ihly je zosilnený (ulna kozy alebo ovce); d 10,1 cm (tab. IV: 18) a 6,9 cm (tab. IV: 4), uložený v AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. V: 7). Nástroj na jednej strane hrotnatý, na druhej rozšírený a použitý pravdepodobne ako hladidlo; d 6,7 cm, uložený v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1950; tab. IV: 3). Hrotnatý nástroj z dutej kosti, vyhotovený pozdĺžnym štiepaním. Celý opracovaný a vyhladený; d 8,3 cm, uložený v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1950; tab. IV: 10). Dvojhrotý nástroj tvaru kotvy, z parohu, pozdĺžne opracovaný; d 10,9 cm, uložený v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

N á s t r o j e s d l á t o v i t ý m u k o n č e n í m (tab. V: 11, 12, 15).

Sú na maďarovských a súčasných sídliskách v Karpatskej kotline pomerne zriedkavé;⁴⁰ málo analógií máme aj z predošlých kultúr. Ich použitie ako dláta je problematické, pretože ostrie je vejárovité a príliš jemne opracované. Štíhle a pomerne dlhé dláto z Nitrianskeho Hrádku je vyhotovené pozdĺžnym štiepaním na povrchu, starostlivo opracované a bez rúčky (tab. V: 11). Dlátovitý nástroj z Maďaroviec (teraz Malinovec) má masívnu rúčku z kíbu a len vejárovité opracované ostrie (tab. V: 15). Polovýrobok z Ivanoviec je z parohu, a preto aj jeho konečný tvar ťažko posúdiť. Dláto z Nitrianskeho Hrádku patrí do klasického maďarovského horizontu (tab. V: 11).

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. V: 11). Dokonale vypracovaný dlhý nástroj, vyhotovený pozdĺžnym štiepaním dutej kosti (metapodium Cervis) s dlátovitým vejárovitým ostrím; d 18,5 cm, uložený v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

M a ě a r o v ě (teraz Malinovec; tab. V: 15). Krátky dlátovitý nástroj s vejárovitým ostrím starostlivo opracovaný, s kíbovou rúčkou; d 13,8 cm, uložený v SNM Martin, inv. č. 8007.

I v a n o v c e (tab. V: 12). Plochý dlátovitý nástroj z parohu, nedokončený, so zúženou rúčkou; d 12,1 cm, uložený v AÚSAV.

H l a d i d l á (tab. V: 6, 7, 8, 9, 10, 14).

Sú starého pôvodu a na Slovensku sa často objavujú už v eneolite (Výčapy-Opatovce, Nitriansky Hrádok atď.).⁴¹ V maďarovej kultúre až na ojedinelé prípady (tab. V: 6, 8) sú vyrábané z rebier dobytka (tab. V: 9, 10, 14), preto, súdiac podľa obrúsenia na vonkajšej strane až po dreň, sa používali na hladenie a bočná tenšia a jemne opracovaná strana na krájanie. To ma vedie k domnienke, že hladidlá sa používali predovšetkým v hrnčiarstve pri spracúvaní hliny a pri hladení povrchu nádob, ktoré sú v súčasných bronzových kultúrach mimoriadne starostlivo vyhotovené. Pomerne krátke hladidlo z rebra z Maďaroviec má obidva konce opra-

cované (tab. V: 8). Hladidlá patria vedľa šidiel nielen v maďarovskej, ale aj v súčasných stredoeurópskych kultúrach k bežným, časove nevyhraneným výrobkom, preto nemajú datovaciu hodnotu.⁴²

N i t r i a n s k y H r á d o k (1949; tab. V: 6). Dokonale vypracovaný nástroj, na jednej strane s obrúseným rebrom, na druhej vyhladený. Bočná strana čepele je dodatočne obrúsená a bočná strana zúženej rúčky šikmo zrezaná, široký lopatkovitý koniec je hladením zbrúsený až na dreň; d 17,8 cm, uložený v KNM Bojnica, deponát AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. V: 6). Menšie obojstranné hladidlo z lopatky, s pozdĺžnym rebrom na širšej strane, zodraté; d 14,8 cm, uložené v SNM Martin, inv. č. 8001.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (1949; tab. V: 9). Hladidlo z rebra, prehnuté a na spodnej strane používaním zodraté až na dreň; d 20,5 cm, uložené v KNM Bojnica, deponát AÚSAV.

V e s e l é - "Hradisko" (1949; tab. V: 10). Hladidlo z rebra, na konci jemne opracované a vyhladené; d 18,5 cm, uložené v AÚSAV.

V e s e l é - "Hradisko" (1949; tab. V: 14). Hladidlo z rebra, na konci zodraté až na dreň; d 20,6 cm, uložené v SM Bratislava, deponát AÚSAV.

I h l i c e n a p l e t e n i e (tab. IV: 8, 9).

Vyskytujú sa vo všetkých horizontoch maďarovských sídlisk a na všetkých súčasných sídliskách v Karpatskej kotline.⁴³ Zásadne sa vyrábajú z ulny psa (ulna Canis f. palustris) bez toho, že by sa opracovaniu venovala väčšia pozornosť.

V e s e l é - "Hradisko" (zber; tab. IV: 8). Opracovaný nástroj z ulny Canis f. palustris, s kĺbom použitým na rúčku a tenším koncom na pletenie; d 17,1 cm, uložený v AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. IV: 9). Opracovaný nástroj na povrchu vyhladený, so stopami použitia tenšieho konca, ktorý je zodratý; d 13,4 cm, uložený v SNM Martin, inv. č. 8058.

N á s t r o j e s o z u b e n o u č e p e ľ o u (tab. V: 1, 2, 3, 4, 5).

K výrazným a svojráznym starobronzovým nástrojom na sídliskách v Karpatskej kotline a na Morave⁴⁴ patria nástroje s ozubenou čepeľou z parohu, z lopatiek a niekedy i čeľustí zvierat. Podľa literatúry sú zatiaľ najpočetnejšie zastúpené na maďarovských sídliskách, a to vo všetkých horizontoch. Ich tvar sa riadil podľa suroviny a zatiaľ predstavujú jediný nástroj, ktorý má osobitne vypracovanú rúčku (tab. V: 1, 2, 4). Obyčajne je celý povrch použitím jemne opracovaný, aj zúbky sú jemne vyhladené, často temer úplne zodraté. Toto potvrdzuje domnienku, že boli používané pri ťahovaní kože zvierat.⁴⁵ Ťažko je vysvetliť funkciu die-rok, ktoré sa na týchto nástrojoch občas objavujú. Na Slovensku zatiaľ nemáme analógií v predchádzajúcich kultúrach.

I v a n o v c e (1949; tab. V: 1). Oblúkovite prehnutý nástroj z parohu, na jednej strane drsný, na druhej vyhladený, s plochou rúčkou, šikmým stupňom oddelenou od ozubenej čepele; d 21,5 cm, uložený v AÚSAV.

I v a n o v c e (1949; tab. V: 2). Poškodený nástroj z lopatky, s odlomenu širokou ozubenou čepeľou, jemne vypracovaný, so stopami šikmých rezov na tiež poškodenej rúčke; zach. d 15,5 cm, uložený v AÚSAV.

I v a n o v c e (1949; tab. V: 3). Fragment ozubenej čepele z lopatky, na povrchu vyhladený; d 12,1 cm, uložený v AÚSAV.

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (tab. V: 4). Nástroj z lopatky, starostlivo opracovaný, s vykrojenou rúčkou a poprehybovanou čepeľou, pôvodne ozubenou, chrbát je až na dreň orezaný. Pod chrbtom čepele sú dva okrúhle otvory. Celý je sfarbený do zelena, pretože ležal v blízkosti patinovaných kúskov bronz; d 16,7 cm, uložený v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. V: 5). Čiastočne poškodený nástroj z lopatky, s obrúseným rebrom v strede a dvoma okrúhlymi otvormi po obidvoch stranách rebra. Zuby spodnej čepele sú používaním zodraté; d 13,4 cm, uložený v SNM Martin, inv. č. 7999.

K o r ě u l e (tab. VI: 11)

Na maďarovských sídliskách (Veselé, Ivanovce, Nitriansky Hrádok, Maďarovce /teraz Malinovec/, Malé Kosihy) sú vo všetkých horizontoch a vyskytujú sa vo forme suroviny, polovýrobovkov, výrobkov, ale najčastejšie už ako zodraté, nepoužívateľné a polámané. Vyhotovujú sa obyčajne z kostí metacarpu Equus. Používané korčule majú najčastejšie na plocho zbrúsenú stranu, kde je kolmý otvor, zatiaľ čo strana s vodorovným otvorom je neprevrátená. Treba dodať, že sú aj korčule len s jedným otvorom, už použité, s kolmými otvormi na obidvoch stranách. Preto ich funkcia je problematická. Domnievam sa, že skôr sa používali na sane, ale tiež nie je vylúčené ich upotrebenie pri výrobe textílií, prípadne ako člnkov v krosnách. Zo starších kultúr ich zatiaľ nepoznám.

V e s e l é (1949; tab. VI: 11). Korčule asi z metacarpu Equus s plocho obrúseným spodkom, s priečnym otvorom pri silnejšom kĺbe a kolmým pri zbrúsenom slabšom konci. Stopy po používaní sú aj na vnútornej strane; d 27,5 cm, uložené v SM Bratislave, deponát AÚSAV.

R y b á r s k y h á ě i k (tab. V: 13)

Jediný háčik z parohu so spätným výstupkom a vrúbkom na upevnenie nite je z Veselého. Patrí do klasického horizontu maďarovskej kultúry. Zo súčasných kultúr v Karpatskej kotline sú analógie z Tószegu. Veľmi pekné exempláre háčkov z neolitu sú z Domice⁴⁶ a z Veľkých Kostolian⁴⁷ s kultúrou moravskou maľovanou. Bronzový veľký háčik je z hromadného nálezu v Kameníne už zo strednej doby bronzovej.

V e s e l é - "Hradisko" (tab. V: 13). Jemne vypracovaný háčik z parohu so spätným výstupkom a vrúbkom na priviazanie nite; d 4,6 cm, uložený v SM Bratislava, deponát AÚSAV.

N á t e p n é d o š t i ě k y (tab. VII: 8)

V maďarovskej kultúre sa ešte držia nátepné doštičky z kameňa (2 kusy z Nitrianskeho Hrádku a 1 kus z Veselého, tab. I: 4) a z parohu; nátepná doštička z parohu z Maďaroviec (teraz Malinovec) má na každej strane po jednej dierke. Sú dedičstvom kultúrnych skupín z neskorého eneolitu a staršej doby bronzovej.⁴⁸

V e s e l é - "Hradisko" (tab. I: 4). Oválna plocha jemne opracovaná, nátepná doštička z kameňa na každej strane s dvoma otvormi, jedna strana ulomená; d 6,2 cm, uložená v SM Bratislava, deponát AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VII: 8). Obdĺžniková doštička s dvoma otvormi na obidvoch stranách, z parohu, čiastočne poškodená; d 7,5 cm, uložená v AÚSAV.

S t r e l y (tab. I: 5)

Maďarovská kultúra je zatiaľ chudobná na strely z parohu. Jediný exemplár z Nitrianskeho Hrádku je predĺžený, dvojhlancovitý, s vrúbkom v strede. Hojnejšie sú v súčasných kultúrach v Maďarsku.⁴⁹

N i t r i a n s k y H r á d o k - "Zámeček" (tab. I: 5). Dvojhlancovitá štvorhranná hrotitá šípka z parohu, v strede rozdelená obrubou; d 6,4 cm, uložená v KNM Bojnice, deponát AÚSAV.

S e k e r o m l a t y

Veľké sekeromlaty z parohu so šikmo skrojeným ostrím, opracovanou ružicou, odrezaným bočným výhonkom a okrúhlym otvorom pre porisko, umiesteným bližšie k tylu, objavujú sa v Karpatskej kotline a v Európe vôbec v eneolite a na počiatku staršej doby bronzovej aj v Porýnsku.⁵⁰ Najväčšie rozšírenie dosahujú na starobronzových sídliskách v Karpatskej kotline, včítane maďarovskej kultúry. Z Maďaroviec (teraz Malinovec) poznáme ateliéry na výrobu sekeromlatov. Nachádzajú sa veľmi dobre zachované, temer s neopotrebovaným ostrím, a preto sa domnievam, že sa používali ako zbrane. Prevažujú sekeromlaty veľkých rozmerov, až 28 cm dlhé. Sekeromlaty z parohu ulovených jeleňov sú výnimkou. Vyrábajú sa hlavne zo zhodených parohov. Kultový, prípadne symbolický význam mal asi sekeromlat z Bode, okr. Čalovo, na povrchu vyhladený a zdobený koncentrickými krúžkami (tab. VI: 2), ktoré sú schematizovaným ornamentom mykénskym.

Varianty sekeromlatov sú dosť zriedkavé. Patrí k nim sekeromlat z Maďaroviec (teraz Malinovec) s otvorom v strede a predĺženým trojuholníkovým tylom (tab. VII: 2), ďalší s valcovitým tylom (tab. VII: 3), ako aj sekeromlat so štvorcovitým otvorom v strede a predĺženým a rozšíreným tylom (tab. VII: 4).

Skôr za obojstranný mlat považujem tie pomerne malé výrobky, ktorých sekerovitá strana je zrezaná a zaoblená (tab. VI: 7, 8).

B o d z a (1954; zber; tab. VI: 2). Sekeromlat celý jemne opracovaný a vyhladený; jeho obuch pôvodne tvorila ružica parohu. Krížove ide na šikmo skrojené ostrie starostlivo vyhotovený okrúhly otvor pre porisko. Medzi obuchom a stredom je 6 radov koncentrických vyrytých krúžkov; ostrie je odlomené a zlepené; d 28 cm. Uložený v AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VI: 3). Fragment starostlivo opracovaného a vyhladeného sekeromlatu, ktorý sa zlomil pri okrúhlym otvore a sekundárne je opatrený okrúhlym otvorom pre porisko; d 14,8 cm, uložený v SNM Martin, inv. č. 8013.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VII: 2). Sekeromlat s poškodeným ostrím a šikmo skrojeným obuchom, v strede s okrúhlym otvorom. Povrch starostlivo opracovaný; d 16,2 cm, uložený v AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VII: 3). Poškodený sekeromlat s koreňom priečne odrezaným, takže mlat je valcovitý; d 15,2 cm, uložený v AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VII: 4). Opracovaná sekerka so štvorcovou jamkou pre porisko v strede, tyl sa vodorovne rozširuje a je vodorovne ukončený; ostrie je šikmo skrojené; d 17,8 cm, uložený v AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VI: 7). Obojstranný mlat z parohu, na jednej strane rozšírený, na druhej zúžený; d 11,8 cm, uložený v SNM Martin, inv. č. 8011.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VI: 8). Obojstranný mlat z parohu, na jednej strane rozšírený, na druhej zúžený; d 9,8 cm, uložený v SNM Martin, inv. čís. 8010.

N á s a d y n a k a m e n n é s e k e r k y (tab. VII: 1)

Okrem ojedinelých väčších sekier z kameňa vo väčšej miere sa v maďarovskej kultúre udržuujú malé lichobežníkové sekerky s kolmým zbrúseným ostrím, ktoré boli zapravované do násady z parohu a upevnené cementovou hmotou. Sekerky a spôsob ich nasadenia je dedičstvom eneolitu.⁵¹ Veľmi pekné analogické nálezy máme z alpských krajín. Úplne zachované parohové násady pochádzajú z Gánoviec,⁵² ich nálezové okolnosti nie sú mi bližšie známe. Parohové násady ako lichobežníkové sekerky sú predovšetkým v staršom a klasickom maďarovskom horizonte. Poznáme ich z Nitrianskeho Hrádku, Maďaroviec (teraz Malinovec), Veselého a Ivanoviec. Násada z Maďaroviec je starostlivo na povrchu opracovaná a okrúhly otvor je ďalej do tyla.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VII: 1). Opracovaný, poškodený obdĺžnikový násadec, na jednej strane s vybraním na sekerku, na druhej opracovaný na oboch. Okrúhly otvor pre porisko je bližšie k vybraníu; d 15 cm, uložený v AÚSAV.

M o t y k o v i t é n á s t r o j e (tab. VI: 5, VII: 5)

Rozdeľujeme ich do dvoch skupín. Hojné sú motyky prvej skupiny, kde násadu (rúčku) zastupuje lodyha parohu, ktorá je obyčajne hrubá a vlastná motyka je oblúkovitý výrastok (obyčajne pri ružici), ktorý nesie stopy používania. Takouto motykou mohol byť zachovaný nástroj z Veselého (tab. VI: 5), ale sekundárne prepracovaný na hrotitý nástroj. Veľmi pekné exempláre takýchto motýk pochádzajú z Nitrianskeho Hrádku a Maďaroviec (teraz Malinovec). Táto skupina je zastúpená tiež na súčasných lokalitách v Maďarsku. Druhú skupinu tvoria motyky s otvorom pre drevenú rúčku, ich motykovitá strana je sploštená a s vybraním, druhá strana hrotito kužeľovitá (tab. VII: 5). Túto skupinu motýk nepoznám zo súčasných lokalít z Maďarska.

V e s e l é - "Hradisko" (tab. VI: 5). Dýkovitý nástroj z parohu, pôvodne motyka, vyhotovený zo zhodeného parohu. Lodyha je zahrotená a opracovaná. Bočný výrastok pri ružici opracovaný a zahrotený; d 21,5 cm, uložený v SM Bratislava, deponát AÚSAV.

D ý k o v i t é v ý r o b k y (tab. VI: 10)

Sú na maďarovských sídliskách hojné a vyrábali sa buď z výrastkov parohu, alebo ešte častejšie zo srnčích rožkov, ktoré sa na tento druh výrobkov veľmi dobre hodia. Opracovaný býva predovšetkým hrot, zatiaľ čo neopracovaná a drsná časť slúžila ako rukoväť. Sú zastúpené aj na súčasných sídliskách v Maďarsku. Ich funkcia môže byť rozličná.

I v a n o v c e (tab. VI: 10). Dýkovitý výrobok zo srnčieho rožka s ružicou, hrot opracovaný, rukoväť drsná, neopracovaná; d 17,6 cm, uložený v AÚSAV.

V ý r o b k y b e z b l i ť ť i e h o u r č e n i a (tab. VI: 6, VII: 6)

Na maďarovských sídliskách nachádzame hojne polovýrobkov a hotových výrobkov, ktorých funkciu a typologické zaradenie je ťažko určiť. Z Veselého z výskumu doc. N e u s t u p n é h o je z parohu trojlalokový predmet s otvorom v strede,

skvostne opracovaný a zdobený koncentrickými krúžkami. Analógiu máme v Tószegu.⁵³ Z Nitrianskeho Hrádku je poškodený valcovitý predmet s reliéfnym prstencom v strede (tab. VII: 6). Z Maďaroviec (teraz Malinovec) je predmet z dutej ružice s lodyhou zo zhodeného parohu.

Možno spomenúť celý rad ďalších, pričom každý je iného tvaru.

N i t r i a n s k y H r á d o k (tab. VII: 6). Valcovitý výrobok z parohu, na oboch koncoch ulomený, s reliéfnym obojkom v strede; d 9,7 cm, uložený v AÚSAV.

M a ě a r o v c e (teraz Malinovec; tab. VI: 6). Nedohotovený výrobok zo zhodeného parohu, s ružicou a dutou lodyhou, kolmo zrezanou; d 14,5 cm, uložený v SNM Martin, inv. čís. 8011.

Z á v e r

Maďarovská kultúra na jz Slovensku svojím hospodársko-spoločenským i kultúrnym prejavom patrí do mohutného kultúrneho okruhu, ktorý sa rozprestiera v celej jv Európe. Časove patrí do sklonku staršej doby bronzovej a čiastočne do prechodu k strednej dobe bronzovej (Reinecke BA 2 - BB 1). Jedným, a to veľmi závažným spojovacím článkom a výrobným prejavom tohto kultúrneho okruhu je kostená a parohová industria, ktorá je svedectvom vyspelej špecializovanej remeselnej výroby. Táto výroba sa koncentrovala v remeselníckych osadách, ktoré boli spočiatku opevnené. Špecializovaná výroba je doložená ateliérmi a početnými nálezmi suroviny, polotovarov a hotových výrobkov. Z rozboru materiálu vyplýva, že ako surovina sa na prvom mieste používala jelenia parohovina a len v menšej miere kosti domácich zvierat, a to psa, hovädzieho dobytku, ošípanej a tiež koňa, v menšej miere i duté kosti pravdepodobne z hydiny. Parohovina sa získavala zberom zhodených parohov a srnčích rožkov a len v ojedinelých prípadoch lovom. Zo štatistického výpočtu nájdeného loveckého náčinia môžeme usudzovať, že v remeselníckych osadách neboli lovci, ale surovina sa získavala pravdepodobne výmenou. Z rozboru uhlíkov ďalej vyplýva, že južné Slovensko bolo husto zalesnené, a to najmä dubinou. Množstvo parohovej suroviny a neobyčajne mohutná parohovina poukazujú nielen na hojnosť výskytu jelenov, ale aj na krásne exempláre.

Parohová a kostená industria je známa už v dobe kamennej a isté druhy výrobkov dennej potreby sa často v nezmenených tvaroch udržuujú až do staršej doby (šidlá, hladidlá, sekeromlaty). Na sklonku eneolitu sa stretávame s istými predlohami, ktoré v staršej dobe bronzovej sa stali klasickými výrobkami (zápinky). Rozdiel spočíva však v tom, že i výroba týchto predmetov dennej potreby sa stala na sklonku doby bronzovej predmetom špecializovanej výroby na masovom základe. Zdá sa, najmä na základe výskumu sídlisk zo staršej fázy staršej doby bronzovej, že výroba parohovej a kostenej industrie nie je výslednicou miestneho a domáceho vývoja, ale súvisí so zásadným zvratom hospodársko-spoločenským, ktorého popudom bol zaiste zásah z juhovýchodu, z oblasti stredomorskej. Maďarovská kultúra v rámci súčasných a príbuzných kultúr jv Európy a Karpatskej kotliny tvorí ich najzápadnejšiu oblasť, čo sa prejavuje tiež aj v parohovej a kostenej industrii. V rámci týchto kultúr, ba možno tvrdiť aj istých dôležitejších lokalít, sa v tejto industrii prejavujú určité odchýlky, ktoré sú odrazom a často aj prejavom i odlišného umeleckého nazerania. Za periférny prejav v maďarovskej kultúre treba napr. považovať výrobu ihlíc a zápiniek, ktoré sú v tejto kultúre pomerne vzácne a honosnosťou a pestrosťou sa nedajú porovnať napr. s Barcou, prípadne Tószegom. To isté platí aj o strelách a šípkach, kde je ten istý pomer. Na druhej strane v maďarovskej kultúre prevažujú výrobky dennej potreby, napr. sekeromlaty, kor-

čule, motyky, hrotité nástroje a najmä bočnice zubadiel a tiež prstence. V Barci prstence a bočnice zubadiel chýbajú, práve tak ako aj hlinené modely koliesok, ktoré nepochybne súvisia s domestikáciou koňa a jeho využitím pre potreby človeka. Tieto závery možno považovať do určitej miery za platné, pretože napr. v Tószegu, Pecici a na maďarovských sídliskách na jz Slovensku v Nitrianskom Hrádku, Veselom, Ivanovciach boli uskutočnené výskumy na dostatočne veľkých plochách. Významnú úlohu mala maďarovská kultúra i pri sprostredkovaní vplyvov z juhovýchodu v istých výrobkoch parohovej industrie a najmä výrobných prvkoch z prostredia mykénskych šachtových hrobov, čím aj oblasti Čiech, najmä neskorej unětickej fázy, sa dostala možnosť synchronizácie s Karpatskou kotlinou a najmä možnosť absolútneho datovania.

Rozkvet parohovej a kostenej industrie ako osobitý prejav juhovýchodného okruhu, včítane maďarovej kultúry, je dobove relatívne krátkym prejavom a s nástupom juhovýchodnej mohylovej prípadne pilinskej kultúry táto industria náhle zaniká, aby urobila miesto nie menej dokonalej bronzovej industrii, ktorá svojimi hromadnými nálezmi (Vyškovce, Dunajská Streda, Kamenín I, II, III, Nové Zámky), ako výrazným a svojráznym prejavom Karpatekej kotliny, je dôstojným nástupcom kostenej a parohovej industrie. Renesancia istých výrobkov (bočnice zubadiel) zo staršej doby bronzovej nastáva až v halštate, ale tieto už zďaleka neobsahujú ich úroveň.

P o z n á m k a: Stručný prehľad kostenej a parohovej industrie maďarovej kultúry zachycuje stav bádania do r. 1956, pričom nemohol byť vyčerpaný kompletný materiál. Považujem za potrebné upozorniť, že veľký preventívny systematický výskum na "Zámečku" v Nitrianskom Hrádku v r. 1957-1959 poskytol tak početný a na nové formy bohatý materiál, že bude potrebné otázku kostenej a parohovej industrie maďarovej kultúry znovu systematicky prepracovať. Je nádej, že do toho času bude spracovaný nie menej bohatý a kľúčový materiál z výskumu L. H á j k a na otomanskom sídlisku v Barci, čím územie Slovenska zaujme popredné miesto aj na tomto doteraz dosť zanedbanom úseku pravekých dejín.

P o z n á m k y a l i t e r a t ú r a

- 1 M i s k e K., A Velem Szt. Vidi őstelep, 1907, tab. IV - VIII (medzi bohatou kostenou a parohovou industriou veľká časť patrí do halštatu). P a u l í k J., Kostená industria z mladohalštatskej osady pri Seredi, AR VI, 1955, 447 - 449.
- 2 E i s n e r J., Slovensko v pravěku, 1933, 62, tab. XXXV: 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14. G o t t w a l d A., Pravěk IV, 1904, 77, obr. 1; T i h e l k a K., ČMM XLII, 1957, 37, tab. XIa a ČMM XXXVII, 1952, 278, obr. 2; D e z o r t J., OP 13 (1946), 57 ff, obr. 1 - 3.
- 3 Sídliskové vrstvy na opevnených osadách s maďarovskou kultúrou nie sú na areáloch na celej ploche rovnakej hrúbky. Na "Zámečku" v Nitr. Hrádku pozdĺž zaniknutých valov dosahujú hrúbku až 350 cm, v strede 150 - 180 cm. Na "Törökdombe" v Malých Kosihách maximálne 120 - 150 cm, na "Hradisku" vo Veselom 100 - 150 cm, na "Várhegyi" v St. Tekove 150 - 200 cm.
- 4 Iná situácia je na opevnených sídliskách s otomanskou kultúrou, napr. v Barci pri Košiciach a v Tószegu, kde sú hroty striel pomerne hojné.

- 5 Doteraz nepublikované výskumy: vo Veselom s kultúrou dunajsko-mohylovou (1949), v Topoľčanoch - "Štadión" s kultúrou staroveľatickou (1956), v Nitre, ulica V. Širokého s kultúrou juhovýchodnou mohylovou (1958), vo Dvoroch nad Žitavou s kultúrou juhovýchodnou mohylovou (1955) atď.
- 6 T o m p a F., BRGK 24/25 (1934-35), tab. 42: 16.
- 7 E i s n e r J., l. c., 62.
- 8 Napr. z Výčap-Opatoviec na pohrebisku nitrianskeho typu sú ihlice s valcovou profilovanou hlavnicou z hrobov 19, 92 a 288, ihlice s prevrtnanou krúžkovou a plochou hlavnicou z hrobov 155, 205 a 229.
- 9 Na význam východoeurópskej šnúrovej kultúry pri vzniku kostených ihlíc v okruhu únětickom poukázal J. B o r k o v s k ý, PA XXXX (1934-35), 27 ff. V tejto súvislosti treba uvažovať aj o prípadnom vplyve z južného Ruska pri vzniku skvostných ihlíc v Karpatskej kotline.
- 10 Nálezom z Barce (z výskumu L. H á j k a) sa nevyrovná čo do počtu a variantov ihlíc žiadna lokalita v Karpatskej kotline (pozri nálezy uložené v AÚ SAV v Nitre).
- 11 Porovnaj publikovaný materiál: B a n n e r J. - B ó n a L. - M á r t o n L., Acta Archaeologica X (1-2) 1957, obr. 12.
- 12 Na pohrebisku typu Hurbanovo v Hurbanove, hrob č. 30 (nepublikované, uložené v AÚ SAV). Na starobronzovom pohrebisku (Reinecke BA 1 - BA 2) v Szőregu sú tiež dosť početné. F o l t i n y J., Dolgozatok XVII; 1941, tab. XIX: 62; XX: 16, 20.
- 13 Výčapy-Opatovce, okr. Nitra, hroby 141, 150, 201 a 291 (nepublikované, uložené v AÚ SAV v Nitre).
- 14 N o s e k S., Światowit XIX (1946-47), tab. XIII: 17, XV: 12, XVII: 1, 2. Na západnej Ukrajine spolu s náušnicami tvaru vrbového listu z Peredivanie, o. Horodenka, pozri P a s t e r n a k J., Perša bronzová doba v Galícii v svetle novich rozkopok, Ľvov 1933, tab. IV: 3.
- 14a B a n n e r J. - B ó n a L. - M á r t o n L., l. c., str. 12: B 2; obr. 13: D 1 - 4.
- 15 B u d a v á r y V., ČMSS XXXII, 1941, 78 - 79.
- 16 Napr. Barca, výskum L. H á j k a; Szőreg - pohrebisko (F o l t i n y J., l. c., tab. XXI: 45), Gánovce (V l č e k E., SlA 1953, tab. I).
- 17 W e r n e r J., Festschrift f. Gustav Schwantes, 1951, 151 ff.
- 18 B e n e š o v á A., AR VI, 1954, 151, obr. 68 a MAGW LXXXVII, 1957, 70 ff.
- 19 Z lublanských močiarov publikuje podobné M ü l l i n e r A., Typische Formen aus den archäol. Sammlungen des kreinischen Landesmuseums Rudolfinum in Laibach (1900), tab. 6: 3 - 4.
- 20 Pozri už prefotografovaný exemplár. M i t s c h a - M ä r h e i m H. a P i t t i o n i R., MAWG 64 (1934), 165, tab. 9.
- 21 W e r n e r J., l. c., 151.
- 22 B u d a v á r y V., ČMSS XXXII, 1941, 78, obr. 18a, 18b.
- 23 D e z o r t J., OP 13 (1946), 577 f., obr. 1 - 3. T i h e l k a K., ČMM XXXVIII (1953), 1777, tab. 10: 5.
- 24 T o m p a F., l. c., BRGK 1934/35, 90 ff, tab. 41, 42; W e r n e r J., Atti al I° Congresso internazionale di Preistoria e Protostoria Mediterranea, 1950, 301, obr. 5, 6; M i l l e k e r B., A vattinai őstelep, Temesvár 1905, 19, tab. VIII: 4, 5, 5 atď.
- 25 H n í z d o v á A., PA 45 (1954), 208, obr. 11.
- 26 W e r n e r J., l. c., 301.

- 27 W e r n e r J., l. c., 302; H a c h m a n n R., Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet u. ihre mittel- u. südosteuropäischen Beziehungen, 1957, 165 ff.
- 28 M o z s o l i c s A., Acta Archaeologica Hungarica III-1953, 69 ff.
- 29 B ö k ö n y i S., Acta Archaeologica Hungarica III-1952, 102 ff, Acta Archaeologica Hungarica III-1953, 113 ff.
- 30 M o z s o l i c s A., l. c., 86 ff, obr. 24.
- 31 M o z s o l i c s A., l. c., 95 ff, obr. 36.
- 32 M o z s o l i c s A., l. c., 70. Kritériá A. Mozsolicsovej nepovažujem za únosné a domnievam sa, že ide o jeden a ten istý typ časove rovnakého horizontu. Istý rozdiel spočíva v počte pozdĺžnych otvorov (jeden alebo dva). Ostatné znaky sa striedajú u obidvoch typov.
- 33 Dokladom pre synchronizáciu otomanskej, veszprémskej a maďarovskej kultúry sú nielen importy keramiky, prípadne ovplyvňovanie, ale aj celý rad ďalších nálezov, napr. prenosné piecky, bochníkovité idoly, zoomorfne hrkálky z hlíny a najmä výrazná parohová industria.
- 34 B ö k ö n y i S., Acta Archaeologia Hungarica, II-1952, 103.
- 35 T i h e l k a K., PA XLV, 219 ff.
- 36 M o z s o l i c s A., l. c., 90, obr. 28; B u d a v á r y V., ČMSS, XXVII-XXVIII (1936-1937), 13.
- 37 E i s n e r J., l. c., 62.
- 38 Pre neobyčajné množstvo literatúry uvádzam len B. N o v o t n ý, Slovensko v mladšej dobe kamennej, 1958, 29.
- 38a B a n n e r J. - B ó n a L. - M á r t o n L., l. c., 108, obr. 14: A, C; M i l l e k e r B., l. c., tab. V: 1, 4, 5.
- 39 V Hurbanove na pohrebisku typu Hurbanovo, hrob 30 (Č a p l o v i č P., AR VI, 1954, 299); vo Vattine (M i l l e k e r B., l. c., tab. II: a).
- 40 B a n n e r J. - B ó n a L. - M á r t o n L., l. c., obr. 15: 4 - 5; M i l l e k e r B., l. c., tab. VII: 1a, b, VII: 5.
- 41 Vo Výčapoch-Opatovciach spolu s lengyelskou kultúrou (nepublikované, AÚ SAV), v Nitr. Hrádku vo vrstve lengyelskej, kanelovanej (nepublikované, AÚ SAV).
- 42 M i l l e k e r B., l. c., tab. V: 2, VII: 5; B a n n e r J. - B ó n a L. - M á r t o n L., l. c., obr. 15: 1, 2, 3.
- 43 B ö k ö n y i S., l. c., tab. XXXIX: 4, 6, 12.
- 44 M i l l e k e r B., l. c., tab. V: 7, 8, 9. Na Morave sú z Bánova (OVM Uh. Brod), z Kroměříža (S p u r n ý V., AR IV-1952, obr. 127) a z Charvát (G o t t w a l d A., Pravěk IV-1904, 77, obr. 1).
- 45 K o s t r z e w s k i J., Zagatkowe narzędzia ząbkowane (sep.) sa zhoduje s našim názorom. V. S p u r n ý, l. c., tvrdí, že sú na výrobu dratví, K. T i h e l k a, že sú na výrobu keramiky (ústne oznámenie).
- 46 Nálezy z Domice sú uložené v Múzeu Slovenského krasu v Lipt. Mikuláši, z V. Kostolian v AÚ SAV v Nitre.
- 47 N o v o t n ý B., Slovensko v mladšej dobe kamennej, 1958, tab. XXVIII: 5, 6.
- 48 P a t a y P., Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn, tab. III: 4; M o z s o l i c s A., Acta Archaeologica Hungarica 2 (1952), tab. XI: 4; B a n n e r J. - B ó n a L. - M á r t o n L., l. c., 108, obr. 13.
- 49 T o m p a F., l. c., tab. 42: 3, 4, 7, 8, 9; B a n n e r J. - B ó n a L. - M á r t o n L., l. c., 104, obr. 11: A; M i l l e k e r B., l. c., tab. VII: 8.

- 50 B a n n e r J., Pécelér Kultur 1956, tab. LXVII: 2, 3 (Ózd-Kőaljatető), CIII: 21 (Budakalász); P i t t i o n i R., Urgeschichte des österreichischen Raumes, 1954, obr. 151: 1, 8 (Mondsee).
- 51 P i t t i o n i R., l. c., obr. 151: 2 (Mondsee). W y s s R., XXIV Jahrbuch d. Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte 1954/55, 180 ff, tab. XXX: 4; XXXVIII: 5 - 7; XXXV: 10 (Lübchern). S z e g h a l m y G., AÉ 33, 1913, str. 41, obr. 2 a 3 (Szeghalom).
- 52 V l ě k E., Slov. archeol. I (1953), tab. II; z textu vyplýva, že skôr patria do kanelovanej vrstvy ako otomanskej, i keď stratigrafia nie je zarúčená.
- 53 T o m p a F., l. c., tab. 42: 19.

Z o z n a m t a b u l i e k

(pozri strany 47 - 53)

Tabuľka I:

- 1 - Veselé 1949, d 10,5 cm, Slovenské múzeum Bratislava (ďalej SM Bratislava);
- 2 - Nitriansky Hrádok 1949, d 14,5 cm, Krajské nitrianske múzeum Bojnice (ďalej KNM Bojnice);
- 3 - Nitriansky Hrádok 1949, d 9,8 cm, KNM Bojnice;
- 4 - Veselé 2/50, d 6,2 cm, SM Bratislava;
- 5 - Nitriansky Hrádok 1949, d 6,4 cm, KNM Bojnice;
- 6 - Veselé, zber, d 6,4 cm, AÚ SAV Nitra;
- 7 - Nitriansky Hrádok 1949, d 7,5 cm, KNM Bojnice;
- 8 - Maďarovce (Malinovec), d 8,5 cm, Slovenské národné múzeum Martin (ďalej SNM Martin);
- 9 - Veselé 1950, d 8,2 cm, SM Bratislava.

Tabuľka II:

- 1 - Malé Kosihy 1956, d 10 cm, AÚ SAV Nitra;
- 2 - Veľká Maňa, d 12,5 cm, AÚ SAV Nitra;
- 3 - Malé Kosihy 1956, d 8,2 cm, AÚ SAV Nitra.

Tabuľka III:

- 1 - Malé Kosihy 1956, d 5,1 cm, AÚ SAV Nitra;
- 2 - Nitriansky Hrádok 1949, d 14,5 cm, KNM Bojnice;
- 3 - Nitriansky Hrádok 1948, d 8,3 cm, KNM Bojnice;
- 4 - Nitriansky Hrádok 1949, d 10,7 cm, KNM Bojnice;
- 5 - Nitriansky Hrádok 1949, d 10,1 cm, KNM Bojnice;
- 6 - Veselé 1949, d 6 cm, SM Bratislava;
- 7 - Nitriansky Hrádok, d 5,6 cm, Markovičova zbierka, Šurany;
- 8 - Veľká Maňa, d 4 cm, AÚ SAV Nitra;
- 9 - Nitriansky Hrádok 1951, d 5,2 cm, AÚ SAV Nitra.

Tabuľka IV:

- 1 - Veselé 1950, d 12 cm, SM Bratislava;
- 2 - Maďarovce (Malinovec), d 11,2 cm, SNM Martin;
- 3 - Nitriansky Hrádok 1949, d 8,2 cm, KNM Bojnice;

- 4 - Ivanovce 1949, d 12,9 cm, AÚSAV Nitra;
- 5 - Veselý 1949, d 16,8 cm, SM Bratislava;
- 6 - Veselý 1950, d 6,5 cm, SM Bratislava;
- 7 - Veselý 1950, d 8,8 cm, SM Bratislava;
- 8 - Veselý 1950, d 17,1 cm, SM Bratislava;
- 9 - Maďarovce (Malinovec), d 13,4 cm, SNM Martin 8058;
- 10 - Nitriansky Hrádok, Ø 10,9 cm, KNM Bojnice;
- 11 - Veselý 1950, d 8,4 cm, SM Bratislava;
- 12 - Nitriansky Hrádok 1949, d 12,5 cm, KNM Bojnice;
- 13 - Veselý 1950, d 9 cm, AÚSAV Nitra;
- 14 - Veselý 1950, d 8 cm, SM Bratislava;
- 15 - Nitriansky Hrádok 1949, d 14,8 cm, KNM Bojnice;
- 16 - Ivanovce 1949, d 11,6 cm, AÚSAV Nitra;
- 17 - Veselý 26/56, d 6,9 cm, AÚSAV Nitra;
- 18 - Veselý 26/56, d 10,1 cm, AÚSAV Nitra.

Tabuľka V:

- 1 - Ivanovce 1949, d 21,5 cm, AÚSAV Nitra;
- 2 - Ivanovce 1949, d 15,5 cm, AÚSAV Nitra;
- 3 - Ivanovce 1949, d 12,1 cm, AÚSAV Nitra;
- 4 - Nitriansky Hrádok 1949, d 16,7 cm, KNM Bojnice;
- 5 - Maďarovce (Malinovec), d 13,4 cm, SNM Martin 7999;
- 6 - Nitriansky Hrádok, d 17,8 cm, AÚSAV Nitra;
- 7 - Nitriansky Hrádok 1949, d 6,7 cm, KNM Bojnice;
- 8 - Maďarovce (Malinovec), d 14,9 cm, SNM Martin 8001;
- 9 - Nitriansky Hrádok 1949, d 20,5 cm, KNM Bojnice;
- 10 - Nitriansky Hrádok 1949, d 18,5 cm, KNM Bojnice;
- 11 - Nitriansky Hrádok 1949, d 18,5 cm, KNM Bojnice;
- 12 - Ivanovce 1949, d 12,1 cm, AÚSAV Nitra;
- 13 - Veselý 1950, d 4,6 cm, SM Bratislava;
- 14 - Veselý 1949, d 20,6 cm, SM Bratislava;
- 15 - Maďarovce (Malinovec), d 13,8 cm, SNM Martin 8007.

Tabuľka VI:

- 1 - Veselý 26/56, d 8,6 cm, AÚSAV Nitra;
- 2 - Bodza, d 28 cm, AÚSAV Nitra;
- 3 - Maďarovce (Malinovec), d 14,8 cm, SNM Martin 8013;
- 4 - Nitriansky Hrádok 1949, d 22,2 cm, KNM Bojnice;
- 5 - Veselý 1949, d 21,5 cm, SM Bratislava;
- 6 - Maďarovce (Malinovec), d 14,5 cm, SNM Martin 8011;
- 7 - Maďarovce (Malinovec), d 11,8 cm, SNM Martin 8011;
- 8 - Maďarovce (Malinovec), d 9,8 cm, SNM Martin 8010;
- 9 - Veselý 26/26, d 15,6 cm, SM Bratislava;
- 10 - Ivanovce 1949, d 17,6 cm, AÚSAV Nitra;
- 11 - Veselý 1949, d 27,5 cm, SM Bratislava.

Tabuľka VII:

- 1 - Maďarovce (Malinovec), d 15 cm, AÚSAV Nitra;
- 2 - Maďarovce (Malinovec), d 16,2 cm, AÚSAV Nitra;
- 3 - Maďarovce (Malinovec), d 15,2 cm, AÚSAV Nitra;

- 4 - Maďarovce (Malinovec), d 17,8 cm, AÚSAV Nitra;
- 5 - Maďarovce (Malinovec), d 15,9 cm, AÚSAV Nitra;
- 6 - Nitriansky Hrádok, d 9,7 cm, AÚSAV Nitra;
- 7 - Nitriansky Hrádok, d 8,8 cm, AÚSAV Nitra;
- 8 - Maďarovce (Malinovec), d 7,4 cm, AÚSAV Nitra;
- 9 - Maďarovce (Malinovec), d 11,6 cm, SNM Martin;
- 10 - Veselé, d 11,6 cm, SM Bratislava.

KNOCHEN- UND GEWEIHINDUSTRIE DER MAĎAROVCE-KULTUR IN DER SÜDWESTSLOWAKEI

ANTON TOČÍK

E i n l e i t u n g

Unter den Handwerksarten auf den befestigten Siedlungen mit der Maďarovce-Kultur in der Südwestslowakei nahm eine führende Stellung die Erzeugung von Knochen- und Geweihgegenständen ein, welche zusammen mit Töpfer-, Metallgieser-, Gerber- und vielleicht auch Textilwarenerzeugnissen zu wichtigen Handelsartikeln wurden. Die spezialisierte Erzeugung und der rege Handel führten ~~erzwungenermassen~~ zur Anhäufung der materiellen Güter und zur souveränen Gesellschaftsstellung des Mannes. Eine Spiegelung dieser Veränderungen ist auch im Entstehen der befestigten Siedlungen zu sehen (Nitriansky Hrádok, Veselé, Ivanovce, Starý Tekov, Maďarovce, Vráble, Malé Kosihy und Boleráz), welche nicht den Charakter von Zufluchtsstätten (Refugien) hätten, aber umgekehrt bedeuten sie wichtige Erzeugungs-, Handels- und Kulturzentren mit einer wichtigen administrativen Stellung. Die befestigten Siedlungen lösen sich gewöhnlich aus ausgedehnten Bauerndörfern heraus, welche unbefestigt bleiben. Ein klassisches Beispiel dieser Entwicklung ist Nitriansky Hrádok, wo sich die Bauernsiedlung bei der Burgstätte auf einer Fläche von ungefähr 50 ha ausbreitete. Die Konzentration der Erzeugnisse, die verhältnismässig kurze, aber intensive Besiedlung auf den befestigten Maďarovce-Siedlungen, führte zur Bildung und Aufschichtung mächtiger Siedlungsschichten, welche auf die Art der Tellen im Theissgebiete und Südosteuropa an einigen Stellen eine Mächtigkeit von einigen Metern erreichten. Die unbefestigten Bauernsiedlungen tragen diesen Charakter nicht und die verhältnismässig dünne Schichte spricht dafür, dass die mehrfache Besiedlung desselben Volkes sich nicht vertikal, sondern horizontal schichtete.

Die Erzeugung der Knochen- und Geweihindustrie ist auf den befestigten Siedlungen der Maďarovce-Kultur durch das reiche Vorkommen und die reiche Konzentrierung von Geweih- und Knochenmaterial, Halbfabrikaten und fertigen Erzeugnissen bewiesen und an einigen Stellen weist die Konzentrierung von Ausschuss und Abfall auf Werkstätten oder Ateliers hin.

Ein besonderes Studium wäre der Erzeugungstechnik zu widmen und ebenso der Materialauswahl, um auf Grundlage der genauen anatomischen Kenntnisse und Eigenschaften der Knochen verschiedener Tiere festzustellen, welche Beweggründe dabei mitsprechen, dass nicht nur eine strenge Auswahl von Knochen gemacht wurde, sondern auch ihrer bestimmten Teile. Aus Geweih und Rehbockgehörn wurde der Rohstoff völlig gesatzmässig 100% ohne Abfall ausgenützt. Es ist hinzuzufügen, dass sich

dies nicht nur auf die Maďarovce-Kultur bezieht, sondern dass es ein Zivilisationsmerkmal aller mitteldonauländischen altbronzezeitlichen Kulturen ist.

Eine geringere Bedeutung der Knochen- und Geweihindustrie liegt in der Funktionsbestimmung der Geräte hinsichtlich der Beschäftigung des Volkes und auf Grundlage der Gerätevollkommenheit ist es möglich, auch über das Niveau der einzelnen Erzeugungsarten zu erwägen. Der grösste Teil der gefundenen Geräte bezieht sich auf Landwirtschaft, welche sich in der älteren Bronzezeit von Holz- auf Geweihgeräte umorientierte. Verhältnismässig zahlreich sind Funde von Lederverarbeitung, Textilerzeugung und ein gewisser Teil nicht näher bestimmter Geräte konnte bei der Keramikherstellung verwendet worden sein. Verhältnismässig sehr arm sind Nachweise über Fischfang und Jagd, obwohl die Rückstände des selbst erbeuteten Wildes reich sind. Die Domestifizierung von Zug- und Tragtieren (Pferd und Esel) ist auf den Maďarovce-Siedlungen auch belegt. Vom Zaumzeug erhielten sich nur Geweihtrensen. Verkehrsfahrzeuge sind aus irdenen Nachahmungen mit voller und auch Speichenräder bekannt. Sogenannten Schlittschuhe sind Ebenbilder der Schlitten.

M a t e r i a l

Die Geweih- und Knochenindustrie teile ich in

A. Ausstattungs- und Ausrüstungsgegenstände und

B. Werkzeuge und Waffen ein.

A. A u s s t a t t u n g u n d A u s r ü s t u n g

N a d e l n (Taf. I: 1, 6; VII: 7)

Auf südwestslowakischen Gebiete kennen wir aus Maďarovce-Siedlungen vier Hornnadeln (3 aus Veselé und 1 aus Nitriansky Hrádok). Sie repräsentieren einfache Typen mit konischem Kopfe, welcher manchmal gegliedert ist, Typen mit mehrmals geknöpftem Kopfe und Typen mit dreikantigem Kopfe, der durchbohrt ist. In zeitgenössischen Theissgebietkulturen (Otomani, Vátysa) ist die Hornnadel sehr verbreitet und prächtig verziert, sodass die Maďarovce-Nadeln unter ihrem Einfluss entstehen und ihr peripheres Gebiet bilden. Zeitlich werden sie bei uns in den Abschnitt BA 2, beziehungsweise in BB 1 gestellt. J. E i s n e r erwähnt in seinem Werk Slovensko v pravěku (1933) noch eine Geweihsnadel mit kugeligem, senkrecht durchbohrtem Kopfe aus Veselé, welche die Bronzeformen der Aunjetitzer Nadeln nachahmt.

A u r z u n ä h e n d e K l e i d e r b e s a t z t e i l e (Taf. I: 2, 3)

Am zahlreichsten sind solche aus flach bearbeiteten Wildschweinhauern. Ihre Ränder sind der ganzen Länge nach, beziehungsweise am Anfang und in der Mitte durchlocht. Es kommen auch unbearbeitete Hauer vor, welche höchstwahrscheinlich als Anhänger getragen wurden. Auch verschiedene andere Tierzähne sind durchlocht (von Bären, Raubtieren, Hunden), welche ebenso aufgenäht, als auch als Anhänger getragen werden konnten. Die Stosszähne und Zähne sind in diesem Abschnitte in allen zeitgenössischen Kulturen verbreitet. Allein dastehend ist ein Kleiderbesatz von der Form eines vierkantigen Stäbchens (Taf. I: 7), welches mit konzentrischen Ringen verziert und in der Mitte mit zwei Löchern versehen ist. Es wird in den Abschnitt BA 2 - BB 1 datiert.

G ü r t e l h a k e n (Taf. I: 8, 9)

Aus Maďarovce-Siedlungen sind vorderhand nur zwei Stücke bekannt. Ein Halbfabrikat bestätigt die Hausindustrie. Ähnlich wie die Nadeln in der Südwestslowakei, stellen sie ein Peripheriegebiet vor. Sie sind einfach verziert und finden

verhältnismässig wenig Verwendung. Zeitlich korrespondieren sie mit südöstlichen Theissgebietfunden (BA 2 - BB 1).

G e w e i h r i n g e (Taf. III: 7, 8, 9)

Zu den älteren bekannten Věteřov-Siedlungsfunden in Mähren treten in der Slowakei zwei weitere Exemplare aus Nitriansky Hrádok und ein Halbfabrikat aus Veľká Maňa hinzu. Die Hohle Mitte spricht dafür, dass sie als Ansatz verwendet wurden. Doch kann man die Ansicht J. W e r n e r s nicht akzeptieren, dass sie Helme auf Hammeräxten, beziehungsweise den Knauf der Schwerter bildeten. Zahlreiche Funde verzierter Ringe in Theissgebiet und in Südosten, ebenso auch die Verzierungsgrundform - die steile Wellenlinie mit konzentrischen Kreisen - sind Belege für die intensiven Beziehungen mit dem Mittelmeergebiete und ihre Datierung in den Abschnitt BA 2 - BB 1 stimmt mit der absoluten Datierung überein, d. h. zum Jahre 1500 vor u. Z.

G e w e i h t r e n s e n (Taf. II: 1, 2, 3; III: 1, 3, 5, 6)

Sie sind aus den Geweihsprossen gearbeitet. Auf den Maďarovce-Siedlungen können wir auch den Herstellungsverlauf verfolgen, d. h. als erstes das Glätten der Oberfläche durch Drechseln, nach welchem die weitere Bearbeitung folgte (Taf. III: 2, 4). Die einfachste Type ist durch den Fund aus Veľká Maňa vertreten (Taf. III: 2), welcher aus einer geschlossenen Maďarovce-Kulturgrube stammt, in welcher ausser anderen Funden auch ein unvollständiger Pireus war. Nach der Einteilung der A. M o z s o l i c s steht der Fund aus Veľká Maňa den Kandaren aus Sághegy am nächsten, welche die Autorin in die älteste Hallstattzeit datiert. In diesem Falle ist der Fund aus Veľká Maňa ein Prototyp der jüngeren Hallstattzeit.

Eine weitere Form, welche A. M o z s o l i c s als hallstattzeitlich betrachtet, ist die Type Borjas, welche in der Südwestslowakei in Nitriansky Hrádok vertreten ist (Taf. III: 3). Nur der untere Teil mit dem charakteristischen spitzen Abschluss und den drei Warzen ist erhalten geblieben. Auch in diesem Falle könnten wir vom Prototyp für jüngere Formen sprechen.

Die übrigen Trensen, von denen nur eine unbeschädigt erhalten blieb, gehören nach A. M o z s o l i c s eher in die Gruppe Tószeg, als in die Gruppe Füzesabony, auch wenn sie mit dieser Gruppe gemeinsame Merkmale haben. Die Trense aus Malé Kosihy (Taf. II: 1) brachte wichtige Details für die Funktion der kleinen Seitenlöcher, in denen Knochenstäbchen erhalten waren. Alle stammen aus dem klassischen Maďarovce-Siedlungshorizonte (BA 2 - BB 1) und z. b. in Malé Kosihy (Taf. III: 3) aus einer geschlossenen Schichte mit Funden der Maďarovce-, Veszprém-, Füzesabony- und südöstlichen Hügelgräber-Kultur. Das steile Wellenlinienornament auf der Trense ist deswegen von grosser datierender Tragweite für alle in dieser Schichte angeführten Kulturen. Die Trensen sind auf den Maďarovce-Siedlungen auch durch das Vorkommen der Pferdeknochen begründet.

B. W e r k z e u g e u n d W a f f e n (Taf. VI: 1-4, 7, 8, 11, 12, 16-18)

A h l e n u n d S p i t z e n

Zu den verbreitesten und zeitlich unbegrenzten Funden auf den Maďarovce-Siedlungen gehören Ahlen und spitzige Werkzeuge. Ihre Verwendung war vielseitig und genau so, wie sie bei der Ledererzeugung dienten, waren sie bei der Keramikherstellung und etwa auch beim Stricken und Weben von Stoffen unentbehrlich. Die stärkere Nadel mit Ohr fand auch mannigfache Verwendung.

M e i s s e l a r t i g e W e r k z e u g e (Taf. V: 11, 15)

Sie kamen verhältnismässig selten vor. Sie haben verschiedene Form und Grösse. Das gemeinsame Merkmal ist das fächerförmig geschliffene Ende, welches die

Funktion als Meissel ausschliesst. Eher wurden sie in der Gerberei, bei der Lederverarbeitung verwendet. Sie sind auf allen Mađarovce-Siedlungen und in allen ihren Horizonten vertreten.

G l ä t t e r (Taf. V: 6 - 11, 13)

Sie sind verhältnismässig reichlich, haben verschiedene Form dadurch, das Rippen mehrerer Tierarten zu ihrer Herstellung dienten. Auch die Schulterblätter werden verwendet. Die Bearbeitung der unteren Seiten bis zum Mark spricht dafür, dass sie zur Glättung jener Wände von Gefässen dienten, welche Spuren einer Glättung tragen. Sie kommen in allen Horizonten der Mađarovce-Besiedlung vor und sind auf allen gleichzeitigen Siedlungen des Karpatenbeckens.

S t r i c k n a d e l n (Taf. IV: 8, 9)

Sie sind auf allen gleichzeitigen Siedlungen des Karpatenbeckens und werden grundsätzlich aus dem Wadenbein des Hundes verfertigt.

W e r k z e u g m i t g e z a c k t e r K l i n g e (Taf. V: 1 - 5)

Es ist vorderhand nach dem publizierten Material aus dem Karpatenbecken vor allem auf den Mađarovce-Siedlungen vertreten, und zwar in allen Horizonten. Es wird aus Geweihen, Schulterblättern der Tiere und vielleicht auch aus den Kiefern verfertigt. Die vollkommen geglättete Oberfläche bei bewiesenem längeren Gebrauche rechtfertigt die Ansicht K o s t r z e w s k i's, dass es als Gerät zum Häuten der Tiere diene.

D o l c h e (Taf. VI: 5, 10)

Hierher können wir ausser bearbeiteten und abgeschnittenen Dolchen aus Geweihen und Rehbockgehörnen auch die gearbeiteten spitzigen Zacken der Geweihe rechnen, welche in einen Holzgriff eingesetzt wurden. Zeitlich sind sie nicht näher begrenzt.

H e l m a r t i g e A n s a t z e f ü r S t e i n ä x t e (Taf. VII: 1)

Sie sind aus dem Geweihstuhl verfertigt, auf einer Seite abgerundet, auf der anderen mit einer Öffnung für eine kleine trapezförmige Axt versehen, welche mit einer zementartigen Masse festgemacht wurde. Der Ursprung dieser Technik reicht bis ins Aneolithikum zurück.

H a m m e r ä x t e (Taf. VI: 2, 3, 4)

Sie sind aus dem Geweihstuhl und dem Geweih mit derselben Technikart hergestellt und sind auf allen bis jetzt bekannten gleichzeitigen Siedlungen vertreten. Wenn sie brachen, wurden sie mit einem sekundär, näher zur Schneide gebohrten Loche weiter verwendet. Nur ausnahmsweise haben sie eine abgebrauchte Klinge, bzw. Schneide, deswegen vermute ich, dass sie als Waffe verwendet wurden. Die allein dastehende, prächtig ausgearbeitete und auf der Oberfläche mit konzentrischen Kreisen geschmückte Hammeraxt aus Bodza hatte symbolische Funktion (Festwaffe).

H a u e n (Taf. VI: 5; VII: 5)

Sie sind verhältnismässig stark auf unseren Siedlungen vertreten. Wir teilen sie in zwei Typen ein: 1. die ganz aus Geweih verfertigt sind und 2. bei welchen nur die Haue aus Geweih ist.

Der verhältnismässig kurze Schaft aus dem Hauptzweige des Geweihes mit einer Seitenzacke, welche als Haue diene, vertritt den ersten Typ. Der zweite ist den Hammeräxten ähnlich, nur das runde Schaftloch ist quer zur Schneide durchbohrt, sodass der Schaft aus Holz war. Sie kommt in allen Mađarovce-Horizonten vor.

S c h l i t t s c h u h e (Taf. VI: 11)

Sie sind auf allen gleichzeitigen Siedlungen des Karpatenbeckens. Es ist fraglich, bis zu welchem Masse sie die Funktion von Schlittschuhen hatten, denn

wir haben eine ganze Reihe von Funden zwar mit abgebrauchter Unterseite, die aber ohne seitliche und senkrechte Löcher sind. Ich vermute, dass sie eher an kleinen, festen Schlitten befestigt, Verwendung fanden. Eine besondere Beachtung ist den Schlittschuhen aus kurzen, breiten Knochen zuzuwenden, welche nur mit einer senkrechten Öffnung versehen sind (Nitriansky Hrádok).

A n g e l n (Taf. V: 13)

Trotz der zahlreichen Funde von Fischresten auf den Siedlungen, besitzen wir aus der Maďarovce-Kultur nur eine Knochenangel mit einem Widerhaken. Höchstwahrscheinlich fanden mehr Netze Verwendung, die mit gebrannten Tongewichten beschwert wurden.

F u n d e o h n e n ä h e r e B e s t i m m u n g (Taf. VI: 6, VII: 6)

Aus Veselý und Nitriansky Hrádok stammen zwei ankerförmige, gut bearbeitete Doppelspitzen aus Geweih (Taf. IV: 10).

Aus Veselý (Museum Piešťany) haben wir einen prächtig bearbeiteten und auf der Oberfläche mit konzentrischen Kreisen verzierten dreikantigen Gegenstand, der in der Mitte mit einer runden Öffnung versehen ist. Analoge Funde aus Ungarn mit Öffnungen an den Kandaren erinnern an Zaumzeugkandaren.

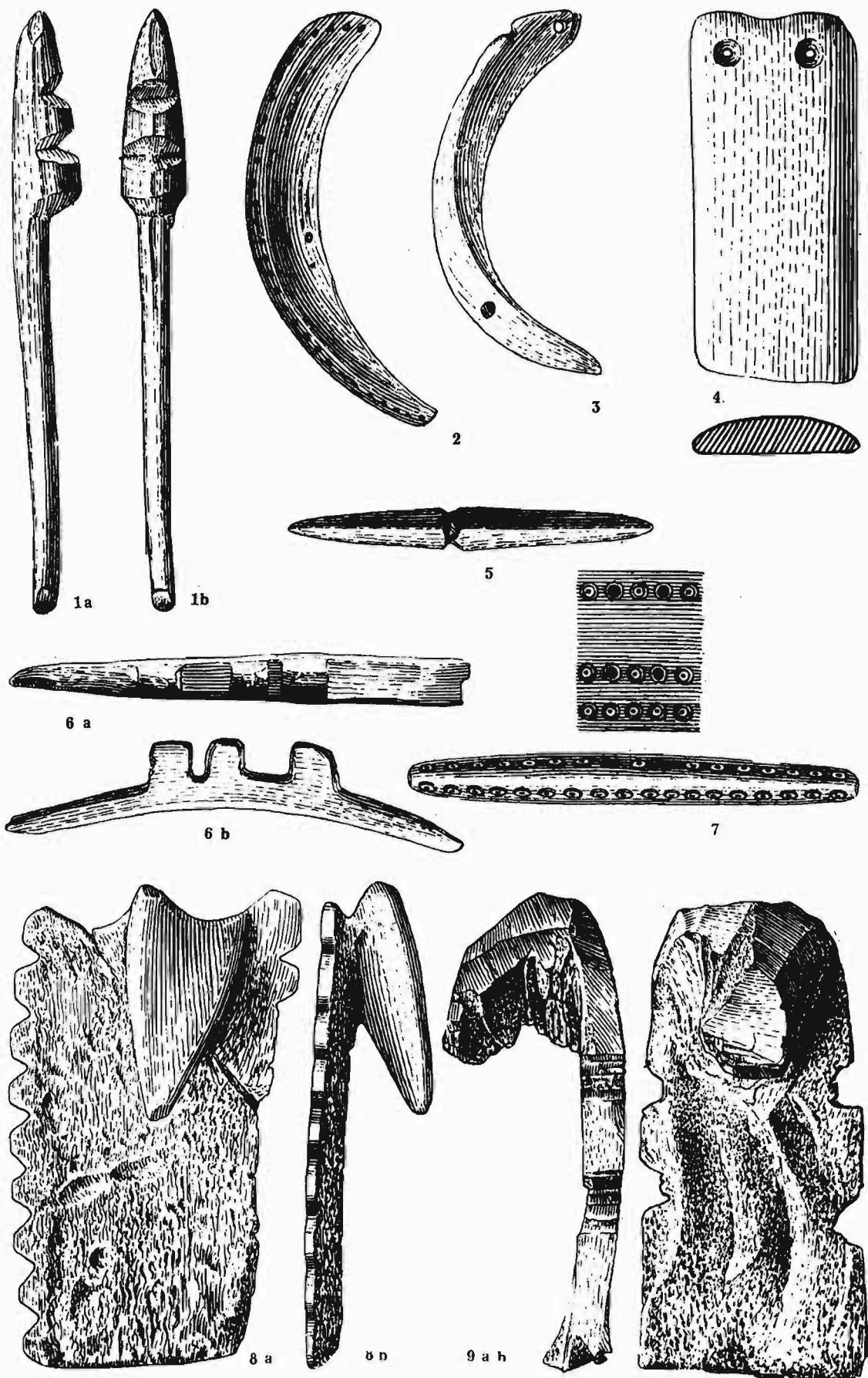
A b s c h l u s s

In zwei urzeitlichen Abschnitten erreicht die Knochen- und Geweihindustrie den Höhepunkt, und zwar in der älteren Bronzezeit und in der Hallstattzeit. Knochen und Geweihe dominieren auf den Siedlungen in Karpatenbecken über Bronzeerzeugnissen, sodass die ältere Bronzezeit im wahren Sinne des Wortes die Epoche dieser Industrie ist. Die Kultur von Maďarovce ist bezüglich der Zahl und der verwendeten Form dieser Industrie ein unlöslicher Bestandteil der gleichzeitigen Karpatenkulturen, welche in bestimmten künstlerischen Elementen, aber auch Formen, direkte Verbindungen mit dem Balkan und dem Mittelmeergebiet vermitteln. Die Grenze dieser mächtigen materiellen Kultur verbreitet sich in der Richtung westwärts dort, wo der Einfluss der Maďarovce-Kultur aufhört. Mit diesem starken Anteil des Südostens hängt eine ganze Reihe anderer Erscheinungen zusammen, wie z. B. die transportfähigen Herde (Pireus), irdene Idole von Brotlaibform, Kinderschellen von verschiedener Tiergestalt, Speichenräder bei Wagen und Wägelchen, inkrustierte Ornamentik usw.

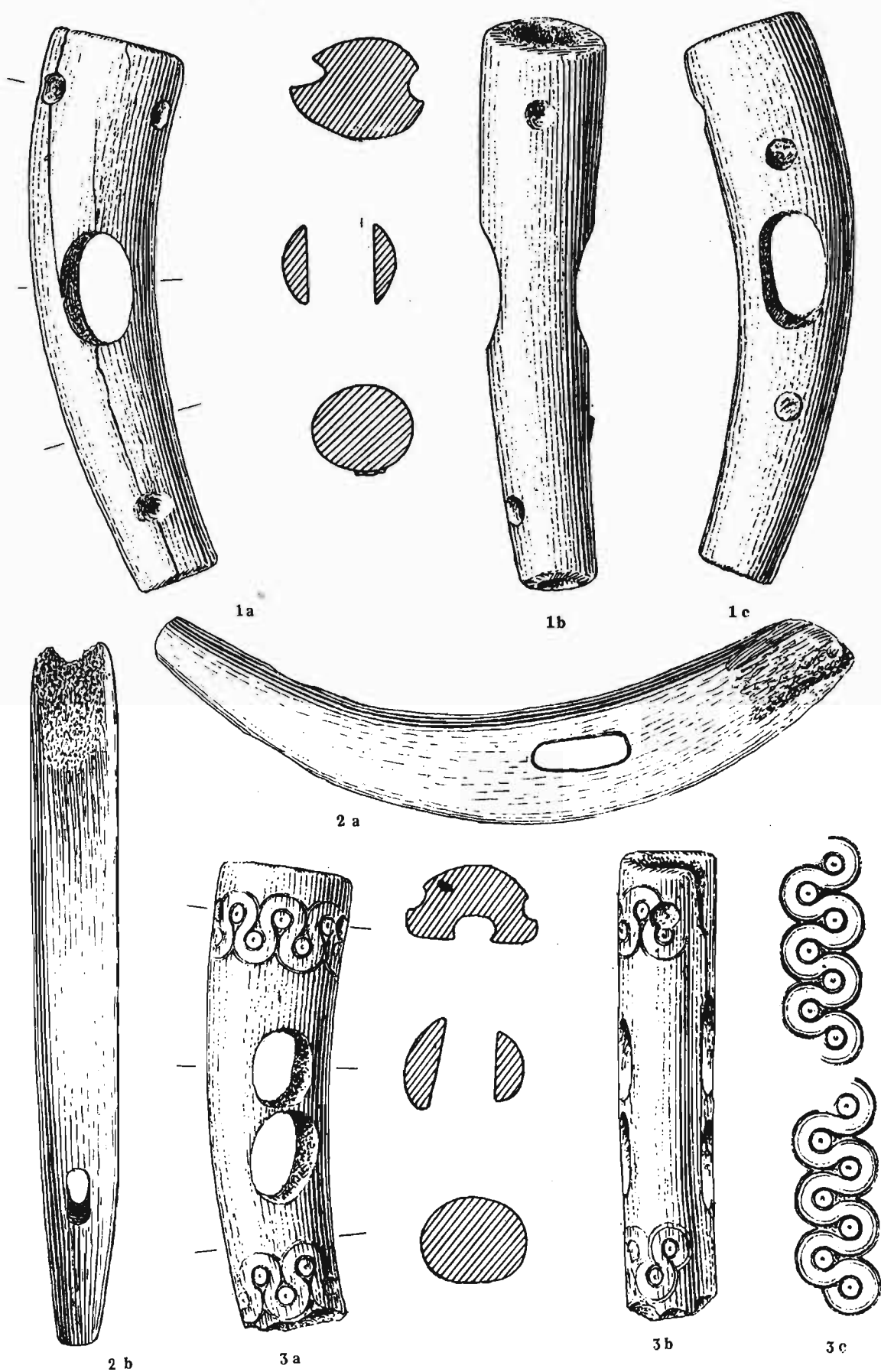
Bei Gebrauchsgegenständen können wir den Ursprung und die Entwicklung seit dem Neolith verfolgen (Ahlen, Spitzen, Hammeräxte und bestimmte Nadelarten). Jedoch treten auch ganz neue Formen von Gegenständen auf, welche nicht nur Ergebnisse des Einflusses aus dem Südosten sind, sondern sie sind auch die Spiegelung wichtiger ökonomischer Veränderungen und des Kulturhabitus überhaupt. Die Trense aus Geweih, wenn sie auch im Äneolith vereinzelt auftritt, ist in der älteren Bronzezeit schon eine Massenangelegenheit, wo das Pferd schon völlig domestifiziert und wichtiger Helfer der Menschen ist und wo der Sprossenwagen das Verkehrsmittel ist, ähnlich wie der Schlitten mit den knöchernen Schlittschuhen.

Auch wenn die Geweih- und Knochenindustrie wegen besonderen technologischen Eigenschaften bei bestimmten Erzeugnisarten kein chronologischer Führer ist, hat sie doch in einigen Fällen nicht nur eine Reichweite für die relative, sondern auch für die absolute Chronologie (z. B. Gegenstände mit steiler Wellenlinie).

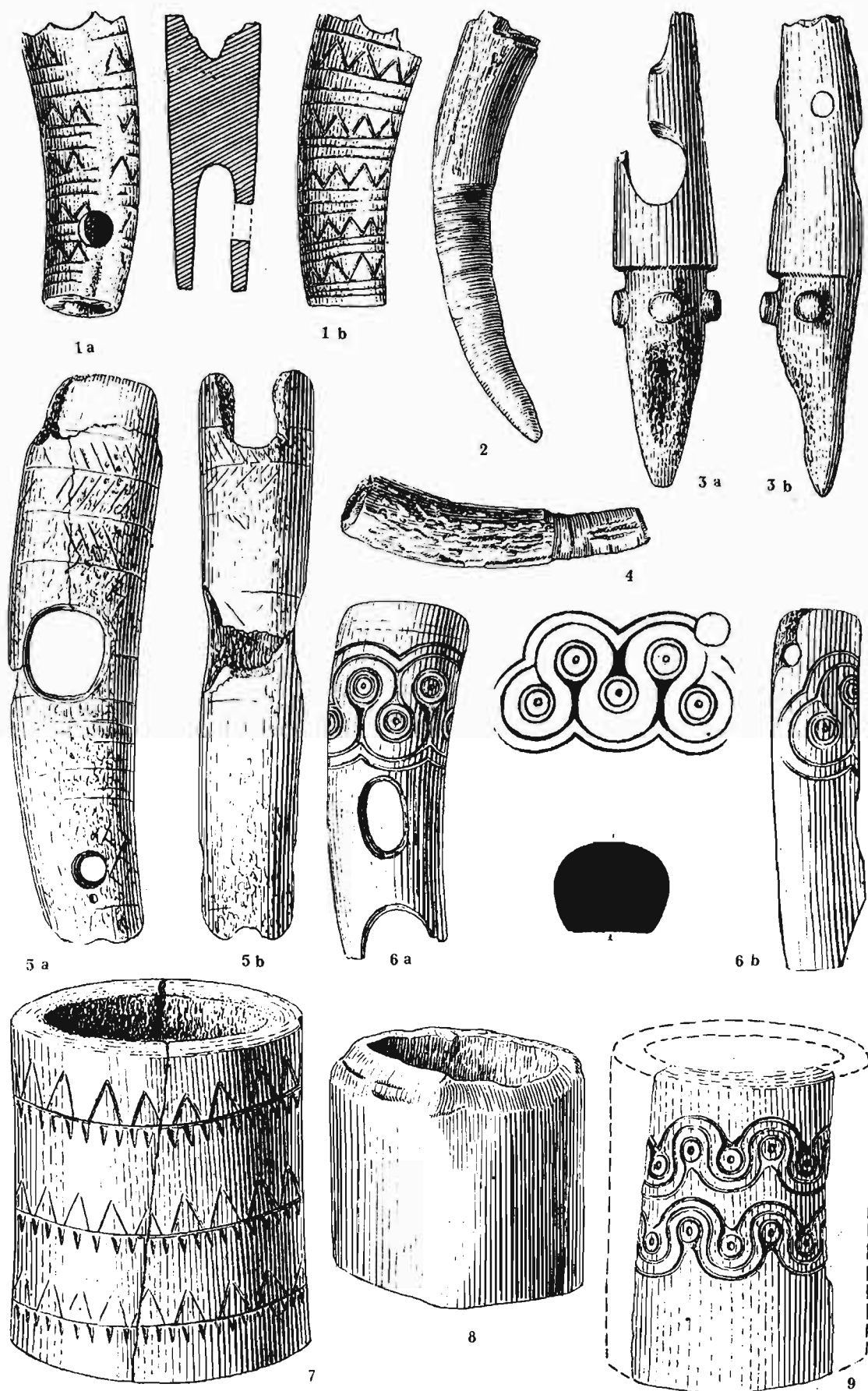
Die Hauptbedeutung der Knochen- und Geweihindustrie und die Wichtigkeit ihres Studiums liegt jedoch darin, dass sie uns als der wichtigste Beweis der Geräteerzeugung in der älteren Bronzezeit ermöglicht, die wirtschaftlichen und Erzeugungsverhältnisse dieses Zeitabschnittes näher kennenzulernen.

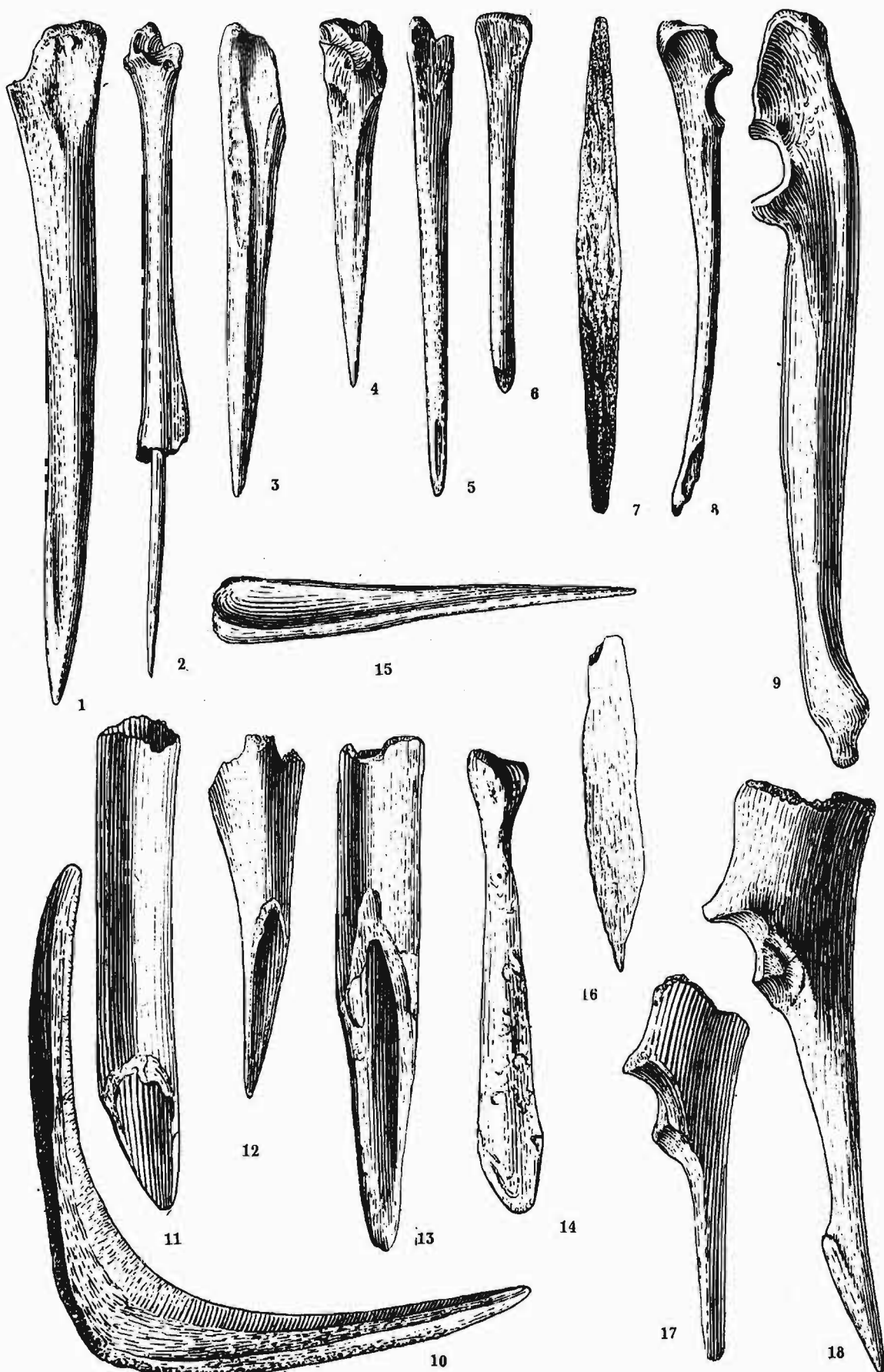
Tab. I. 1, 6, 9 - Veselé; 2, 3, 4, 5, 7 - Nitriansky Hrádok;
8 - Madarovce (Malinovec).

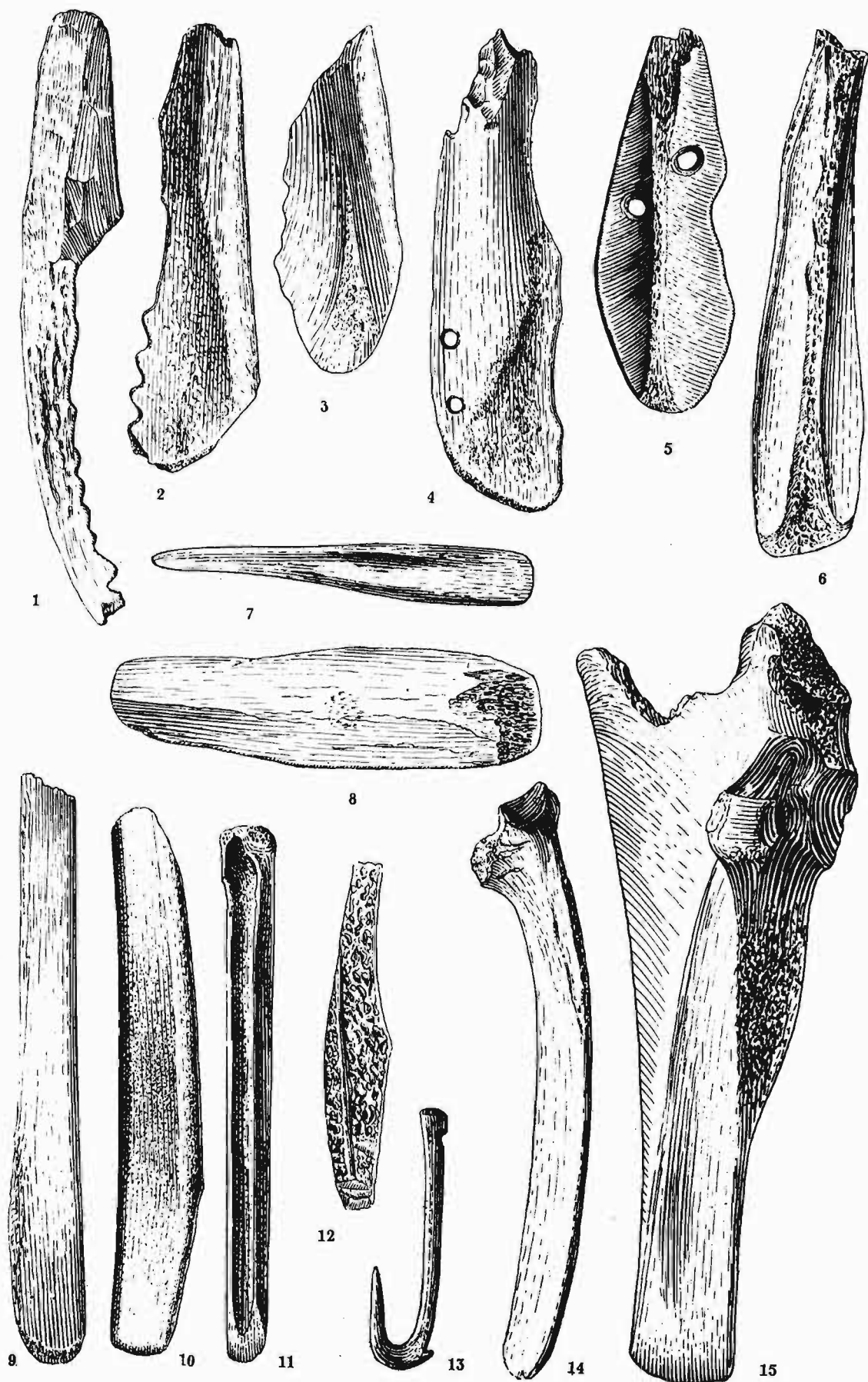
Tab. II. 1, 3 - Malé Kosihy; 2 - Veľká Maňa - "Gedra".

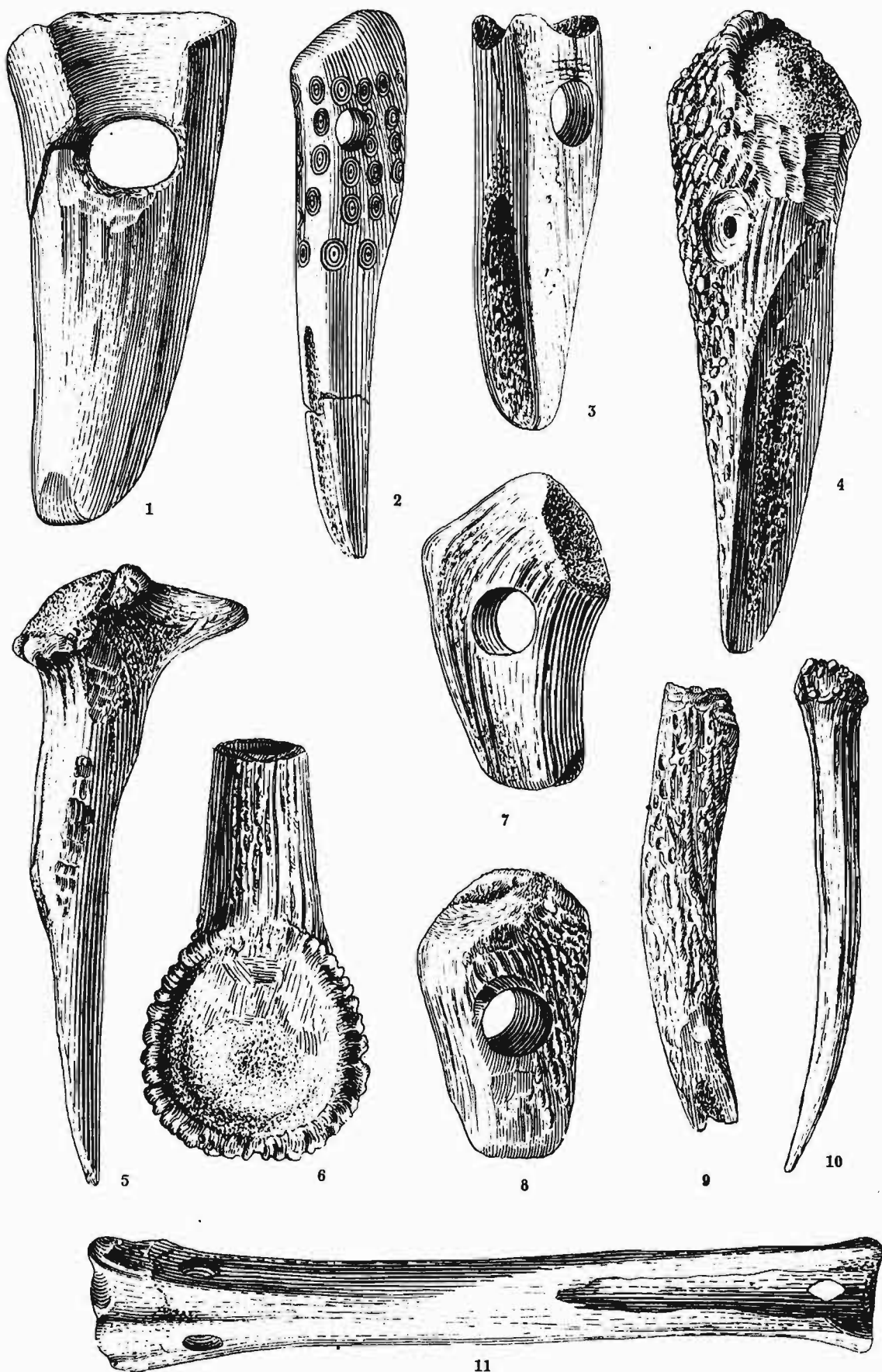
Tab. III. 1 - Malé Kosiňy; 2-5, 7, 9 - Hrádok; 6 - Veselé;
8 - Veľká Maňa - "Gedra".

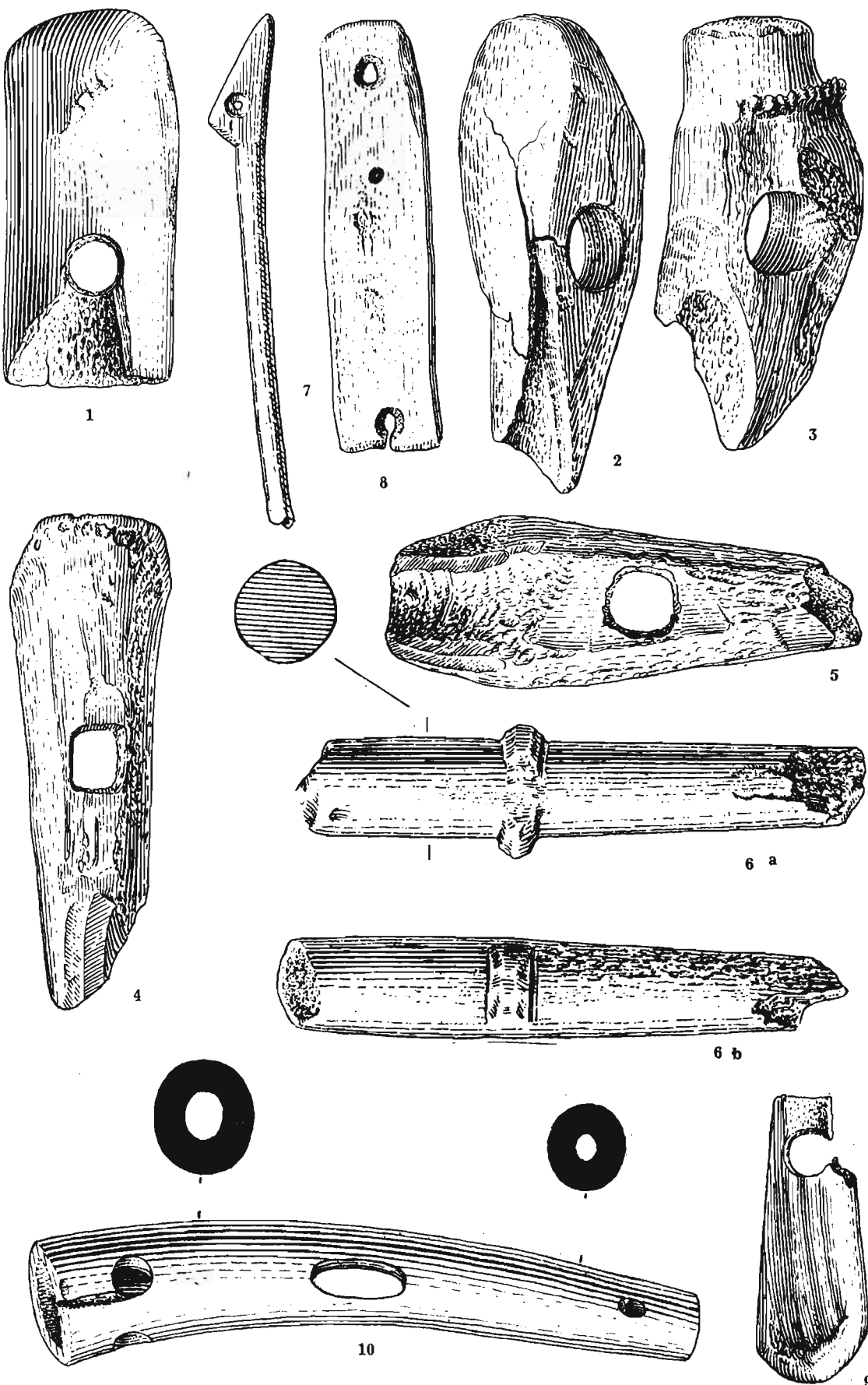
Tab. IV. 1, 5-8, 11, 13, 14, 17, 18 - Veselé;
3, 10, 12, 15 - Nitriansky Hrádok; 4, 16 - Ivanovce;
2, 9 - Maďarovce (Malinovec).

Tab. V. 1-3, 12 - Ivanovce; 4, 6, 7, 9-11 - Nitriansky Hrádok;
5, 8, 15 - Maďarovce (Malinovec); 13, 14 - Veselé.

Tab. VI. 1, 5, 9, 11 - Veselé; 2 - Bodza; 3, 6-8 - Maďarovce (Malinovec);
4 - Nitriansky Hrádok; 10 - Ivanovce.

Tab. VII. 1-5, 8, 9 - Maďarovce (Malinovec);
 6, 7 - Nitriansky Hrádok; 10 - Veselé.

LUŽICKÉ POPOLNICOVÉ POLE A LATÉNSKE SÍDLISKO V MALÝCH KRŠTEŇANOCH

JOZEF PORUBSKÝ

Od obce Malé Kršteňany (okr. Partizanske) tiahne sa severným smerom dolomitové pohorie, ktorého východné svahy boli pomerne silne osídlené v dobe prehistorickej. E. V l č e k a J. B á r t a zistili a vyzdvihli na svahoch pohoria kostrový hrob s keramickým inventárom lengyelskej kultúry.¹ Dve halštatské hradiská v kat. území spomenutej obce boli už dávnejšie známe Š. J a n š á - k o v i.² Viaceré skalné previsy - abri - neďaleko rieky Nitry umožňujú predpokladať, že sa tu vyskytujú i staršie sídliská.

Severne od obce sa už dávnejšie exploatuje akostný dolomitový piesok. Na jar roku 1957 otvorili ďalšie pieskovisko, pričom bagrom značne porušili lužické popolnicové pole a neskorolatónske sídlisko. Nález nehlásili. Až prieskumom v lete 1957 som zistil obidve lokality. Archeologický ústav SAV v Nitre poveril jedného robotníka zachraňovaním bagrom vyhadzovaných prehistorických predmetov, ktoré tu opisujem.

Lužické popolnicové pole sa nachádza na pomerne úzkom pozdĺžnom páse východného svahu dolomitového pohoria na diluviálnej terase západne od rieky Nitry. Stratigrafické pomery značne porušenej časti pohrebiska sa nedali presnejšie zistiť. Žiarové hroby sa nachádzali v tmavopopelavosivej hlinítopieskovitej vrstve v hĺbke 205 - 245 cm a boli tiež zapúšťané do žltkastého pieskovitého podlažia. Nad horizontom lužických žiarových hrobov sa nachádza laténske sídlisko v hĺbke približne 160 - 205 cm. Hrúbka a hĺbka jednotlivých kultúrnych vrstiev nie je všade rovnaká, mení sa nerovnakým nanášaním zvetrávajúceho dolomitového piesku dažďovou vodou na svahu pohoria. Niekde vo vyšších polohách dažďová voda vymyla keramický materiál zo spodného lužického horizontu a uložila ho nad horizontom laténskym. Stratigrafické pomery sa presnejšie zistia pri záchrannom výskume, ktorý sa vykoná v najbližších rokoch.

Lužické žiarové hroby boli značne porušené zásahom bagra, preto tiež kamenné obloženie hrobov bolo neúplné. Vo väčšine prípadov sa nachádzali kamene okolo hrobov alebo v ich blízkosti. Niektoré hroby boli i bez obloženia. Umiestnené boli v kultúrnej vrstve alebo boli zapustené do hlinítopieskovitého podlažia kultúrnej vrstvy. Hroby 1 a 2 v stene pieskoviska boli bagrom len čiastočne porušené, umiestnené vedľa seba a len spodnou časťou zapustené do podlažia, kým hornou časťou boli v kultúrnej vrstve. Hustota a usporiadanie hrobov pre ich značné porušenie sa nedali presnejšie zistiť. Vybavenie hrobov bolo obvyklé ako na iných lužických pohrebiskách. Vedľa popolnic boli menšie nádoby, obyčajne šáločky, črpáky a misky. Väčšie misy prikrývali popolnice. Ich obvyklým obsahom boli zvyšky nedohorených ľudských kostí, zmiešané s popolom a uhlíkmi, ozdobné predmety, zväčša bronzové, kostené a hlinené.

H r o b 1. Popolnicou bola amfora o v 235 mm, Ø okraja 140, Ø dna 100 mm (tab. I: 2). Zaoblené vydutie má uprostred tela, hrdlo sa kónicky úži, má rovný

okraj, 2 uchá na rozhraní hrdla a vydutia, dno rovné, hladký povrch bez ozdôb a popolavosivú farbu. Hĺbka hrobu sa pre porušený terén nezistila, spodnou časťou bol zapustený do žltého hlinitopieskovitého podložia kultúrnej vrstvy. Obsahoval zvyšky nedohorených ľudských kostí. Pri popolnici bol väčší črep z nádoby so zaobleným vydutím a prehnutým hrdlom (tab. I: 1). Na rozhraní hrdla a vydutia mal menšie uško a 4 vodorovné žliabky. Pod nimi boli zväzky šikmých žliabkov na vydutí, oddelené tromi plytkými jamkami. Mal hladký povrch, farbu tmavopopolavosivú. Ďalej malá necelá amforka s valcovitým hrdlom a zaobleným vydutím (tab. I: 3). Má tenké steny, hladký povrch, žltočervenastú farbu a malé uško v dolnej časti hrdla, druhé chýba. Zdobená je zväzkom piatich vodorovných jemnejších žliabkov idúcich cez uško. Nad ním je rad krátkych šikmých šráf. Na vydutí sú zväzky zvislých a šikmých jemných žliabkov s krátkymi čiarkami.

H r o b 2. Nachádzal sa pri hrobe 1. Obidva hroby boli obložené kamením, uloženým do polkruhu, ostatná časť kameňov bola vyhodená bagrom. Popolnicou bola dvojkónická amfora (tab. I: 6); v 160, $\varnothing$ okraja 140, $\varnothing$ dna 80 mm. Zaoblené vydutie má uprostred, valcovité hrdlo je odsadené od vydutia vodorovnými žliabkami, ktoré sú uprostred medzi uchami prerušené malým zvislým výčnelkom. Na rozhraní hrdla a vydutia sú uchá s tromi zvislými žliabkami. Rovné dno je odsadené. Nádobu na lome steny je do červena vypálená, zvonku sfarbená čiernou hlinkou, povrch má hladký, leštený. Zdobená je zväzkami žliabkov na vydutí a hrdle. Zvislé žliabky na uchách sú predĺžené na vydutie, po ich stranách sú zväzky šikmých žliabkov. Na vydutí, uprostred medzi uchami, sú tiež zväzky šikmých a zvislých žliabkov, oddelené jamôčkami, aké sú i na hrdle. Na vydutí sú náznaky malých vypuklín s jamôčkou. Amfora bola prikrytá misou o v 90 - 95 mm, $\varnothing$ ústia 210, $\varnothing$ dna 80 mm (tab. I: 7). Má kónické telo s prehnutým dnom, horný okraj dovnútra zahnutý, pod ním 1 malé uško. Povrch má hladký, farbu tmavosivú a hnedosivú. Obsahom popolnice okrem zvyškov nedohorených ľudských kostí boli: bronzový prsteň, 2 náušnice, gombička a hrebienkovitý predmet (tab. I: 9). Prsteň je z tenkého bronzového drôtu, dvakrát na seba stočený, $\varnothing$ prsteňa ca 23 mm. Obidve náušnice sú tiež z tenkého bronzového drôtu, stočeného do kružnice o priemere 25 mm, ich konce sú ulomené, iba jedna má na konci zahnutú záchytku. Bronzová miskovitá gombička o priemere 14 mm má na spodku uško a na okraji malú dierku (tab. I: 8). Špirálovitá bronzová ozdoba; d 8 a $\varnothing$ 6 mm. Zriedkavejším nálezom je bronzový hrebienkovitý predmet (tab. I: 9), vyhotovený odliatím. Má plochý chrbát s vlnókovitými hranami; d 50 mm a 7 zubov o dĺžke 10 mm. Používal sa pravdepodobne ako ozdoba. Pri popolnici boli ďalšie dve nádoby. Amforka s ulomeným horným okrajom (tab. I: 5), v ca 100, $\varnothing$ dna 40 mm. Je trochu stlačená, najväčšie vydutie má uprostred, kónické hrdlo, 2 malé ušká na rozhraní hrdla a vydutia. Na najväčšom vydutí má 4 malé vypukliny s jamkou a po zväzku vodorovných žliabkov na vydutí a hrdle. Je tmavošedej farby. Ďalšou nádobkou bol pravdepodobne črpák (tab. I: 4), časť steny s uchom chýba; v 65, $\varnothing$ okraja 140, $\varnothing$ dna 40 mm. Má prehnuté valcovité hrdlo a kónické telo. Je tenkostenný, dobre vypálený, leštený, farba hnedošedá, bohato ozdobený. Zvonku na hrdle má zväzok 4 vodorovných žliabkov s prerušovaným radom jamôk. Znútra je zdobený vodorovným zväzkom 7 žliabkov v časti rozhrania hrdla a vydutia, zväzkom jemných kružníc na dne, vonkajšia kružnica je trhaná. Uprostred medzi zväzkami sú koncentrické poloblúky zväzku dvanástich jemných žliabkov.

H r o b 3. Bol neďaleko hrobov 1 a 2 zapustený do hlinitopieskovitého podložia. Obsah pozostával z menšieho hrnca (tab. II: 2), prikrytého misou; v hrnce 115, $\varnothing$ okraja 95, $\varnothing$ dna 52 mm. Najväčšie vydutie má pod nízkym, mierne prehnutým hrdlom s rovným okrajom, na ktorom sú 2 výčnelky, 2 ušká spájajú dolný okraj

hrdla s vydutím. Spodok je kónický, dno rovné. Má hladký povrch, žltohnedosivú farbu. Obsahoval niekoľko zvyškov kostí, uhličky, popol, časť malej bronzovej špirálky (tab. II: 4), hrot bronzovej ihlice (tab. II: 5) a prsteň z hrubšej bronzovej tyčinky (tab. II: 3) s voľnými koncami o $\varnothing$ 18 - 20 mm. Kónická miska (tab. II: 1) má pod okrajom nasadený jazykovitý výčnelok hnedosivej farby; v 65-70 mm, $\varnothing$ ústia 115, $\varnothing$ dna 30 mm.

H r o b 4 obsahoval 2 malé nádoby. Z nich vázičkovité osudie (tab. II: 7) o v 73 mm, $\varnothing$ ústia 58 a $\varnothing$ dna 25 mm; má vydutie niečo pod stredom, hrdlo kónické s okrajom trochu vyhnutým. Jedno uško spája okraj s vydutím. Cez uško ide zväzok vodorovných žliabkov, na vydutí sú široké zväzky žliabkov zvislých a krokvicovitých s radom jamôk. Má leštený povrch hnedočiernej farby. V ňom bol hrot z bronzovej ihlice. Prikrývala ho kónická šáločka hnedosivej farby; v 38 - 44 mm, $\varnothing$ ústia 75 - 80 mm, $\varnothing$ dovnútra vtlačeného dna 25 mm, ucho ulomené (tab. II: 6).

H r o b 5. Popolnicou je hrniec (tab. II: 8); v 240, $\varnothing$ ústia 190, $\varnothing$ dna 100 mm. Má kónický spodok, rovné dno, najväčšie vydutie pod hrdlom, ktoré skoro splýva s telom. Na hrdle sú 2 široké uchá, okraj hrdla vyhnutý. Povrch má nerovný, farbu špinavožltosivú. Obsahoval zvyšky nedohorených ľudských kostí, korálik a bronzové kovanie. Kostený korálik (tab. II: 9) má tvar 4-bokého hranolka o stranách 7 x 10 x 25 mm. Jeden jeho koniec je trochu zúžený, má pozdĺžny otvor. Je poškodený ohňom. Bronzové kovanie (tab. II: 10) sa podobá čelenke. Je z tenkého plechu; š 16 - 20 mm, dĺžka sa nedá presne zistiť, lebo je polámané na viac kusov a ohňom poskrúcané. Pozdĺž okrajov má vybíjané drobné bodky. Na jednom kuse je malý klinček, na konci z dvoch strán zahrotený.

H r o b 6. Amforka s rozmermi: v 107, $\varnothing$ ústia 77, $\varnothing$ dna 25 mm. Telo dvojkónické so zaobleným vydutím, hrdlo valcovité s vodorovným vyhnutým ústím (tab. II: 11). Na rozhraní vydutia a hrdla má 2 malé ušká. Vyhотовená je z jemnej hliny, vypálená, čierne tuhovaná, leštená a bohato zdobená. V dolnej časti hrdla a pod ním má po zväzku 4 jemných vodorovných žliabkov. Na maxime vydutia sú 4 malé vypukliny s jamkou, nad nimi zväzok polkruhovitých žliabkov, prerušený zväzkom žliabkov zvislých, v poliach medzi polkruhmi sú 4 štylizované vetvičky s ihličkami a nad nimi rad jamôk. Obsahom hrobu bol okrem zvyškov nedohorených ľudských kostí malý závesok z tenkého bronzového drôtu, stočeného do krúžku o $\varnothing$ 12 mm. Amforku prikryvala kónická miska (tab. II: 12) o v 60 - 67 mm, $\varnothing$ ústia 110, $\varnothing$ dna 40 mm. Pod okrajom má jazykovitý výčnelok. Je hnedosivej farby.

H r o b 7. Urnou je malá amforka (tab. III: 3); v 67, $\varnothing$ ústia 55, $\varnothing$ dna 25 mm. Zaoblené vydutie má uprostred, hrdlo trochu prehnuté, oddelené od vydutia žliabkom, na okraji málo von vyhnuté, okraj rovno zrezaný, 2 ušká v dolnej časti hrdla. Spodok je farby hnedosivej, vrch čiernosivej, povrch hladký. Zdobená je zväzkom krokvic pod uškom a zväzkami šikmých jemných žliabkov na vydutí, oddelenými od seba radom bodiek. V osudí boli okrem obvyklého obsahu kostí 2 pretienky ($\varnothing$ 21 mm), vyhotovené z tenkého bronzového drôtu. Jeden z nich je poškodený.

H r o b 8. Zvyšky nedohorených ľudských kostí boli vložené do amfory (tab. III: 4) o rozmeroch: v 145, $\varnothing$ ústia 120, $\varnothing$ dna 75 mm. Zaoblené vydutie má nad stredom, hrdlo valcovité. 2 uchá spájajú stred hrdla s horným vydutím. Má hladký povrch, hnedosivú a červenastú farbu.

H r o b 9. Popolnicou je amfora (tab. III: 1); v 200 mm, $\varnothing$ okraja 160, $\varnothing$ dna 100 mm. Zaoblené vydutie má uprostred, valcovité hrdlo s rovným okrajom, 2 uchá na rozhraní hraca a vydutia majú zvislé plastické rebierko. Je tmavosivej farby a hladkého povrchu. Obsah obvyklý.

H r o b 10. Popolnica (tab. III: 2) je 210 mm vysoká, $\varnothing$ okraja 240, $\varnothing$ dna 80 mm. Je dvojkónická, má skoro ostro lomené vydutie so zaoblenou hranou pod stredom a odsadené dno. Hrdlo v dolnej časti valcovité, nahor sa lievikovite rozširuje, okraj má von vyhnutý. Široké pásikové ucho spája okraj s horným vydutím. Má tuhovaný povrch. Horná časť vydutia je zdobená siedmimi plytkými kruhovými jamkami o $\varnothing$ 40 mm, 3 jamky z nich sú nižšie, pri hrane vydutia, ktoré pod nimi má naznačené tupé výčnelky. Nad týmito jamkami je zväzok 5 oblúkových žliabkov. Obsahom popolnice boli väčšie kusy nedohorených ľudských kostí.

H r o b 11. Hrnec s obsahom zvyškov nedohorených ľudských kostí (tab. III: 6); v 178, $\varnothing$ okraja 125, $\varnothing$ dna 75 mm. Je štíhly, má kónický spodok, vydutie pod mierne prehnutým hrdlom, preklenujú ho 2 pásikové uchá. Je hladkého povrchu, hnedosivej farby.

H r o b 12. Obsah pozostával z malej amfory (tab. III: 5) s hlinenou hračkou. Amfóra je 77 mm vysoká, $\varnothing$ horného okraja má 59 a $\varnothing$ dna 33 mm. Je dvojkónická, s najväčším vydutím uprostred, hrdlo sa k okraju kónicky úži; 2 malé ušká sú na rozhraní hrdla a vydutia. Má hladký povrch, červenastú a sivú farbu. Hlinená vypálená hračka je podobná vretienku dvojkónického tvaru, s pozdĺžnym otvorom o dĺžke 27 mm, maximálne vydutie 30 mm. Obsah tvorili zvyšky kostí.

H r o b 13. Obsah pozostával z 2 hrncov; z nich jeden (tab. III: 8) je 190 mm vysoký, $\varnothing$ horného okraja má 185 mm a $\varnothing$ dna 90 mm. Má kónický spodok, mierne vydutie pod hrdlom. Pod okrajom má 2 jazykovité výčnelky, uprostred trochu rozpoltené, 2 uchá v dolnej časti hrdla. Má hladký povrch červenastej farby. Ďalší hrniec (tab. III: 7) je tvarom celkom podobný predchádzajúcemu, nemá však jazykovité výčnelky a je hnedosivej farby; v 140 - 146, $\varnothing$ okraja 135, $\varnothing$ dna 85 mm.

Ďalšie nálezy z lužického popolnicového poľa boli vyhodené bagrom, takže ich presnejšiu nálezovú situáciu nebolo možné zistiť. Uvádzam ich ako z b e r:

Hrnec (tab. IV: 1); v 105, $\varnothing$ okraja 135, $\varnothing$ dna 70 mm. Vydutie má len málo poznateľné, tak isto i hrdlo splýva s telom. Okraj má rovný, na ňom 2 uchá a 2 rozpoltené výčnelky, hladký povrch a sivohnedú farbu.

Šáločka (tab. IV: 2); v 55, $\varnothing$ horného okraja 66, $\varnothing$ dna 27 mm. Lomené vydutie má uprostred, hrdlo sa k okraju rozširuje, pásikové uško spája okraj s lomom, dno je trochu pretiahnuté do dutej nôžky. V hornej časti vydutia je zdobená zväzkami rytých čiar a šiestimi plytkými jamôčkami. Má tenké steny, je sivožltej farby.

Črep (tab. IV: 3) je z nádoby, ktorá mala lomené vydutie so zaoblenou hranou, lievikovité hrdlo, široké pásikové ucho na rozhraní hrdla a vydutia. Je dobre vypálený, čierne tuhovaný, leštený, zdobený jamkou o $\varnothing$ 30 mm, nad ňou sú 2 rady bodiek a 2 zväzky šikmých jemných žliabkov pod uchom.

Črpák (tab. IV: 4); v 34 - 40 mm, $\varnothing$ horného okraja 105, $\varnothing$ dna 24 mm. Má kónický spodok, dovnútra vtlačené dno, prehnuté nízke hrdlo, uško prečnievajúce horný okraj, tenké steny, leštený povrch, hnedosivú farbu. Znútra je zdobený 4 dvojicami plastických bradaviek na lome.

Misa (tab. IV: 5); v 68 - 75 mm, $\varnothing$ horného okraja 225, $\varnothing$ dna 77 mm. Má kónický spodok, dno trochu dovnútra prehnuté a predĺžené do nízkej nôžky, prehnuté hrdlo tvorí s vydutím ostrú profiláciu, na hornom okraji je von vyhnuté, 2 uchá spájajú okraj s lomením. Má hladký povrch a hnedošedú farbu. Pochádza z niektorého hrobu. Našla sa v stene odkrytej bagrom, v horizonte lužických hrobov.

Misa (tab. IV: 6); v 93, $\varnothing$ horného okraja 170, $\varnothing$ dna 70 mm. Spodok má kónický, dno rovné, hornú časť bez hrdla, okraj dovnútra zahnutý, 1 ucho uprostred steny; povrch hladký, farba tmavosivá. Pochádza z hrobu ako misa č. 19.

Šáločka (tab. IV: 7); v 55, $\varnothing$ okraja 47, $\varnothing$ dna 25 mm. Lomené vydutie má uprostred, stojí na nízkej dutej nôžke, hrdlo má valcovité, pri okraji trocha von vyhnuté, lomené uško s jedným koncom na lomení vydutia. Je hnedosivastej farby.

Kónická miska; v 82 - 95 mm, $\varnothing$ okraja 135, dna 55 mm. Pod okrajom mala pôvodne umiestnené ucho. Je žltohnedej farby, hladkého povrchu.

Črpák (tab. IV: 8); v 65 - 80 mm, $\varnothing$ horného okraja 125 - 165, dna 40 mm. Spodok má kónický, dno dovnútra a hrdlo valcovité prehnuté. Žliabkované ucho prečnieva cez okraj. Zdobený je zvonku na hrdle zväzkom jemných okružných žliabkov a dvoma radmi bodiek. Znútra je bohatšie zdobený zväzkom vodorovných žliabkov na hrdle a okolo dna a dvoma zväzkami oblúkovitých žliabkov. Je popolavosivej farby a hladkého povrchu.

Črpák (tab. IV: 9); v 62, $\varnothing$ horného okraja 140, $\varnothing$ dna 30 mm. Je spolovice porušený. Tvarom i ornamentom je celkom podobný vyššie opísanému črpalu 23. Má tenké steny z jemne plavenej a dobre vypálenej hlíny. Spodok je kónický, hrdlo slabo prehnuté s okrajom von vyhnutým. Časť steny (pravdepodobne s uchom) chýba. Zdobený je zväzkom jemných žliabkov na hrdle zvonku i znútra, zväzkom kružníc s krátkymi palúčovitými čiarkami okolo dna a na stene zväzkom 16 žliabkov sfomovaných do oblúkov. Je popolavosivej farby, hladkého povrchu.

Črep (tab. IV: 10) je z horného okraja väčšej amfory, $\varnothing$ okraja má 165 mm. Hrdlo sa nahor kónický úži, na okraji je skoro vodorovne von rozšírené. Pásikové ucho v dolnej časti hrdla je zdobené 4 zvislými žliabkami (druhé ucho je ulomené). Hrdlo je zdobené v dolnej časti piatimi širšími vodorovnými žliabkami, idúcimi cez ucho a v hornej časti troma žliabkami. Pole medzi týmito širšími žliabkami je zdobené jemnými žliabkami, upravenými do tvaru nepravidelných trojuholníkov (vlčie zuby). Rozšírený horný okraj na vnútornej stene je zdobený dvoma širšími vodorovnými žliabkami a medzi nimi je bodkované okružie. Má hladký, čierne tuhovaný a leštený povrch, znútra je farby hnedej.

Črpák (tab. V: 1); v 75, $\varnothing$ horného okraja 125, $\varnothing$ dna 30 mm. Má polguľovitý tvar, rovné dno, hrdlo len veľmi slabo dovnútra prehnuté, okraj mierne von vyhnutý, zvisle žliabkované ucho prečnieva okraj, v hornom oblúku je stiahnuté zvonku dvoma prstami. Na najväčšom vydutí je zdobený zväzkom vodorovných žliabkov a po stranách prerušovanými radmi jamôk. Je sivohnedej farby, hladkého povrchu.

Kónická miska (tab. V: 2); v 60, $\varnothing$ horného okraja 124 - 130, $\varnothing$ dna 50 mm, ulomené ucho pod okrajom. Povrch hladký, farba hnedosivá.

Miska (tab. V: 3); v 62 - 68, $\varnothing$ horného okraja 135, $\varnothing$ dna 42 mm. Má kónický spodok, rovné dno, znútra vyklenuté, hrdlo mierne prehnuté, na okraji von vyhnuté. Na poškodenej časti horného okraja mohlo byť i ucho, pretože miska sa ozdobou podobá viac črpalu. Hrdlo zvonku je zdobené jemnými vodorovnými žliabkami a nad nimi prerušovaným radom šikmých čiarok. Znútra má krúžok jamôk okolo dna, zväzok vodorovných rytých čiar na spodku hrdla a koncentrické oblúky zo zväzkov rytých čiar. Je červenkastej farby a hladkého povrchu.

Črep z veľkej misy (tab. V: 4). Má stenu esovitej profilácie, valcovité hrdlo je odsadené od vydutia žliabkom, pásikové ucho spája horný okraj so zaobleným lomom. Má nerovný povrch tmavosivej farby.

Hrniec (časť tab. V: 5); $\varnothing$ horného okraja 173 mm, spodok chýba. Stena má nevýraznú profiláciu, pretože hrdlo takmer splyva s vydutím, len horný okraj je trocha von vyhnutý a na ňom je jazykovitý výčnelok. Má 1 ucho na hrdle, hladký povrch sivočervenkastej farby.

Miska. Má iba časť dna a horného okraja; v 78 mm. Má šikmú stenu bez hrdla, horný okraj dovnútra zahnutý a zdobený šikmým žliabkovaním, pod ním je uško; je hnedosivej farby, drsnejšieho povrchu.

Črep z veľkej nádoby s veľkým jazykovitým plastickým výčnelkom pod vydutím, čiernej farby a leštený.

Nádobka (tab. V: 6) - fragment pravdepodobne z črpáka. Má šikmú stenu, hrdlo mierne prehnuté a pri vyrábaní zdeformované. Je dokladom keramickej výroby na blízkom sídlisku. Zvonku na hrdle je zdobený zväzkom vodorovných žliabkov a šikmými čiarami nad ním, znútra zväzkom koncentrických oblúkov a zväzkom kružníc na spodku hrdla. Má tenké steny z jemnej hliny, dobre vypálenej, šedej a červenastej farby a hladkého povrchu.

Ihlica (tab. V: 7) - bronzová, d 100 mm, maximálna hrúbka 4 mm. Má roztepanú hlavicu, stočenú do očka o $\varnothing$ 8 mm, druhý koniec je zahrotený. Je do zelena patinovaná.

Prstень z liateho bronzu (tab. V: 8), $\varnothing$ 22, š 10 mm. Pozdĺžne stredom a na okrajoch má plastické rebierka a medzi nimi 2 širšie žliabky.

Sekerka (tab. V: 9) - bronzová; d 136, š ostria 43, obuch 40 x 50, tuľajka 31 x 35 mm, jej hĺbka 67 mm. Na obuchu má 2 plastické okružné rebierka a malá zvislé uško. Pochádza najskôr zo sídliska. Našla sa vyhodená bagrom v sekundárnej polohe na pohrebisku.

Najpočetnejšie zastúpeným druhom keramiky na pohrebisku v Malých Kršteňanoch sú amfory. Boli dvojaké: silnejšie, so zaobleným vydutím, bez ozdôb, s hladkým povrchom sfarbeným hlinkou a jemnejšie s tenšími stenami ostrejšej profilácie, tuhované, leštené a zdobené. Dvojuché hrnce majú bežné tvary; niektoré sú štíhlejšie, vydutie majú pod hrdlom, iné sú nižšie, zaoblenejšie a vždy bez ozdôb. Misy obyčajne prikrývajú popolnice a sú hrubšie a bez ozdôb. Majú 1 ucho uprostred alebo pod okrajom, okraj zväčša dovnútra zahnutý. Črpáky s jedným prečnievajúcim uchom majú vždy tenké steny, mierne prehnuté hrdlo a prevláda polguľovitý tvar. Sú najviac zdobené, hlavne na vnútornej strane. Z drobnejšej keramiky sú zastúpené malé šáločky jemnejšieho i hrubšieho vzhľadu s jedným uškom.

Zo získaného nálezového materiálu z malej časti popolnicového poľa, nájdeného vo väčšej miere už v sekundárnej polohe, nemožnorobiť presnejší záver. Kým keramika vykazuje ustálenejšie a typickejšie formy, s bronzmi je to naopak. Bronzové nálezy: prstienky a ihlica s roztepanou a do očka stočenou hlavicom sa vyskytujú na lužických pohrebiskách v širšom časovom úseku a hrebienkovitý bronzový predmet nemá u nás analógie. Keramika vo všeobecnosti je pomerne nízka - prevláda horizontálny rozmer. Ozdobovanie nádob je ustálené. Amfory, hrnce, misy a tiež niektoré iné väčšie nádoby neboli zdobené. Drobnejšia keramika, zvlášť črpáky a amforky majú bohatú výzdobu. Prevláda jemne žliabkovaný ornament, pozostávajúci zo zväzkov žliabkov rôznych smerov. Dosť často sa však vyskytujú i žliabky širšie, na hrdle vodorovné, zvislé na uchách a vydutiach. V jednom prípade sa našiel črep z misy, zdobený na okraji dovnútra zahnutom širším torčovaním. Naznačené výčnelky na vydutiach a horných okrajoch nádob sú už len zvyškami staršej plastickej výzdoby. Hlavne podľa keramiky možno lužické popolnicové pole v M. Kršteňanoch charakterizovať ako mladolužické - HA. Plánovaný výskum na tejto lokalite a na blízkom lužickom sídlisku v najbližších rokoch prinesie isté viac poznatkov a umožní jej presnejšie datovanie.

Na opísanom lužickom popolnicovom poli sa nachádza neskoroláténske sídlisko. Sídliskové objekty zasahujú niekde do lužického pohrebiska a prerušujú ho.

Ničivým zásahom bagra sa často premiešali nálezy obidvoch kultúr alebo boli vyhodené a zničené.

C h a t a I. Po zásahu bagra ostala z nej len malá časť. Zistil som v nej zvyšky vymazanej podlahy s obsahom mazanice, keramických fragmentov a vedľa nej črepový materiál z porušených lužických hrobov.

Nálezy v chate I (tab. VI: 1-3). Nádoby z ktorých pochádza črepový materiál boli vyhotovené na kruhu a majú charakteristické okružia rôznej profilácie. Sú polvalcovité, elipsovité, pri okraji stenčené, hranolovité šikmého sklonu a podobne. Obyčajne sú zhora členené buď jedným žliabkom širším alebo dvoma vodorovnými, menej ryhami. Jeden črep má pod okružím vodorovný žliabok a pod ním zvislé ryhy. V jeho hline je primiešaná tuha. Zväčša majú silné steny, hrubozrnnú i jemnú štruktúru, sú dobre vypálené, farby sivej, čiernosivej, hnedosivej a červenkastej. Jeden črep hnedosivej farby má na hrdle vodorovné rebierko. Črep zo spodku popolavosivej nádoby je zdobený zvislými ryhami až po rovné dno. V chate sa našiel fragment závažia z vypálenej hliny, vnútri čiernej, zvonku žltočervenej farby. Na jednej strane je zdobený dvoma žliabkami tvaru kríža a v každom poli má prstom vtlačenú jamku. Mazanie sa našlo viac. Boli dobre vypálené a mali odťahy kolov, jedna o priemere 9 cm.

C h a t a II (tab. VI: 4-7). Bola vzdialená 8 m od predchádzajúcej chaty. Z nej ostala už len časť ohnišťa s popolovitou hlinou a uhlíkmi. Pri ohništi sa našli fragmenty keramiky, kamenný vajcovitý predmet, železné šidlo, držadlo z vedierka a bronzová spona. Jeden črep z nádoby na kruhu vyhotovenej má uprostred vyklenutého dna zvonku malú jamku a krúžok, hladký povrch, tmavosivú farbu. Ďalší črep je zdobený žliabkami. Iný má von vyhnutý okraj, hrdlo oddelené od tela jemným vodorovným pásikom. Je na kruhu vyhotovený, červenej farby. Jeden črep s okružím a širším žliabkom na hrdle je zdobený zvislým ryhovaním. V hline má primiešanú tunu, je čierny, na kruhu vyhotovený. Iný črep má na vnútornej stene vodorovné žliabky, zvonku je hladký, šedosivý, zdobený dvoma jemnými vodorovnými čiarami. Kamenný predmet má približne vajcovitý tvar o dĺžke 60 mm, kónický vyvrtaný otvor o priemere 25 mm siaha asi do stredu. Je z pieskovca. Železné šidlo má nasadenú valcovitú kostenú rukoväť. Jeho presnejší tvar sa nedá zistiť pre silnú vrstvu hrdze. Dlhé je 90 mm, valcovitá rukoväť 70 mm, jej priemer uprostred asi 20 mm. Železné držadlo z vedierka je 225 mm dlhé, v oblúku uprostred 40 mm vysoké. V priečnom profile má obdĺžnikový tvar o stranách 7 x 3 mm. Na zahnutých koncoch sú ešte zvyšky ušíek. Bronzová spona bola blízko ohnišťa na rozhraní laténskeho a lužického horizontu. Vyhotovená je z drôtu o hrúbke 2 mm. Má ohnutú pätku pripojenú k luku a poškodené dvojstranné vinutie s tetivou. Dĺžka luku s pätkou a zachycovačom je 44 mm.

Ďalšie laténske nálezy na sídlisku mimo chát:

Vázička (tab. VI: 13); v 95 mm, Ø horného okraja 117, Ø dna 60 mm, dvojkónická, ostro profilovaná. Lomené vydutie má uprostred, hrdlo splýva s hornou časťou vydutia a na okraji je von vyhnuté, rovné dno má odsadené. Vyhotovená je na kruhu, má hladký povrch hnedošedej farby. Bola vyhodená bagrom. Niektoré črepy boli vyhotovené z tamojšej červenej ilovitej hliny. V profile majú elipsovité okružia, hladký povrch a v hline primiešané drobné zrná dolomitového piesku.

Dve okrúhle ploché vretienka boli vyhotovené z črepov. Jedno je žliabkované, druhé ryhované. Ostatný keramický materiál tvoria fragmenty z horných okrajov nádob s okružiami rôznej profilácie (tab. VII). Sú bez hrdla, len vodorovná ryha alebo žliabok ho naznačuje. Väčšinou sú na kruhu vyhotovené, z jemnej hliny, majú hladký povrch. Keď sú zdobené, tak zvislými ryhami. Majú hnedosivý, sivý,

tmavosivý a čierny tón. Valcovité ucho z väčšej nádoby ručne vyrobenej, drsnejšieho povrchu a svetložltosivej farby má na hornom okraji vtlačené krúžky.

Medzi črepovým materiálom laténskeho charakteru sa našli na sídlisku črepy vyhotovené celkom odlišnou technikou. Majú drsný, hrubý povrch, zrnitú štruktúru a sú vyhotovené ručne. Odlišný je tiež tvar a ornamentika. Hrdlá majú valcovité a sú bez okruží. Typickou ozdobou je nalepený plastický vodorovný pásik na hrdle, s jamkami vtlačenými prstom alebo vrypmi s odtlačkami nechtov. Rad jamôk alebo vrypov je prerušený kuželovitým výčnelkom. Sú sivej farby s rôznymi odtienkami: hnedosivé, žltosivé, tmavosivé a pod. Dr. A. T o č í k pokladá tento keramický materiál za dácky.

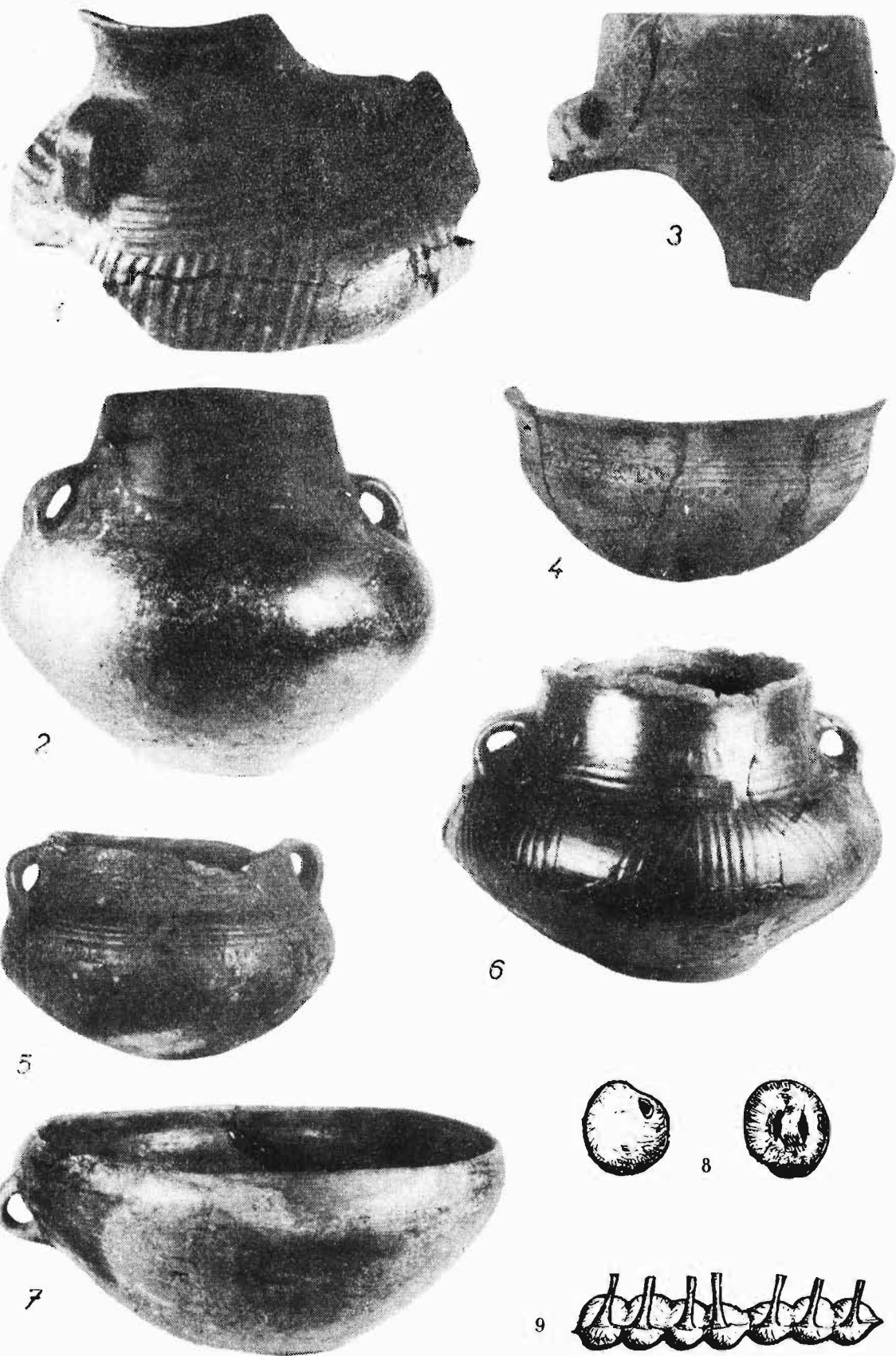
Na sídlisku nad lužickým pohrebiskom sa nachádza kultúrne dvojaký keramický materiál: neskorolátenský, vyhotovený zväčša na kruhu, z jemnej hliny, dobre vypálený, hladkého povrchu, s plastickým okružím, členeným vodorovnými žliabkami alebo ryhami, často zdobený zvislým ryhovaním pravidelným i nepravidelným a žliabkovaním. V niektorých čepoch je primiešaná tuhá. Niektoré črepy so silným plastickým okružím sa podobajú púchovskej keramike. Mladolátenska bronzová spona, aká sa tu našla, je bežná v širšom časovom úseku a ako jediná nie je rozhodujúca pre chronológiu.

Druhá skupina keramického materiálu, zastúpená na sídlisku v menšom počte, je vyhotovená v rukách, má drsný povrch, hrubší vzhľad, ozdobné plastické pásiky, nalepené na hrdle s jamkami a výčnelkami. Je dôkazom kultúrneho vplyvu nového ľudu, najskôr dáckeho.

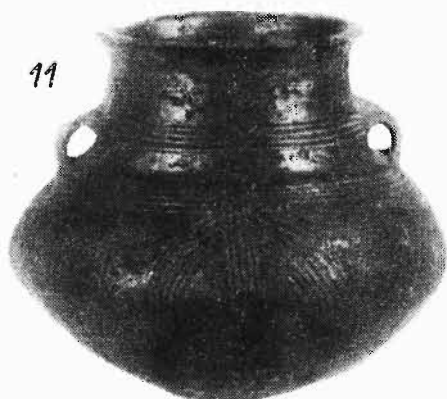
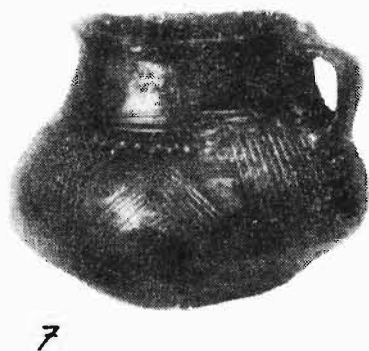
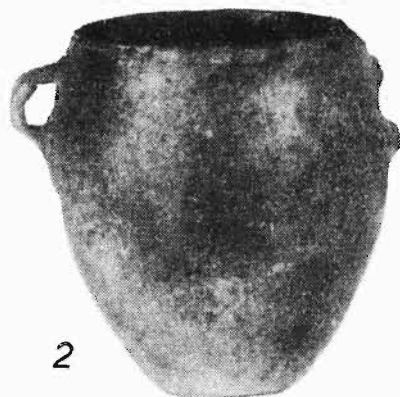
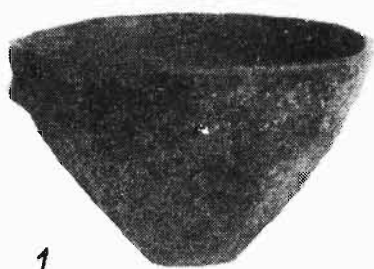
Nezistená stratigrafická situácia nájdeného materiálu je veľkým nedostatkom pri jeho kultúrnom hodnotení, podobne tiež tá okolnosť, že väčšina keramického materiálu pozostáva z fragmentov. Otvorenou ostáva tiež otázka kultúrneho zániku lužického obyvateľstva na tejže lokalite. Lužický hrobový keramický inventár patrí horizontu HA. Bezprostredne na tomto horizonte sa nachádza neskorolátenske sídlisko. Podľa doterajších, síce neúplných zistení medzi obidvoma kultúrnymi horizontmi sa nenachádza nijaká kultúrna ani sterilná medzivrstva. Keď uvážime, že nanášanie dolomitového piesku dažďovou vodou na svahu pohoria je dosť intenzívne, mohli by sme predpokladať silnejšiu vrstvu medzi lužickým pohrebiskom z HA a neskorolátenským sídliskom. Túto otázku bude môcť rozriešiť záchranný výskum na lužickom pohrebisku, ale tiež na blízkom lužickom sídlisku a hradisku, ako aj na laténskom sídlisku.

P o z n á m k y

1. V l č e k E. a B á r t a J., Lengyelský kostrový hrob z Malých Kršteňan (okr. Partizánske), Obzor prehistorický XIV/2, 1950, 337 - 340.
2. J a n š á k Š., Niektoré novoobjavené hradiská slovenské, ČMSS XXII, 1928, 14 - 18.

Tab. I. Malé Kršteňany. Lužické popelníkové pole.
1-3 - hrob 1; 4-9 - hrob 2. Foto K. Blaško a M. Meluš.

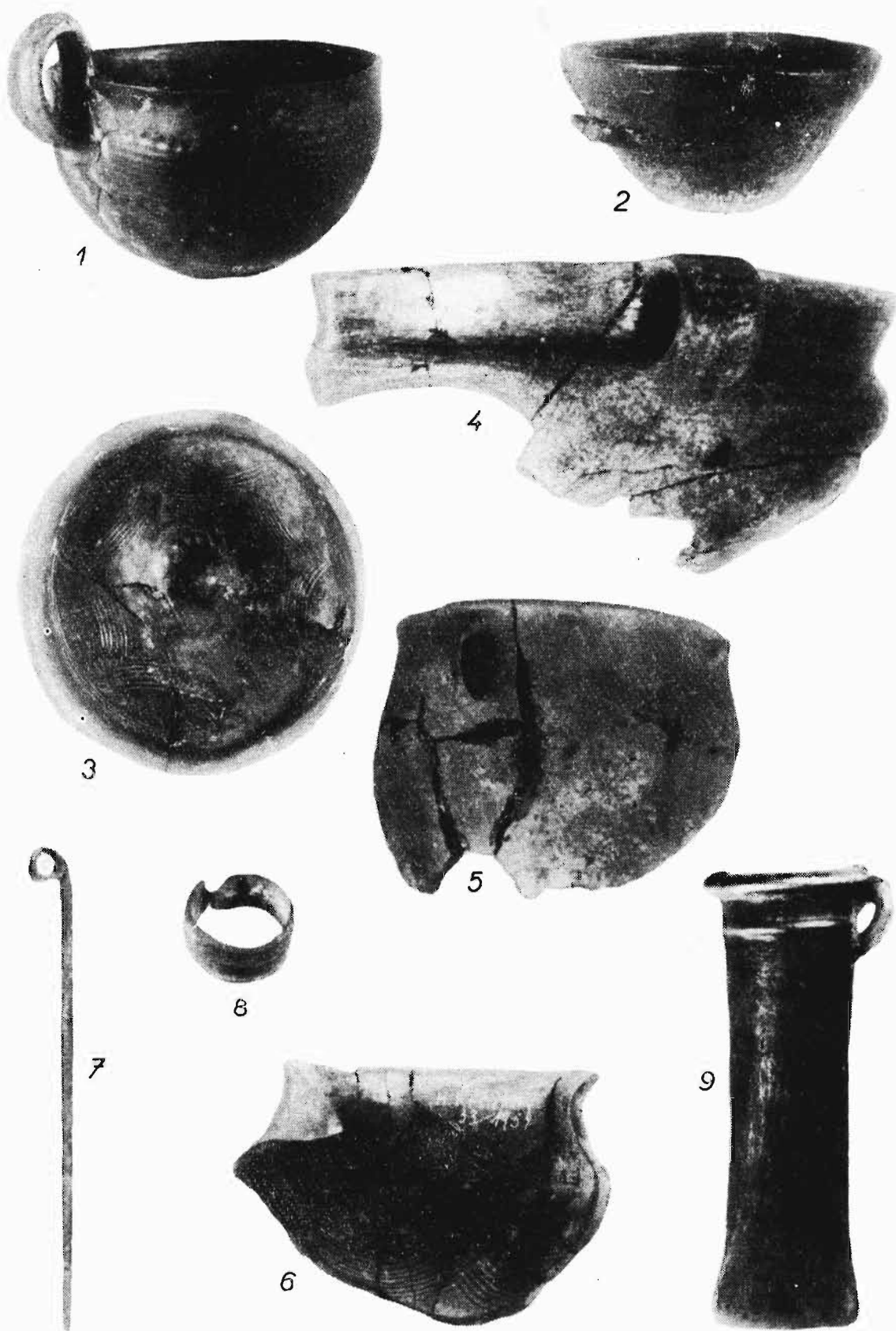
Tab. II. Malé Kršteňany. Lužické popolnicové pole.
1-5 - hrob 3; 6,7 - hrob 4; 8-10 - hrob 5; 11, 12 - hrob 6.
Foto K. Blaško a M. Meluš.

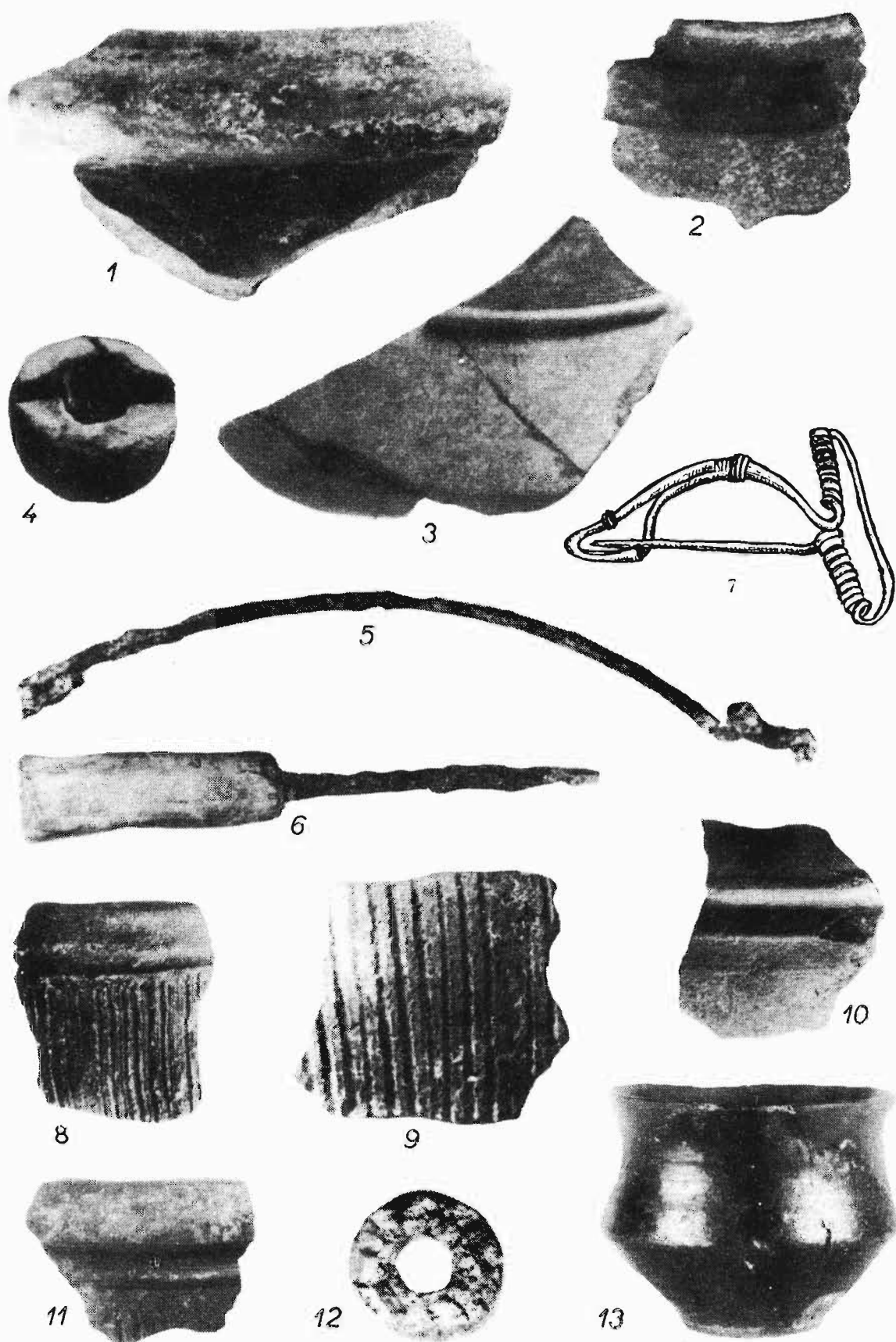
Tab. III. Malé Kršteňany. Lužické popelníkové pole.
1 - hrob 9; 2 - hrob 10; 3 - hrob 7; 4 - hrob 8; 5 - hrob 12;
6 - hrob 11; 7, 8 - hrob 13. Foto K. Blaško a M. Meluš.

Tab. IV. Malé Kršteňany. Lužické popolnicové pole.
Keramika (zber). Foto K. Blaško a M. Meluš.

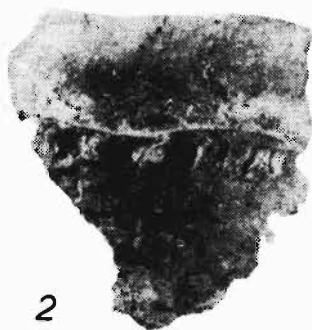
Tab. V. Malé Kršteňany. Lužické popolnicové pole a sídlisko.
Zber. Foto K. Blaško a M. Meluš.

Tab. VI. Malé Kršteňany. Laténske sídlisko.
1-3 - chata I; 4-11 - chata II; 12, 13 - nálezy mimo chát.
Foto K. Blaško a M. Meluš.

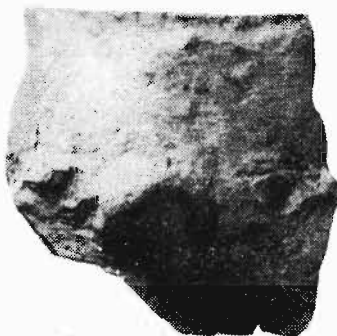
1

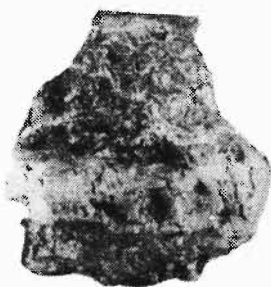
2

3

4

5

6

7

Tab. VII. Malé Kršteňany. Laténske sídlisko. Dácka keramika.
Foto K. Blaško a M. Meluš.

PÚCHOVSKÉ SÍDLISKO SPRED LISKOVSKÉJ JASKYNE

VLADO UHLÁR

Liskovská jaskyňa patrí medzi prvé jaskyne, ktoré sa stali predmetom vedeckého bádania na Slovensku. Pozornosť vedeckých kruhov sústredil na ňu po svojom pokusnom výskume r. 1871 B. M a j l á t h¹ tvrdením, že sú z nej doklady o pobyte paleolitického človeka: nájdená lebka, vraj neandertaloidného typu a kamenné nástroje. Revízný výskum geológa L. L ó c z y h o² z Budapešti r. 1876 priniesol pozoruhodné zistenia, ktoré síce vyvracali Majláthove názory o paleolitickom osídlení jaskyne, no potvrdili, že jaskyňa bola opätovne vyhľadávaná človekom už v praveku.

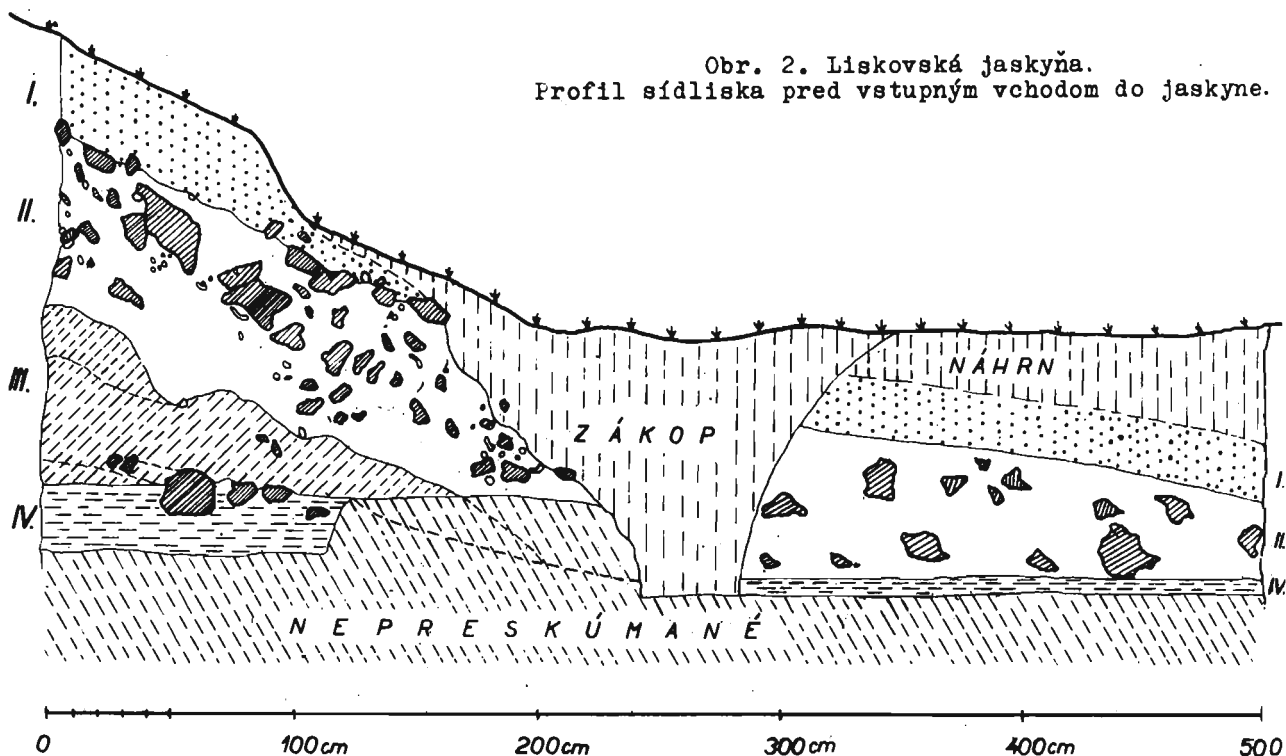
Mamutie zuby (a či iba zlomok zuba), nájdené v jaskyni, nútia uvažovať, či predsa len začiatky osídlenia jaskyne nebude treba sledovať až v paleolite. Preto sústavný revízný výskum s použitím nových metód by bol veľmi žiadúci, hoci aj veľmi namáhavý. Osvetlil by doteraz málo jasný praveký vývin osídlenia chodieb i širších priestorov jaskyne.³

Podľa F. T o m p u⁴ je Liskovská jaskyňa stanicou neolitickéj bukovohorskej kultúry. No pre toto určenie sa nenachodí podklad. V Národnom múzeu v Budapešti sa nachodia z jaskyne dve pazúrikové sekerky, ktoré označujú za pravdepodobne neolitické. Niektoré z nemnohých neskartovaných črepov označujú za črepy z bronzovej doby.⁵ L. L ó c z y uvádzal aj črepy kanelovanej kultúry, ale ani tento údaj nie je presvedčivý.

Obr. 1. Liskovská jaskyňa. Sídliisko pred vstupným vchodom do jaskyne.

Obr. 2. Liskovská jaskyňa.
Profil sídliska pred vstupným vchodom do jaskyne.

Črepový materiál, ktorý sa nachodí zo zberov a pokusných výkopov v Liptovskom múzeu v Ružomberku, je zväčša z halštatsko-laténskeho obdobia. Jeden črep odtiaľ je určený s výhradou ako púchovský. Z jaskyne sú potom črepy stredoveké a aj novoveké; zaiste iba z prechodného pobytu, skrývania sa.

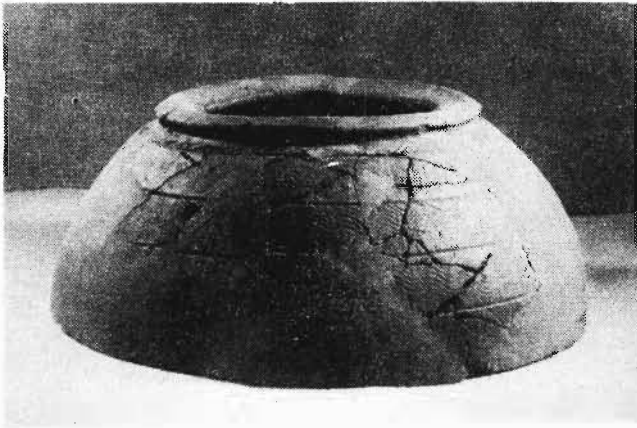
Zatiaľ čo priestory jaskyne vábili oddávna odborných pracovníkov a tým väčšími neodborníkmi, dôležité vrstvy zemín na priestranstve pred vstupnými otvormi do jaskyne (obr. 1) ostali nepovšimnuté. Podnetom k prvému výskumu na tomto mieste bolo šťastné zachytenie zprávy o črepoch, na ktoré narazili r. 1945 pri kopaní zákopov za vojnových udalostí.

Zákopy, ako som zistil pri obhliadke náleziska až r. 1951, preťali pred jaskyňou v dĺžke asi 50 m sídlisko dosť rozsiahle, viacvrstvové a ako ukázal neskorší výskum, bohaté najmä na nálezy keramiky púchovského typu.

Sonda (pozri obr. 2), vedená proti svahu priamo pod Brušným otvorom jaskyne (teda spodným, veľkým, a to pravým), pretínala bývalý zákop, ktorý rozrušil značnú časť nešírokého priestranstva (13 m) svahu medzi otvorom jaskyne a poľnou cestou končá rolí pod svahom. Sídlisko bolo porušené zákopom (v mieste pokusnej sondy mal šírku na povrchu 1,8 až 2 m, dolu do hĺbky 110 cm sa zužoval na 40 cm); tvar svahu bol znovu porušený zakopávaním zákopu, lebo zem zahrnuli potom prasto dolu na svah a vytvorili v ňom takto rovný odpočinok o šírke 4 m.

Napokon nad týmto narušením bol svah potom čiastočne znovu rozrušený cestičkou (šírka 1,6 m), ktorú Liskovčania upravili po vojne na vrchol skaly nad jaskyňou.

Najprv sme pracovali v dolnej časti sondy a v zákope, potom v hornej časti sondy v stúpajúcom svahu, venujúc najväčšiu pozornosť poslednému metru. Sonda bola dlhá 5 m, široká v dolnej časti 1,75, v hornej 2 m, ale tu sme ju rozšírili o výstupok na juh až na 3,35 m. Zeminou z hornej časti sondy sme zasypali dolnú jej časť, preto sme tu napokon nemohli ísť do takej hĺbky, ako by sme si boli želali po výskume hornej časti (obr. 2).

Obr. 3. Liskovská jaskyňa.
Rekonštruovaná horná časť nádoby s okružím.

s veľkými a menšími sutinovými skalami do hĺbky 110 cm (na juh išla čosi hlbšie). V tejto vrstve sa nachodilo množstvo črepov keramiky prevažne z veľkých nádob s okružím, vyzdobeným rozlične usporiadanými pásmi rytých vlnoviek. Táto vrstva, ako aj spodná časť vrstvy I, je preniknutá opakovanými vrstvičkami popoloviny. Čierna sypká zem vrstvy a popolovina v nej sú svedectvom intenzívneho osídlenia v čase jej utvárania.

III. vrstva bola hlinitopieskovitá, odhora dolu jasnejšia; ďalej do stredu sondy (na juh) nezreteľne splývala s predošlou. Na črepoch typicky púchovskej keramiky z tejto vrstvy prevláda ornament zvislých rýh, ktorý v partiách na hrdle nádob uzaviera vodorovná čiara alebo žliabok. V jej väčšej spodnej časti, hlinitoílovej, v podstate štrkovej, popri črepovom materiáli sa (čo aj sporadicky) vyskytovali pomedzi ostrým štrkom uhličky a kostičky. Vrstva siahala do hĺbky 185 cm, kde bola prečatá vrstvou IV. Vo vrstve III smerom na juh bolo menej štrku a viac ílovej zeme.

Spádové vrstvy II - III prikryli a zasypali spodnú vrstvu IV.

IV. vrstva, siahajúca od 183 do 212 cm, skladala sa z vrstvičiek, kde sa viac ráz opakovala tenká vrstvička tmavočervenej hliny. Celá vrstva bola skoro vodorovná, hoci v nepreskúmanej časti musela sa nejako zvažovať, lebo v spodnej časti sondy je jej úroveň nižšie. Pôsobila dojmom používanej ušliapanej zeme (dlážky). I v nej sa nachodili úlomky dobre vypálených čriepkov (tmavosivých až čiernych a červenohnedých), tenké kosti a uhličky. Na samom spodku bol krásny okrajový črep vyvinutej halštatskej keramiky a blízko zasa žabícový (žulový) okrúhly kameň, používaný v súvislosti s ohništom.

Vrstvu IV sme prenikli pokusne po pravom okraji hornej časti sondy na priestore 1 m iba v šírke 50 cm, aby sme nezničili "dlážku" v celej jej šírke.

Podloží kultúrnych vrstiev v najvyššom mieste sondy bola žltavá vrstva veľmi jemného vápencoíloveho piesku s prebleskujúcimi zrnkami sludy. V ňom sú pod povrchovou vrstvou aj veľké kamene. Tejto vrstvy sme sa iba dotkli.

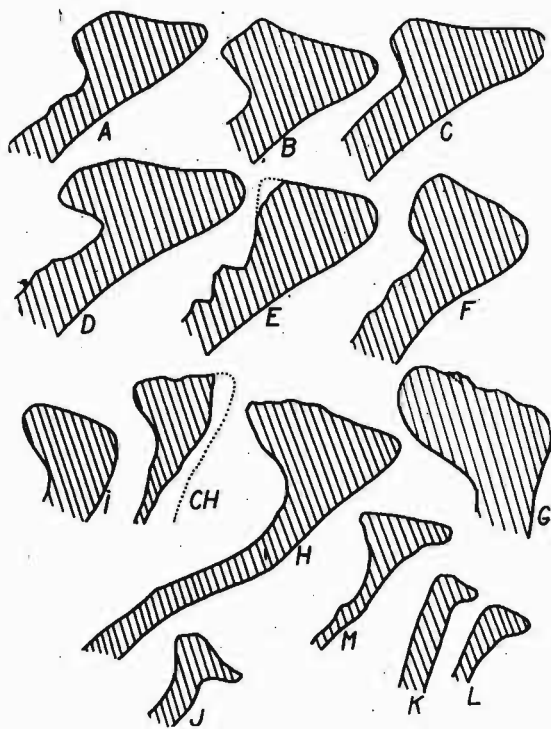
V zásepe zákopu popremiešaná zem obsahovala pochopiteľne tiež črepy.

V dolnej časti sondy, ktorou sme prenikli rovnomerne do hĺbky 110 cm, nachodila sa najprv vrstva náhrnu zeme vykopanej zo zákopu, upravená na už spomenutý odpočinok. Od zákopu smerom dolu svahom hrubla až na 50 cm. Pod touto nahrnutou vrstvou išla pôvodná horná vrstva I, sypká, nánosová, s primiešaným drobným štrkom, ktorá niekde až nebadane splývala s predošlou nahrnutou vrstvou.

Horná časť sondy v nerozrušenom teréne poskytla najmä bohatý keramický materiál a ukázala, že ide o zložitejšie osídlenie, ktoré svojimi začiatkami siaha ešte do sklonku praveku, ale v svojom jadre patrí ľudu púchovskej kultúry vo včasnom období dejín.

Najprv tu bola I. najmladšia nánosová vrstva, málo pomiešaná drobným, ostrohranným vápencodolomitovým štrkom, v hrúbke až 40 cm.

Nasledovala II. vrstva - spádová, z čiernej humusovej zeme

Obr. 4. Liskovská jaskyňa.
Profily nádob s okružím.

Pod ňou išla bohatá kultúrna vrstva II čiernej humusovej zeme s množstvom črepov z nádob s okružím a vlnovkami. Zvrchu bola vrstva popretkávaná vrstvičkami popoloviny.

V hĺbke 103 cm sme narazili po celej dolnej časti sondy na ubitú zem s troskami criepek, kde-tu uhlíkov, s utlačenými kameňmi. Mali sme dojem ubitej dlážky. Na pohľad sa dlážka nevynímala; dojem dlážky sme mali iba pri kopaní po vrstvičkách. Táto vrstva je pokračovaním vrstvy IV z hornej časti sondy, hoci jej úroveň je nižšie. Túto vrstvu sme neprenikli. Nachodili sa v nej malé čiernosivé črepy s ryhami.

K e r a m i k a z n á l e - z i s k a:

V získanom, pomerne veľmi hojnom materiáli, najpočetnejšie sú zlomky nádob s okružím a vlnovkami a zlomky keramiky vyslovene púchovskej.

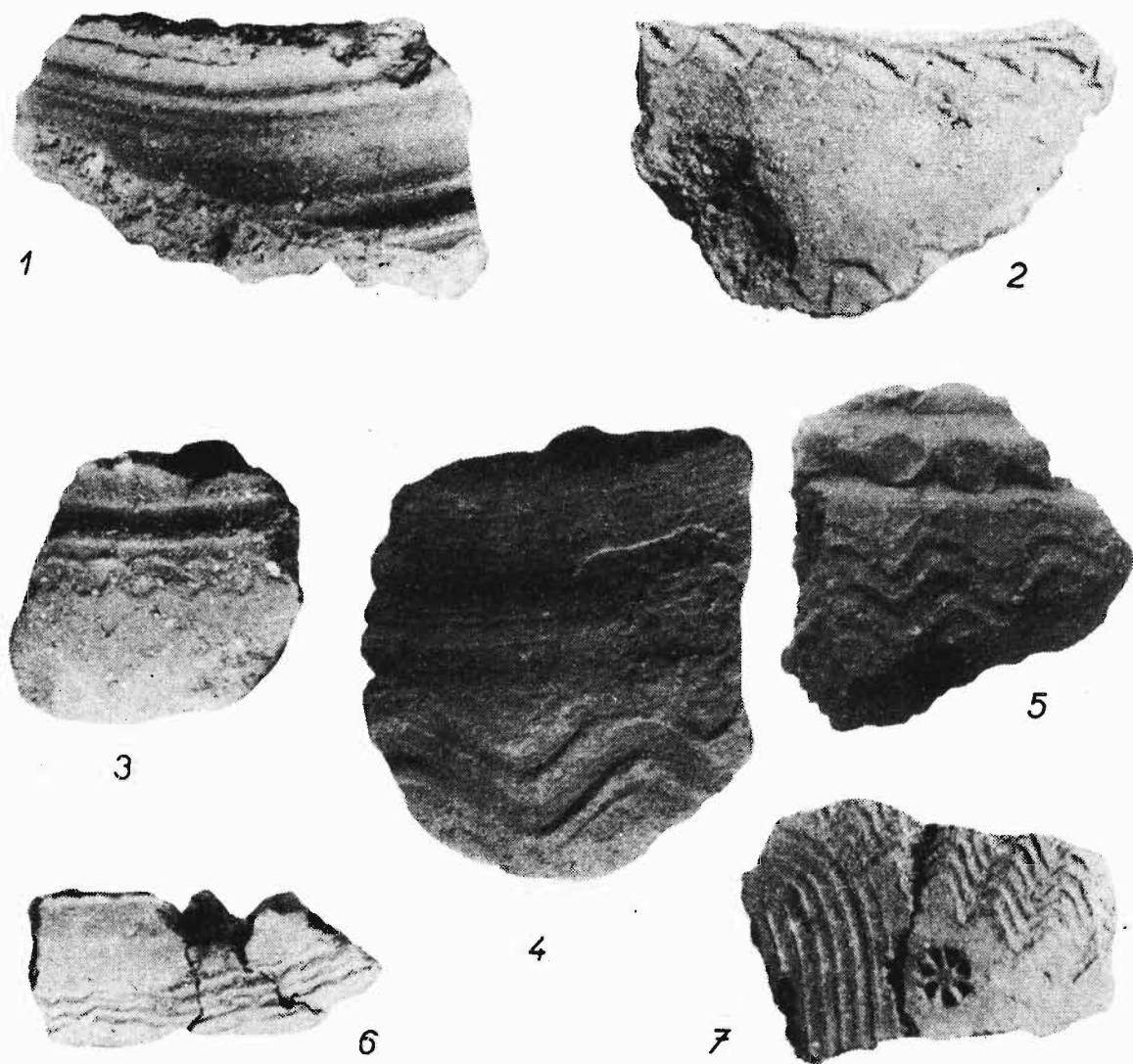
Stratigrafia vrstiev, zreteľná v hornej časti sondy, ukazuje, že púchovské osídlenie pred Liskovskou jaskyňou trvalo pomerne dlho a má tu svoj vývin. O tom nás presvedčuje aj rozbor nálezov, ktorý sa pokúsím podať v slede jednotlivých vrstiev.

Popri púchovskom materiáli vyníma sa ako podradnejšia zložka v osídlení miesta súbor nálezov halštatského a laténskeho rázu zo spodných horizontov sídliska. Nepochybne zachycuje začiatky osídlenia pred jaskyňou. Či a ako nadväzuje na tento základ mocné osídlenie púchovského ľudu, pokúsime sa tiež zachytiť pri rozbere príslušných nálezov.

Vrstva I, ako sme už uviedli, bola skoro sterilná. Iba výnimočne sa v nej prišlo na okrajový črep zo stredovekej nádoby a iné nevýrazné črepy, z ktorých niektoré sú novoveké, už s polevou.

Mocná kultúrna vrstva II bola zväčša 70 cm hrubá. Obsahovala množstvo črepov z nádob veľkých rozmerov, prevažne asi zásobníc, ktorých ústie bolo zosilnené okružím. Tento materiál má rozhodnú prevahu počtom, veľkosťou i hrúbkou (hrúbka črepov priemerne až 1,5 cm) nad ostatnými nevýraznými črepmi z tej istej vrstvy, ale aj nad obsahom ďalších vrstiev. Venujeme mu preto osobitnú pozornosť.

Črepový materiál z vrstvy II pochádza z rozličných nádob, ale tvarom, technikou výroby, farbou a napokon i ornamentom značne si podobných. Zo zlomkov podarilo sa v Archeologickom ústave SAV zrekonštruovať iba vrchnú štvrtinu jednej zásobnice (obr. 3), ktorej vydutie meria v priemere 56 cm, ústie 23,5 cm (s okružím 33 cm); výšku zásobnice možno odhadnúť na 65 - 70 cm. Súdiac podľa tohto torza, ale i ostatných charakteristických črepov, najmä okrajových, úžitková keramika - ide zrejme o tento druh keramiky - z vrstvy II svedčí v podstate o praktických hrubostenných bezuchých zásobniciach-hrncoch, tvaru skôr baňatej amfory ako sudovitého. Maximálne vydutie spomenutého torza zásobnice je až vo vrchnej štvrtine nádoby, odkiaľ potom náhlým oblúkom vbíha k svojmu ústiu, ktoré

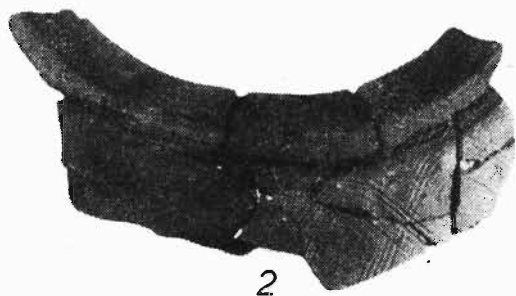
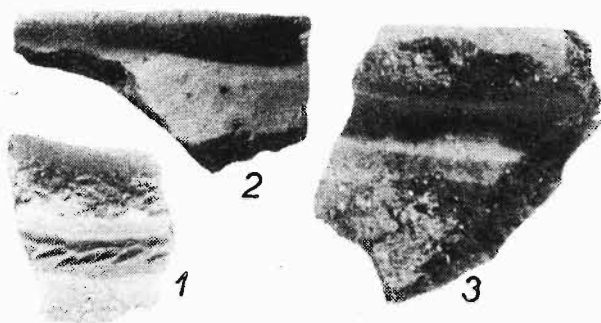
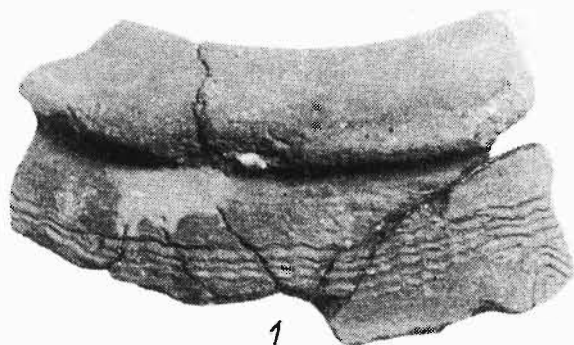

Obr. 5. Liskovská jaskyňa. Výber keramiky z mladšej púchovskej vrstvy.

lemuje masívne charakteristické okružie. Od vydutia dolu sa zásobnica zužuje najskôr kužeľovito k svojmu dnu. Hrdlo amfor, ako pozorovať na črepoch, bolo iba zriedka naznačené prehnutím ústia alebo žliabkom pod okružím, lebo horná časť klenutia nádob väčšinou bez prechodu, bez hrdla splývala s ústím.

Výber črepov z vrstvy II názorne zachycuje najmä stavbu ústia a okružie nádob i varianty profilov ich horných okrajových partií, prispôsobených zaiste funkcii zásobníc a nádob. Hlavné obmeny profilov okruží a ústí nádob sú zachytené na obr. 4. Okružie, ako ukazujú ich profily, je zosilnená časť ústia nádob. Vrchná plošina okružia sa pohybuje najčastejšie okolo 4,5 cm. Príznačné je plytké prehĺbenie vrchnej plošinky okružia; niektoré zásobnice mali povrch okružia zbrázdený až tromi súbežnými plytkými žliabkami. Podľa určenia zásobníc a nádob mení sa aj obvodová vonkajšia časť okružia; býva najčastejšie zaoblená, šikmo skrojená alebo mierne hrotnatá.

Osobitne sa treba zaoberať aj ornamentom črepového materiálu z vrstvy II; prináša mnoho pekných dokladov v tejto súvislosti. Sústreďuje sa na hornú časť, plecia nádob a zásobníc. Je rytý, reliéfový a pečatidlom vtlačený. Najvýraznejšie a najúplnejšie zachycuje spôsob výzdoby a skladbu ornamentu torzo už spomenutej

Obr. 5a. Liskovská jaskyňa.
Keramika mladšieho púchovského osídlenia.

Obr. 6. Liskovská jaskyňa.
Keramika mladšieho púchovského osídlenia.

zásobnice (obr. 3). Základným motívom sú tu mnohonásobné vlnovky ryté hrebienkom, položené do troch súbežných horizontálnych polí, lemované žliabkami. Vrchnú obvodovú časť týchto pásem mnohonásobnej vlnovky pod okružím uzaviera užšie, dvoma žliabkami ohraničené pole, vyplnené šikmými sekmi. Spodnú časť pásem s vlnovkami zakončuje lemo-

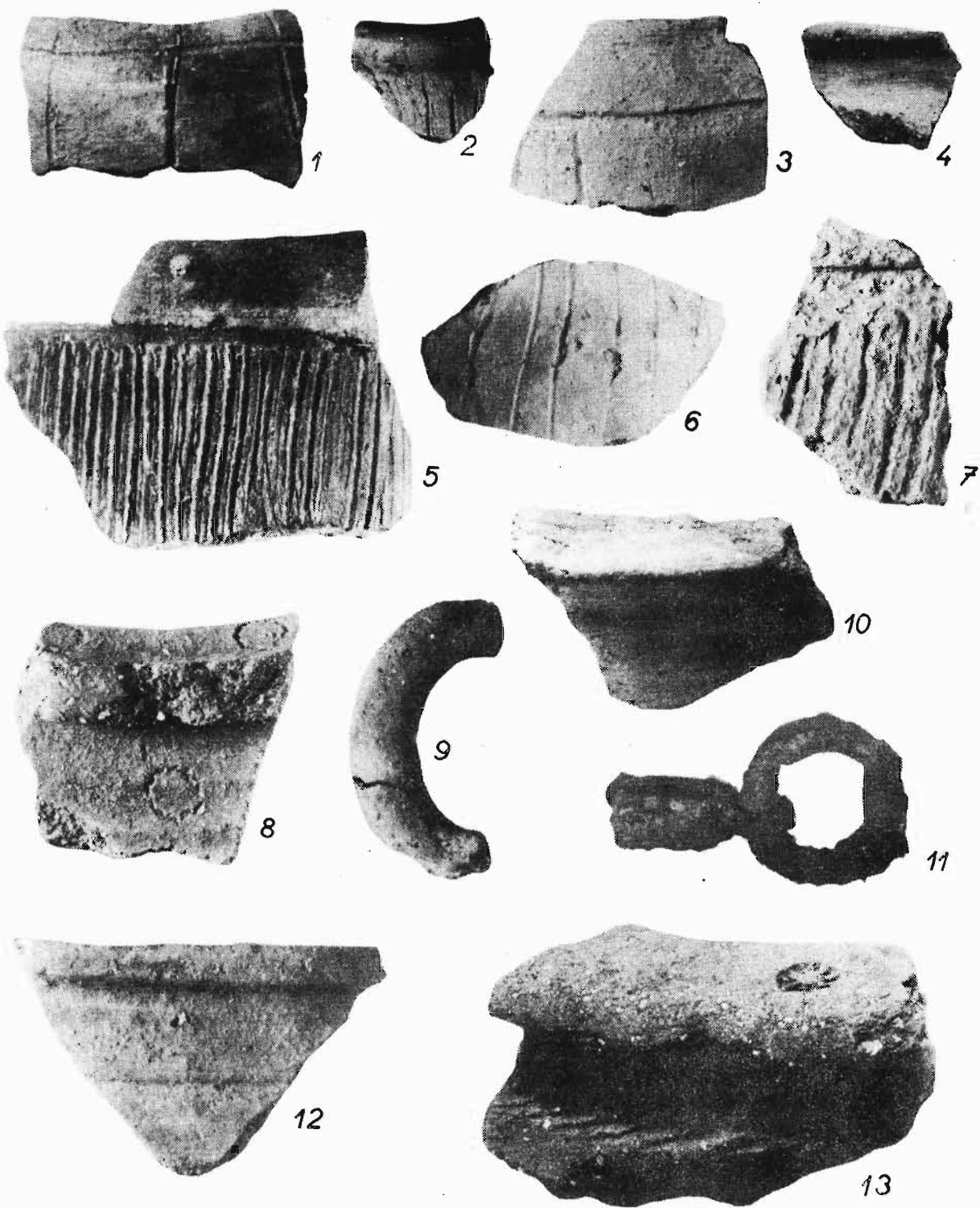
vanie prostou vlnovkou. Opísaný ornament je v plnom súlade s tvarom amfory, vyníma sa štýlovo a svedčí o vkuse a veľkej zručnosti výrobcu - remeselného hrnčiara. Prvý raz sa s ním stretávame v takom bohatom výbere na keramike s okružím.

Vlnovka ako základný motív výzdoby opakuje sa v rozličných obmenách, súdiac podľa črepov z výslovne veľkých tvarov z vrstvy II. Na jednom okrajovom rekonštruovanom kuse zásobnice zachytené je pole pretínajúcich sa vlnoviek o veľkých záhyboch, rytých ostrozubým hrebienkom (obr. 5a: 2). Iné črepy ukazujú, že pod týmto pásmom bolo zasa pásmo zvyčajnej mnohonásobnej vlnovky. Hornú obvodovú partiu výzdoby pod okružím uzaviera opäť pás šikmých husto položených sekov, lemovaný zhora i zdola žliabkom.

Na inom okrajovom fragmente zásobnice pole viacnásobnej mierne zvlnenej vlnovky strieda sa s poľom viacnásobnej vlnovky, vkreslenej hrebienkom veľkými cikcakovitými ťahmi po povlaku nádoby (obr. 5a: 1).

Striedanie polí viacnásobnej vlnovky o hustých drobných záhyboch s poľami viacnásobnej vlnovky o veľkých záhyboch výrazne zachycuje skupina črepov z ďalšej zásobnice. Medzery na poliach s väčšími vlnovkami kráslili ružice, vtlačené pečatidlom (obr. 5: 7). Podobné ružice kráslili aj niektoré okružia zásobníc (obr. 7: 8 a 7: 13). K výzdobe zásobníc z vrstvy II hlásia sa napokon aj plytké horizontálne žliabky, vytvárajúce niekedy pod okružím aj viac súbežných vývalkov (obr. 5: 1).

Keramický materiál z vrstvy II svedčí o vyspelej hrnčiarskej dielni, vybavenej zaiste rozličnými technickými pomôckami, a to nielen formovacím riadkom, hladidlami, krájadlami, pečatidlami, hrebienkami a tyčinkami, ale - ako možno predpokladať - najskôr aj hrnčiarskym kruhom a hrnčiarskou pecou. Stavanie amfor, zásobníc, najmä takých značných rozmerov, aké spočívali vo vrstve II, modelovanie, profilovanie okružia a ústia, rozmery nádob a technika výroby, ale aj ornament určovala funkcia nádob. Zásobnice sú vyrobené z hlíny značne premiešanej s pieskom, nie zriedka i väčšími kamienkami. Nálezy svedčia o dobrom vypálení

Obr. 7. Liskovská jaskyňa.
Keramika staršieho púchovského osídlenia.

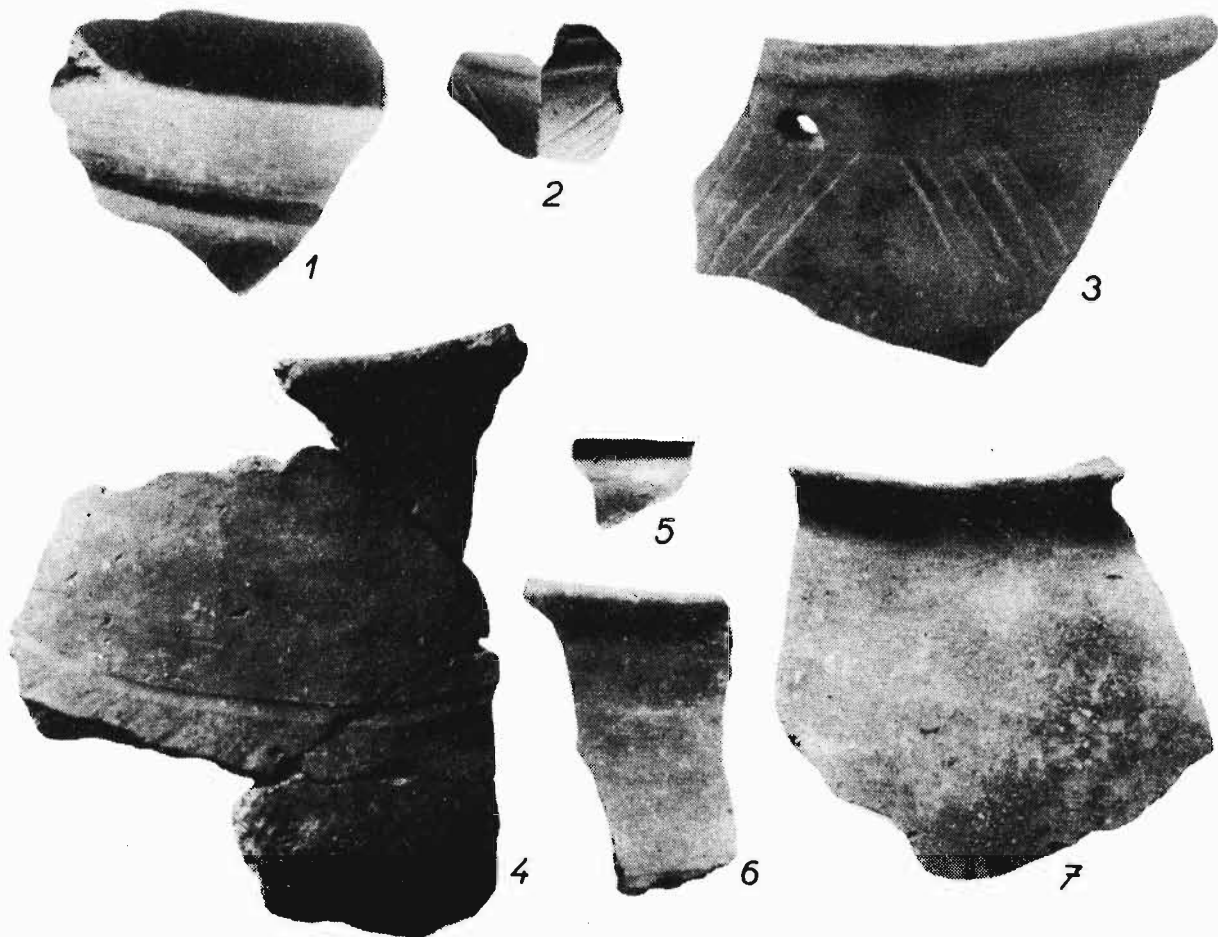
nádob; sú prevažne hnedého, červenavého tónu, ale jadrová hrubá vrstva črepov prechodí niekedy do červavosivej alebo cementovosivej farby. Nie je ojedinelý ani tehlovočervený, žltavý alebo hnedavý jemnejší povlak na črepoch. Sfarbenie nádob záviselo pravdaže i od spôsobu vypaľovania. Povrch nádob je pomerne drsný, zrnitý.

Veľké zásobnice s okružím sú osobitnou skupinou nádob v inventári keramickeho materiálu púchovskej kultúry. Na ich črepy sa nie zriedka prichodí predovšetkým na Slovensku, a to na sídliskách v centre púchovskej kultúry, hlavne v Liptove, Turci, na Spiši, Orave a str. Považí. Ale novšie zachytili náleziská tejto keramiky na hor. Ponitří (Veľké Hoste), str. Pohroní (Lieskovec), Poiplí (Pinciná) a napr. i v povodí Torysy (Prešov. Gregorovce) a Zemplíne (Veľký Kázmír). Známe sú tiež z Ardova v Gemeri. Nálezy nádob s okružím sú známe na obvode Slovenska z Horného Sliezska, Malopoľska a Horného Potisia.

Pekná kolekcia črepov zo zásobníc spreď Liskovskej jaskyne svojou tektonikou, sfarbením a najmä svojráznou skladbou ornamentu vyníma sa v porovnaní s nálezmi z iných súčasných sídlisk do značnej miery osamote, čo môže byť prirodzene odrazom miestneho výrobného strediska. Najbližšie analógie k týmto zásobniciam sa našli v Prosičkej doline. Pásik vlnoviek krásli ojedinelý črep z Liskovskej jaskyne. Vlnovky sú na črepe s okružím z Lazísk, Sielnice a Lipt. Jána. všetko z územia Liptova. V tejto súvislosti si zasluhuje pozornosť materiál z polohy "Burg" medzi V. Lomnicou a Huncovcami na Spiši. Okrem celých bokov veľkých zásobníc s okružím bez výzdoby je odtiaľto aj okrajový fragment zdobený viacnásobnou vlnovkou o veľkých záhyboch, ktorej pole pod okružím uzaviera viacnásobná husto zdobená línia, dolu zasa prostá, hrubo rytá vlnovka (obr. 10), teda v podstate ornament, ktorý je zhodný svojou skladbou s výzdobou zásobníc z vrstvy II.

Pri sledovaní kompozície ornamentu na nádobách s okružím spreď Liskovskej jaskyne veľmi priliehavý vzor nám poskytuje tiež známa starobylá amfora neskoro-laténskeho rázu, tiež z okruhu púchovskej kultúry, z Turč. Blatnice,⁶ na ktorej základným motívom výzdoby sú pásy vlnoviek, ružíc a pásy horizontálnych rýh, teda prvky, z ktorých vlnovky a vodorovné ryhovanie tak zdomácnili neskôr na stredohradištnej keramike. Ale podobný ružicový ornament pozná B. R i c h t h o f e n⁷ aj na nálezoch sliezkych.

Zaradenie veľkých zásobníc s okružím má svoju oporu v stratigrafii vrstiev. V tom je práve jeden z najväčších prínosov nášho pokusného výskumu. Črepy zásobníc s viacnásobnými vlnovkami, ako bolo už vyššie spomenuté, pochádzajú výslovne z vrchného horizontu súvrstvia, podľa toho teda z najmladšieho, vrcholného obdobia púchovského osídlenia. Ale v zhode s E. B e n i n g e r o m⁸ a aj na podklade typologického štúdia kladú sa nádoby s okružím spravidla do pokročilejšej fázy púchovskej kultúry. Korene zásobníc s okružím sa hľadajú a sledujú právo v neskoro-laténskom hrnčiarstve, najmä v tvaroch stradonického typu. Ich vývin, zdá sa, vrcholí práve v mladšom období púchovskej kultúry, ale zrejme pokračuje i po zániku tejto kultúry až do doby stahovania národov. Najmladšie, doznievajúce tvary sudovitých zásobníc s okružím uvádza napr. B. R i c h t h o f e n v Sliezske a vidí k nim početné vzťahy v slovenských nálezoch púchovského okruhu i v nálezoch zo susedstva Slovenska. Východoslovenské zásobnice s okružím, napr. z Prešova (podľa B u d i n s k é h o - K r i č k u) líšia sa od zásobníc púchovských nielen technikou výroby a do istej miery aj tvarom, ale aj spracovaním povrchu a výzdobou. Príkladom je napr. veľká zásobnica pokročilého tvaru z Bodrogkőváralja z Potisia od našich hraníc, ktorú opatruje múzeum v Košiciach (obr. 11).

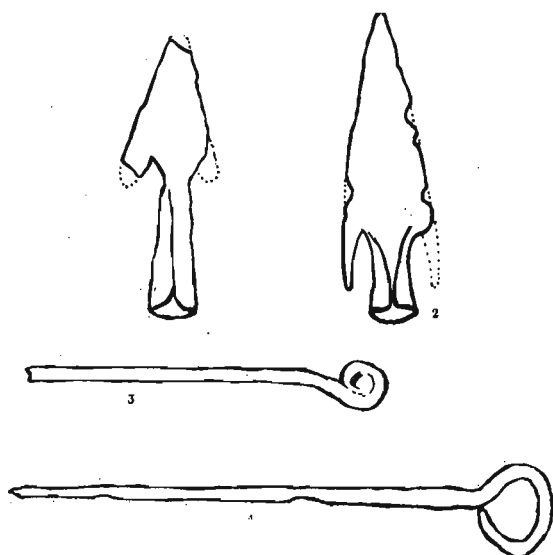

Obr. 8. Liskovská jaskyňa.
Keramika staršieho púchovského osídlenia.

K otázke vývinu zásobníc s okružím a ich vzťahu k nálezom podobných zásobníc zo susedstva púchovskej kultúry mohol by budúci sústavný výskum pred Liskovskou jaskyňou priniesť nepochybne ďalšie cenné poznatky.

Okrem črepov z veľkých hrubostenných nádob našli sa vo vrstve II výnimočne aj črepy z jemnejších nádob (0,7 cm). V jednom prípade miesto žliabka, oddeľujúceho pásma vlnoviek, je pás so sekmi, ktorý býva ináč len pod samým okružím. V inom prípade je zasa reliéfový pás, členený hranatými jamkami (obr. 5: 5). Výzdobu z jamôk sme zistili okrem toho ešte na dvoch čriepkoch z malých, azda guľatých nádob. Nejde tu o jamky po nechtoch, lebo raz sú jamky od ostrej hrany drievka (0,5 cm), druhý raz je hrana drievka v tvare polmesiaca (šírka 1 cm).

Iného typu sú aj črepy z krehkých nádob tenších stien (0,5 cm), zhotovených vo voľnej ruke z hlíny jemne vyplavenej, na povrchu čieravej farby ľahko sa stierajúcej, so stopami leštenia, na zlome červenohnedavej farby (obr. 7: 10). Ústie, okružie, súdiac podľa okrajových zlomkov z týchto nádob, je približne trojhranného prierezu, nápadne pretiahnuté dovnútra, tvoriac navrchu vodorovnú hladkú plošinku 3,3 cm i viac širokú. Hrdlo bolo hladké, kónické a na spojení s vydutím tvorilo hranu. Na najvýznamnejšom črepe z takejto nádoby pod obojkom (hranou) hrdla zachoval sa zlomok ornamentu, pozostávajúci zo zväzkov šikmých čiar, teda výzdoby, ktorá nepochybne súvisí ešte s geometrickým ornamentom keramiky z ob-

Obr. 9. Liskovská jaskyňa.
Strelky a ihlice zo sídliska

dobia popolnicových polí. Medzi črepmi z týchto amfor sú ešte ďalšie zlomky s podobným ornamentom, ktorý najskôr v podobe pásu zdobil celé podhrdlie nádob. Pozoruhodné sú aj zlomky pási-
kových úch z tých istých amfor, sved-
čiace o tom, že amfory boli najskôr
dvojuché. Zvislé žliabkovanie týchto
úch vedie nás opäť ku keramike z naj-
mladšieho obdobia popolnicových polí.
Opísané amfory sú halštatsko-laténskeho
razu a predstavujú tvary doteraz ne-
známe. Je to materiál zrejme staroby-
lý a celkom iného rázu ako vyššie ana-
lyzované nálezy hrubostenných zásobníc
s okružím. Ide zrejme o doklady star-
šieho púchovského osídlenia.

Vrstva III, ako nálezy ukazujú,
bola vrstvou včasného a starého púchov-

ského osídlenia, nadväzujúceho časovo i kultúrne v podstate na stradonickú fázu. Ale viaceré zlomky halštatského a halštatsko-laténskeho rázu, nájdené v týchto
vrstvách spolu s keramikou púchovského typu nás upozorňujú, že púchovské osídlenie
pred Liskovskou jaskyňou nebolo vyhranené, ale že sa plynule vyvíjalo zo základu
pôvodného pravekého osídlenia.

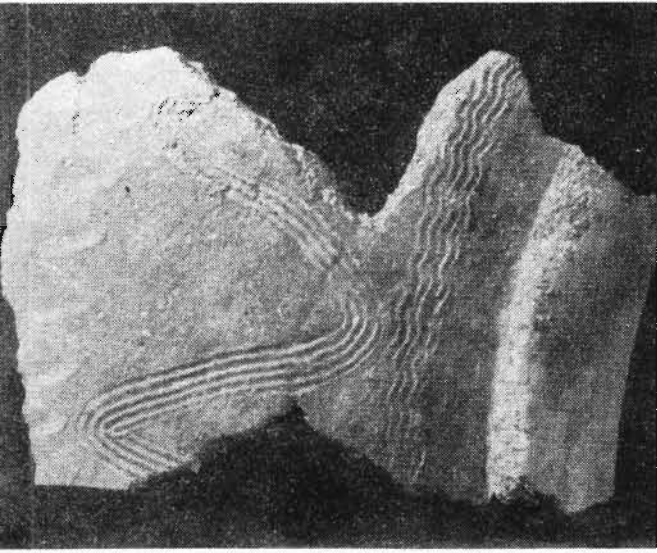
Keramické nálezy z týchto vrstiev sú tvarovo i typologicky veľmi rozdielne. Ich niektoré okrajové zlomky sú nielen dokladom staršieho púchovského osídlenia, ale sú pozoruhodné aj z hľadiska vývinu starších foriem okružia na púchovskej
keramike.

Vývinovo najstaršie z okruží sú prosté zakončenia nádob: stena nádoby sa celkom pred zakončením v ústí mierne roztvára, roztláčajúc sa súčasne, navonok prechodiac v hranatý výčnelok okružia (obr. 4: i). Inokedy je povrch okružia roztláčený aj málo dovnútra a prierez tvorí baňatú hlavicu (obr. 4: CH). Na jed-
nom ide stredom okružia zreteľný obvodový žliabok.

Na prechode k najvyvinutejším typom okruží, vyskytujúcim sa vo vrstve II, je z vrstvy III veľký črep okružia s tromi plytkými žliabkami na klenutom povrchu okružia (obr. 4: H). Okružie bolo osobitne nasadené na baňatej zásobnicovej ná-
dobe: pri nasadení je mierne nadvihnuté, vzpriamené, vonkajšia stena sa formuje kalichovito, ale štíhlo; steny prechodia skoro ostrými hranami v povrch okružia. Povrch nádoby je natretý jasnožltou farbou. Zaiste k nádobe tohto okružia patrí črep s tromi jednotlivými vlnkami.

K vyvinutejšiemu tvaru okružia patrí okrajový črep, na povrchu tmavosivý, na zlome žltosivý, ktorého profil zachycuje obr. 4: J a ktorý je značne blízky okružiam, nájdeným v podloží vrstvy II (napr. obr. 4: M a obr. 6: a).

Okrem črepov z nádob s okružím v strednom horizonte sídlisko pre staršiu fázu púchovskej kultúry sú príznačné najmä bezuché tvary približne vajcovité alebo sudovité, s ústím priamym alebo častejšie slabo dovnútra stiahnutým. Spravidla sú zdobené, a to pod okrajom výraznou brázdou, niekedy aj dvojitou, a od nej dolu hustým alebo redším ryhovaním, potom zväzkami rýh alebo iba jednotli-
vými zvislými čiarami (obr. 7: 1, 5, 7). Tvar týchto nádob má svoje korene naj-
skôr v pravekom halštatskom hrnčiarstve, ale ich výzdoba je zrejme už prejavom

Obr. 10. Veľká Lomnica - "Burg".
Črep zo zásobnice - nádoby s okružím
(Okresné múzeum Poprad).

Obr. 11. Boldogkőváralja (Maďarsko).
Zásobnica s okružím
(Štátne východoslovenské múzeum Košice).

stradonických vplyvov. Hoci keramika tohto typu býva najbežnejším inventárom na sídliskách púchovského ľudu, sú ich nálezy v strednom horizonte tohto sídliska pred Liskovskou jaskýňou pomerne zriedkavé.

Osobitnú skupinu tvoria črepy z nádob, zdobených jednotlivými zvislými, veľmi výrazne rytými líniami, ktoré sa niekedy končia na vydutí (obr. 7: 1). Líšia sa od predchádzajúcich nádob púchovského typu svojím materiálom i výzdobnou technikou a sú z nádob najskôr aj tvarovo iných.

Ostatný črepový materiál z vrstvy III je prevažne halštatského a halštatsko-laténskeho rázu, ale sú medzi ním aj nálezy, ktoré sa zatiaľ nepodarilo bližšie určiť. Toho istého rázu je aj materiál z vrstvy IV, z najspodnejšej vrstvy pokusnej sondy. Keďže osobitný popis každého význačnejšieho zločku zo spomenutých vrstiev zaberal by mnoho miesta, obmedzíme sa pri ich sledovaní iba na najdôležitejšie nálezy. Črepy sú z hrncovitých foriem i miskovitých nádob, častejšie azda z vázovitých tvarov a vázičiek, hladšieho, niekedy aj starostlivo upraveného, lešteného povrchu. Vyrobené boli vo voľnej ruke. Materiál na rozdiel od vyššie opísaných tvarov je jemnejšie plavený, ale spravidla premiešaný s pieskom. Vyskytujú sa v ňom zrnká sludy (práve tak, ako v materiáli z vrstvy II). Z ornamentálnych prvkov opakuje sa na črepopch najčastejšie halštatský motív: zväzok šikmých alebo zvislých čiar, spojených navrchu horizontálnym žliabkom.

K najpozoruhodnejším fragmentom patrí črep z hnedej vázy (osudia), približne dvojkužeľovitého tvaru (obr. 8: 4). Jej ústie bolo mierne vyhnuté. Ide tu o tvar známy z najmladších urnových polí (napr. Domaniky). Skupina šikmých žliabkov, spojených hore obvodovým žliabkom, je tiež výzdoba bežná na halštatských urnách. Ale technikou výroby, materiálom, farbou, povrchom i hrubým spôsobom vyhotovenia ornamentu ukazuje črep už na súčasnosť so sudovitou keramikou púchovskou, zdobenou zvislým ryhovaním.

Vrchnú časť stredolaténskej vázy pripomína okrajový črep hladkého, matného povrchu, sivohnedej farby (obr. 8: 1). Z ďalších zlomkov uvedieme dva črepy s jazykovitým držadlom, ktoré svedčia o halštatskej keramike alebo skôr o dedičstve tohto hrnčiarstva. Podobné držadlá sú veľmi časté na púchovských sídliskách v Liptove i ďalej. Výslovne halštatského rázu sú zlomky z malých váz, zdobených vodorovným žliabkom a skupinami šikmých čiar (obr. 8: 2). Halštatský sloh sa javí i v ornamente črepov z vydutia váz, zdobených zväzkami zvislých alebo šikmých čiar.

Hrubé ucho drsného povrchu, oválneho prierezu, z pomerne tenkej nádoby (obr. 7: 9) zasluhuje si pozornosť zasa tým, že tam, kde sa spájalo s ústím nádoby, má dva hrbolčeky, teda výzdobu opäť známu na keramike z obdobia popolnicových polí. Ale svojím tvarom i spôsobom výroby patrí tento črep už zaiste dobe halštatskej.

Ráz vyvinutej halštatskej keramiky majú i dva črepy z vázovitých nádob hneďého, hladkého povrchu, zdobené výrazným žliabkovým ornamentom.

No na najdôležitejší nález vyvinutej halštatskej keramiky sa prišlo na samom spodku vrstvy IV. Je to okraj esovito profilovanej miskovitej nádoby hladkého, skoro lešteného povrchu, čiernosivej farby, zas zdobenej ponad vydutím zväzkami nedlhých rytých čiar, spojených hore na hrdle nádoby vyrytou obvodovou ryhou (obr. 8: 3). Pozoruhodnosťou je aj vybitá dierka na hrdle. Nádoba sa pravdepodobne poškodila a jej uvoľnené časti spojili najskôr drôtom. Tento spôsob oprávovania nádob stal sa veľmi bežným na sídliskách stradonického typu. E. B e n i n g e r na ne poukazuje na púchovskom materiáli z Púchova.⁸

Vo vrstve IV nachodiace sa črepy hovoria zaiste o najstaršom osídlení miesta, ktoré sa na podklade nálezov hlási, ako sme naznačili, do okruhu halštatsko-laténskej kultúry, teda do obdobia v ktorom starý domáci ľud popolnicových polí sa už zreteľne oboznamuje s vymoženosťami novej vzdelanosti, ktorej nositeľmi boli Kelti.

Na sídlisku sa našlo málo železných predmetov. Okrem dvoch železných ihál s oblúčikovitým zakončením (dĺžka 75 mm a 132 mm, obr. 9: 3, 4) našiel sa železný krúžok aj s objímkou na jeho upevnenie. Okrem nitu v objímke bol vedľa nej ďalší nit (z hĺbky 193 mm, obr. 7: 11).

Väčšiu pozornosť si zasluhujú dve železné strelky, z ktorých strelka č. 1 (obr. 9: 2) sa hlási do staršieho obdobia (vrstva III); má krátku tuľajku, hrubé a dlhé telo a jemné, malé krídelká, siahajúce skoro po ukončenie tuľajky. Dĺžka strelky č. 1 je 59 mm. Druhá, mladšia strelka (vrstva II) je dlhá 63 mm. Má bežný ráz; tuľajka je štíhla, zaberá polovicu strelky; krídelká strelky sú rovnomerne napäté (obr. 9: 1).

Vo vrstve II sa našiel väčší zlomek spodnej časti dvojdielného žarnova; pri ňom bol drviaci kameň (vhodný zlomok bez úpravy).

Ukážky tehloviny (mazanice) sa našli vo vrstve II i III, raz zreteľne s odtlakom hrubšieho prúta.

Vo vrstve II sme zistili bezpečne voľné ohništia (usporiadané väčšie kamene s priehlbňou uprostred nich s uhlíkmi). Za kameňmi sa kopili črepy z nádob. Okrem ohníšť z hĺbky 55 až 75 cm boli ďalšie ohništia približne pod nimi v hĺbke 150 - 165 cm.

Zaiste len pohybom vrstiev, úpravami a premiestňovaním zeminy možno vysvetliť, že v ľavom južnom výstupku výkopu pod priestorom ohnišťa v hĺbke 193 cm pri železnom krúžku s objímkou sme našli väčší črep skoro čiernej farby, halštatského

rázu, no pri ňom hneď aj črep zelenosivý, ryhovaný hrebeňovou technikou, príznačnou pre neskorolaténske púchovské obdobie.

Niet pochyby, že pred Liskovskou jaskyňou ide o sídlisko dlho a intenzívne obývané, hoci niekedy azda s prestávkami, na aké ukazujú zosuvné vrstvy. No situácia nie je celkom prehľadná, lebo pochopiteľne zosuv nebol vždy a všade rovnaký. Ak vrstvy II a III majú výrazne klesavý ráz, vrstva IV, pôsobiaca dojemom dlážky, pretína ich skoro vodorovne. No iba budúci sústavný výskum môže priniesť ďalšie, bezpečnejšie poznatky.

Bolo by preceňovaním našich možností vyvodit' z pokusného výskumu pred Liskovskou jaskyňou rozsiahle závery o púchovskej kultúre a etnickej príslušnosti ľudu, ktorému v podstate patrilo sídlisko na našom nálezisku.

Výskum ukázal, že ide o sídlisko viacvrstvové, ktorého spodný horizont obsahuje doklady pokročilého halštatského osídlenia, stredný horizont halštatsko-laténskeho rázu s výraznými zlomkami púchovskej keramiky staršieho typu, ako sme ich označili, a ktorého vrchný horizont priniesol súbor nálezov z okruhu vyvinutej mladšej púchovskej kultúry.

Keďže viacvrstvové sídlisko púchovského typu sme doteraz nepoznali, pokusný výskum pred Liskovskou jaskyňou podčiarkuje túto skutočnosť. pripomínajúc nám, že budúci rozsiahly a sústavný výskum na tomto nálezisku by mohol priniesť nielen nové cenné poznatky k štúdiu vzniku, vývinu a zániku púchovskej kultúry, ale aj ku skúmaniu záverečného halštatského obdobia na severnom Slovensku. Celkom iste by priniesol hlbší pohľad do hospodárskej a spoločenskej štruktúry nositeľov púchovskej kultúry.

Sídliská s púchovskou kultúrou, ako ich poznáme, sú spravidla výšinné. Naše sídlisko je pozoruhodné i tým, že sa rozprestiera v nižšej polohe, na vých. upätí Mnícha pred Liskovskou jaskyňou. V nej zaiste obyvatelia tohto sídliska hľadali úkryt v čase nepriazne, najmä nebezpečenstva nepriateľského nápadu. Zaiste toto sídlisko má istý súvis nielen s obývaním jaskyne,⁹ ale aj so sústavou halštatských hradísk na strednom a západnom Mníchu (hradisko Mních III a II) a s púchovským hradiskom Mních IV na východ od Mnícha (pri železn. stanici). Toto nápadné koncentrovanie na sídliskových objektoch ružomerskej panvy má zaiste svoje odôvodnenie v dôležitej zemepisnej polohe vrchu, dvíhajúceho sa na križovatkách ciest, ktoré už v pravekých dejinách dolného Liptova a najmä v období púchovskej kultúry mali mimoriadny hospodársky význam.

P o z n á m k y

- 1 M a j l á t h B., Tanulmányok az ember eredetének történetéből, Liskovai barlang, Archaeologiai közlemények IX, 1 - 36.
- 2 L ó c z y L., A Baráthegyi barlang megvizsgálásáról, Természettudományi közlöny IX, 1 - 16, 321 - 324.
- 3 Dožadoval sa ho už J. E i s n e r. Pozri jeho Slovensko v praveku, 10. Tam je uvedená aj literatúra.
- 4 T o m p a F., A szallagdiszes agyagművesség kulturája Magyarországon, Die Bükker u. Theiss Kultur, A. H. V.-VI., 12. (L ó c z y L., Természettudományi közlöny IX, 341.) Tu uvádzaný Tompov údaj sa u nás pokladá za omyl. Tompu mohli do omylu uviesť niektoré zlomky črepov púchovskej, prípadne halštatskej keramiky, s ryhami pozornejšie vedenými, najmä jedličkový ornament, známy aj z Havránka nad Lipt. Marou a Lipt. Trnovca.

- 5 Údaje poslané listom do Lipt. múzea. Pozri tiež článok J. B á r t u K otázke pravekého osídlenia Liskovskej jaskyne v Chočskom pohorí, Geografický časopis SAV VII, 1955, 189.
- 6 K r i č k a V. (Budinský-Krička), Výtvarný prejav slovenského praveku, obr. 25.
- 7 R i c h t h o f e n B., Germanische Krausengefässe des 4. Jahrhunderts ..., Mannus VI, 1928.
- 8 B e n i n g e r E., Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei, 1937.
- 9 B á r t a J., l. c. Lóczy m uvedený prípad antropofágie z Liskovskej jaskyne vysvetľuje paralelou k podobnej situácii nálezu veľkého množstva ľudských kostier v jaskyni Kaplnka pri Sásovej (IV.st.; Bártov výskum z r. 1951-52). Podobný je nález 40 kostier ľudských individuí v jaskyni Kroczyce pri Krakove (pozri u Bártu na str. 191).

EINE PÚCHOV-SIEDLUNG VOR DER HOHLE LISKOVSKÁ JASKYŇA

VLADO UHLÁR

Die Höhle Liskovská jaskyňa bei Ružomberok in Liptov in der Nordslowakei ist eine bekannte urzeitliche Lokalität. Die Siedlung vor dem Eingang in die Höhle wurde im Jahre 1944 beim Ausheben von Schützengräben entdeckt. Der Verfasser hat mit einem Probeschnitt (Abb. 2) eine Púchov-Siedlung mit mehreren Besiedlungsphasen angeschnitten. In der Schicht I waren bis auf vereinzelte mittelalterliche Scherben keine Funde vorhanden. Die jüngere Púchov-Siedlung in der Schicht II hebt sich durch zahlreiche scheibengedrehte Keramikfunde hervor, die ausschliesslich von Krausengefässen stammen. Die ebenso fundreichen Schichten III und IV gehören zur klassischen Phase der Púchov-Kultur mit handgefertigter Keramik und nur vereinzelt mit Keramik von scheibengedrehten Krausengefässen.

Die für die jüngere obere Schicht typischen Krausengefässe sind der Form und Funktion nach einheitlich. Sie sind von einem geschickten Töpfer auf der Töpferscheibe aus Ton mit grobkörnigem Sandzusatz gefertigt, gut gebrannt und von ziegelroter Farbe. Eine grosse Mannigfaltigkeit herrscht in der Gestaltung der Krause, die verschieden profiliert ist, und besonders in der Verzierung, wo das geritzte und gestempelte Ornament abwechselt und wo manchmal auch eine plastische Leiste vorkommt. Die Krausengefässe sind in der Slowakei in Liptov, Orava, im oberen Nitratal, in der Zips, in der Ostslowakei verstreut und reichen auch nach Oberschlesien, Klempolen und in das Theissgebiet. Für die Datierung der Schicht II auf der Siedlung vor der Höhle Liskovská jaskyňa fehlen Begleitfunde und die Ausarbeitung dieser Gruppe auf so ausgedehntem Gebiet ist einstweilen dringende Aufgabe der Karpatenforschung. Auf Grund der Stratigraphie in der Höhle Liskovská jaskyňa kann festgestellt werden, dass sie nach der klassischen Stufe der Púchov-Kultur folgt.

In der Schicht III treten vereinzelt auch Scherben von Krausengefässen auf, doch liegt der Schwerpunkt in der handgefertigten Keramik. Diese hebt sich nicht aus dem Formenkreis der Púchov-Kultur hervor, wie sie Beninger ausgearbeitet hat. Aus den bisherigen Erkenntnissen geht jedoch hervor, dass mit lokalen Gruppen zu rechnen ist, wobei Liptov, Orava und Turiec sich erheblich von der Lokalität

Skalka in Púchov unterscheiden. Kennzeichnend für diese Gruppe ist ein starker Anteil der älteren hallstattzeitlichen Unterlage, die sich auf der Siedlung vor der Höhle Liskovská jaskyňa in der untersten Schicht I besonders geltend macht.

In Übereinstimmung mit Beninger kann die Schicht IV und III in das I. Jh. v. u. Z. bis an den Anfang des II. Jh. datiert werden, die Schicht II in einen jüngeren Abschnitt, wahrscheinlich in das III., eventuell sogar IV. Jh. u. Z., wobei die Bezeichnung dieser Stufe als Púchov-Kultur bereits problematisch ist.

ČACHTICE V PRAVEKU (SÚPIS ARCHEOLOGICKEJ ZBIERKY V ČACHTICIACH)

TÍTUS KOLNÍK – JOZEF PAULÍK

V archeologickej odbornej literatúre sú Čachtice jednou z najčastejšie uvádzaných lokalít na strednom Považí. Známejšiu zbierku nálezov priamo z Čachtíc a ich okolia mal v minulosti v oboi dr. J. E t h e y. Zbierka čiastočne prešla do archeologickej zbierky zriadenej roku 1958 pri "Pamätných izbách Čachtíc", v bývalom Forgáčovskom kaštieli. Táto stavebná pamiatka, podobne ako nespočetné iné v našej vlasti, bola po druhej svetovej vojne reštaurovaná a teraz slúži o. i. kultúrno-osvetovým cieľom. O novšie prírastky zbierky sa zaslúžil najmä V. A m m e r a v súčasnej dobe sa stará o ňu V. B e ň o. V poslednej dobe nad archeologickou časťou zbierky prevzal patronát AÚSAV (T. K o l n í k, J. P a u l í k) a po konzervovaní a rekonštruovaní boli predmety predbežne inštalované v jednej z miestností "Pamätných izieb". Ich súpis je základom tohto článku.

Prácu rozdeľujeme do dvoch častí: v prvej podávame stručný prehľad pravekých dejín obce a jej bezprostredného okolia; v druhej sú opísané a väčšinou aj vyobrazené nálezy zbierky (stav do konca 1959). Jednotlivé praveké obdobia v nálezoch nie sú rovnako zastúpené, preto k celkovému vyhodnoteniu priberáme aj zprávy z literatúry. Nálezy nachádzajúce sa v archeologickej zbierke hodnotíme, pokiaľ je to možné, v súvislosti s doterajšími údajmi z literatúry o nálezisku. Okrem predmetov z Čachtíc a ich ohotára sú v zbierke aj staršie nálezy z Očkova (Očkov - tehelňa, rím.-barbarské pohrebisko), ktoré tiež uvádzame, pretože boli doteraz iba čiastočne publikované.

I.

Najstaršie nálezy, ktoré bezprostredne nesúvisia s pobytom človeka v Čachticiach, ale nepriamo môžu byť dokladom tohto pobytu, sú mamutie kosti, objavené v blízkosti zrúcanín Čachtického hradu, pod starým hradiskom na protiľahlom kopci.¹ Na nálezisko upozornil F. L o u b a l.² Priame dôkazy o prítomnosti človeka v staršej dobe kamennej doteraz nie sú známe. Podobná je situácia aj pokiaľ ide o nálezy z prechodnej doby medzi staršou a mladšou dobou kamennou, ktorá je zatiaľ na juhozápadnom Slovensku zastúpená predovšetkým na piesočnatých dunách. Samotné Čachtice s bezprostredným okolím nemajú tento geologicko-zemepisný predpoklad osídlenia, nakoľko sú postavené na sprašových nánosoch.

Prvé známe doklady osídlenia Čachtíc poskytuje až mladšia doba kamenná nálezi, ktoré sa hlásia do okruhu volútovej kultúry. Zlomky pochádzajú zo sídliska najstaršieho roľníckeho ľudu; ako nálezisko sú uvádzané iba Čachtice bez bliž-

šieho označenia.³ Azda z toho istého miesta pochádza ďalší črep, uložený v terajšej čaotickej zbierke (tab. I: 4); je zaujímavý zoomorfným uškom, ktoré je veľmi častou formou ušíek najmä v mladšej, tzv. železovskej fáze volútovej kultúry, pričom výzdoba povrchu si udržiava staršie motívy (volúty s vtlačenými jamkami). Ako taký môže byť dokladom buď prvého výskytu tohto tvaru ušíek v staršom prostredí v zmysle postupného vývoja, alebo dokladom vzájomného prelínania sa oboch kultúr, teda súčasnej, vyvinutej železovskej a staršej - volútovej. Kryštalizačným centrom železovskej kultúry sa ukazujú doteraz juhozápadoslovenské roviny, a to najskôr v oblastiach, ktoré mali užší vzťah najmä k bukovohorskej kultúre. V prípade, že by sa vznik železovskej kultúry nebol uskutočnil súčasne a na viacerých miestach postupným vývojom volútovej kultúry do jej železovského stupňa, boli by na našom nálezisku zachytené prvé ohlasy centrálnej oblasti železovskej kultúry v uvedenom zmysle. Postup nositeľov železovskej kultúry je v novej dobe sledovateľný až do oblastí mimo nášho územia (Poľsko - okolie Krakova, Dolné Rakúsko).⁴ V budúcnosti bude však potrebné zistiť, či sa prechod volútovej kultúry do železovskej uskutočnil na celom juhozápadnom Slovensku, alebo či je ho možno sledovať priamo v najjužšom zemepisnom spojení s bukovohorskou kultúrou stredného Slovenska. Výrazný podiel bukovohorskej keramiky na vzniku železovskej priamo v jej kryštalizačnom centre predpokladá na základe materiálu najnovšie B. C h r o p o v s k ý na sídlisku vo Veľkom Grobe.⁵

Najvýraznejším výrobkom tejto doby v zbierke je bombovitá nádobka; má pri okraji tri nôžkovité ušká, ktoré sú vodorovne prevrátené (obr. 1). Je zrejme usposobená na zavesenie a z jej opisu (mastnotou presiaknutý materiál pri okrajoch) možno usudzovať aj na pôvodný účel predmetu: bol to pravdepodobne kahanček. Závesné lampičky poznáme v neolite v okruhu lengyelskej kultúry, sú to však tvarovo odlišné formy svietidiel (štvorboké nádobky, na rohoch štyrikrát zvisle prevrátené). Nález celej lampičky v prostredí slovenskej volútovej kultúry a jej výzdobné, ako aj tvarové zvláštnosti iste umožnia v budúcnosti rozpoznať túto keramickú formu aj v črepovom materiáli. Aj príp. revízia staršieho materiálu by mohla priniesť po tejto stránke výsledky. Výzdoba na našej nádobke je urobená tou istou technikou, ktorá sa uplatňuje na miniatúrnych nádobkách volútovej kultúry.⁶

Podobne ako v keramike, aj v kamennej industrii, ktorú môžeme rámcovo zaradiť do mladšej doby kamennej, vyskytuje sa okrem bežných foriem tvar plne nezapadajúci do doteraz rozpoznaných, viac-menej stereotypných, vývojovo ustálených a dlho sa opakujúcich kamenných nástrojov. Je to forma "sekáča" z brúseného kameňa (bridlica) s rukoväťou oddelenou od čepele a s výraznými stopami používania na pôvodnom ostrí čepele (tab. I: 3). Nástroj je dokladom hľadania praktickejších foriem, vybočujúcich z ustáleného tvarového bohatstva a, ako taký môže byť v rámci mladšej doby kamennej prejavom azda aj časovo mladším. Ostatné kamenné predmety (dva kopytnaté klíny z bridlice a sekerka z kremeňa (tab. I: 1, 2; sekerku bude publikovať dr. J. B á r t a), nachádzajúce sa v zbierke, sú obvyklými formami nástrojov v tejto dobe a dôležité sú najmä preto, že celkove sa údajne na Slovensku nestretávame s takým veľkým množstvom kamenných nástrojov, ako napr. v susedných Čechách a na Morave, čo dalo vznik dokonca predpokladu o častejšom používaní kostí a dreva ako suroviny na nástroje.⁷ Ako ďalší kamenný nástroj z Čachtíc treba spomenúť ešte kamenný mlat s obdĺžnikovým obuchom, ktorý sa nachádza v KM v Trnave.⁸

Prechodné obdobie medzi mladšou dobou kamennou a dobou bronzovou je zastúpené nálezmi kanelovanej kultúry, jednak staršími⁹ a jednak aj v zbierke sa nachádzajúcou neúplnou nádobkou, ktorá predstavuje jeden z najčastejších keramických

kých tvarov tejto kultúry (tab. I: 8). Dobove sem patrí aj nález kamenného sekeromlatu, ktorý bol v minulosti nájdený pod Čachtickým hradom.¹⁰ Medené výrobky v kanelovanej kultúre (na území Maďarska) sú dosť časté;¹¹ nie je vylúčené, že vzhľadom na zastúpenie tejto kultúrnej zložky na okolí Čachtíc aj náš nález sekeromlatu patrí k jej náplni. Azda ku kanelovanej keramike je možno priradiť aj ďalšie nálezy z Čachtíc.¹²

Do staršej doby bronzovej je potrebné časove umiestniť nález malého džbánu s párikovým uchom, ktorý má maďarovský tvar, ale jeho vzhľad nie je pre túto kultúru celkom typický (tehlovočervený povrch bez stôp hľadania; tab. I: 11). Podľa výpovede V. A m m e r a a iných očitých svedkov na nález sa prišlo pri stavbe kultúrneho domu v Čachticiach v novembri 1958. Džbánok bol údajne milodarom pri nohách kostry, ktorá bola celá vložená do veľkej nádoby, tlakom zeme rozdrvenej (črepy sa nezachránili). Hrobový celok bol pri okrajoch a hore obložený väčšími plochými kameňmi. Nález kostrového pohrebu v nádobe je doteraz prvým dôkazom tohto spôsobu pochovávania v staršej dobe bronzovej na Slovensku. V Čechách, kde sú podobné hroby častejšie, patria k náplni únětickej kultúry a predstavujú pohrebný rítus prevzatý z juhovýchodu.¹³ Napriek nedostatočne zachyteným nálezovým okolnostiam celok je pozoruhodný najmä preto, že predstavuje v určitom zmysle spojovací článok medzi ovplyvňujúcou a vplyvy prijímajúcou oblasťou. Zo staršej doby bronzovej (kult. únětická) sa spomínajú ešte črepové nálezy z miesta iba rámcovo označeného (2 km sz od Čachtíc).¹⁴

Spracovaním povrchu, materiálom a čiastočne aj zafarbením k opísanému džbánu sa približuje aj malá šálka (tab. I: 10), ktorá sa našla pri kopaní zákopov za druhej svetovej vojny. Tvarove však vykazuje jednu z najčastejších foriem stredodunajskej mohylovej kultúry s početnými analógiami stredodunajskej oblasti.

Po určitej akoby prestávke (stredná doba bronzová) najväčšiu intenzitu v pravekom osídlení Čachtíc a ich bezprostredného okolia zaznamenávajú doterajšie nálezy z mladšej doby bronzovej. Za najvýznamnejší nález možno považovať žiarový hrob, ktorý v minulosti bol po mnohých stránkach hodnotený, ale vo svetle nových poznatkov o mladšej dobe bronzovej sa žiada celok opätovne prehodnotiť. V súvislosti s touto úlohou si najprv stručne zopakujeme nálezové okolnosti.

Roku 1932 na svahu menšej vyvýšeniny v blízkosti židovského cintorína sa našiel žiarový hrob. Zhrnutie nálezových okolností: Urna v hĺbke 70 cm (jej priemer ca 50 cm), nad ňou plochý kameň o hrúbke 10 cm. V urne boli: bronzový meč liptovského typu, 2 ihlice s pečatidlovou hlavicom, bronzová šípka a neúplný bronzový nž. 4 m južným smerom od hrobového celku v hĺbke 80 cm boli ploché kamene, medzi nimi zlomok špirály (ďalší hrob?). Na priestore okolo dvoch nálezov do vzdialenosti 20 m sa nenašli ďalšie celky. Keramický materiál sa nezachoval. Z uvedených stručných údajov, ako aj z celkového stavu bádania velatickej kultúry v stredodunajskej oblasti bolo možné prehodnotením hrobového celku dôjsť k týmto uzáverom:

1. Hrobový celok patrí s najväčšou pravdepodobnosťou k okruhu velatickej kultúry a ako taký predstavuje jeden z najbohatších hrobov u nás. Druhá eventualita, ktorú pripúšťa dobové a priestorové umiestnenie nálezu, že totiž hrob by mohol patriť aj k náplni lužicko-sliezskych popolnicových polí, je oslabená týmito skutočnosťami: a) väčšie zbrane, najmä meče, sú v lužických hroboch najväčšou zriedkavosťou,¹⁵ b) naproti tomu vôbec nie sú však výnimočné v bohatých i menej bohatých hrobových celkoch velaticko-baierdorfskej kultúry (zo známejších nálezov: Baierdorf, Velatice I, v určitom zmysle aj Čaka - mohyla, hrob II¹⁶).

Aj týmto zjavom nadväzuje vývoj v mladšej dobe bronzovej v stredodunajskej oblasti (velaticko-baierdorfská kultúra) na staršie mohylové tradície (v mohylovej kultúre sú meče v hrobách pomerne časté).¹⁷ Ostatné predmety: ihlice s pečatidlovou hlavicoou a nôž majú početné analógie na rôznych velatických pohrebiskách.¹⁸

2. Vzhľadom na vzdialenosť dvoch celkov (4 m) a nezistené ďalšie hroby na väčšom odkrytom okolí možno predpokladať nad nimi pôvodne aj menšie mohyly.

I keď sa nálezy hrobového celku v minulosti často uvádzali,¹⁹ jeho hodnotenie po stránke kultúrnej príslušnosti znemožňovali nezachránené keramické zlomky. Pokiaľ ide o doteraz uvádzané keramické nálezy z mladšej doby bronzovej, na osídlenie Čachtíc ľudom s juhozápadnou zvisle žliabkovanou keramikou upozornili už akad. J. E i s n e r a F. L o u b a l.²⁰ Nálezy sa našli v kultúrnej vrstve pri dome J. Gábora (Čachtice č. 170) až v hĺbke 2 - 3 m.²¹ Z bližšie nezistiteľného miesta pochádzajú keramické zlomky, nachádzajúce sa t.č. v archeologickej zbierke; patria k náplni velaticko-baierdorfskej kultúry (tab. II: 1-6, 8). Ako typické vyobrazujeme: črep z rozhrania hornej a spodnej časti dvojkónickej nádoby, opatrenej niže lomu pozdĺžnym jazykovitým uškom (tab. II: 3), črepy z nádob s nalepenou, prstami pretlačovanou páskou, ako aj prstami zvisle brázdneným telom (tab. II: 2, 4-5). Azda na mladšiu fázu (prechod k podolskej kultúre) môže sa usudzovať na základe zlomku amfory s uškami na rozhraní hrdla a tela (tab. II: 6). Napokon dôležité dobové staršie prvky rozpoznávame na úlomku amfory so zvisle žliabkovaným telom a vhlíbenou konkávnou kruhovou ploškou s trňom v strede. Obvod trňa a okraj priehlbiny sú zvýraznené radom vtlačených jamôk (tab. II: 8). Príbužné výzdobné motívy sa udržiavajú vo velatickej kultúre o. i. aj na keramike z neďalekej velatickej mohyly v Očkove.²² Na ďalší vývoj velatickej kultúry možno usudzovať z amfory, ktorá vykazuje už podolský tvar, opäť je však z neznámeho miesta (tab. III: 1). V súvislosti s týmto predĺžením vývoja v zmysle orientácie na stredodunajskú oblasť je zaujímavé, že Čachtice a ich okolie sa približne v stupni HB orientujú zároveň aj na vývoj severných a severozápadných popolnicových polí lužicko-sliezskeho rázu.²³ V literatúre sa uvádzajú tri miesta, kde sa našli črepy takéhoto rázu: 1. v polohe "Zádvorie", 2. pod zrúcaninami Čachtického hradu, 3. na hradisku "Bakalár",²⁴ ležiacom oproti stredovekým zrúcaninám. Tieto staršie nálezy sa však nezachovali, teda pod širokým pojmom "lužicko-sliezska kultúra" sa môžu skrývať aj nálezy mladšie; rozhodne však do strednej fázy mladšej doby bronzovej patrí ešte dvojuchá amfory s viac-menej valcovitým hrdlom a s vypuklinami na štvorhranne modelovanom vydutí (tab. II: 7), ktorá pochádza z Čenkayovej role. Je dokladom zastúpenia lužicko-sliezskeho obdobia. Tu sa žiada zároveň spomenúť aj otázka hradísk na rozhraní kultúrnej oblasti severných a "juhovýchodných" popolnicových polí (v Čachticiach je zistené osídlené hradisko "Bakalár"). Ukazuje sa totiž, že pokiaľ nálezy z hradísk dovoľujú uvažovať o ich časovom zadelení, boli hradiská často alebo aj výlučne osídlené iba v mladšej dobe bronzovej. Na rozhraní severného a stredoeurópskeho kultúrneho sveta boli iste striedavo ovládané nositeľmi lužickej a velatickej, resp. v neskoršej fáze vývoja podolskej a lužicko-sliezskej kultúry. Zdá sa však, že až počnúc stupňom HB nastáva akýsi ústup stredodunajského ľudu. Dosvedčuje to jednak miestami územné vystriedanie velatickej kultúry lužickou (v mladšom období - HC-D Reinecke - vzniká tak na strednom Váhu zmiešaná skupina sereďská), jednak výrazne sledovateľné prvky v náplni podolskej kultúry (v keramike sa uplatňujú najmä v bohatejšej výzdobe, v pohrebnom ríte, medzi iným aj v sprisnení urnového spôsobu pochovávaní). Podrobnejší výskum hradísk na hranici dvoch

kultúrnych okruhov azda umožní v budúcnosti bližšie osvetliť aj problémy ich vzájomného styku.

Bronzové predmety z mladšej doby bronzovej, nachádzajúce sa v čachtickej zbierke, pochádzajú z bývalej Etheyovej zbierky (bez bližších nálezových okolností) a sú inventované v dvoch skupinách. Bronzová ihlica, zlomok z ihlice, bronzový kosák a tri do seba zavesené krúžky (inv. č. 122a-d) patria do prvej skupiny (tab. V: 1, 6, 7, 9); druhú skupinu predstavujú bronzový kosák a bronzový náramok (inv. č. 123a-b, tab. V: 5, 8). Dodatočne nie je možné rozhodnúť, či ide o jeden hromadný nález, alebo o predmety z viacerých miest; v prospech jedného hromadného nálezu by svedčil podobný typ kosákov v oboch skupinách a okolnosť, že patina predmetov nebola rozdielna.

Kosáky s rukoväťou opatrenou rebrovaním patria k najčastejšiemu typu tohto druhu nástrojov v Karpatskej kotline, na rozdiel napr. od poľských oblastí, kde prevládajúcou formou je iný typ - kosák s postranným trňom.²⁵ V českej lužickej oblasti v zhode s príbuznou kultúrnou orientáciou tiež prevládajú tvary s bočným trňom, kosáky s rukoväťou sú naproti tomu typické v knovízskej kultúre.²⁶ Situáciu na Slovensku bude potrebné podrobnejšie osvetliť; v pilinskej oblasti sa napr. vyskytujú oba typy. Celkove však naše predmety azda možno priradiť k stredodunajskej kultúrnej oblasti (velaticko-baierdorfská kultúra), zvlášť so zreteľom na tvarovú náplň výrobného strediska vo Velem St. Vide, kde sú tieto kosáky prevládajúcou formou v dobe rozkvetu osady (mladšia doba bronzová).²⁷

Ihlice s guľovitou hlavicom a zdureným krčkom sú časté v staršej a strednej fáze mladšej doby bronzovej (BD - HA Reinecke). Pravdepodobne k velatickému kultúrnemu okruhu patrí nedávny nález takejto ihlice (v blízkosti nálezov velatického charakteru) v Borovciach;²⁸ zo starších nálezov najznámejšie sú ihlice príbuzného vyhotovenia z hrobových celkov v Novákoch.²⁹

Postavenie náramku, ako aj iných bronzových predmetov (náramok bol azda ohňom deformovaný) vcelku neprotirečí ani kultúrnemu, ani časovému postaveniu bronzov oboch skupín. Spolupatričnosť celku v zmysle hromadného nálezu však ani týmto nemôže byť dokázaná.

Tretiu skupinu bronzových nástrojov reprezentujú predmety uložené v Okresnom vlastivednom múzeu v Novom Meste nad Váhom. Našli sa roku 1947 pri kopaní čachtického kanála a až roku 1953 ich daroval múzeu V. L a b u d í k. Sú to: 1. bronzové šidlo štvorhranného prierezu s kosteným, tiež štvorhranne vybrúseným držadlom (šidlo prebieha celým držadlom a na opačnej strane mierne prečnieva; tab. V: 4); 2. zlomok kosáka s dodatočne vyklepávaným ostrím (predmet bol ešte v praveku prepracovaný na akýsi nôž; tab. V: 3); 3. sekerka s tuľajkou bez uška (tab. V: 2). Všetky predmety majú výrazné stopy po používaní a mali hrubú, nepravidelnú patinu. Zdá sa, že ide o ojedinelé nálezy sídliskového charakteru; v súvislosti s tým si nemôžeme pripomenúť staršie nálezy "juhozápadoslovenskej zvislo žliabkovanej keramiky" v značne hlbokej kultúrnej vrstve (2-3 m).³⁰ Pretože ani tieto novozískané predmety nevybočujú z tvarového bohatstva mladšej doby bronzovej, môžeme azda právom predpokladať, že časť Čachtíc je postavená na staršej osade velaticko-baierdorfskej kultúry.

Najdôležitejší nález už z vlastnej doby halštatskej je novšieho dáta. Predstavuje ho hrobový celok so žiarovým pochovávaním, ktorý sa našiel v polohe "Kamence" pri kopaní základov domu Rudolfa Trebatického v jarných mesiacoch r. 1959. V urne, hrncovitej nádobke vajcovitého tvaru so štyrmi výčnelkami (tab. III: 11), bol uložený pomerne bohatý hrob. Z nedohorených kostičiek sa zachovali iba dva kusy. Na predmetoch - milodaroch - sú miestami zistiteľné stopy po druhotnom

ohni; sú buď deformované (napr. žltá perla s bielo-modrými očkami; tab. VI: 7), alebo úplne nezachované (spona s odlomeným vinutím a nezachovanou ihlou; tab. VI: 6).

Certoská spona je tretím známym nálezom takýchto spôn na Slovensku. Kým však spona nášmu nálezu tvarovo príbuznejšej chýbajú bezpečnejšie nálezové okolnosti,³¹ čachtická spona je vzhľadom na nálezové súvislosti značne dôležitejšia. Vo všeobecnosti sa predpokladá, že certoské spony, nachádzajúce sa severne od Álp, nie sú staršie ako stupeň LA (Reinecke).³² Týmto je čiastočne určené aj chronologické postavenie hrobového celku.

Pokiaľ ide o keramiku, jej povrch a vypracovanie pripomína nádoby z pohrebiska pod Skalkou vo Vyšnom Kubíne.³³

Z ďalších milodarov perly s viacfarebnými očkami sa objavujú už v staršej dobe železnej (na jz Slovensku sa doteraz nevyskytli), ale objavujú sa aj v keltskom prostredí Karpatskej kotliny.³⁴ Ako najčastejší typ sa tieto perly spomínajú aj v skýtskej kultúre v strede Karpatskej kotliny (zv. niekedy alföldskou).³⁵ Práve tento druh perál (sklovitá žltá základná hmota s modro-bielymi vložkami očiek) považuje akad. J. F i l i p za najbežnejší aj v keltskom prostredí, pričom ich prvý výskyt dáva na rozhranie V. - IV. a hlavné rozšírenie až do IV. storočia.³⁶

Železný nožík s prehnutým chrbtom je najtypickejšou formou nožíkov vo vlastnej dobe halštatskej (HC-D Reinecke). Nachádzame ho v Dolnom Rakúsku v oblasti bernhardsthalského typu,³⁷ v Zadunajsku zasa o. i. v prostredí typu Középrépas-pusztá-Hurbanovo.³⁸ V príbuznom vyhotovení ho prináša aj skýtska kultúra v Karpatskej kotline; spolu s krátkymi tvarmi uplatňujú sa tu aj podobne členené dlhšie formy.³⁹ Nožík sa objavuje aj v príbuznej kultúre východného Slovenska.⁴⁰ Po úzko typologickej stránke nie je však najstaršou formou na juhozápadnom Slovensku, pretože na pohrebisku Chotín II, kde možno počítať s postupným vývojom podolskej kultúry až do stupňa HC,⁴¹ vystupuje železný nožík s obojstranne oddeleným trňom.⁴² Tu však, ako viac-menej ojedinelé na pohrebisku, pôsobí železo dojmom importu, kým tvar s prehnutým chrbtom je už pravdepodobne domácou formou, a teda aj domácim výrobkom v Karpatskej kotline. Ostatné predmety z hrobu: bronzová retiazka (mohla súvisieť aj so sponou), železný predmet neznámeho účelu s nitom a bronzový prsteň zo späť zahnutého drôtu (so staršími analógiami napr. aj v slovenskej podolskej kultúre) nie sú pre datovanie celkom smerodajné.

Zároveň sa žiada spomenúť už dávnejšie zaražajúcu skutočnosť: celkový dojem chudobnosti juhozápadného Slovenska čo do výslovne halštatského bronzového a železného materiálu. Zvlášť vystupoval do popredia určitý nepomer medzi industriou vlastného halštatského okruhu napr. v Poľsku⁴³ a nálezmi z juhozápadného Slovenska, predovšetkým z hľadiska zemepisného postavenia oboch oblastí k východohalštatským centrá. Až novšie výskumy ukazujú, že u nás - i keď najmä v mladšej dobe halštatskej (od HD Reinecke) treba počítať so zložitými pomermi, nevyhnutne vzniknutými v dotyku skýtskej a stredoeurópskej mohylovej civilizácie - je zastúpený v plnom rozsahu aj halštatský mohylový horizont, ktorý okrem pochopiteľne zhodnejšej, pretože západnejšej cesty importov na sever, aj u nás mal účasť na sprostredkovaní kultúrnych hodnôt (cesta Považím na sever). Aj z tohto zorného uhla podčiarkuje celok svojím bohatstvom nespornú dôležitosť ďalších výskumov. Po kultúrnej stránke ho radíme k najmladšiemu stupňu sliezsko-platénických popolnicových polí a časove - po tom, čo sme napísali - musíme ho umiestniť niekde do IV. storočia pr. n. l.

Mladšiu dobu železnú máme v zbierke "Pamätných izieb v Čachticiach" zastúpenú iba jediným zlomkom zo súdkovitej nádoby, pravdepodobne z I. stor. n. l. Nálezisko bližšie nepoznáme. Z územia Čachtíc (z blízkosti hradu) pochádza jednodielna mladolátenská spona, ktorú už roku 1892 daroval miestny farár B. R e v i c z k ý Magyar Nemzeti Múzeu v Budapešti.⁴⁴ R. 1936 zistil M. U. K a s p a r e k poblíž cesty na hrad laténske sídliskové nálezy.⁴⁵ Niekoľko neskorolátenských sídliskových črepov nájdených v Čachticiach je uložených v Okresnom vlastivednom múzeu v Trenčíne. Nie je vylúčené, že pochádzajú tiež z okolia hradu, kde môžeme predpokladať výšinné laténske sídlisko.

Veľmi dôležité nálezy z územia Čachtíc máme i z doby rímskej. Staršiu fázu tejto doby nemáme v našej zbierke zastúpenú. Z Čachtíc poznáme však veľmi dôležitý nález urny, nájdenej pri stavbe železnice v blízkosti dnešného cintorína v miestach, kde je železničný semafor. Dvojkónická nezdobená, údajne na kruhu vyhotovená urna⁴⁶ so širokým ústím ($\varnothing$ ústia 21,1 cm), na podhrdlí s plastickým obojkom, bola uložená v súkromnej zbierke zosnulého notára J. M a s á r i k a v Čachticiach.⁴⁷ Podľa nemeckého bádateľa E. B e n i n g e r a je tento nález dôležitým (a dostal jediným! - pozn. autorov) dokladom prenikania prvých germánskych družín na stredné Považie.⁴⁸

Početnejšie sú v zbierke nálezy z mladšej doby rímskej. Pravda, časť nálezov nepochádza z Čachtíc, ale nepochybne sa sem dostala zo žiarového pohrebiska v Očkove. Sú to nálezy, ktoré zachránil r. 1914 A. S c h e r f, miestny správca majetku baróna Springera a ktoré publikoval K. K r i e g l e r v časopise Sude-ta V, 1929, str. 123 - 137.⁴⁹ Ale iba časť týchto nálezov (spony - tab. VIII: 1, 2, 3, 5, 8, 9; nožík - tab. IX: 2; zliatky skla - tab. IX: 6, 8, 12; praslen - tab. IX: 15; kovanie pása - tab. VII: 10, 15; krúžok kovania - tab. VIII: 10, 21) sa dostala do Čachtíc. Ostatné predmety sú uložené v Slovenskom národnom múzeu v Martine. J. E t h e y vyhlasoval všetky predmety za nálezy z Čachtíc. Podľa jeho údajov našli sa pri výkope dudvážskeho kanálu v polohe "Rubanice" v rozrušených popolnicových hrobch. U mnohých predmetov (zliatky skla, prepálené prasleny, deformované spony) sú stopy ohňa zrejme na prvý pohľad. I keď z urien sa nezachránilo s výnimkou zlomku vyobrazeného na tab. IV: 13 nič, je nepochybné, že väčšina nálezov pochádza zo žiarových hrobov. Túto skutočnosť potvrdzuje i to, že spolu s nálezi v jednej škatuli boli uložené i zlomky nedohorených kostí. Otvorenou otázkou zostáva, či všetky nálezy z doby rímskej uložené v Čachticiach pochádzajú z Očkova, alebo či všetky nálezy K. K r i e g l e r o m nepublikované pochádzajú skutočne z Čachtíc, ako to uvádzal J. E t h e y. Nepokladáme za vylúčené, že všetky nálezy pochádzajú z Očkova. Mohol ich získať v neskorších rokoch J. E t h e y sám zberom v Očkove, alebo dať si ich zbierať miestnym tehliarom. Nemožno však odmietnuť ani dohad, že očkovskými efektnými kusmi rozmnožil J. E t h e y nálezy nájdené skutočne v Čachticiach na udávanej lokalite. Dúfame, že určité vyjasnenie tejto otázky nám donesie terénny prieskum v "Rubaniciach", prínajmenej do tej miery, že budeme vedieť rozhodnúť, či tu bolo pohrebisko podobné očkovskému. Presné rozdelenie nálezov na očkovské a čachtické nebude však možné ani potom.

Celkove všetky predmety pôsobia pomerne jednotným dojmom a bolo by ich možno prisúdiť jednému alebo viacerým veľmi blízkym náleziskám. Spony patria do skupiny spôn s podviazanou nôžkou alebo k ich derivátom. Najčastejšie sú zdobené metopovitým členením. Časove spadá ich výskyt do III. a IV. storočia. Jedna zo spôn s podviazanou nôžkou (tab. VII: 4) bola nájdená podľa údajov J. E t h e y h o,

daných prostredníctvom M.U. K a s p a r e k a E. B e n i n g e r o v i,⁵⁰ na "Hornom poli" pod zrúcaninami hradu.

Do mladšej doby rímskej patria i zlomky bronzovej panvice (tab. X: I) typu Eggers 160.⁵¹ V tej istej dobe sa bežne na pohrebiskách (napr. Očkov, Bešeňov) vyskytujú i ostatné predmety: ihly (tab. VII: 14, 16, 17), nožíky (tab. IX: 2, 4), šípka (tab. IX: 3), ocieľka (tab. VII: 11), prasleny (tab. IX: 7, 9-13), zliatky sklenených koráľkov a perál (tab. IX: 6, 8), pracky (tab. VII: 10, 15, 18, 19), ako i rôzne železné a bronzové kovania, o ktorých vždy nemožno bezpečne rozhodnúť, či sú z drevených vedierok alebo zo skriniek (tab. VIII).

Otázne je časové zaradenie kovania s levíčkom (obr. 2: 4), ktoré sa údajne našlo spolu s ostatnými predmetmi z doby rímskej. Vyžaduje podrobné porovnávacie štúdium. Predbežne nevylučujeme ani stredoveký, príp. novoveký pôvod.

Jediný zachovalý úlomok urny je výrobné, materiálne i výzdobne úplne to- tožný s keramikou vázovitých mís z Očkova.

Nálezy z mladšej doby rímskej z Čachtíc (i keď čiastočne problematické) sú ďalším článkom v reťazi dôkazov dôležitosti stredného Považia v II. - IV. storočí n. l. Popri doterajších významných objavoch z tejto oblasti: zo Stráží (bohaté kniežacie hroby), Očkova (stovky žiarových hrobov), Veselého, Boroviec, Trebatíc, Pobedima (osady) i nálezy z Čachtíc (žiarové pohrebisko?) opätovne zdôrazňujú význam Piešťanska (v širšom slova zmysle) a dávajú tušiť existenciu významného hospodárskeho a nepochybne i politického centra barbarských kmeňov, žijúcich tu v III. a IV. storočí. K otázke etnického zloženia tohto obyvateľstva nám nesporne veľa povie podrobnejší rozbor nálezov z Očkova. Už dnes sa však jasne ukazuje, že okrem vládnucej germánskej okupačnej zložky žili tu i zvyšky pôvodného domá- ceho obyvateľstva: jeho potomci po ústupe Germánov dočkali sa príchodu najstar- ších Slovanov a spolu s nimi začali vytvárať naše najstaršie národné dejiny.

Najstaršie slovanské pamiatky z územia Čachtíc však zatiaľ nepoznáme, prav- depodobne preto, že sa im nevenovala žiadna pozornosť. Dve železné, tzv. seke- rovité hrivny (obr. 2: 2, 3) nepochádzajú údajne z Čachtíc, ale ich J. E t h e y vraj získal z veľkého pokladu hrivien, nájdeného r. 1956 v Hrádku (okr. Nové Mesto nad Váhom).⁵² R. P l e i n e r, ktorý sa zaoberá spracúvaním takýchto hri- vien v stredoeurópskom meradle, usudzuje, že hrivny predstavujú formu železnej suroviny (v polotovarovom, na obchod určenom spracovaní), určenej na výrobu rôz- nych nástrojov, resp. zbraní.⁵³ Otázku ich domáceho, resp. severského pôvodu môže rozriešiť iba metalografický rozbor. Je pozoruhodné a určite nie náhodné, že na strednom Považí máme tri náleziská sekerovitých železných hrivien: Hrádok (okr. Nové Mesto n. Váhom), Pobedim (okr. Piešťany) a Žlkovce (okr. Hlohovec). Svedčí to nielen o rozvinutom obchode niekedy v IX. storočí n. l., ale poukazuje i na určité výrobné centrá, ktoré museli nepochybne súvisieť s nejakým slovanským politickým strediskom, ktoré však zatiaľ ani historicky, ani archeologicky ne- poznáme.

Stredoveké nálezy uložené v zbierke predstavujú iba nepatrný zlomok toho bohatstva stredovekých pamiatok, ktoré sa na území Čachtíc vyskytuje. Stredoveký hrad, opevnený kostol s príľahlými stavbami a pravdepodobne celý rad dosiaľ ne- povšimnutých stredovekých objektov by pri sústavnejšom výskume nepochybne pri- niesol veľa cenného a historicky závažného materiálu. V zbierke sa t.č. nachádza niekoľko nádob a zlomkov keramiky, ktoré to v plnej miere dávajú tušiť. Je to predovšetkým tzv. gotický pohár a črep z podobného pohára (tab. IV: 6, 4), ktorý dokladá osídlenie z konca XV., resp. zo začiatku XVI. storočia.⁵⁴ Azda starší je úlomok z nádoby s hlboko rytou vlnovkou na hrdle (tab. IV: 2). Zvláštna je tva-

rove nerekonštruovateľná nôžka z nádoby (je dutá a v 1/3 celkovej výšky pôvodne pri modelovaní prevrátaná). Ako prínos k problematike stredovekých kachlíc vyobra-
zujeme aj úlomok kachlice s postavou pravdepodobne s prilbou a kopijou (tab. IV: 5), ktorá časove môže súvisieť so spomenutými pohármi, ale môže byť aj staršia.

Do obdobia stredoveku patria pravdepodobne i zvyšky taviacej pece na meď, objavenej r. 1958 vo dvore E. Lacoviča v Podzámskej ulici, č.d. 691. Pri výkope základov múra bola v hĺbke 130 cm od dnešného povrchu zistená dolná časť už dávnejšie pivnicou rozrušenej pece. Dno pece tvorila 5 - 7 cm hrubá popolavosivá "šamotovite" prepálená ílovitá vrstva. Jej povrch tvorili dve vrstvičky spolu asi 2 cm hrubé, kvalitnejšie prepálené, obsahujúce zvyšky medi vo forme roztavených plieškov. Vrchné vrstvičky vznikli pravdepodobne opätovným vymazávaním a spevňovaním. Sivá vrstvička prechádzala do slabšie vypálenej, 4 cm hrubej čier-
nosivej vrstvy, na ňu nadväzovala oranžová, žiarom iba druhotne slabo prepálená hlina. Podklad tvorila rastlá spraš. Z pece sa zachovala iba zadná časť pravde-
podobne kruhovitého dna (Ø 110 cm) s náznakom klenby. Výplň pece v neporušenej časti tvorila stuhlá sklovitá troskovitá masa. V nej boli hlavne kusy dreveného uhlia a drobné zliatky medi. Úplne v zadnej časti pri okraji dna sa nachádzal veľký balvanovitý troskový zliatok s bohatším obsahom medenej masy.

V peci ani v jej blízkosti neboli zistené žiadne datovateľné nálezy. Domnie-
vame sa, že tu nejde o zvyšky pravekej pece (ťažbu medi v tejto oblasti zatiaľ nepoznáme), ale o pec súvisiacu s remeselníckou činnosťou na Čachtickom hrade. Vniesť určité svetlo do tejto otázky nám snáď pomôže technologické štúdium a me-
talografický rozbor.

II.

O p i s n á l e z o v

N e o l i t

Keramika:

1. Malá masívna bombovitá nádobka so stupňovite profilovaným okrajom, pod ním s tromi vodorovne prevrátanými nôžkovitými uškami. Medzi nimi až skoro ku dnu idú tri hlboké zvisle ryté čiary; ostatný povrch tela je zdobený podobnými vodo-
rovnými líniami. Okolie okraja je druhotným ohňom dotknuté a do šedočierna pre-
pálené (materiál je tu akoby masťou presiaknutý). Inde je materiál šedožltý, s tmavšími flakmi. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 2,2 cm, Ø slabo vyznačeného dna 2 cm (obr. 1, inv. č. 182).

2. Črep z vydutia bombovitej nádoby s výzdobou hlboko rytých viacnásobných volút, zdobených radom vtlačených jamôk. Približne na maximálnom vydutí sa na-
chádza zoomorfné, zvisle prevrátané uško; materiál plavený, povrch popolavosivý, miestami s tmavšími flakmi (tab. I: 4, inv. č. 162).

3. 3 masívne uchá, mierne hrotite nahor vytiahnuté, z väčších zásobnicových nádob, z hrubého, pieskom premiešaného materiálu; na povrchu stopy po druhotnom vypálení (tab. I: 5, 7, 9, inv. č. 18).

4. Hlinené koliesko s obojstranným zosilnením v strede okolo otvoru, povrch tmavohnedý, obvod poškodený, Ø 6,4 cm (tab. I: 6, inv. č. 129).

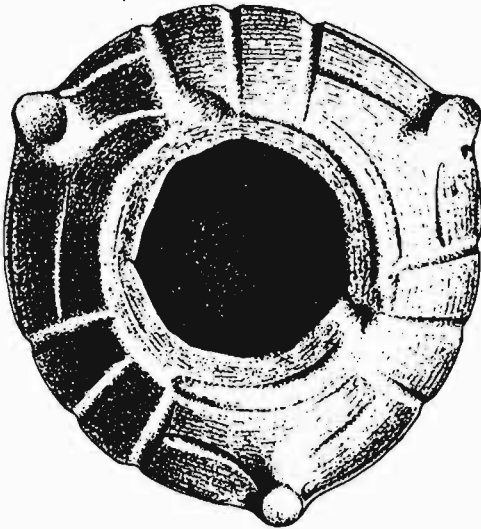
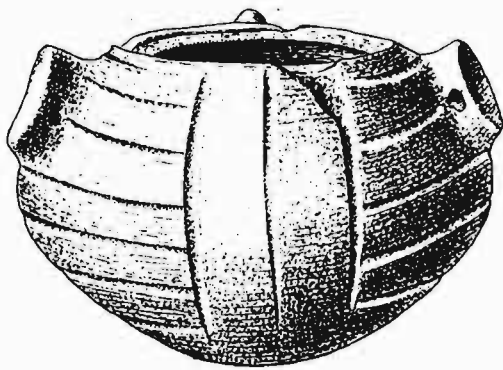
Kamenné nástroje:

1. Veľký kopytnatý klin zo zelenošedej bridlice, chrbát má v priereze poloblúkovitý, v strede mierne lomený. Na tyle je druhotne obojstranne poškodený; spodná, rovná plocha je pri ostrí šikmo nahor zbrúsená; rozmery: d 24,1 cm, max. š. 3 cm (tab. I: 1, inv. č. 132).

2. Malý kopytnatý klin zo šedej bridlice, chrbát je v priereze vysoký, polkruhovitý, na jednej strane poškodený. Základňa pri hrote je mierne žliabkovite šikmo nahor zbrúsená. Rozmery: d 10,6 cm, max. š 2 cm (tab. I: 2, bez inv. č.).

3. Kamenný "sekáč" zo zelenošedej bridlice, s odlomenou rukoväťou, poškodeným ostrím a porušenou šírkou časťou. Rozmery: zachov. d 17 cm, zachov. š 6,6 cm, hr 1,7 cm (tab. I: 3, bez inv. č.).

4. Kamenná sekerka z kremenca s oblúkovitým ostrím a rovno zbrúseným tylom. Boky má tiež kolmo zbrúsené, takže prierez tylovej časti je obdĺžnikový. Obuch a obe strany pri ňom sú čiastočne poškodené. Rozmery: d 7,5 cm, max. š ostria 5,1 cm (bez inv. č.).

Obr. 1. Čachtice.
Lampičky z mladšej doby kamennej, 1:1.
Kresba V. Mészáros.

E n e o l i t

1. Neúplná malá šálka so zvisle kanelovaným telom s pásikovým uchom (odlomené). Pod uškom sú dve vtlačené jamky. Zachov. rozmery: v 4,5 cm, d 3,4 cm, ø ú 5,1 (tab. I: 8, inv. č. 149).

S t a r š i a a s t r e d n á d o b a b r o n z o v á

1. Malý džbán s pásikovým uškom, spájajúcim okraj s hornou časťou vydutia. Povrch žltošedej farby. Rozmery: v 7,2 cm, ø ú 7,8 cm, ø d 4,3 cm (tab. I: 11, inv. č. 149).

2. Malá šálka s pásikovým uškom a oblúkovite von prehnutým hrdlom, ostro odsadeným od tela. Dno je na vonkajšej strane slabo prehnuté dovnútra. Farba tehlovočervená, materiál pieskový, so stopami po leštení na povrchu. Rozmery: v 6,1 cm, ø ú 10 cm, ø d 4 cm (tab. I: 10, inv. č. 221).

M l a d š i a d o b a b r o n z o v á

Keramika:

1. Okrajový črep z veľkej zásobnice s von vytiahnutým, na vnútornej strane ostro lomeným okrajom. Rozhranie hrdla a tela je žliabkovite oddelené; tehlovočervený povrch má náznakovité, husté zvislé brázdenie; hr 1 cm (tab. II: 1, inv. č. 162).

2. Črep z rozhrania hrdla zásobnicovej nádoby so žliabkovite oddeleným hrdlom a náznakovite zvisle zdrsneným telom; stopy po druhotnom vypálení (tab. II: 4, inv. č. 162).

3. Črep z lomu dvojkónickej nádoby s pozdĺžnym výčnelkom nižšie lomu. Pod výčnelkom je povrch brázdený; horná časť nádoby bola hladená (tab. II: 3, inv. č. 162).

4. Okrajový črep z miskovitej nádoby, na vonkajšej strane s hladeným hrdlom a s nalepenou, prstami pretlačovanou páskou; nižšie pásky je povrch prstami zvisle brázdený; stopy po druhotnom vypálení (tab. II: 2, inv. č. 162).

5. Okrajový črep z veľkého hrnca s drsným povrchom, tehlovošedého vypálenia a s nalepenou, prstami pretlačovanou páskou pod hrdlom; hrúbka 1 cm (tab. II: 5, inv. č. 232).

6. Črep z veľkej amforovitej nádoby, zdobenej v hornej časti vydutia širokými, šikmými kanelami a striedavo buď výčnelkami alebo vypuklinami na kruhovite stlačených plochách. V tomto poslednom prípade okolo výčnelku a na obvode kruhu sa nachádzajú kruhovite usporiadané vtlačené jamky. Na povrchu sú stopy po čiernom zafarbení, na vnútornej strane azda po druhotnom vypálení (tab. II: 8, inv. č. 162).

7. Malá dvojuchá amforka s valcovitým hrdlom a ostro lomeným telom na náznakovite odsadenej nôžke. Pod dvoma protiľahlými uškami na rozhraní hrdla a tela vystupujú z tela nádoby ostré výčnelky, podobne aj na dvoch protiľahlých stranách, takže nádobka má pri pohľade zhora obvod tvaru vlnovitého štvoruholníka. Nádobka je druhotne ohňom deformovaná. Rozmery: v 7 cm, $\emptyset$ ú ca 7 cm, $\emptyset$ d 3,3 cm (tab. II: 7, inv. č. 147).

8. Zlomok (ca 1/3) z amfory s valcovitým hrdlom a striebřistým tuhovaním v hornej časti tela (po max. vydutí); dve pásikové uchy sa nachádzali na rozhraní hrdla a tela; zachov. v 21 cm (tab. II: 6, inv. č. 232).

9. Črep z kónickej misky s dovnútra zalomeným okrajom, na vonkajšej strane so žltosledým hladeným povrchom ("kožovitý lesk"), na vnútornej strane čierny, so stopami striebřistého tuhovania (inv. č. 232).

10. Malá dvojuchá amfora so zdrsneným, pôvodne hladeným telom. Pásikové uchy sú na rozhraní hrdla a tela. Rozmery: v 11,4 cm, $\emptyset$ ú 7,9 cm, $\emptyset$ d 5 cm (tab. III: 1, inv. č. 148).

Bronzové predmety:

1. Bronzová ihlica s guľatou (hore mierne kónickou) hlavickou a so slabo zhrubnutým, priečne špirálovite ryhovaným krčkom. Zachov. d 8,8 cm (tab. V: 1, inv. č. 122a).

2. Zlomok azda z predošlej ihlice (spodná časť tela?), kruhového prierezu, hrot ulomený; zachov. d 11,5 (tab. V: 6, inv. č. 122b).

3. Bronzový, hrubo liaty kosák (ca 1/3 pri hrôte ulomená) so širšou čepeľou a rebrovite oddelenou rukoväťou (na konci s malým polkruhovitým výkrojom. Pozdĺž chrbta prebieha masívne, v priereze oválne rebro. Dve rebrá pozdĺž rukoväte sú tupo presekávané. Pri rukoväti náznak trňa, na chrbte stopa po výliatku. Zachov. d 16 cm, š rukoväti (pri konci) 2 cm (tab. V: 9, inv. č. 122c).

4. Tri postupne menšie, do seba zavesené bronzové otvorené krúžky, s koncami pri sebe, všetky kruhového prierezu; $\emptyset$ 2,9 cm, 0,9 cm a 0,5 cm (tab. V: 7, inv. č. 122d).

5. Bronzový kosák s rebrovite oddelenou, tupo presekávanou a na konci tranézovite vykrojenou rukoväťou. Na rozhraní dodatočne roztepanej (stenčenej) če-

pele a rukoväte je polkruhovitý pôvodný výkroj, oproti nemu vystupuje čiastočne zahnutý výliatok. Rozmery: v 15,5 cm, š rukoväti (pri konci) 1,8 cm (tab. V: 8, inv. č. 123a).

6. Bronzový náramok kruhového prierezu s koncami od seba, rovno useknutými. Na vonkajšej strane sú zväzky rovno (v strede a pri dvoch okrajoch) a oblúkovite rytých čiar (medzi predošlými); zachov. $\varnothing$ 6 cm (tab. V: 5, inv. č. 123b).

D o b a h a l š t a t s k á

Keramika:

1. Črepy z vypuklinami z rôznych nádob, dobove predstavujúcich pravdepodobne aj iné praveké úseky (mladšia doba bronzová). Niektoré z nich môžu pochádzať až z doby železnej (výrazné striebřisté tuhovanie), iné sú staršie, súdiac podľa pozdĺžnych výčnelkov na nádobách (tab. III: 2-10, inv. č. 232a-1).

2. Malá hrncovitá amfora s odlomeným okrajom a nevyznačeným hrdlom. Na hornej časti vydutia sú štyri protiľahlé tupé výčnelky. Farba tmavopopelavá, na povrchu stopy po striebřistom tuhovaní. Rozmery: zachov. v 15,2 cm, zachov. $\varnothing$ ú 9,5 cm, $\varnothing$ d 9,4 cm (tab. III: 11, inv. č. 178).

3. Hlinená perla dvojkonického tvaru s lievikovite vtlačenou základňou, okolo ktorej sú lúčovite usporiadané žliabky. Povrch zdobenej časti je striebřisto tuhovaný; v 1,6 cm, $\varnothing$ 2,9 cm (tab. VI: 10, inv. č. 128).

4. Malá hlinená perla s mierne lievikovite vtlačenou základňou, okolo ktorej sú stopy po žliabkovanej výzdobe. Farba šedočierna; v 1,1 cm, $\varnothing$ 2,2 cm (tab. VI: 11, inv. č. 128).

5. Zlomok (dve tretiny) konického hlineného praslena s dovnútra pretlačenou základňou; pôvodne azda striebřisto tuhovaný; $\varnothing$ 3,2 cm, $\varnothing$ otvoru 0,6 cm (tab. VI: 9, inv. č. 178g).

6. Malá hlinená perla guľkovitého tvaru, v strede s dvoma vodorovne hranenými okružnými ploškami; $\varnothing$ 2 cm, $\varnothing$ otvoru 0,4 cm (tab. VI: 8, inv. č. 178h).

Iné predmety:

1. Bronzová retiazka o 44 ohnivkách, viac-menej slabo elipsovitého, niekedy kruhového tvaru. Drôty ohniviek sú rovno useknuté a tesne pri sebe; celková dĺžka ca 22 cm (tab. VI: 4, 5, inv. č. 178a).

2. Zlomok bronzovej certoskej spony z dlhého zachycovača, s nôžkou v pravom uhle vystupujúcou a ukončenou polguľovitým gombíkom. Časť pri vlnutí a ihla chýba; zachovaná d 5,7 cm (tab. VI: 6, inv. č. 178b).

3. Dva zlomky z tenkého bronzového drôteného prsteňa, pôvodne zhotoveného azda s viacnásobným spätným zahnutím drôtu; pribl. $\varnothing$ 1,6 cm (tab. VI: 3, inv. č. 178c).

4. Železný nôž s oblúkovite prehnutým chrbtom a v pravom uhle oddeleným trňom (koniec chýba) pre rukoväť; čepeľ poškodená; zachov. d 9 cm (tab. VI: 1, inv. č. 178d).

5. Zlomok železného predmetu obdĺžnikového tvaru, s väčším nitom s guľovitou (?) hlavicoou; hrdzou a druhotným ohňom značne poškodený; zachov. rozmery: 1,3 x 5,2 cm (tab. VI: 2, inv. č. 178e).

6. Veľká sklená perla, ohňom značne zdeformovaná, zo žltej sklovitej pasty s vloženými modro-bielymi očkami. Spolu pôvodne 8 očiek. Pribl. $\varnothing$ 1,4 cm, $\varnothing$ otvoru 0,3 cm (tab. VI: 7, inv. č. 178f).

7. Malá, ohňom značne deformovaná perla z tmavomodrého skla; približný pôvodný $\varnothing$ 0,8 cm, $\varnothing$ otvoru 0,2 cm (tab. VI: 7, inv. č. 178g).

8. Niekoľko ohňom dotknutých nedohorených ľudských kostičiek (inv. č. 178h).

D o b a l a t é n s k a

1. Črep z rozhrania dna a tela hrncovitej nádoby so zvisle ryhovaným telom (nad dnom v š 1,5 cm hladný pás); materiál silne premiešaný tuhou (tab. III: 12, inv. č. 232).

D o b a r í m s k a

Keramika:

1. Zlomok na kruhu vytočenej vázovitej misy, horizontálne členenej na vydutí vo výrazne oddelené pásy, z ktorých jeden bol zdobený 5-násobnou rytou vlnovkou. Z jemného svetlošedého materiálu (s nádychom do modrošeda), kvalitne vypáleného (tab. III: 13, inv. č. 234).

Hlinené prasleny:

1. Dvojkónický praslen s ostrým lomom a nápadne veľkým otvorom ($\emptyset$ 1 cm); v 3 cm, max. $\emptyset$ 3,6 cm (tab. IX: 14, inv. č. 128a).

2. Dvojkónický nízky praslen so zaobleným lomom, nedbalo formovaný; v 2 cm, max. $\emptyset$ 3,7 cm (tab. IX: 15, inv. č. 128b).

3. Dvojkónický praslen s mierne lievikovite pretlačenou základňou so zaobleným lomom, s asymetricky umiesteným otvorom; v 1,7 cm, max. $\emptyset$ 3,1 cm (tab. IX: 11, inv. č. 128c).

4. Zlomok dvojkónického praslena so zaobleným lomom; v 3,4 cm, max. $\emptyset$ 3,8 cm (tab. IX: 10, inv. č. 128d).

5. Dvojkónický vysoký praslen s vodorovnou základňou, druhotne prepálený; v 2,2 cm, max. $\emptyset$ 3,7 cm (tab. IX: 9, inv. č. 126a).

6. Dvojkónický malý praslen (alebo perla), druhotne prepálený; v 1,4 cm, max. $\emptyset$ 2,3 cm (tab. IX: 7, inv. č. 126b).

7. Zlomok maličkého praslena (alebo perly), druhotne prepáleného; v 1,2 cm, max. $\emptyset$ 2,2 cm (tab. IX: 13, inv. č. 126c).

Prasleny pod č. 5-7 pochádzajú nepochybne zo žiarových hrobov (sú druhotne prepálené).

Bronzové a železné spony:

1. Neúplná bronzová spona s podviazanou nôžkou. Spona bola jednodielna, so štvorzávitovým vinutím a hornou tetivou. Masívny lučík štvorhranného prierezu má pri vinutí metopovitú výzdobu. Na dolnej časti lučíka sú zvyšky drôtu podviazanej nôžky; nôžka, ihla i časť vinutia chýbajú; d zachovanej časti 3,8 cm (tab. VII: 4, inv. č. 121c).

2. Neúplná bronzová dvojdielna spona s podviazanou nôžkou. Dlhé, 13-závitové vinutie s vnútornou tetivou je prichytené háčikom k hlavici lučíka a má železnú osku; horná plocha nôžky a koreň lučíka sú zdobené metopovitým členením, ihla spony je odlomená; d 4,9 cm (tab. VII: 1, inv. č. 126e).

3. Neúplná, ohňom deformovaná bronzová dvojdielna spona. Neporušené zostalo iba 10-závitové vinutie s vnútornou tetivou a bronzovou oskou a hlavica lučíka zúžená v plošku s otvorom pre účelové zariadenie. Lučík i zachovaná časť nôžky sú silne deformované, ihla chýba; spona mala pravdepodobne podviazanú nôžku; d zachovanej časti 2,8 cm (tab. VII: 5, inv. č. 126m).

4. Časť dvojdielnej bronzovej spony. Zachované iba účelové zariadenie (6-závitové vinutie so spodnou tetivou a ihlou, bronzová oska s nasadenými gombičkami na koncoch) a časť páskového lučíka; d zachovanej časti 3,3 cm (tab. VII: 2, inv. č. 142d).

5. Neúplná železná jednodielna spona so strechovite hraneným lučíkom a metopovite zdobenou nôžkou, zachycovač je na zúženom konci otvorený; spona mala nepochybne 4-závitové vinutie s hornou tetivou, účelové zariadenie chýba; d zachov. časti 6,1 cm (tab. VII: 9, inv. č. 126n).

6. Neúplná železná jednodielna spona so 4-závitovým vinutím a hornou tetivou. Ihla chýba. Pásikový lučík bol zdobený po okraji zúbkovaním, horná plocha do hrotu sa zužujúcej nôžky bola snáď strechovite hranená, d 4,5 cm (tab. VII: 3, inv. č. 126o).

7. Zlomok podobnej železnej, hrdzou silne poškodennej jednodielnej spony s polkruhovite vyklenutým strechovitým lučíkom; d zachov. časti 4,9 cm (tab. VII: 12, inv. č. 142e).

8. Zlomok ďalšej podobnej železnej jednodielnej spony, hrdzou silne poškodennej; d zachov. časti 4,4 cm (tab. VII: 6, inv. č. 142f).

9. Zlomok železnej spony, možno podobného typu ako predošlé exempláre; d zachovanej časti 4 cm (tab. VII: 7, inv. č. 142g).

10. Zlomok (lučík) železnej spony s podviazanou nôžkou; d zachovanej časti 3,3 cm (tab. VII: 8; inv. č. 121b).

Zlomky bronzových ihlíc a šidiel:

1. Zlomok ihly s uškom, d 6,5 cm (tab. VII: 17, inv. č. 142a).

2. Zlomok podobnej ohnutej ihly, d 5,3 cm (tab. VII: 14, inv. č. 142b).

3. Zlomok hrubšej ihly, d 3,6 cm (tab. VII: inv. č. 142c).

4. Zlomok železného štvorhranného šidla (tab. VII: 13, inv. č. 121a).

Pracky a súčasti kovania pása (opaska):

1. Bronzová obdĺžniková pracka. Rám pracky je hranený (z prednej strany) a pomerne masívny, doštička bola pripevnená k remeňu dvoma nitmi s gombíčkovitými hlavičkami na vonkajšej strane, oska je taktiež ukončená profilovanými hlavičkami; rozmery: 3,6 x 3,8 cm (tab. VII: 10, inv. č. 126h).

2. Železná obdĺžniková pracka bez prídržnej doštičky, rám pracky z prednej strany strechovite hranený, základňa rovná; rozmery: 4,3 x 2 cm (tab. VII: 19, inv. č. 126i).

3. Časť prídržnej doštičky obdĺžnikovej pracky, š 4,3 cm. Nie je vylúčené, že pochádza z vyššie uvedenej pracky (tab. VII: 18, inv. č. 126j).

4. Bronzové štvorcové kovanie so šiestimi nitmi na pripevnenie k remeňu, záchytný rámček pre remeň je metopovite členený a zdobený; rozmery doštičky: 3 x 3 cm (tab. VII: 15, inv. č. 126p).

5. Železná ocieľka s očkom (tab. VII: 11, inv. č. 142h).

Nožík a železné šípky:

1. Železný nožík s pravouhle obojstranne odsadeným ostrím, poškodený a deformovaný; d 9,5 cm (tab. IX: 2, inv. č. 126n).

2. Poškodená železná listovitá strelka, d zachovanej časti 6,7 cm (tab. IX: 3, inv. č. 126v).

3. Poškodená železná listovitá strelka (?), d zachovanej časti 6,1 cm (tab. IX: 5, inv. č. 121h).

Zlomky bronzových nádob z cedníkovej súpravy:

Jeden zlomok je pravdepodobne z okraja naberačky, druhé dva z rukoväte. Všetky tri zlomky sú silne poškodené a deformované ohňom. Formovanie veslovitého držadla možno priradiť k typu Eggers 160. (Obr. 2: 1, inv. č. 121c, d, e.)

Zlomky prepáleného roztaveného skla, pravdepodobne z korálikov a perál:

1. Úlomok čírozeleného skla s iridizujúcim lomom (tab. IX: 12, inv. č. 126d).

2. Zliatok bieleho skla (tab. IX: 8, inv. č. 126e).

3. Zlätok nazelenalého skla (tab. IX: 6, inv. č. 126f).

4. Zlätok čierneho skla (inv. č. 126g).

Zlomky pochádzajú nepochybne z rímsko-barbarských žiarových hrobov.

Rôzne železné kovania:

1. Železné kovanie z vedierka, na jednom konci polkruhovite rozvetvené (uložené) a na druhom háčkovite ohnuté (uložené); v 7 cm (tab. VIII: 18, inv. č. 126r).

2. Železné hákovité kovanie s priečne pripojenou doštičkou, hrubo prinitovanou, pravdepodobne z vedierka; v 7,2 cm (tab. VIII: 1, inv. č. 121f).

3. Železné dvojité kovanie, na kruhovite rozšírenom konci znitované; pravdepodobne z vedierka; v 6,6 cm (tab. VIII: 4, inv. č. 126s).

4. Železné skobovité kovanie z vedierka alebo drevenej skrinky (tab. VIII: 6, inv. č. 126f).

5. Železné jednoduché, pravouhlé ohnuté kovanie, snád zo skrinky (tab. VIII: 13, inv. č. 142i).

6. Bronzová obdĺžniková doštička s dvoma otvormi, z vedierka alebo kovania skrinky (tab. VIII: 3, inv. č. 121g).

7. Železný klinec s plochou dutou veľkou hlavičkou o $\varnothing$ 1,6 cm (tab. VIII: 19, inv. č. 142j).

8. Železný ohnutý klinec s masívnou hlavičkou (tab. VIII: 2, inv. č. 142k).

9-17. Rôzne železné fragmenty (tab. VIII: 7, 8, 14-17, 20), niektoré snád z predmetov (tab. VIII: 8, 14), iné z rôzneho kovania (z vedierok a drevených skriniek).

Rôzne:

1. 2 železné krúžky z drôtu s prekrývajúcimi sa koncami, súčasti vedierka alebo praciek; max. $\varnothing$ 2,6 a 2,8 cm (tab. VIII: 11, 12, inv. č. 121i, j).

2. Železný polkrúžok, snád z pracky; max. $\varnothing$ 2,2 cm (tab. VIII: 9, inv. č. 142).

3. Bronzové kovanie (dvojkrúžok), možno novoveké (tab. VIII: 5, inv. č. 121).

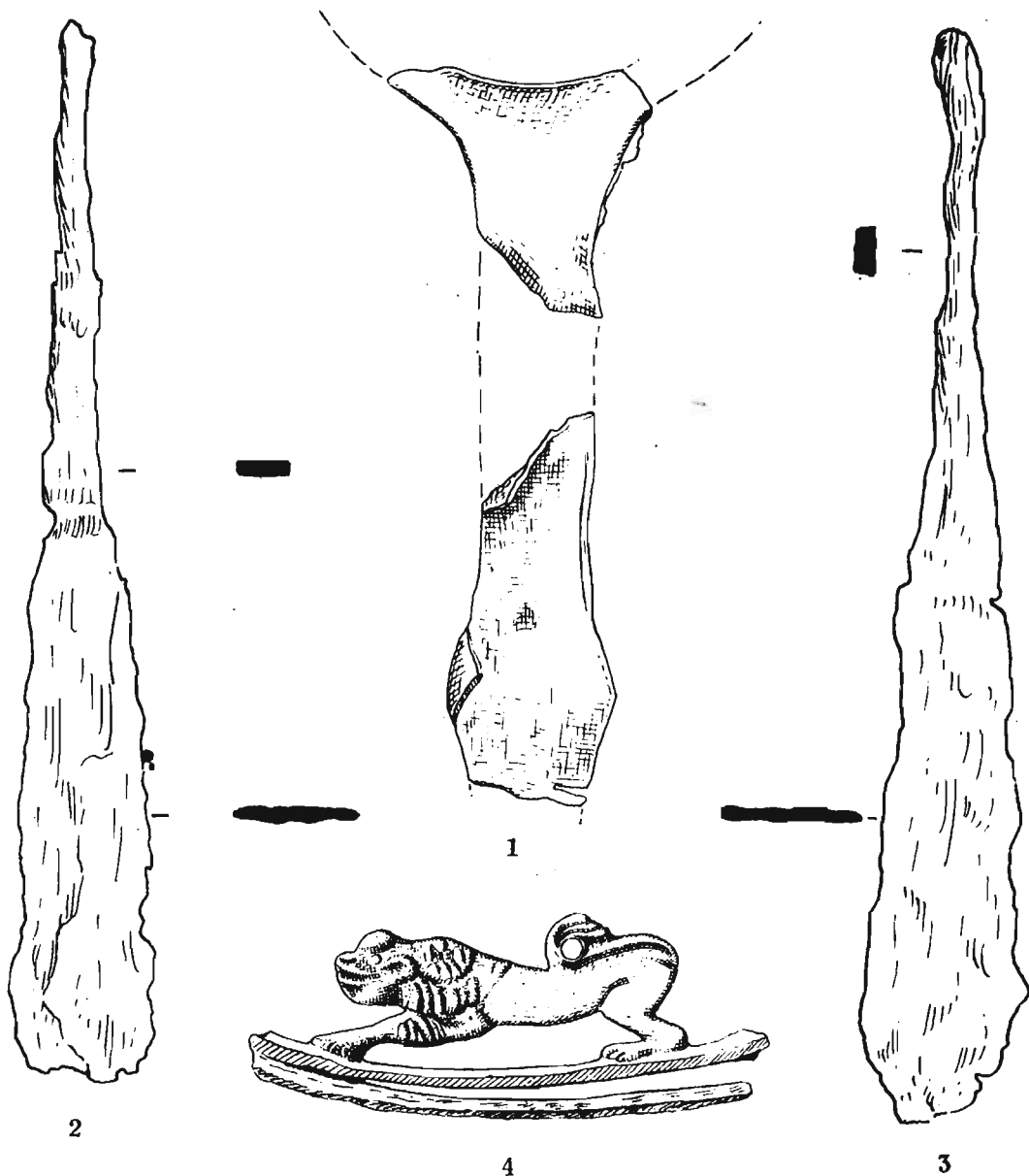
4. Bronzové objímkové kovanie s tromi otvormi na pribítie (tab. VIII: 21, inv. č. 126).

5. Bronzový prsteň s prekrývajúcimi sa koncami, z nerovnako hrubého drôtu (zlomená ihlica?), môže byť prípadne i starší (t.j. pred doby rímskej); $\varnothing$ 2 cm (tab. VIII: 10, inv. č. 126z).

6. Mosadzný (?) levíček alebo pes na prehnutej strechovite hranenej tyčinke, ku ktorej je prinitovaná zo spodku platnička. Prinitovaný je iba jeden koniec, avšak i na druhom konci vidno stopy nitu. Zviera má predné nohy natiahnuté, zadné skrčené, akoby pripravené na skok; tlama otvorená, chvost ohnutý na chrbát a späť zahnutý; v ploške tak vzniknutej je prevrtaná (?) dierka (novodobý zásah pre upevnenie na doštičku k vystaveniu (?); cez dierku bol pribitý k doštičke (obr. 2: 4, inv. č. 126k).

D o b a s l o v a n s k á

1. 2 železné sekerovité hrivny ("sekáče"), hrdzou značne prežraté, bez otvorov v držadle (v jednom prípade je neobyčajne masívne); d 29,8 a 29 cm (obr. 2: 2, 3, inv. č. 120).

Obr. 2. 1, 4 - Čachtice (?), 2, 3 - Hrádok (?).
1 - doba rímska, 2-3 - doba slovanská, 4 - ?. 1, 4 - 1:1; 2, 3 - 1:2.
Kresba V. Mészáros.

S t r e d o v e k

1. Výrazne profilovaný okraj z hrnca vyrobeného na kruhu, v spodnej časti s náznakovitým napodobením okružného "románskeho vlysu", na vnútornej strane jednotne vypálený do tehlovošedej farby, na vonkajšej aj do jej tmavošedých odtieňov (tab. IV: 1, inv. č. 234).

2. Profilovaný okrajový črep z hrnca vyrobeného na kruhu, na zachovanej časti pod hrdlom zdobeného hrubo rytou vlnovkou; farba na povrchu šedá, vo vnútri tehlovošedá (tab. IV: 2, inv. č. 235).

3. Hrnček s von vyhnutým zosilneným a zaobleným okrajom a s pásikovým uchom, ktoré má na spodnej časti pri pripojení vtláčenú jamku. Na hrdle sú dve náznakovité vodorovné čiary, spodná časť má stopy po zvislom hľadení; rozmery: v 9,3 cm, Ø ú 8,5 cm, Ø d 6 cm (tab. IV: 3, inv. č. 150).

4. Hlinený pohár s profilovaným okrajom a náznakovitou nôžkou. Na povrchu od hrdla až po spodnú tretinu nádoby sú postupne širšie vodorovné žliabky (okrem

dvoch širších na hrdle). Postupne sa rozširujúce žliabky vznikli špirálovite pri točení; dva široké na hrdle sú jednoduchými okružnými žliabkami. Povrch pomerne drsný, zafarbenie nejednotné, šedé až tmavošedé; rozmery: v 17 cm, $\varnothing$ ú 9,2 cm, $\varnothing$ d 5, 9 cm (tab. IV: 6, inv. č. 151).

5. Zlomok z podobného pohára ako inv. č. 151. Povrch tmavý vo vnútri šedý (tab. IV: 4, bez inv. č.).

6. Nôžka z hlinenej nádoby vyrobenej na kruhu, s pôvodným otvorom v spodnej tretine. Spodná časť nôžky je 3x schodovite rozšírená. Farba šedá až tmavošedá; zachov. v 16,8 cm, $\varnothing$ d 9,2 cm (tab. IV: 7, inv. č. 180).

7. Časť gotickej kachlice, na lícnej strane s polreliefnym výjavom, vsadeným do vhlíbenej strednej časti, s vystupujúcimi rámcovitými okrajmi. Bez glazúry, vypálenie na oboch stranách tehlovočervené, v strede popolavé; na zadnej strane stopy po modelovaní prstami; zachov. d 12,5 cm, priem. hrúbka 1 cm (tab. IV: 5, inv. č. 236).

N e u r č e n é n á l e z y:

V zbierke sa nachádza ešte niekoľko hlinených ihlancových a kužeľovitých "závaží" (3 celé a dva fragmenty) resp. podstavcov. Bližšie časové zaradenie bez nálezových súvislostí nie je možné.⁵⁵

P o z n á m k y a l i t e r a t ú r a

- 1 E i s n e r J., Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1926, SMSS XXI, 1927, 10.
- 2 L o u b a l F., Prehistorický nález pri Novom Meste n. Váhom, SMSS XXI, 1927, 116.
- 3 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, mapa I.
- 4 N o v o t n ý B., Slovensko v mladšej dobe kamennej, Bratislava 1958, 15.
- 5 C h r o p o v s k ý B., Príspevok k problematike neolitického osídlenia, SLA VI, 1958, 24.
- 6 C h r o p o v s k ý B., l. c., tab. IV: 2, 3. Na nález sa prišlo za druhej svetovej vojny pri kopaní zákopov vpravo od cesty do Nového Mesta nad Váhom (východne od sochy P. Márie).
- 7 N o v o t n ý B., l. c., 12.
- 8 E i s n e r J., l. c., 15. L o u b a l F., l. c., 116. Do múzea sa dostal z bývalej zbierky Spolku sv. Vojtecha. Inv. č. 490. Rozmery: d 10 cm, š obucha 3,7 cm, v 3,1 cm.
- 9 V Okresnom vlastivednom múzeu v Trenčíne sa nachádza zlomok črpáka so zahroteným dnom a iné črepy kanelovanej keramiky z Čachtíc. Inv. č. 3269.
- 10 L o u b a l F., Z prehistorie Nového Mesta nad Váhom a okolia, ČMSS XX, 1923, 80; B u d a v á r y V., Hromadný nález z Handlovej (okr. Prievidza), SMSS XXIV, 1930, 97; E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 49 (ďalej len Slovensko); K r a s k o v s k á Ľ., Hromadný nález medených predmetov z Malých Levár, SMSS XXXVIII-XLIII, 1944-48, 271; B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovenské dejiny I, 1947; mapa VIII, N o v o t n á M., Medené nástroje a problém najstaršej ťažby medi na Slovensku, SLA III, 1955, 89.

- 11 N o v o t n á M., l. c., 76.
- 12 K r i e g l e r K., Funde aus dem Waagtal, Sudeta V, 1929, 130.
- 13 N e u s t u o n ý J., Únětické pohřby v nádobách, Památky XXIX, 1933, 18.
19. Ojedinelý doklad pohrebu v nádobe v prostredí lužickéj kultúry na Morave
pozri B ö h m J., Kronika objeveného věku, Praha 1941, 277.
- 14 K r i e g l e r K., l. c., 34.
- 15 Pozri napr. B ö h m J., l. c., 306.
- 16 B a y e r J., Jungbronzezeitlichen Gräber bei Baierdorf, pol. Bez. Holla-
brunn, Niederösterreich, MAGW 61, 1931, tab. II; Ř í h o v s k ý J., Žárový
hrob z Velatic I a jeho postavení ve vývoji velatické kultury, Památky XLIX
1958, obr. 5: 1; K n o r A., Halštatská mohyla v Čace u Želiezovců, AR IV,
1952, obr. 209 vpravo dole.
- 17 F i l l i p J., Pravěké Československo, Praha 1948, 183.
- 18 Ihlice s pečatidlovou hlavicou sa svojím pôvodom viažu tiež na staršie mohy-
lové prostredie, kde sa početne vyskytujú v rôznych variantoch. Pozri napr.
F i l l i p J., Popelníková pole a počátky železné doby v Čechách, Praha
1936-37, 60, 61.
- 19 Najnovšie ho hodnotí H r a l a J., Ze současné problematiky evropského pra-
věku, AR VI, 1954, 220.
- 20 E i s n e r J., Slovensko, 142; L o u b a l F., l. c., 22, obr. 10.
- 21 E i s n e r J., Slovensko, 142. Porovnaj tiež B u d i n s k ý - K r i č-
k a V., Slovenské dejiny I, mapa VI, 76. Ř í h o v s k ý J., uvádza na zá-
klade tejto mapy Čachtice ako jedno z nálezísk velatickej kultúry (Ř í h o v-
s k ý J., l. c., 105 - nálezy zo zbierky J. Masárika sú t.č. nezvestné.
Pravdepodobne však velatická je ostro profilovaná šálka z Čachtíc, uložená
v Okresnom vlastivednom múzeu v Trenčíne (inv. č. 3230).
- 22 Nepublikované, zpráva o mohyle prešla iba dennou tlačou.
- 23 V neďalekom okolí podobne zachytávame dva blízke časové úseky s kultúrou ve-
latickou a sliezskou, napr. na hradišti v Pobedime (okr. Piešťany).
- 24 E i s n e r J., Slovensko, 156.
- 25 S z a f r a n s k i W., Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej (IV i V
okres epoki brązowej) w Wielkopolsce, Warszawa 1955, 115 - 123.
- 26 K y t l i c o v a O., Hromadný nález bronzů od Starého Sedla (okres Milev-
sko), Památky XLVI, 1955, 59.
- 27 M i s k e K., A Velem Szt. Vidi őstelep, Wien 1907, tab. XIV, XVII, XIX,
XXVIII.
- 28 K o l n í k T. a P a u l í k J., Záchranný výskum na neolitickom sídlisku
v Borovciach, SLA V, 1957, obr. 14: 3.
- 29 H a m p e l J., A bronzkor emlékei Magyarhonban II, 1892, tab. CXXVI: 6, 7.
- 30 Pozri pozn. 20.
- 31 B u d i n s k ý - K r i č k a V., l. c., tab. XXXII: 10. Druhú sponu pozri
F i l l i p J., Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, obr. 21: 8.
- 32 F i l l i p J., l. c., 78.
- 33 Č a p l o v i č P., Lužické žiarové hroby pod Skalkou vo Vyšnom Kubíne, SLA
V, 1957, 545.
- 34 Napr. H u n y a d y I., Kelták a Kárpátmedencében, Disz. Pann. Ser. II. 18.
1944, tab. 23. Na Slovensku sa vyskytli korálky tohto typu o. i. na keltskom
pohrebisku v Hurbanove - Abadomb. B e n a d í k B., V l č e k E., A m-
b r o s C., Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku, Archaeologica
Slovaca - Fontes, Bratislava 1957, tab. XV: 26.

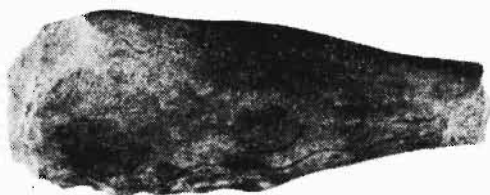
- 35 B o t t y á n A., Szkiták a magyar Alföldön, MNM 1955, 58.
- 36 F i l i p J., l. c., 150.
- 37 Porovnaj napr. P i t t i o n i E., Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954, obr. 423: 15.
- 38 N a g y L., A középrépáspusztai (Veszprém megye) koravaskori temető, Folia Arch. I - III, 1939, tab. VI: 23.
- 39 B o t t y á n A., l. c., 48.
- 40 B ö h m J., J a n k o v i c h I.M., Skythové na Podkarpatské Rusi, Praha 1936, tab. VIII.
- 41 D u š e k M., Halštatská kultúra chotínskej skupiny, SlA V,
- 42 D u š e k M., l. c., obr. 13: 23.
- 43 Porovnaj napr. pomerne bohaté zastúpenie takýchto pamiatok (ihlice s labuťkovitým krčkom, oblúková spona so skleným obložením a pod.): P i e c z y ň s k i Z., Cmentarzysko z wczesnego okresu żelaznego (700 - 400 przed n. e.) w Gorszewicach, pow. Szamotulski, zvl. odtlačok z Fontes Arch. Poznanienses IV, Poznań 1954, 1 - 52.
- 44 Archaeologiai Értesítő XII, 1892, 186; E i s n e r J., Slovensko, 184; B u d i ň s k ý - K r i č k a V., Slovenské dejiny I, 1947, mapa X.
- 45 K a s p a r e k M.U., Tagesbote 1936, 465.
- 46 E i s n e r J., Slovensko, 209, Tab. LXXIV: 3; B e n i n g e r E., Die Germanischen Bodenfunde in der Slowakei, Liberec 1937, 34 (por. čís. 23). Podľa nášho názoru ide o nádoby vyhotovenú vo voľnej ruke. Poznáme len z obr.
- 47 Všetky nálezy z tejto zbierky sa údajne dostali do Okr. vlast. múzea v Piešťanoch.
- 48 B e n i n g e r E., Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei, Liberec 1937, 124, 125; t e ň ž e, Die Quaden v práci R e i n e r t h H., Vorgeschichte der deutschen Stämme II. Leipzig 1940, 681.
- 49 K r i e g l e r K., Funde aus dem Waagtal, Sudeta V, 1929, 123 - 137, obr. 9, 13, 17, 19, 22, 24 - 29, 31, 32. Zhrnuté i v práci K o l n í k T., Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Ožkove pri Piešťanoch, výskum 1953 a 1955, SlA IV, 1956, 233 - 300.
- 50 B e n i n g e r E., Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei, Liberec 1937, 34, č. 24.
- 51 E g g e r s H.J., Der römische Import im Freien Germanien, Hamburg 1951, text 174.
- 52 Podľa informácie dr. A. T o č í k a. P l e i n e r R., Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích, Praha 1958, 224 - 226.
- 53 Zlomky rôznych ozdobných stredovekých kachlíc sa nachádzajú i v Krajskom múzeu v Trnave (inv. č. 436, 445, 446, 461, 468, 561, 563).
- 54 L u d i k o v s k ý K., Archeologické rozhledy XII, 1960, 74, obr. 25: 3.
- 55 Za láskavé informácie a priateľskú spoluprácu sme vďakou zaviazaní miestnym osvetovým pracovníkom z Čachtíc, menovite s. V. B e ň o v i a V. A m m e r o v i.

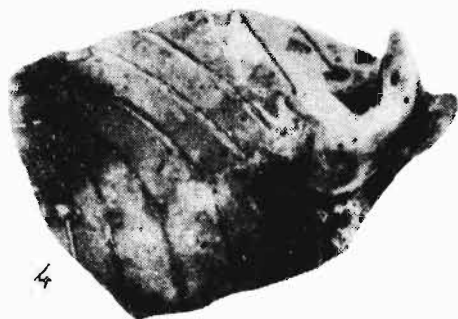
1

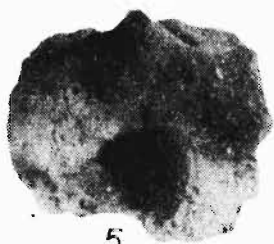
2

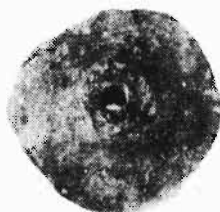
3

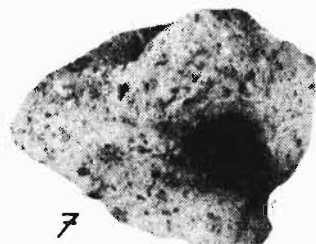
4

5

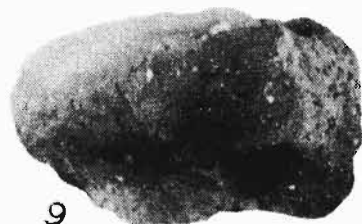
6

7

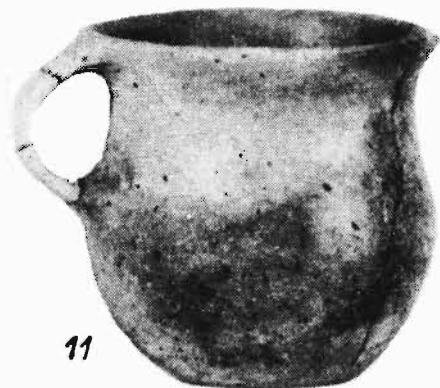
8

9

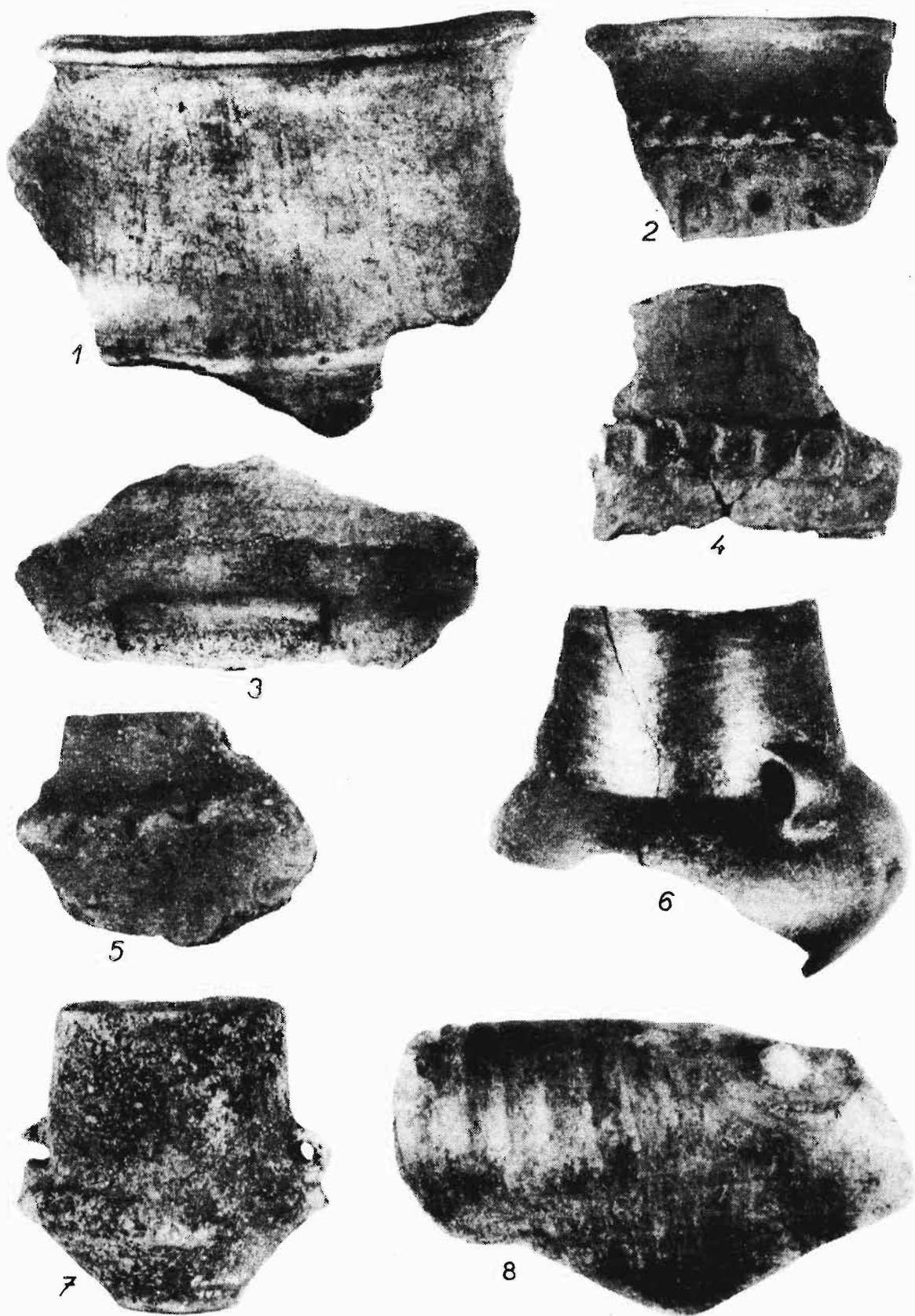

10

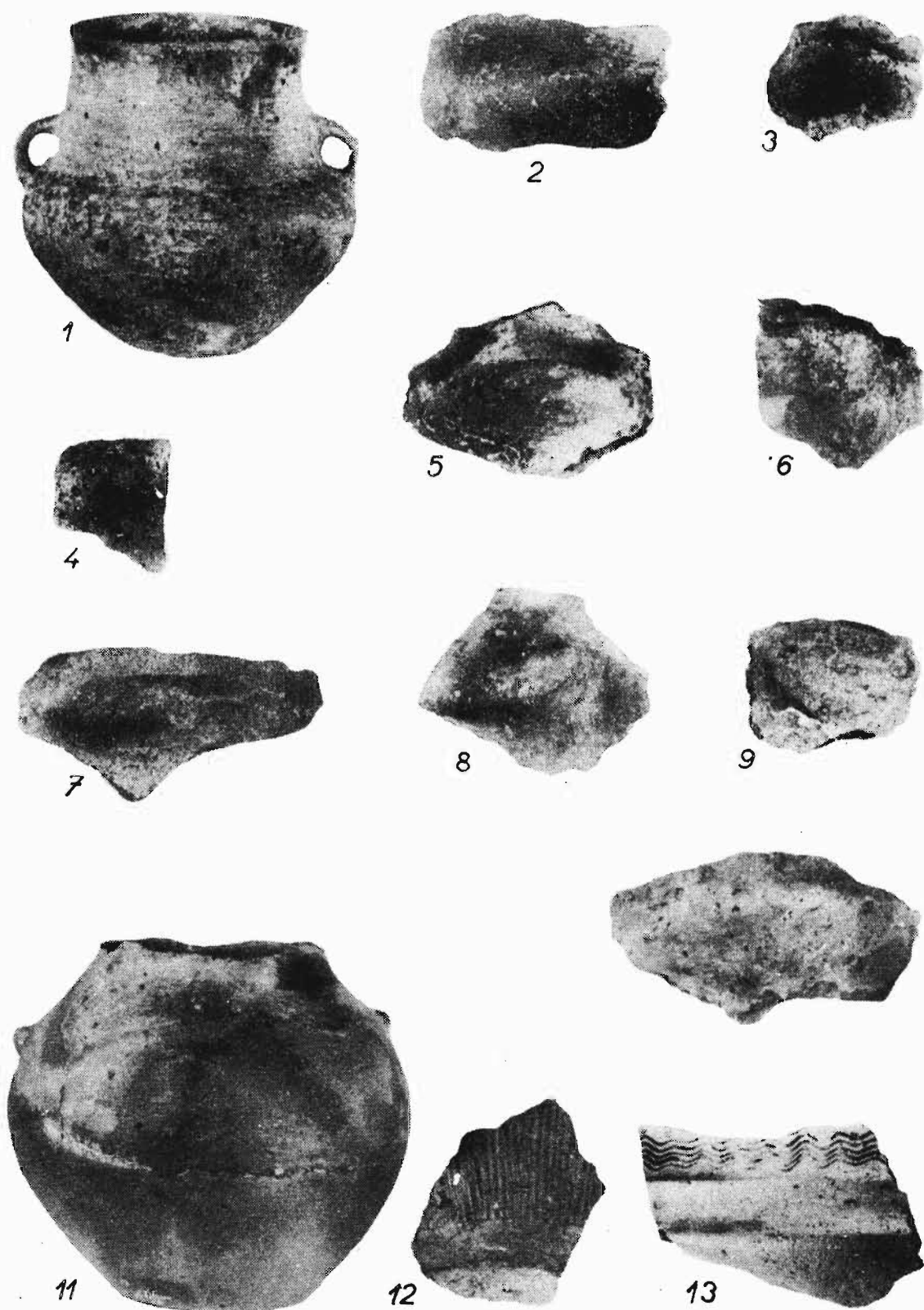

11

Tab. I. Čachtice. 1-7, 9 - mladšia doba kamenná; 8 - eneolit;
10 - stredná doba bronzová; 11 - staršia doba bronzová.
Foto K. Blaško.

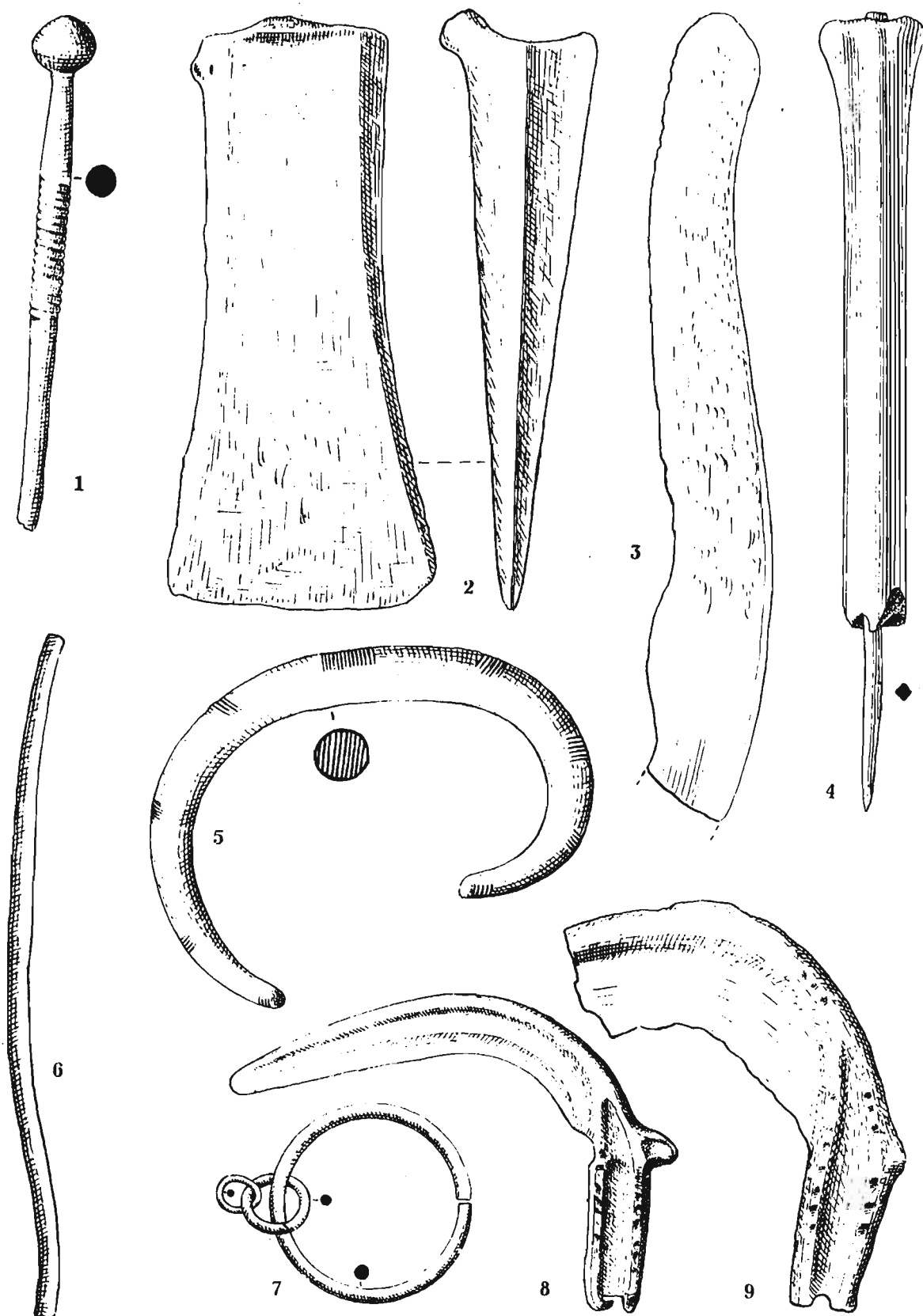
Tab. II. Čachtice. Nálezy z mladšej doby bronzovej.
Foto K. Blaško

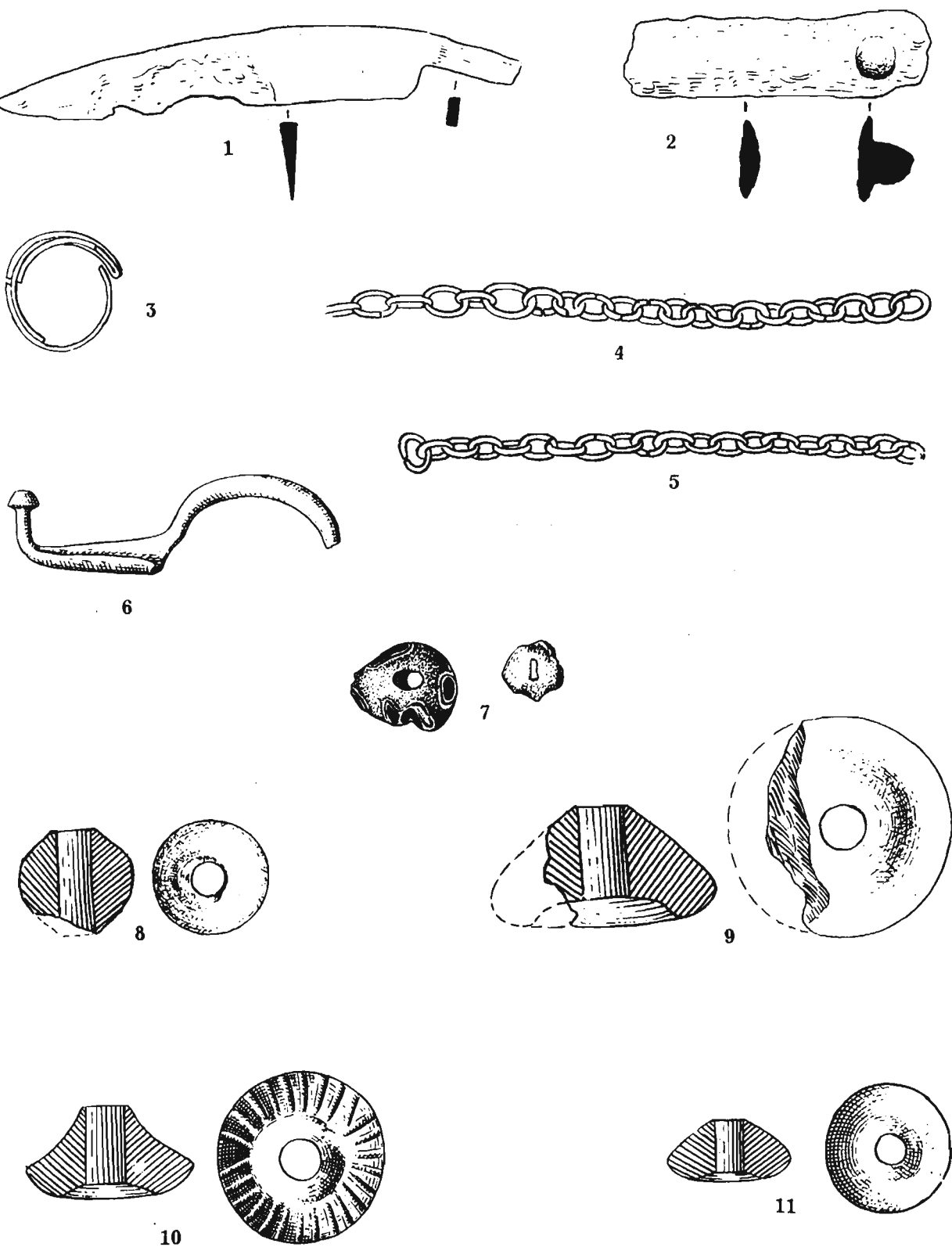
Tab. III. Čachtice. 1-11 - staršia doba železná (11 - urna);
12 - ml. doba železná; 13 - mladšia doba rímska (Očkov?).
Foto K. Blaško.

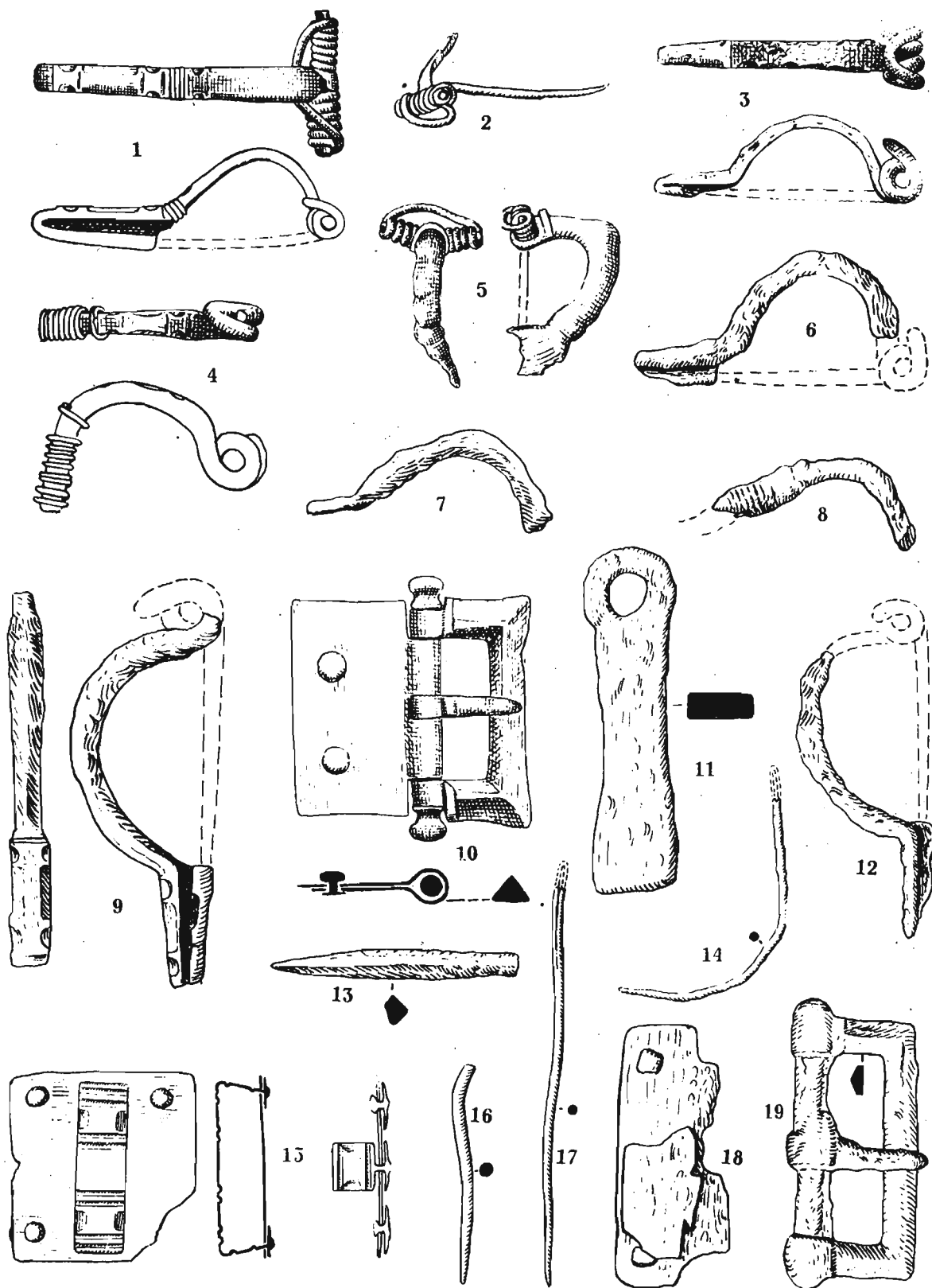
Tab. IV. Čachtice. Stredoveké nálezy. Foto K. Blaško

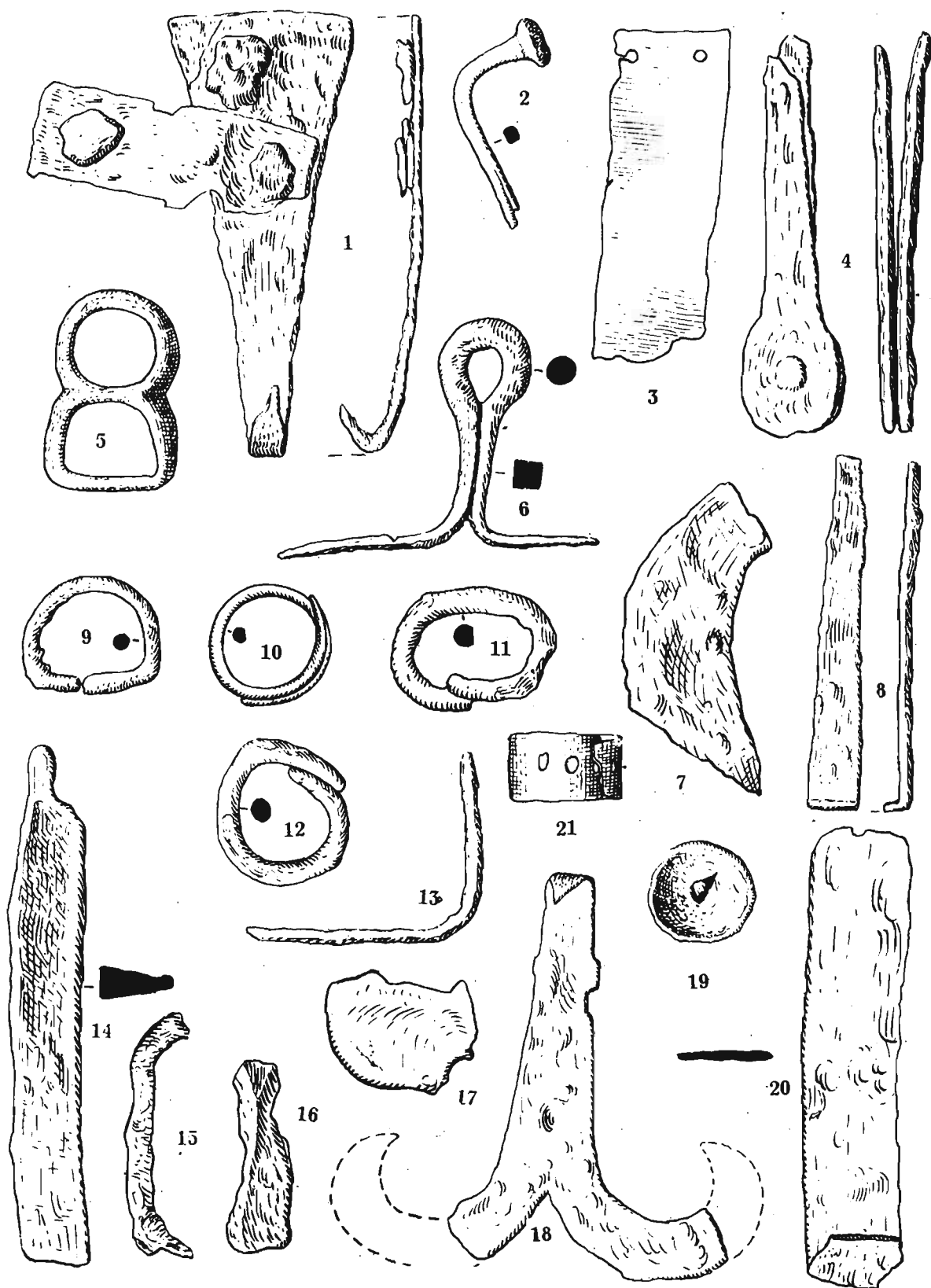
Tab. V. Čachtice. Nálezy z mladšej doby bronzovej. 1-7 - 1:1; 8-9 - 1:2.
Kresba V. Mészáros.

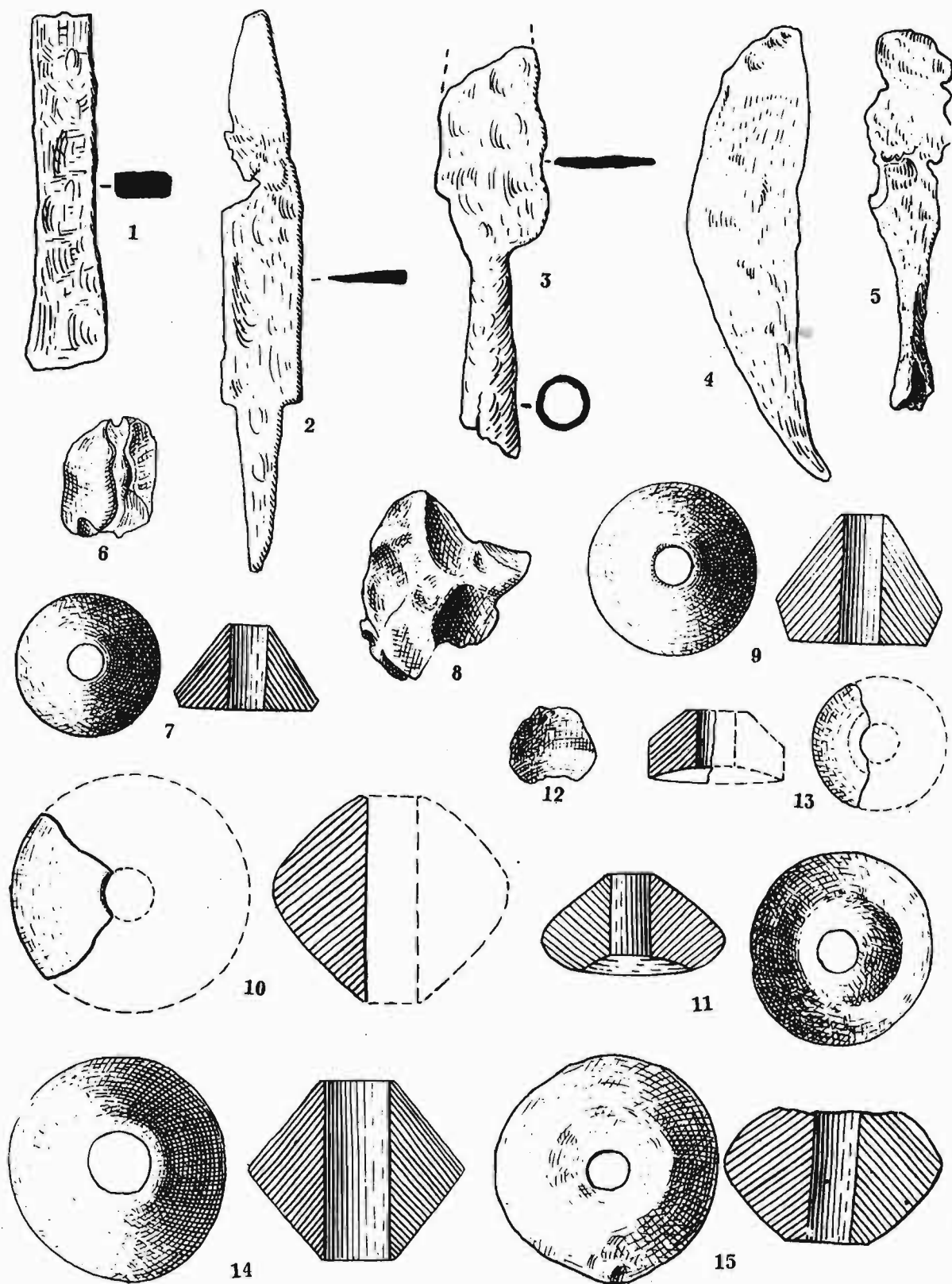
Tab. VI. Čachtice. 1-9 - nálezy zo žiarového hrobu z mladšej doby halštatskej; 10-12 - prasleny z mladšej doby halštatskej
Kresba V. Mészáros.

Tab. VII. 4 - Čachtice; 6, 7, 11, 12-14, 16-19 - Čachtice?;
 1-3, 5, 8-10, 15 - Ožkov. Doba rímska. Všetko 1:1.
 Kresba V. Mészáros.

Tab. VIII. 1-9, 11-20 - Čachtice(?); 10, 21 - Očkov.
Doba rímska. Všetko 1:1. Kresba V. Mészáros.

Tab. IX. 1, 3-5, 7, 9-11, 13, 14 - Čachtice(?); 2, 6, 8, 12, 15 - Očkov.
Doba rímska. Všetko 1:1. Kresba V. Mészáros.

PEKÁČE A PECE Z DOBY HRADIŠTNEJ V ZEMPLÍNE

KAROL ANDEL

Pri prieskume východného Slovenska, konanom Archeologickým ústavom SAV r. 1953 - 58, našlo sa niekoľko pozoruhodných pamiatok, ktoré sú charakteristické pre hradištnú dobu. Ide najmä o oblasť Zemplína.

Lokality sú v rovinnom teréne, čím boli dané aj rovnaké prírodné podmienky pre život obyvateľstva. Z nálezov najzaujímavejšie sú pekáče, ktoré sa našli na viacerých miestach, ďalej obruby pecí a výmazové výplne zo zrubových stavieb.

Z a t i n, okr. Kráľovský Chlmec.

Na pieskovej dune, vysokej 6 - 7 m a dlhej asi 200 m, prišlo sa po zrigolovaní pôdy na väčšie množstvo črepov. Kultúrne vrstvy sa našli len v spodných 3 - 4 metroch (výškove) a obsahovali na západnej a severnej strane keramiku zo staršej až mladšej doby hradištnej, na východnej strane pravekú keramiku (doba šnúrovej keramiky a staršia doba bronzová).

V kultúrnej hradištnej vrstve sme našli štyri zlomky pekáčov (tab. II: 1-4).

1. Zlomok pekáča. Rozmery: $\emptyset$ asi 26 cm, výška okraja 3,5 cm, hĺbka 2,3 cm, hrúbka dna pri okraji 1,2 cm, pri strede 1,6 cm, stena obvodu dolu a pri okraji 1,3 cm, znútra stenčená, obvodová stena trochu vyklonená. Povrch znútra hladký, zvonku trochu hrboľatý, znútra i zvonku vyhladený bledohnedou hlinkou. Okraj ústia zaoblený. Vyrobený z kvalitnej piesočnatej hliny, dobre vypálený.

2. Zlomok pekáča. Rozmery: $\emptyset$ asi 30 cm, výška 3,3 cm, hĺbka 2,1 cm, hrúbka dna 1,2 - 1,6 cm. Obvodová stena priemerne 1,1 cm, šikmo nasadená. Materiál hrudkovitý, drobivý, nerovnomerne vyhladený bledohnedým hlinkovým náterom.

3. Zlomok pekáča. Rozmery: $\emptyset$ obvodu 26 cm, výška 2,9 cm, hĺbka 1,8 cm. Obvodová stena pomerne kolmá, hrubá 1,1 cm, dno nerovné, hrubé 1 cm. Materiál vrsťovitý, krehký, popolavej farby.

4. Zlomok pekáča. Rozmery: $\emptyset$ obvodu 24 cm, výška steny 2,5 cm, hĺbka asi 1,1 cm. Obvodová stena pomerne kolmá, okraj zaoblený ako pod č. 1-2. Materiál krehký, zvonku i znútra nerovnomerne vyhladený bledohnedou hlinkou.

Našli sa aj dve obruby, pochádzajúce pravdepodobne z pece (tab. V: 2 a VI:1).

5. Zlomok obruby. Rozmery: Šírka hore 15 cm, dolu (klesá) 9 cm, hrúbka od steny 4,2 cm, k okraju klesá na 1,7 cm. Hrúbka steny, z ktorej obruba vyŕnievala, na najtenšom mieste iba 2 cm. Od zadnej strany stena bola odtlačená nejakým zubovitým predmetom. Zlomok vyrobený z hliny, premiešanej množstvom pliev, krátkych slamiek a obilných zrníek. Povrch nerovný a vyhladený rytím, nie hlinkou.

V e l k ý H o r e š, okr. Kráľovský Chlmec.

Zlomok pekáča (tab. IV: 4), nájdený na mieste dnešných viníc JRD blízko železničnej stanice spolu so stredohradištnou a mladohradištnou keramikou pri ri-golovaní pôdy. Rozmery: Ø ústia asi 25 cm, hrúbka dna 1,3 cm, hĺbka iba 0,6 cm. Stena navonok veľmi vyklonená a k okraju ústia sa tenčí na 0,6 cm. Znútra vyhladená bledohnedou hlinkou. Vnútro hladšie, dno rapavejšie.

S o m o t o r, okr. Kráľovský Chlmec.

Zlomok pekáča (tab. II: 5), nájdený v hone zvanom Močidlá, v sprievode stredohradištného a neolitického materiálu. Rozmery: Ø ústia 24 cm (rovná sa obvodu), hĺbka 1,6 cm, hrúbka dna a steny 0,9 cm. Obvodová stienka trochu zaoblená, zvonka kolmá, ale okraj oblý. Povrch vyhladený, ale nezarovnaný. Materiál z piesočnatej hlíny, dobre vypálený.

K r á ľ o v s k ý C h l m e c, okr. Kráľ. Chlmec.

Časť menej úhladnej obruby (tab. V: 3), nájdenej pri okraji mesta na pieskovom kopci zv. Úrhomok. Rozmery: hrúbka 4,5 - 5 cm (pri stene 2,6 cm, na okraji 2 cm). Materiál piesočnatá hlina s pridaním množstva pliev, drobnivý. V blízkosti stredohradištné a mladohradištné črepy. Povrch nerovný, natretý nejakou bielou farbou alebo vápnom.

P o l a n y, okr. Kráľ. Chlmec.

Veľký kus obruby (tab. V: 1), nájdenej na roli severne od veľkého pieskoviska. Rozmery: hrúbka 6,5 cm, pri okraji len 1,8 cm, šírka 6,5 cm. Materiál hlinený s množstvom pliev. V blízkosti stredohradištné a mladohradištné črepy. Na obrubu ukazuje aj kúsok 3 cm hrubého múrika. Okraj zaoblený, na bledohnedom povrchu ryhy po slame.

P a v l o v c e n a d U h o m, okr. Veľké Kapušany.

Zlomky pekáčov a obruby vyskytli sa na dvoch lokalitách. Prvá je na západnom záhumní asi 300 m od mosta na rieke Uh, blízko stálych stojacich vôd. Druhá je na mieste terajšej vinice JRD (predtým Horvátikovské) asi na 2 m vysokom brehu tiež pri spomenutej stojacej vode.

Nález zo strednej doby hradištnej z lokality na západnom záhumní (našli sa v sprievode keramiky):

1. Zlomok pekáča. Rozmery: obvod 20 cm, hĺbka asi 1,5 cm. Dno je na spodku zosilnené druhou vrstvou, ktorá však z väčšej časti chýba. Hrúbka dvojitého dna 2,4 cm, pri okraji len 1,5 cm. Okraj je vyhnutý a zaoblený, vyhladený bledohnedou hlinkou, vonkajší obvod nerovný, podobne i vonkajšie dno. Vyrobený z nedostatočne vypracovanej hlíny (tab. III: 3).

2. Zlomok pekáča. Rozmery: Ø ústia 22 cm, hĺbka 1,5 cm, hrúbka okraja steny 0,7 cm. Zvonka trochu zaoblený, vonkajšie dno nevyhladené, povrch nerovný, najmä na vonkajšej strane steny a na okraji ústia. Materiál dobre do bledohneda vypálený, nevypracovaný, na lomoch vrstevnatý (tab. III: 2).

3. Zlomok nemá jasne zachovaný obvod a preto nemožno určiť jeho veľkosť. Vnútorne dno nie je tak upravené, ako to mávajú dná nádob, preto ho pokladáme za zlomok pekáča alebo diskovitej platne. Zdá sa, že ide o pekáč väčších rozmerov s hrubším dnom (tab. IV: 2).

Nálezy zo strednej a mladšej doby hradištnej z lokality vinica JRD v sprievode keramiky:

4. Zlomok pekáča. Rozmery: $\varnothing$ obvodu 26 cm, hĺbka 0,7 - 0,8 cm. Šírka okraja ústia 1,2 cm, rovný. Stred dna s obvodovou stienkou, žlabovitý, povrch nerovný, iba zhruba vyhladený. Materiál zrnitý, veľmi prepálený, miestami až do hnedočervena (tab. III: 1).

5. Zlomok obruby. Pochádza pravdepodobne z pece. Rozmery: hrúbka 3,1 cm až 2 cm, šírka 4,5 cm. Do bledohneda vypálený.

T r h o v i š t e, okr. Michalovce.

V chotárnej časti zv. Šankovce našli sme pri prameni Ridzi dva zlomky pekáčov v sprievode keramiky zo sklonku doby stredohradištnej a mladšej doby hradištnej.

1. Zlomok pekáča. Rozmery: $\varnothing$ ústia asi 26 cm, hrúbka dna 2 cm, steny 2,3 cm, hĺbka 2,5 cm. Zlomok nie je vyhladený bledohnedou hlinkou, teda nebol vyrobený hrnčiarom. Do hlíny pomiešané pieskové zrnká (až 0,2 cm), vypálený do červena, okraj ústia rovno zrezaný. Zlomok je typický hrúbkou steny a dna, odchýlnym materiálom a primitívnym vyhotovením.

2. Zlomok pekáča. Rozmery: výška okraja ústia znútra 2,5 cm, zvonka 1,5 cm, $\varnothing$ ústia 26 cm. Vyrobený z piesočnatej hlíny pomiešanej s kamienkami (až 0,3 cm) šúľkovou technikou. Pretože sa nezachovalo dno, nemožno určiť sklon steny.

K r i v o š ť a n y, okr. Michalovce.

Diskovitá platňa a zlomok pekáča našli sa na skalnatej hore pri okraji lesa v sprievode starohradištnej, stredohradištnej, mladohradištnej a rímskej keramiky vo vinici Štátnych majetkov v Strážskom, kde bol predtým čerešňový sad miestneho veľkostatku.

1. Zlomok diskovitej hlinenej platne (tab. IV: 1): Rozmery: $\varnothing$ asi 26 cm, hrúbka 2,4 cm (na obvode klesá smerom k dolnej strane). Nejde o pokrývku, lebo horná plocha je vyhladená a dolná drsná, z čoho vidieť, že bola vyrobená z hlíny pomiešanej s pieskom.

2. Zlomok pekáča. Rozmery: $\varnothing$ asi 20 cm, dno hrubé 1,1 cm, hĺbka 0,7 cm. Stena zlomku je tenšia ako dno a šikmo vychýlená.

L e l e s, okr. Kráľovský Chlmec.

V polohe zv. Palackhomok našli sme v sprievode stredovekého a pravekého atypického materiálu pri povrchovom zbere zlomok hradištného pekáča. Jeho výskyt dovoľuje predpokladať v tejto polohe aj ďalšie kultúry, napr. hradištnú. Rozmery: $\varnothing$ obvodového oblúka asi 40 cm, hrúbka dna 1,1 cm, hĺbka 1,2 cm. Dno rovné, stena znútra hladká, strmšia, okraj zaoblený. Zlomok vyhotovený z hlíny, obvodová stena a vnútro zlomku vyhladené do bledohneda, dno zvonku sivé. Materiál sa rozpadáva, hoci je dobre vypálený. Patrí medzi remeselnícke výrobky.

S t r e d a n a d B o d r o g o m, okr. Kráľovský Chlmec.

V polohe zv. Zompod našiel sa v materiálovej jame z čias úpravy hradskej ohnišťový estrich a množstvo tehloviny. V tomto rumovisku našli sme aj zlomok posúvateľného obrubníka (pravdepodobne krbového). Z náleziska poznáme len atypický materiál.

Krbová obruba. Rozmery: $\varnothing$ obvodu s hrúbkou obruby asi 32 cm. Z obvodu zachovala sa len 6 cm časť. Nezachovala sa však jeho výška. Zlomok je vyhotovený

z dobre vymiesenej hlíny, priemerne vypálený, farby bledohnedej, povrch zarovnaný.

O b o r í n, okr. Michalovce.

V čerešňovom sade blízko rieky Laborec našiel sa na inundačnej pieskovej dune spolu s mladšou hradištnou a stredovekou keramikou zlomok pekáča (tab. IV: 3). Rozmery: $\varnothing$ asi 20 cm, hĺbka 1 cm. Zlomok tvorí iba okraj obvodovej steny pekáča, je vyrobený voľne rukou, nedokonale formovaný, s oblým okrajom.

S e j k o v, okr. Sobrance.

Zlomok pekáča (tab. IV: 5), nájdený vo vrstvách starohradištných až mladohradištných v blízkosti iných pravekých kultúr pri prameni Stočok. Rozmery: $\varnothing$ obvodu 28 cm, hĺbka 1,5 cm, hrúbka steny 1 cm, dna 2 cm. Stena mierne vyklonená, znútra zaoblená. Zlomok pekáča dobre vypálený, materiál jemnozrnný, steny nerovné, vyhladené bledohnedou hlinkou.

O r e c h o v á, okr. Sobrance.

Na rozhraní katastra obcí Orechová a Vojnatina našli sa na vymletom brehu Orechovského potoka v sprievode stredohradištnej a mladohradištnej keramiky vypálené predmety, ktoré nemožno pokladať za črepy nádob (tab. II: 6, III: 4, V: 4, 5, VII: 2).

1. Pravdepodobne zlomok obruby pece. Hrúbka 4,2 - 6 cm. Materiál vypálený z dobre vypracovanej hlíny, tvarove uhladený.

2. Pravdepodobne zlomok steny pekáča. Hrúbka 4,2 cm. Materiál hlinený, dobre vypracovaný, farby čiernej, vonkajšie plochy pomerne rovné. Na jednej strane 4 súbežné ryhy.

3. Zlomok tvarove blízky zlomku pod číslom 1, z dobrého materiálu a dobre vypálený. Rozmery: šírka jednej základne 7,5 cm, výška 9,3 cm. Tvar základne oblý, hrot zaoblený, v priereze trojuholníkovitý.

4, 5. Zvyšky vypálenej hlíny, ktorou pravdepodobne vypínali medzery medzi brvnami zrubových stavieb. V hline časti drobných zrníek hnedej hlíny, akou sa vychádzali nádoby v strednej a mladšej dobe hradištnej i v XIII. storočí.

Krivoštianska diskovitá hlinená platnička (tab. IV: 1) predstavuje azda začiatok vývoja pekáčových nádob. Možno je to podobný tvar, aký označuje Zdeněk V á ň a¹ za ploché taniere s mierne vypuklým dnom. Možno sa o nich domnievať, že sa používali na pečenie nekvaseného chleba, ktorý pre jeho vlhkosť nemohli dať priamo na pahrebu.

Zlomok pekáča (1) z Pavloviec pokladáme za nevyvinutý typ pre jeho slabo zdvihnutý okraj. Prechodný stupeň predstavuje zlomok z Veľkého Horeša, ktorý má okraj zdvihnutý, ale vonkajšiu hranu nemá formovanú, teda bez stienky.

Všetky ostatné pekáče predstavujú vyvinutý tvar, aj keď niektoré nemajú tak kolmé steny ako ostatné, napr. zlomok 2 z Pavloviec, Krivoštian a zo Zatína. Pravda, o kolmej stene dá sa hovoriť len pri pohľade z vonkajšej strany. Vnútorne dno nebýva totiž vyznačené a pripája sa k stene len pozvoľna.

Spoločným znakom všetkých zlomkov je tenší okraj ústia ako je dno, zaoblený okraj ústia a vyhladenie povrchu bledohnedou hlinkou. Výnimku tvorí iba zlomok 1 z Trhovišťa, ktorý má hrubšiu stenu a hrubšie dno, pričom kolmé steny sú hrubšie ako dno, a inú farbu, pretože nebol vyhladený. Zlomok 4 z Pavloviec má farbu červenohnedú až červenú, spôsobenú prepálením, a kolmú stranu. Ďalšie rozdiely sú aj v rovnosti povrchu. Zlomky zo Zatína, Krivoštian a Somotora sú aj zvonka

hladšie ako ostatné. Ich dokonalejšej úprave však nepripisujeme nijaký mimoriadny význam. Výška obvodovej steny kolíše a nenašli sme ani dva rovnaké kusy, a to ani tam, kde sme našli na jednom nálezisku viacero kusov. Podobne rozdielne sú hrúbky dnu a stienok a i priemery okrajov. Zlomok 4 z Pavloviec má stred dna s obvodovou stienkou žlabovitý.

Uvedené rozdiely sú dokladom, že nemožno hovoriť o sériovej výrobe. Ani tieto odchýlky nedovoľujú hovoriť o zvláštnych druhoch pekáčov (napr. že by pekáč so žliabkom mohol slúžiť na vyškvrávanie masti alebo s oblým dnom na pečenie posúchov).

Všetky pekáče majú relatívne veľké rozmery ($\varnothing$ 20 - 40 cm, hĺbkou 0,6 - 2,5 cm), čo asi súviselo s funkciou toho-ktorého pekáča. Približne rovnaký tvar a veľkosť majú aj plechové tapše (niektorá má $\varnothing$ až 36 cm a výšku okraja 3 cm). Donedávna sa zachoval na okolí Košíc (Rudník, okr. Moldava; Vsechsvätých, okr. Košice - okolie; v Šariši) zvyk, že na tapšiach pekávali svadobné koláče (svašček - koláč upečený svatkou) a ešte teraz ich používajú na pečenie sladkých zákuskov.² Táto skutočnosť umožňuje nám tušiť, predpokladať funkciu týchto predmetov v minulosti, t.j., že slúžili na pečenie svadobného koláča, hoci to nevyklučuje, že sa pekáče používali aj na pečenie kvaseného chleba. Napr. i v obci Krtovce (okr. Topoľčany) piekli na tapši riedky jačmenný slád.³

Materiál pekáčov je rôznej kvality: drobný, vrstvomitý, hrudkovitý, ale aj dobrej akosti. Najlepšie vypálený je pekáč z Oborína, je bledohnedej farby.

Vyhľadanie pekáčov neznamenal ich zarovnanie. Povrch je preto viac-menej nerovný. Pravdepodobne nemali dostatok formovacieho náčinia. Iba dna boli vyrábané pomocou formovacieho náčinia (možno plechového alebo železného).⁴ Že sa dna vyrábali pomocou taniera,⁵ svedčia prípady z Tibavy (z XII. storočia) a z Orechovej (asi zo strednej doby hradištnej). V Tibave bol použitý tanier o priemere 10,6 cm a v Orechovej o priemere 14 cm. Obidva majú nad dnom odtlačený horný okraj formovacieho taniera.

Je zaujímavé, že pekáče nemajú rovný tvar, hoci vieme, že iná keramika z tejto doby, rozmermi mnohokrát väčšia, má rovný povrch, napr. zlomok zásobnice z Krivoštian s priemerom 36 cm.⁶ Zdá sa, že hoci táto keramika je vyrábaná z hlinených šúľkov, jej pekný a dokonalý tvar sa získaval dodatočným otáčaním na kruhu s pomalými obrátkami. Preto teda neopravovali aspoň vonkajšiu stranu pekáčov, dozvieme sa azda, až keď budeme lepšie poznať tvar vtedajšieho hrnčiarskeho kruhu a jeho funkciu.

Všetky pekáče sú výsledkom remeselníckej výroby, okrem zlomku 1 z Trhovišťa, ktorý má značnú hrúbku a je nevyhladený, hoci použitý materiál bol dobrý. Nie každý výrobca použil rovnako kvalitnú hlinu, ani si ju rovnako nepripravil. Všeobecne možno povedať, že materiál na výrobu pekáčov vyzerá starší ako súčasný materiál na výrobu keramiky. Ťažko hovoriť o rituálnych dôvodoch, skôr azda treba hľadať vysvetlenie v súvisi s formovaním a technikou vytvárania veľkých nádob voľnou rukou.⁷ Najprimitívnejšia je príprava hliny na pecové obruby.

Myslíme, že z pekáčov sa časom (už v XIII. storočí) vyvinula rajnica (randlík), čomu by nasvedčovala rúčka nájdená v Michalovciach vo vrstvách z XIII. stor. (tab. VII: 2). Stredoveké rajnice s trojnožkou sú v Košickom mestskom múzeu, zvanom Miklušova väznica, v hojnom počte.

Súčasný výskyt diskovitej hlinenej platne s pekáčmi naznačuje ich rozličnú funkciu (podľa toho, čo bolo treba upiecť).

Niektoré obruby a ich zvyšky, zhotovené z hliny premiešanej s plevami, svedčia o domácich hrubých výrobkoch (Zatín, Kráľ. Chlmec, Poľany, Pavlovce).

Iné zasa sú úhľadné a vyrobili ich remeselníci (Zatín, Orechová, Streda nad Bodrogom).

Obruby rozčleňovali hranatú pec na dve časti. Hranato členenú pec poznáme v hojnom počte aj zo súčasného národopisu.⁸ Poznáme ju aj zo Zemplína, kde ju volajú kobula.⁹ Uvádzame ju ako dôkaz, že na tomto území sa hranaté pece používali ešte donedávna (tab. VII: 5). Podobný typ pece poznáme aj z Radošiny (okr. Topoľčany), kde túto obrubu poznajú pod menom "granec". Názov zachovaný v starej forme svedčí o jeho existencii z doby pred XIII. stor.¹⁰

Naše predstavy o tvare pecí vytvorili sme si podľa obruby z Polian. Jej vodorovná horná plocha je šikmá (pec sa nahor zužovala) ako pri radošinskej peci. V prípade zo Zatína (1) myslíme, že zúbkovitý odtlačok zadnej steny je z miest, kde sa prikladal doštený sopúch. Obruby z Polian, Zatína a Kráľovského Chlmca môžu byť aj z vyššej, nadohňovej časti kozubov, lebo sú ľahšie a majú menšiu váhu.

Výmazovú výplň uviedli sme jednak pre nálezový súvis, jednak pre súvis s otázkou pecí. Jeden z nálezov s hručkami hnedej hlíny, používanej pri príprave hlíny na hľadenie nádob, svedčí o prírbytku hrnčiara. Výmazová hlina dokazuje podľa nášho názoru existenciu zrubovej stavby v dobe hradištnej. Nález na bielo natretej obruby v Kráľovskom Chlmcí predpokladá, že do zrubovej stavby postavili aj pec. Množstvo prepálených črepov v Orechovej dosvedčuje hrnčiarsku pec.¹¹

Hlinený obrubník trojuholníkového prierezu z Orechovej možno pokladať pre jeho kruhovitý tvar základne za obrubu krbu, akú poznáme z Usaďby Petrovského v Kijeve,¹² alebo azda skôr za obrubu na zachytávanie pahreby pred pecou, akú sme videli pri národopisnom výskume r. 1950 v Podčičve, okr. Vranov, zhotovenú kočovními korytármi.¹³ Obrubník z Orechovej sa pri vybrabávaní pece azda odsúval. Podobný obrubník predpokladáme aj zo Stredy nad Bodrogom.

Pekáče z hlíny sú bežné na celom území obývanom Slovanmi, aj keď ich z literatúry nepoznáme. Z literatúry sú známe nálezy z Moravy, Haliče, Poľského Tešína, Sliezska, Lipska, východného Nemecka,¹⁴ Zakarpatskej Ukrajiny,¹⁵ Moldavska;¹⁶ u nás sú samozrejme nie iba zo Zemplína, ale i z iných končín Slovenska, napr. z Prše,¹⁷ lenže dosiaľ nie sú publikované.

P o z n á m k y a l i t e r a t ú r a

- 1 V á ň a Z., Misy v západoslovenské keramice, PA XLIX, 1958, I, 240.
- 2 Podľa ústnej informácie miestnych obyvateľov.
- 3 Nepatrí k normálnej strave, je len pochútkou.
- 4 H ö l l r i g l J., Árpádkori keramikánk, Archaeologiai Értesítő XLIV, 1930, 164. Domnieva sa, že plastické znaky nádob kolkovali formou z dreva, kovu alebo hlíny. Tam, kde znaky na dne majú ostré hranaté tvary, vraj kolkovacia forma musela byť z tvrdého materiálu. Podobný je náš názor o formovacom tanieri.
- 5 Vlastný nepublikovaný materiál. Tibavská nádoba má reliéfny znak na dne, orechovská pravidelne vklenuté dno. Preto i tu myslíme na kovový formovací tanier.
- 6 Vlastný nepublikovaný materiál.
- 7 V tibavskom neolite sú predovšetkým vyrábané z hrudkovitého materiálu veľké nádoby. Pri formovaní voľnou rukou hrudkovitý materiál lepšie držal a nádoba sa do vyschnutia nerozpadla (nepublikované).

- 8 Pozri napr. V y d r a J., Lidové stavitelství na Slovensku, 1925; N i e d e r l e L., Slovanské starožitnosti, oddíl kulturní I, 1911; Slovenska vlastiveda II (1943).
- 9 Kobulu z Medzibodrožia, okr. Kráľ. Chlmec, vyobrazuje Magyarság néprajza I, 187.
- 10 B e d n á r i k R., Hmotná kultúra slovenského ľudu, Slovenská vlastiveda II (1943), kde uvádza fotografiu radošinskej pece z roku 1924, ktorú mu dal k dispozícii autor tohto článku.
- 11 Z praxe stavby pekárskych pecí vieme, že aj tu sa dáva pod podlahu rozličný keramický odpad. Hrnčové črepy videli sme zapravené do ohništovej placky aj na sídlisku z doby bronzovej v Čiernej nad Tisou, kde sa nachádzali spolu s hlinenými pagáčmi.
- 12 N i e d e r l e L., Slovanské starožitnosti, oddíl kulturní I, 1911, 840.
- 13 Pri výskume pracovníkov Národopisného ústavu SAV.
- 14 V á ň a Z., l. c.
- 15 Podľa informácie prof. dr. V. B u d i n s k é h o - K r i č k u; pozri aj B e r ň a k o v i č K.V., Drevneslavjanskije pamjatniki Zákarpatской oblasti (SSSR), SIA V, 1957, 454, tab. IV: 8.
- 16 P e t r e s c u - D i m b o v i ț a M., Slovanské sídliská v Moldavskej oblasti Rumunska, SIA VI, 1958, 209 a nasl.
- 17 Podľa ústneho oznámenia dr. A. T o č í k a.

BURGWALLZEITLICHE BACKSCHÜSSELN UND BACKOFEN IN ZEMPLÍN

KAROL ANDEL

Bei Ausgrabungen im Gebiet von Zemplín in den Jahren 1953 - 1958 fanden wir interessante Belege für B a c k s c h ü s s e l n, B a c k o f e n k o n s t r u k t i o n e n und L e h m b e w u r f aus der slawischen Burgwallzeit. Backschüsseln fanden sich an folgenden Fundstellen: Zatín (Taf. II: 1-4), Veľký Horeš (Taf. IV: 4), Somotor (Taf. II: 5), Pavlovce nad Uhom (Taf. III: 1-3; IV: 2), Trhovište, Krivoštany (Taf. I: 2, 3; IV: 1), Oborín (Taf. IV: 3), Sejkov (Taf. IV: 5), Orechová und Leles. Ofenumrahmungen kennen wir aus Kráľovský Chlmec (Taf. V: 3), Zatín (Taf. V: 2; VI: 1), Poľany (Taf. V: 1), Pavlovce (Taf. VI: 3), Orechová (Taf. V: 4; VI: 2). Bewegliche Umrahmungen zur Erfassung der Feuerrückstände oder von einem transportierbaren Ofen stammen aus Orechová (Taf. V: 5) und aus Streda nad Bodrogom (Taf. I: 4). Lehmewurfbrocken von Blockhäusern sind aus Orechová bekannt (Taf. II: 6; III: 4).

Alle diese Funde waren mit slawischer Burgwallkultur vergesellschaftet. Eine nähere Abgrenzung ist jedoch nicht möglich, da es sich um Oberflächenstreu-funde handelt.

Die Entstehung der Backschüsseln ist durch eine flache, diskenartige Platte aus Krivoštany belegt (Taf. IV: 1). Die weitere Entwicklung, die später zur Bildung von Seitenwänden übergeht, äussert sich in dem etwas erhöhten Rand auf dem Stück aus Pavlovce (Taf. III: 1-3).

Hinsichtlich der Herstellungsweise stellt die Backschüssel aus Trhovište eine abweichende Form dar, denn sie ist nicht wie die übrigen mit einem hell-

braunen Tonüberzug geglättet, obwohl sie eine glatte Oberfläche hat und aus einem besseren Ton gefertigt ist, und ausserdem sind noch Unterschiede da in der Form des Mündungsrandes. Den Unterschieden in der Herrichtung der Standfläche schreiben wir keine Bedeutung zu.

Die Backschüsseln sind mit Ausnahme einer aus Trhovište Erzeugnisse von Handwerkern, doch wurden sie nicht mit Hilfe einer Töpferscheibe hergestellt, und zwar weder auf der handbetriebenen, noch mit Hilfe einer Formschüssel (deswegen ist die Wandung uneben). Die Formschüssel wurde nur in der Grösse von 14 cm Bodendurchmesser verwendet. Obwohl die Mündungsänder der Vorratsgefässe schön geformt sind, wurde dies doch nicht bei der Wandung der Backschüsseln erreicht.

Die Grösse der Backschüsseln bewegte sich zwischen 20 - 40 cm Durchmesser. Es ist die Grösse und auch die Form der heutigen Backbleche dieses Gebietes, die bis in die allerjüngste Zeit zum Backen der Hochzeitskuchen verwendet wurden. Dies war auch eine von den Funktionen der burgwallzeitlichen Backschüsseln.

Auf Grund von Vergleichen zwischen der Herstellungsweise der Backschüsseln und der Herstellung von Ofenumrahmungen haben wir den Unterschied in der gewerblichen und der heimischen Erzeugung erkannt. Es ist vor allen auch der Unterschied in der Zubereitung des Materials vor dem Brennen.

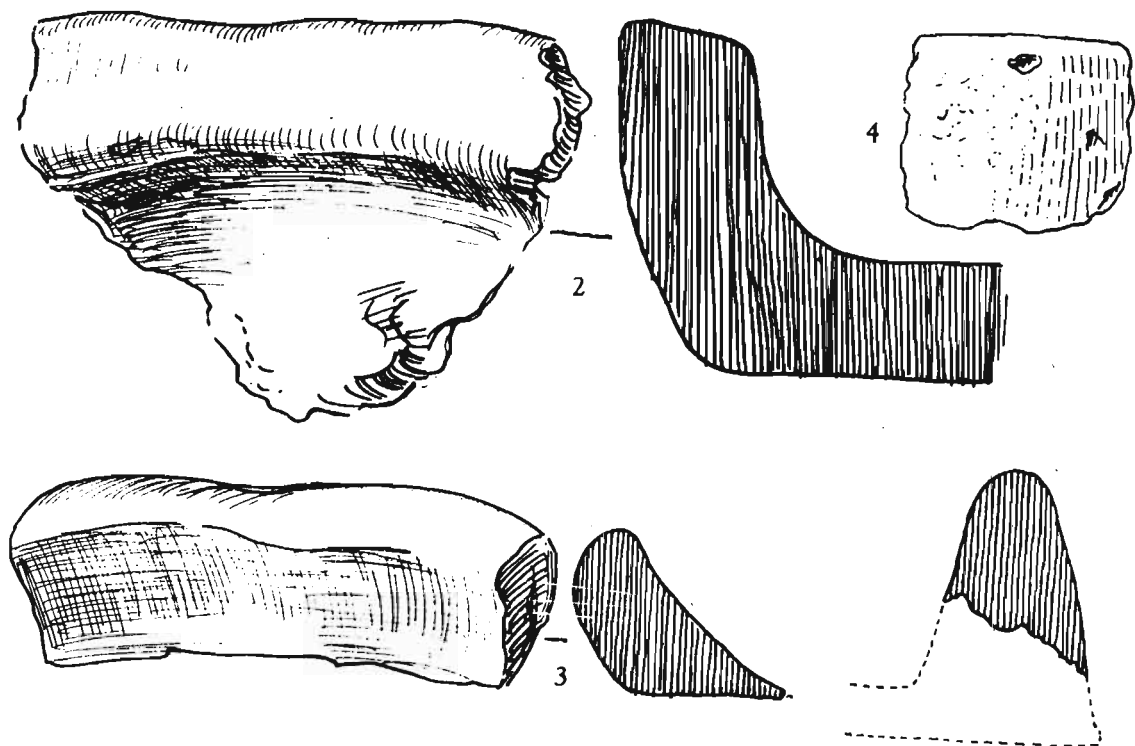
Alle gewerblich hergestellten Backschüsseln weisen eine andere Tonzubereitung auf als jene bei den Töpfen. Dieser Unterschied herrscht jedoch nur aus technischen und nicht aus rituellen Gründen. Noch primitiver ist die Zubereitung des Materials für Ofenkonstruktionen.

Aus der Backschüssel entwickelt sich die Kasserolle, u. zw. etwa schon im XIII. Jh., wo uns tönerner Backschüsseln nicht mehr bekannt sind.

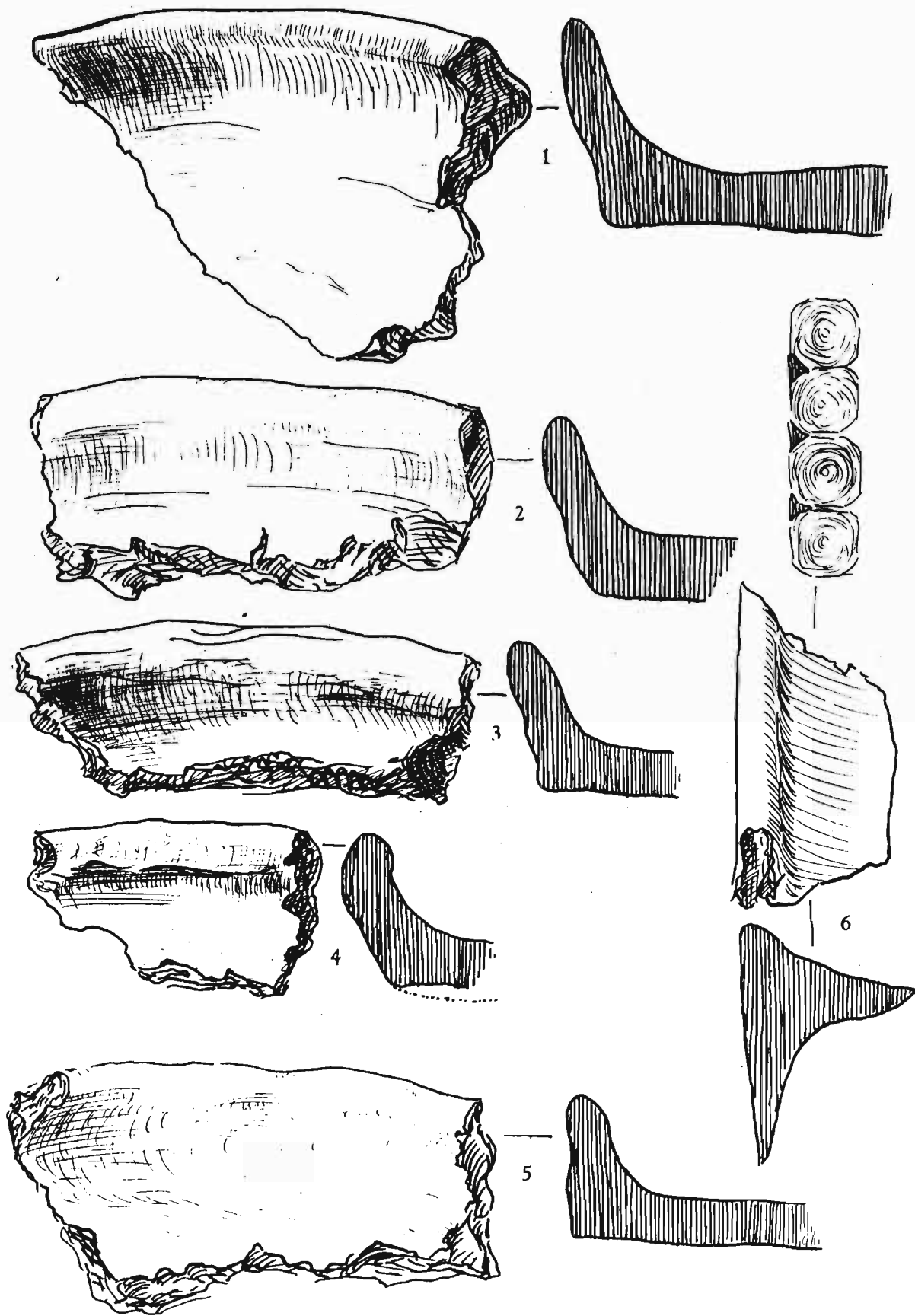
Einige Ofenumrahmungen (Zatín, Královský Chlmec, Pořany, Pavlovce) sind Erzeugnisse der Hausindustrie, andere sind gewerbliche. Sie sind Beweise für kantige Backöfen, welche Form bis in die Gegenwart gebräuchlich war.

Im Lehmewurf sehen wir Beweise für Blockhäuser. Eine weiss angestrichene Umrahmung weist auf einen Ofen in einem wahrscheinlich blockartig errichteten Wohnraum hin. Die grosse Menge sekundär gebrannter Scherben deutet auf das Vorhandensein von Töpferöfen hin, z. B. in Orechová.

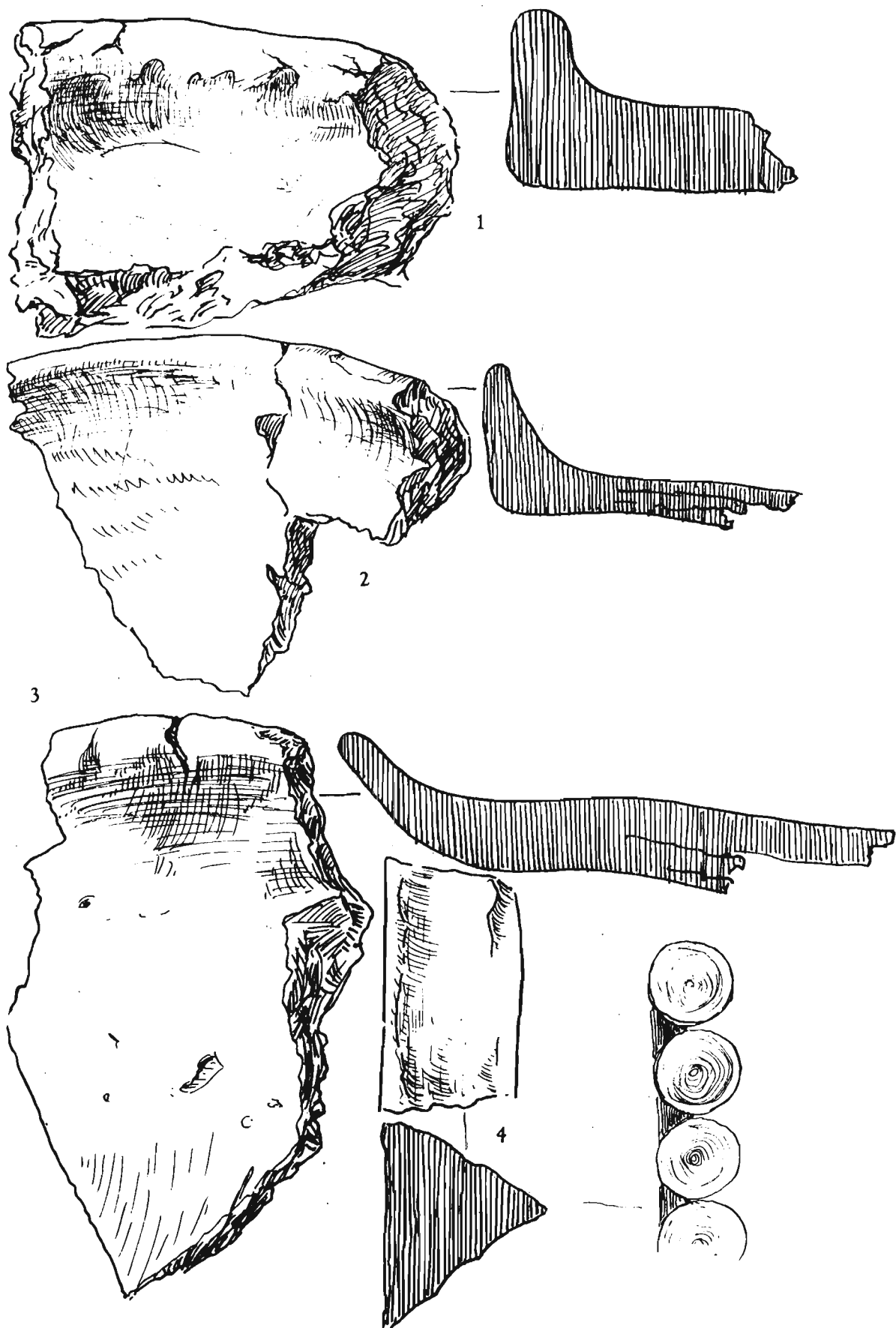
Eine Tonumrahmung von dreieckigem Querschnitt aus Orechová bezeugt einen transportierbaren Ofen.

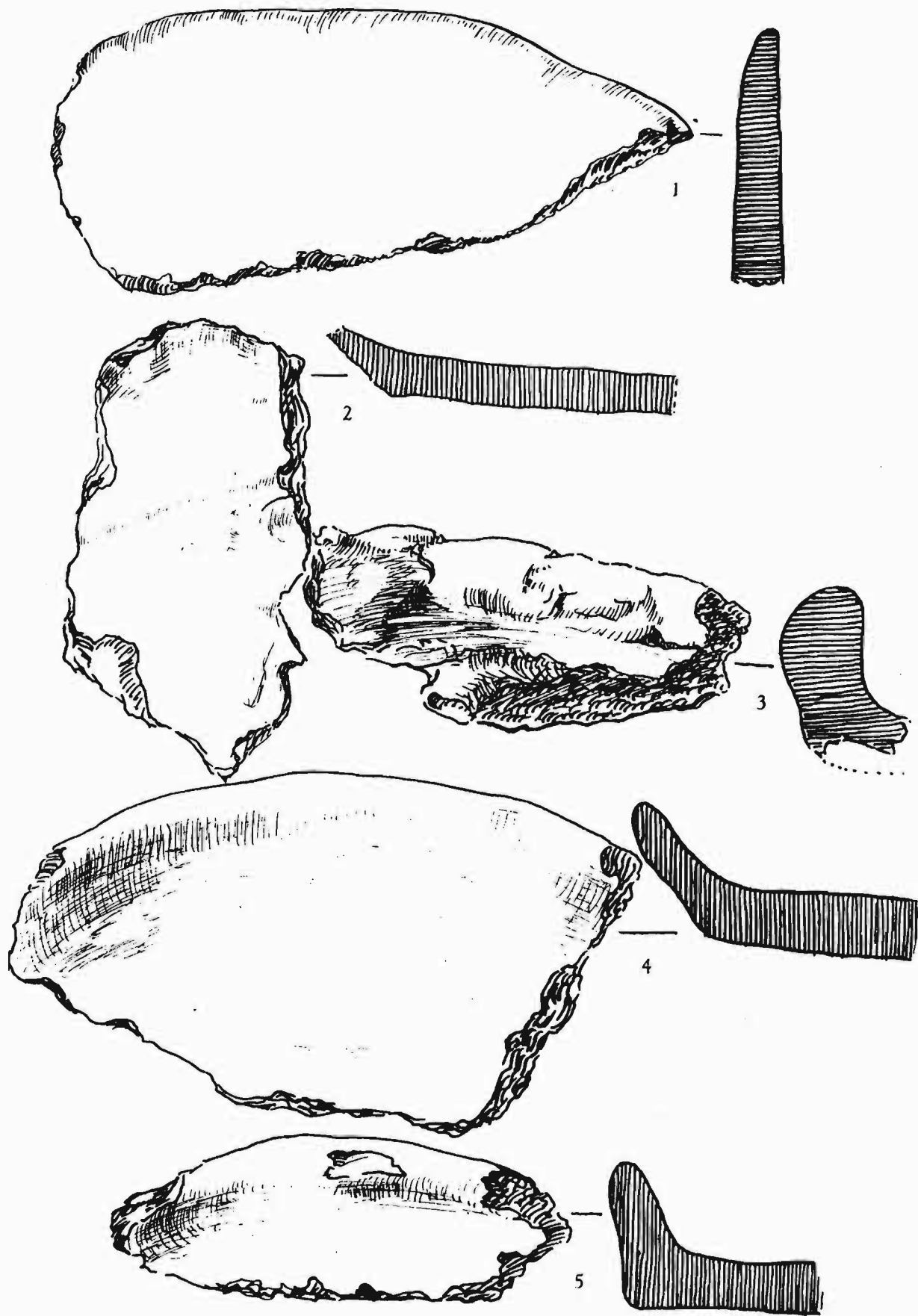
Tab. I. 1 - mapka nálezísk; 2, 3 - Krivošťany (zlomky pekáčov);
4 - Streda nad Bodrogom.

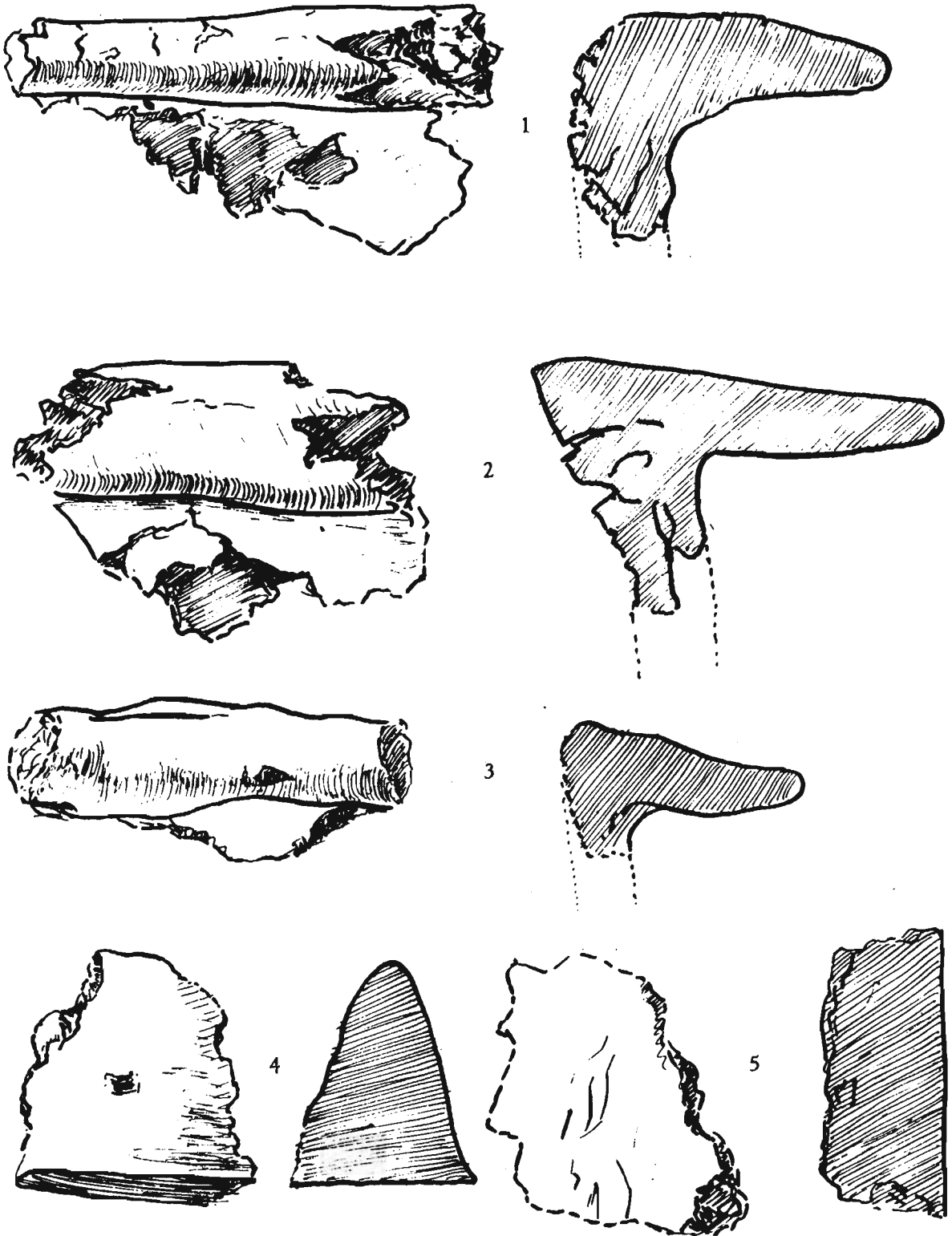
Tab. II. 1-4 - Zatin (zlomky pekáčov); 5 - Somotor;
6 - Orechová (výmazová výplň a jej aplikácia).

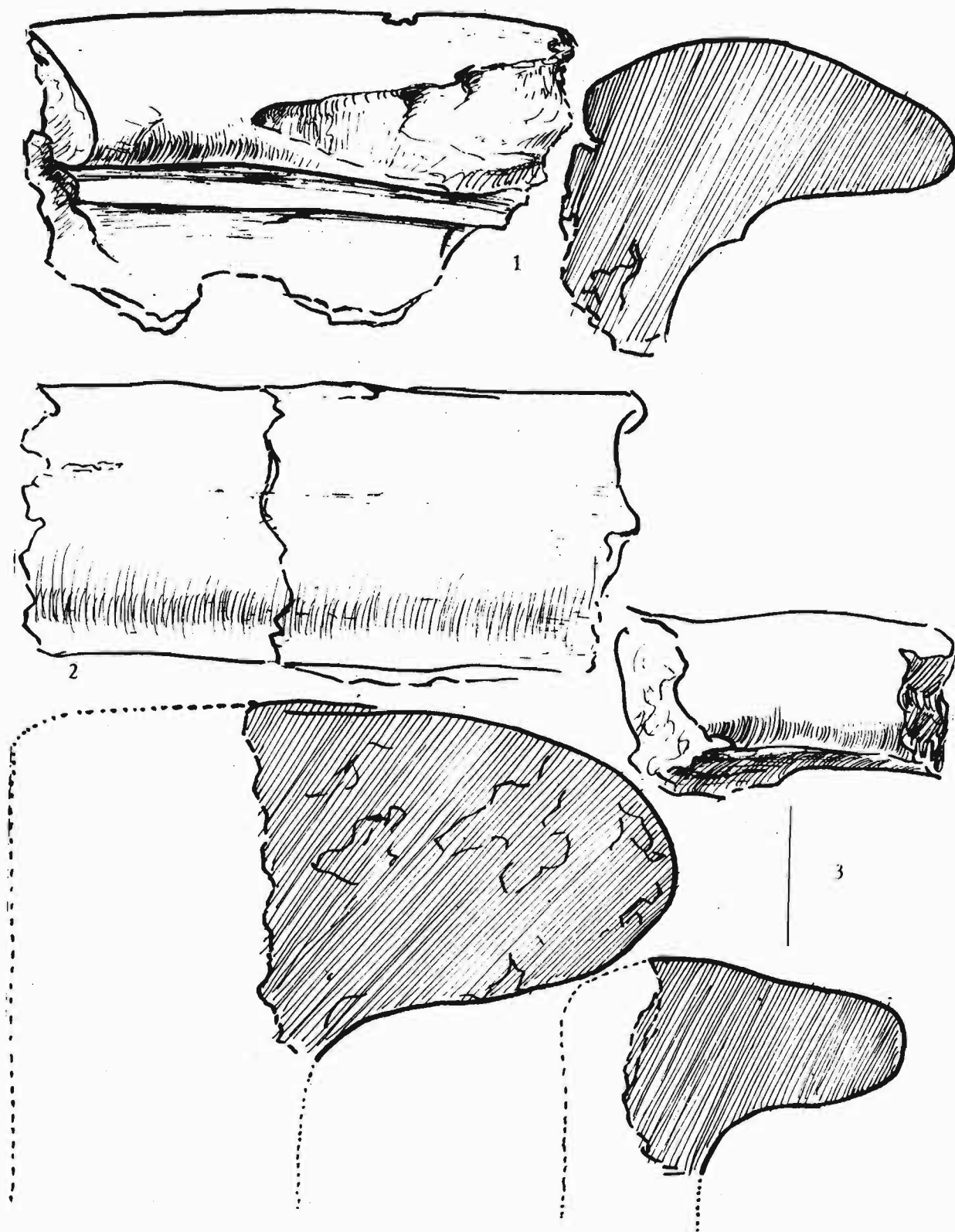
Tab. III. 1-3 - Pavlovce nad Uhom (zlomky pekáča);
4 - Orechová (výmazový výplň pece a jej aplikácia).

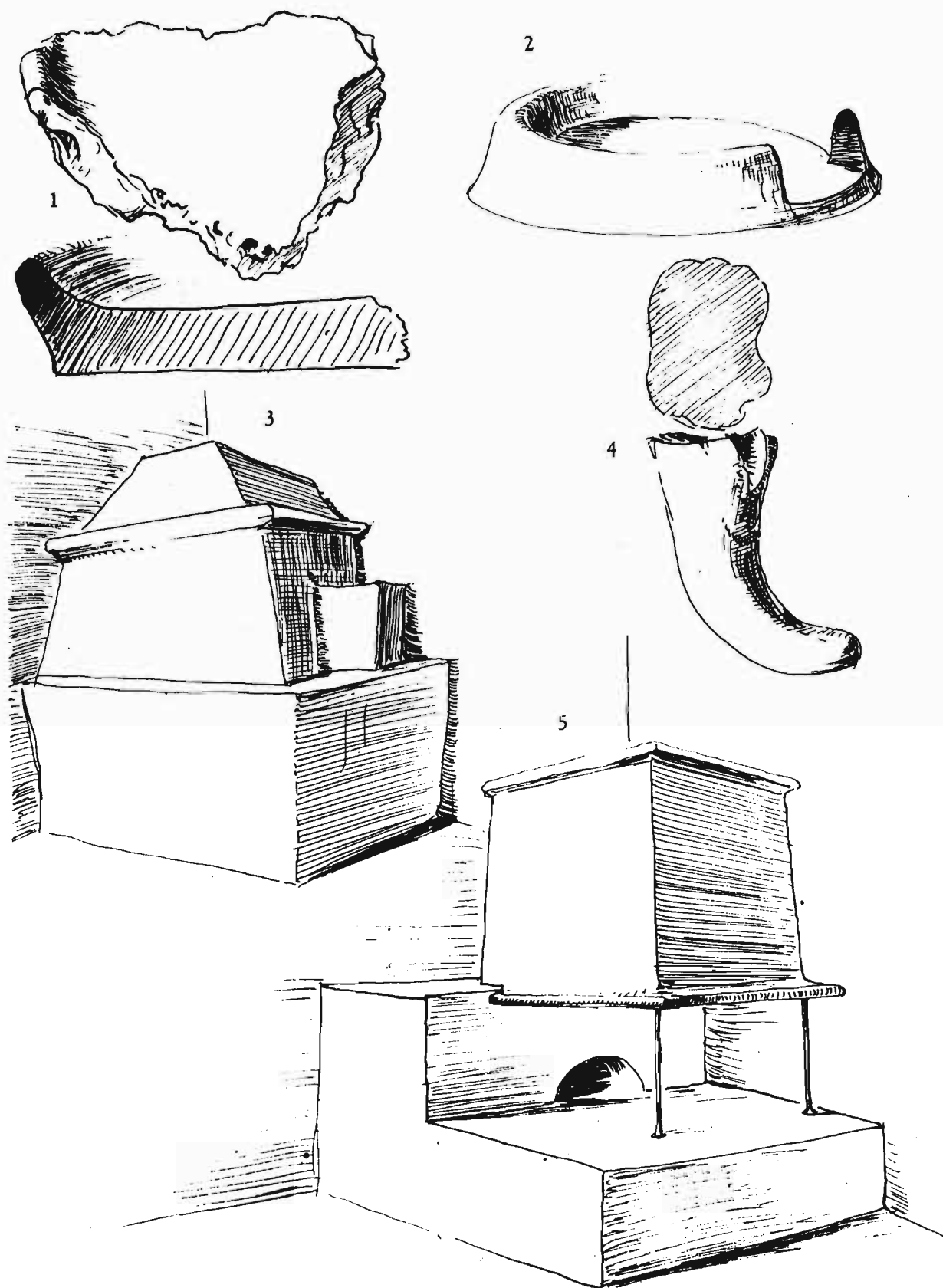
Tab. IV. 1 - Krivoštany (zlomok diskovitej dosky); 2 - Pavlovce nad Uhom, 3 - Oborín, 4 - Veľký Horeš, 5 - Sejkov (zlomky pekáčov, 1:2).

Tab. V. 1 - Polany, 2 - Zatín, 3 - Královský Chlmec, 4, 5 - Orechová (zlomky pecových obrúb); všetko 1:2.

Tab. VI. 1 - Zatin, 2 - Orechová,
3 - Pavlovce nad Uhom (zlomky pecových obrúb).

Tab. VII. 1 - Krivoštany (zlomok pekáča); 2 - Orechová (pahrebový obrubník);
3 - Radošiná (pec, šiša); 4 - Michalovce (rúčka rajnice);
5 - typ pece kobula zo Zemplína (okr. Kráľovský Chlmec).

II. DROBNÉ ČLÁNKY

PROBLEMATICKÝ STREDOPALEOLITICKÝ NÁLEZ ZO SEVEROVÝCHODNÉHO SLOVENSKA

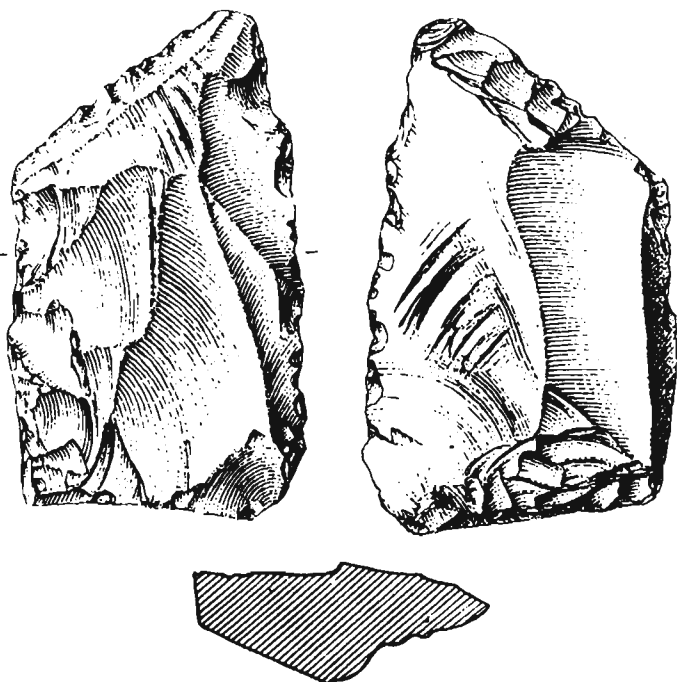
Ladislav B á n e s z

Severovýchodné Slovensko zaujíma v strednom paleolite zvláštne postavenie. Výskumy v posledných rokoch priniesli také závažné poznatky o osídlení tejto časti Slovenska, že dnes už niet pochybnosti o tom, že táto oblasť bola osídlená v celom strednom paleolite. Dokazujú to nielen stredopaleolitické nálezy v Gánovciach, Ondreji a ďalšie lokality na Spiši,¹ ale aj nové náleziská, ktoré som objavil roku 1958.² Okrem stredopaleolitických nálezísk je celý rad mladopaleolitických nálezov, ktoré dokumentujú paleolitické osídlenie severovýchodného Slovenska (Haligovce, Dreveník, Ľubotín, Plaveč atď.).

Všetky tieto náleziská sú viazané na horskú oblasť v takom geografiokom prostredí, ktoré súvisí s dôležitými karpatskými prechodmi. Najviac nás preto zaujímajú lokality, ktoré sa nachádzajú neďaleko Popradu - rieky, ktorá spája severovýchodné Slovensko s nadkarpatskou oblasťou dnešného Poľska. Predmetom

pozornosti bude preto problematický nález z ľavého brehu rieky Popradu, ktorý sme našli spolu s kolegom S. Š i š k o m a J. L u k á č o m 13. VIII. 1958.

Severný breh Popradu sme navštívili v rámci prieskumu paleolitického osídlenia východného Slovenska, ktorý uskutočnil Archeologický ústav SAV v auguste minulého roku. Okolie Plavča, najmä však priestor medzi obcami Plaveč - Ľubotín - Orlov je dôležitý preto, lebo geograficky spája nielen podtatranskú oblasť (a Spiš), ale aj údolie Torysy s údolím Popradu.

Obr. 1. Plaveč, okr. Sabinov. 1:1.
Kreslila P. Stankovičová.

Na ľavom brehu rieky Popradu medzi obcami Plaveč a Orlov v blízkosti tehelne, odkiaľ poznáme mladopaleolitickú čepeľ, vlieva sa do Popradu malý potok, ktorý pramení v blízkosti kóty Plazné (595). V nánosoch tohto potoka, medzi dnešnou tehelňou a medzi starým opusteným hliníkom som našiel radiolaritový artefakt, ktorý bol silne ošúchaný transportáciou v koryte potoka z vyšších polôh (obr. 1).

Jo to čokoládovohnedý radiolaritový úštep trapézovitého tvaru, s rovným ostrím na dlhšej strane. Úštepový vznik artefaktu prezrádza silne vyvinutý úderový kužeľ a úderový hrb so zaokrúhleným úderovým bodom. Radiolaritový úštep získali z plochého okruhliaka, ktorého pôvodný povrch sa zachoval na troch stranách. Úderovú plochu tvorí pôvodná okruhliaková plocha. Štiepna strana artefaktu bola na ľavej strúhadlovitej hrane opatrená retušou. Na spodnej i terminálnej časti artefaktu badať poschodovú retuš, ktorá smerovala zo spodnej a hornej strany do stredu úštepu. Pravú hranu tvorí pôvodná okruhliaková kôra. Prepážky retuše ako aj prepážky štiepných plôch sú vyhladené a ošúchané vlivom transportácie potôčikom. Podobne aj vrchná strana artefaktu je celá ošúchaná. Táto horná strana nesie taktiež stopy širokej plochej retuše. Ľavý okraj artefaktu je opatrený dostredivou retušou. Úderovú plochu tvorí pôvodná, tiež silne vyhladená kôra radiolaritovej suroviny. Najbližšie okolie nálezu, t.j. koryto a nánosy potoka obsahujú bez výnimky iba dokonale vyhladené pravidelné okruhliaky a tzv. eolity tam nie sú.

Najbližšie analógie k nášmu nálezu nachádzame v nálezoch dvojstranne opracovaných levaloiských úštepov, od ktorých sa však líši tým, že úderovú plochu nemá facetovanú. V stredopaleolitických moustierskych kolekciách podobné nálezy vystupujú vo forme strúhadiel s rovným ostrím. V mladšom paleolite podobné kusy sú len v neskorom moustériene, a to medzi nástrojmi, ktoré predstavujú spojovník medzi moustérienom a starším stupňom szeletien (Zamarovce).³ V neskorom paleolite takéto nálezy u nás nepoznáme. Bližšie rčiť tento nález pre nedostatok potrebných stratigrafických údajov a pre nedostatok nálezov nie je zatiaľ v našich silách. V každom prípade však musíme predpokladať, že opísaný artefakt inklinuje s väčšou pravdepodobnosťou k staršiemu než k mladšiemu paleolitu. Ak je tomu skutočne tak, potom musíme konštatovať, že je to najstarší doklad o osídlení nášho severného pohraničia a styku nášho územia s Poľskom.

P o z n á m k y

- 1 Porovnaj P r o š e k F. - L o ž e k V., Stratigrafische Übersicht des tschechoslowakischen Quartärs, Eiszeitalter und Gegenwart 8, Ohringen Würt. 1957, Separatum.
- 2 Porovnaj B á n e s z L., Denník výskumu paleolitického osídlenia východného Slovenska, august 1958, č. 1336/58, archív AÚ SAV.
- 3 Pozri P r o š e k F. - L o ž e k V., Výzkum sprašového profilu v Zamarovcích u Trenčína, Anthropozoikum IV 1954, 181 - 211, tab. I.

ENEOLITICKÁ HLINENÁ PEC V ZLATÝCH MORAVCIACH

Jozef P o r u b s k ý

Pri archeologickom prieskume v Zlatých Moravciach prišlo sa na prehistorické sídlisko s kanelovanou keramikou, pričom pozoruhodným nálezom bola hlinená pec (obr. 1). Prišiel na ňu Jozef Štastný pri kopaní základov svojho domu medzi Chyzerovcami a Zlatými Moravcami a na okraji ju porušil - pretal.

Pec svojím dnom siahala do hĺbky 1,00 m a bola zapustená 0,23 m do žltej spraše. Jej horná polovica siahala do kultúrnej vrstvy, ktorá na sídlisku je 0,40 cm silná. Mala okrúhle dno o priemere 1,90 m a hrúbke 3 cm, vymazané hlinou, na vnútornej stene zarovnané, vyhladené a do hnedožltá vypálené. Na spodku malo izolačnú vrstvu z väčších-menších riečnych okruhliakov a hrubších črepov. Steny pece boli tiež hlinené a do červena vypálené. Mali klenutý tvar, horná stena bola nadol stlačená. Hrúbka stien bola 2 - 4 cm, výška v klenutí 0,40 cm. Pec mala dva otvory: bočný na južnej strane, elipsovitého tvaru, o najväčšej dĺžke 0,65 m a výške 0,27 m, horný otvor bol uprostred klenutia, mal približne obdĺžnikový tvar so zaokrúhlenými rohmi. Rozmery strán: d 0,34 - 0,36 m, š 0,23 - 0,32 m. Vypálené steny pece boli značne krehké a snadno sa drobili, dno bolo rozpraskané a podľa trhlín na mnoho kusov rozpadnuté. Celé vnútro pece bolo vyplnené nánosom hliny s malým obsahom drobných uhľíkov, čriepkov a kamených úštepov.

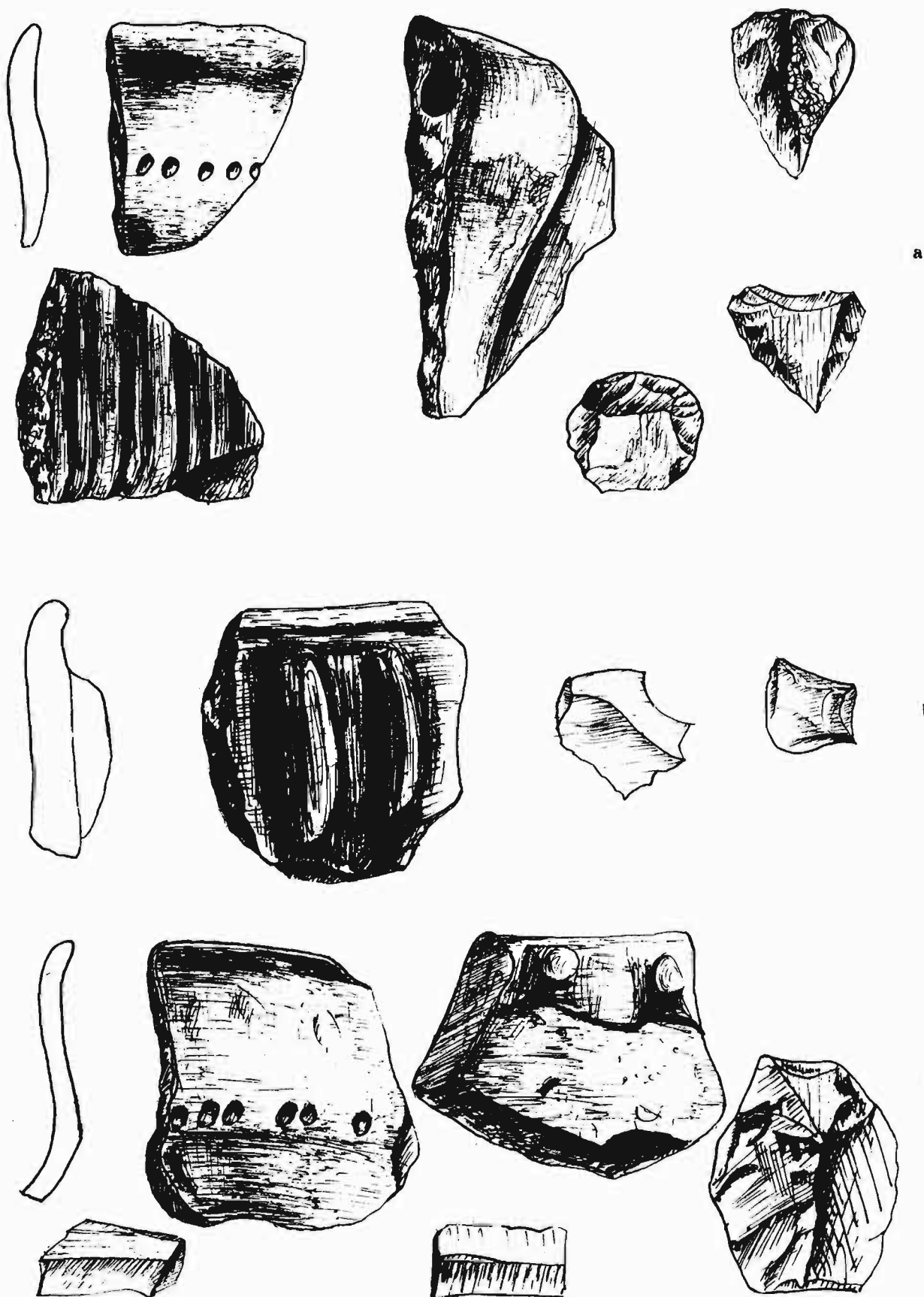
N á l e z y v p e c i :

Na viacerých miestach na dne pece našli sa zvieracie kosti a zuby. V bočnom otvore bola hrubá zvieracia kosť z končatiny. Z črepových nálezov na dne pece

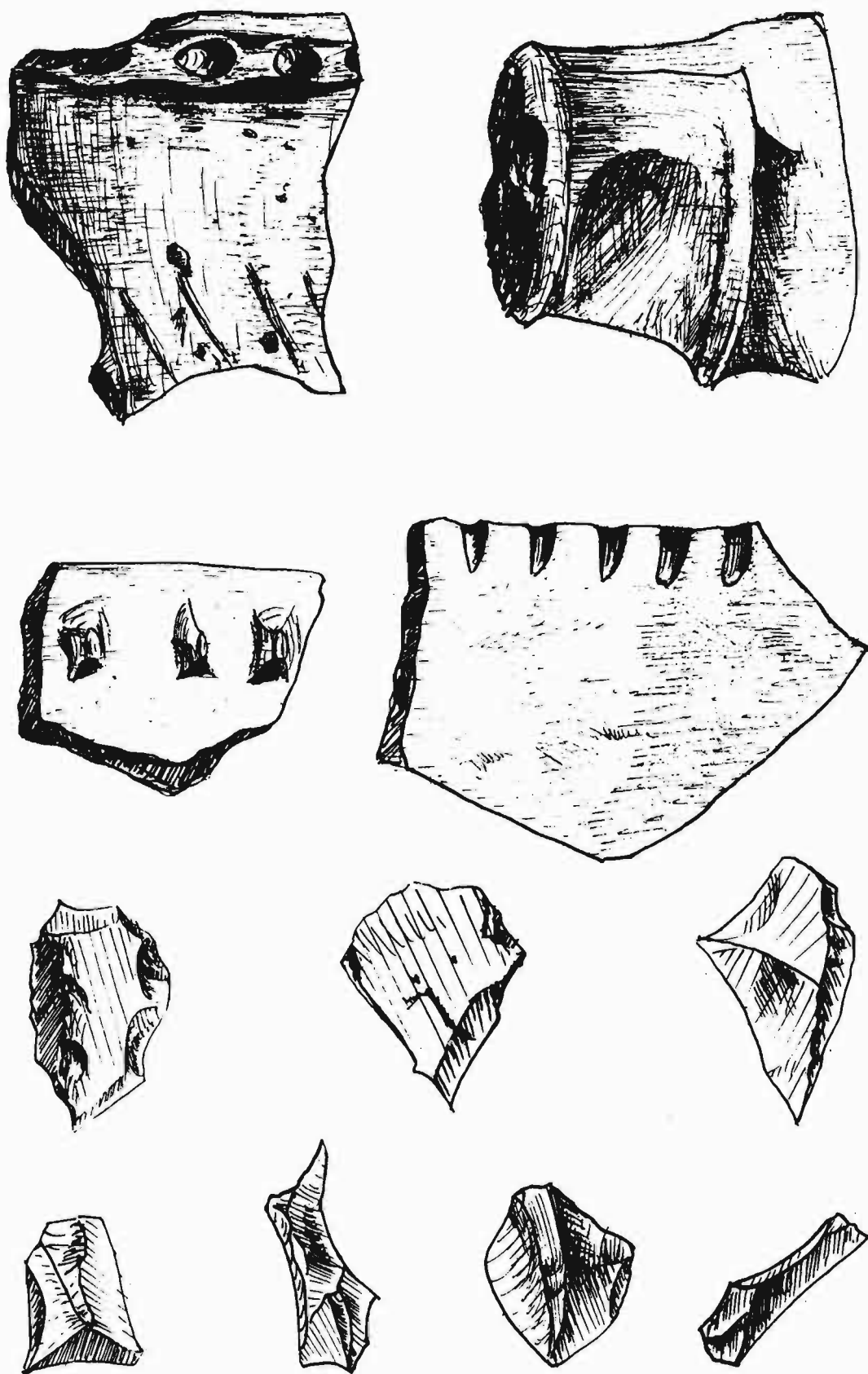

Obr. 1. Zlaté Moravce.
eneolitická hlinená pec.

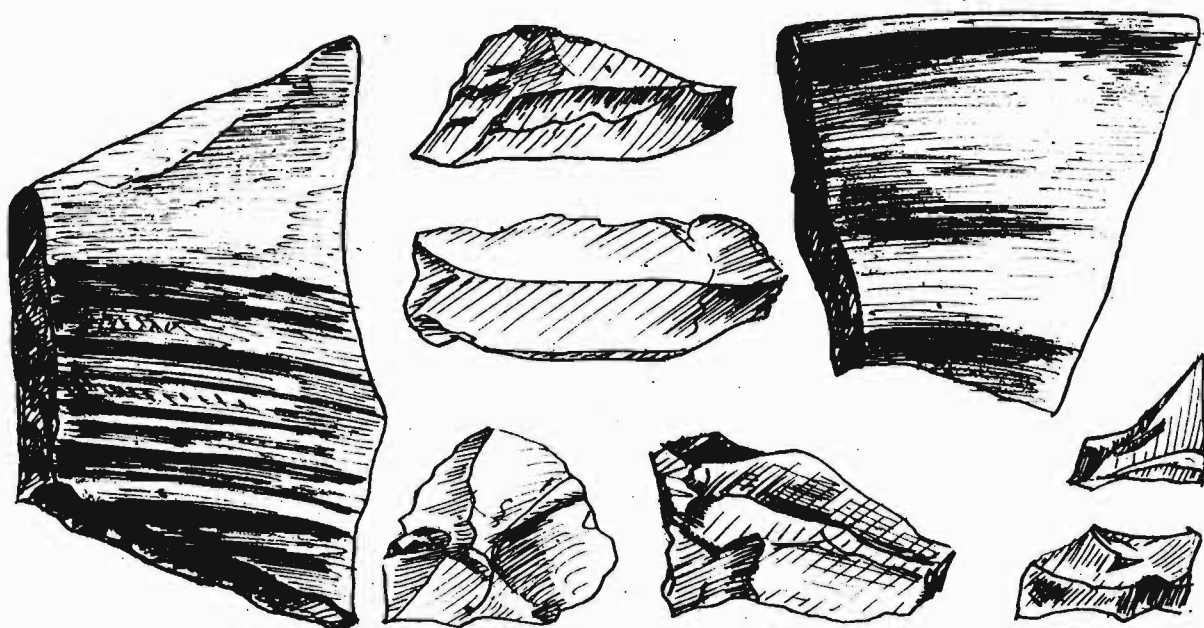
pozoruhodnejší je črep z horného okraja nádoby s vodorovným radom malých jamôk pod mierne prehnutým hrdlom, ďalej črep so širokým tunelovitým uškom a črep so žliabkami - patria kanelovanej kultúre. Kamenná industria je tu zastúpená pazúrikovým škrabadlom diskovitého tvaru, pazúrikovým a kremencovým hrotom s plochou a bočnou retušou, niekoľkými úštepmi a pazúrikovým jadrom (obr. 2a). V nánosovej výplni pece našiel sa podobný materiál ako na dne. V bočnom otvore pece našli sa tiež zvieracie kosti, črepy kanelovanej keramiky a fragmenty kamennej

Obr. 2. Zlaté Moravce.
Nálezy z eneolitickej hlinenej pece.

Obr. 3. Zlaté Moravce.
Nálezy z kultúrnej vrstvy okolo eneolitickej hlinenej pece a nad ňou.

Obr. 4. Zlaté Moravce.

Nálezy z okolia eneolitickej hlinenej pece (z vyhodenej hlíny z kultúrnej vrstvy základov novostavby a z kultúrnych jám neďaleko pece).

industriie z jaspisu a pazúrika (obr. 2b). Záhľadné je, že na dne pece sa nenašli doklady ohňa: ani popol ani uhľiky.

Pred bočným otvorom pece na južnej strane bola kultúrna jama nezistených rozmerov. Siahala pod kultúrnu vrstvu do spráše. V nej sa našli črepy kanelovanej keramiky, kamenné nástroje, zvieracie kosti a mazanica. Pozoruhodnejšie keramické nálezy: črep z misy s horným okrajom dovnútra zahnutým a s dvoma malými kuželoovitými výčnelkami pod ním, ďalší črep z misy zdobený vodorovným radom malých okrúhlych jamôk na vydutí pod hrdlom a iné fragmenty tenkostenných nádob kanelovanej kultúry. Z kamenných nástrojov sa našla jaspisová a pazúriková čepieľka, väčšia rohovcová čepieľ, jadrá a fragment sekeromlatu s opotrebeným hrotom. (Obr. 2c.)

V kultúrnej vrstve okolo pece a nad ňou našiel sa početnejší črepový materiál patriaci kanelovanej keramike, ako črep s tunelovitým uškom, črepy so žliabkovaným ornamentom a fragmenty z horných okrajov nádob. Z kamennej industriie sú zastúpené pazúrikové hroty, vrtáky, tenká čepieľ s plochou retušou, fragmenty čepielok a jadrá z rôznych surovín. Vo väčšom počte sa vyskytovali nálezy zvieracích kostí. (Obr. 3.)

V blízkosti pece pri kopaní základov domu našli sa ďalšie dve kultúrne jamy (nepreskúmané). V jednej z nich bolo veľa črepov hrubostennej kanelovanej keramiky i keramiky s tenkými stenami zdobenými žliabkami, radom malých okrúhlych jamôk a reliefovým pásikom s vtlačenými jamkami, nalepeným tesne pod horným okrajom. Vo vyhodenej hlíně z kultúrnej vrstvy základov novostavby a z kultúrnych jám neďaleko pece našlo sa vyše sto kusov rôznych kamenných nástrojov z rôznych surovín (obr. 4).

Nájdenná eneolitická pec, vyzdvihnutá a umiestená v tamojšom múzeu, ako i početná kamenná industria a kanelovaná keramika z objaveného sídliska, sú cenným prínosom pre novozaložené Okresné vlastivedné múzeum v Zlatých Moravciach.

Skúsenosti z vyzdvihovania hlinenej pece

Na prehistorických sídliskách dost zriedka sa nájdu zachované rozmernejšie hlinené pece a pre nedostatok skúseností pri vyzdvihovaní často sa porušia. Uvádzam preto svoje poznatky z vyzdvihovania eneolitickéj hlinenej pece v Zlatých Moravciach.

Pec bola v pôdoryse okrúhla a priemer mala 1,90 m. Bola klenutá, trocha nadol stlačená, v klenutí vysoká 0,40 m, hrúbka vypálenej steny 2 - 4 cm. Celý povrch pece bol značne dopraskaný, v rukách sa drvil a steny boli veľmi krehké - teda materiál na vyzdvihovanie veľmi chýlostivý. Dno z vymazanej a vypálenej hliny bolo dopraskané a polámané na mnoho väčších-menších kusov. Na príťaž pri vyzdvihovaní bola i izolačná vrstva z riečnych okruhliakov a štrku pod dnom a tiež hĺbka dna pece a ťažký prístup v rohu vycementovaných základov novostavby domu.

Od vyzdvihnutia celku in situ sme upustili pre rozmernosť. Volili sme vyzdvihovanie po menších kusoch, a to vždy po pásoch klenutej časti od dna k otvoru v strede hornej steny pece. Najprv sme poliali celý povrch pece horúcim riedkym glejom, čím sme dosiahli čiastočné spevnenie ako i to, že sa nám povrch nédrvil. Začali sme od bočného otvoru pece. Postupovali sme tak, že najprv sme nožíkmi vybrali časť hlineného nánosu, ktorý vypínal vnútrajšok pece. Hliny zbavenú časť steny v celom poloblúku od dna k stredu sme spevnili znútra riedkou sadrou. Natieranie sadrou sme zopakovali, aby sme dosiahli väčšie spevnenie. Po stuhnutí sadrového náteru sa pokračovalo vo vyberaní hliny a natieraní sadrou, až sme získali poloblúkový pás steny pece od jej dna k stredu. Pás sa po zasúšení sadry prepíliť a vybrať; pri vyberaní hliny by sa bol ľahko ulomil podľa trhlín, bolo preto potrebné ho podoprieť dreveným kolíkom a rýchlo sadrovať. Najsnadnejšie sa vyberali pásy úzke - 20 cm široké. Stalo sa nám, že pás široký pri dne 75 cm pri vyberaní sa uprostred prelomil, čím zamýšľané rýchlejšie vyzdvihnutie sa len predĺžilo. Dôležité je zakreslenie a očíslovanie každého vyzdvihnutého kusa na plánu a tiež zaznačenie výšky. Čím viac zachytených údajov, tým snadnejšie rekonštruovanie.

Takto vybrané podsadrované kusy sa opatrne previezli na vozíku s gumovými kolesami do miestnosti múzea, kde sa pec rekonštruovala spájaním jednotlivých kusov a spevňovaním sadrou.

K úspešnému vykonaniu takejto práce je potrebný dostatok pracovného času, trpezlivosť a opatrnosť. Náhlenie a nervozita spôsobia, že práca sa nedarí a vec sa môže úplne pokaziť.

LUŽICKÉ ŽIAROVÉ POHREBISKO V NOVOM MESTE NAD VÁHOM

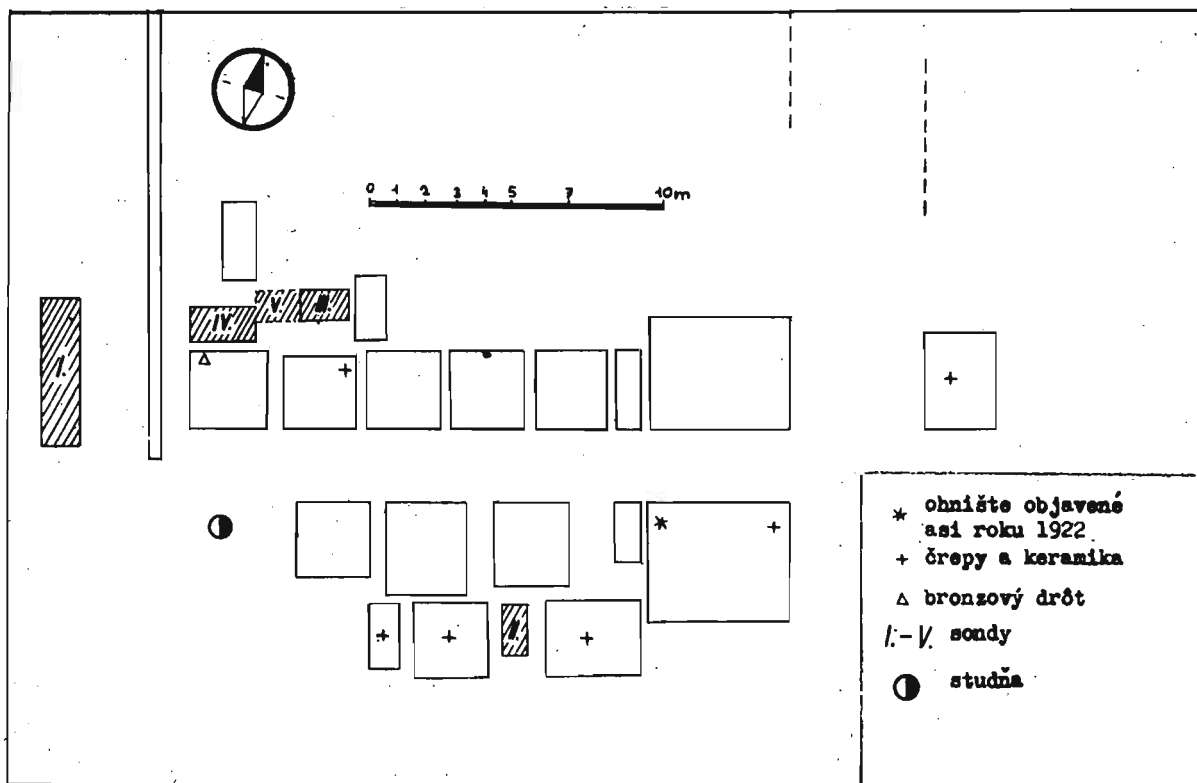
Gejza B a l a š a

Žiarové pohrebisko sa nachádza na ploche bývalého starého cintorína, kde pri kopaní hrobových jám v minulosti sa často vykopávali kusy keramiky, ako aj celé nádoby: vázy, misky a pod.

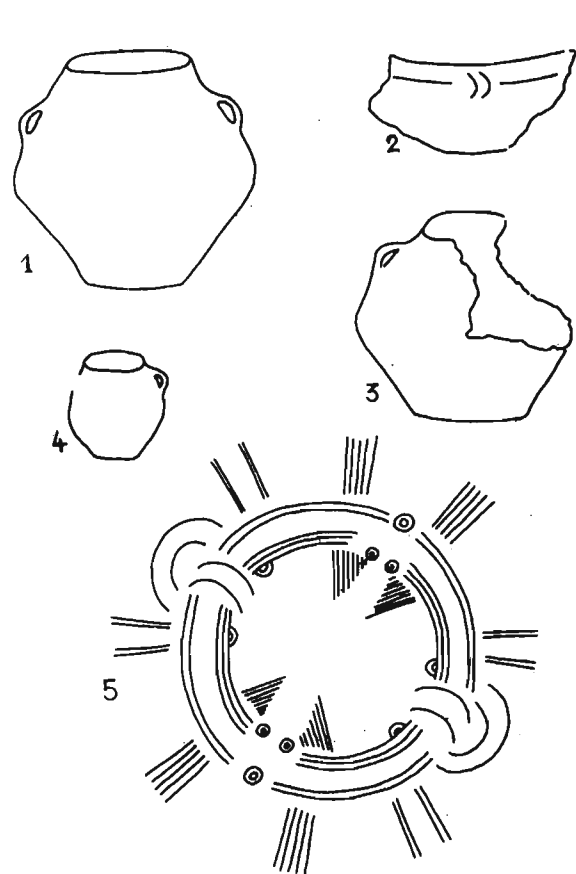
Z uvedených dôvodov bol som poverený Štátnym archeologickým ústavom v Martine vykonať záchranný výskum, ktorý sa realizoval v dňoch od 14. do 19. júla 1947 za finančnej podpory Povereníctva školstva. Podľa tu i tam uskutočnených sond ako aj zprávy, plocha bývalého pohrebiska je rozhodne väčšia než 1200 m².

Nakoľko otváranie sond na cintoríne spočiatku narážalo na ťažkosti, otvorila sa za múrom na západo-juhozápadnej strane sonda vo veľkosti 5 x 1,5 m (sonda I). V rôznych hĺbkach sa našli rôzne črepy bez akýchkoľvek charakteristických znakov. Sonda sa prekopala do hĺbky 1,20 m.

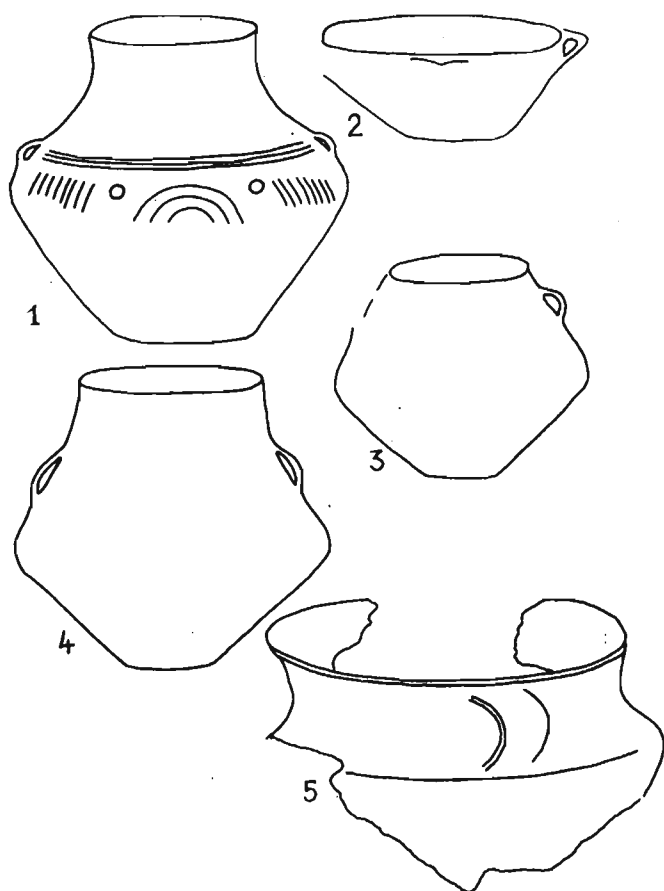
Pretože bola väčšia nádej na nálezy na ploche cintorína, otvorila sa menšia sonda (2 x 1,20 m) na strane juhovýchodnej medzi hrobmi (sonda II). Na čerstvých hrobových násypoch na okolí boli roztrúsené črepy. Spomenutá sonda obsahovala keramiky v hĺbke 135 - 150 cm: urnu (obr. 2: 1) z hliny vypálenej do hneda s dvoma tunelovitými uškami (zachovalo sa jedno); obsahovala nedohorené kosti.

Obr. 1. Nové Mesto nad Váhom.
Plán cintorína založeného na lužickom pohrebisku.

Obr. 2. Nové Mesto nad Váhom,
lužické žiarové pohrebisko. Keramika.
1-3 - sonda II; 4, 5 - sonda III.

Obr. 3. Nové Mesto nad Váhom,
lužické žiarové pohrebisko. Keramika.
1, 2 - sonda IV; 3 - sonda V;
4, 5 - sonda VI.

Vedľa ležal kus väčšieho črepa z nádoby vypálenej do červena. V severnom kúte boli zvyšky nasledovnej keramiky: zvyšok misky (obr. 2: 2), črep s uchom, spodok nejakej keramiky. V protitahlom kúte bola situovaná misa, z ktorej sa zachovali len časti hnedej farby, ďalej črep s uškom (pravdepodobne torzo črpáčika), ako aj jemné zvyšky podobnej nádoby s pásikovým uškom. Ústrednou nádobou bola urna (obr. 2: 3), vysoká 15 cm, z hrubej, do červena vypálenej hliny s jedným uškom (druhá strana od ústia po najväčšiu baňatosť sa nezachovala).

Medzi hrobmi bol všade nános hliny až v hrúbke 0,50 m. Od sondy II smerom severovýchodným asi roku 1922 sa narazilo na väčší žiarový hrob (podľa údajov hrobára), ktorý bol obložený veľmi starostlivo kameňmi a obsahoval vázy, misky, črpáčky, šálky a okolie bolo sfarbené do čierne, takže sa zdalo, že tu bolo aj spálenisko.

Pretože sa našli na mieste aj pri kopaní hrobov bronzové drôty vo väčšom množstve (nezachovali sa), otvorili sme sondy III (1,70 x 1,20 m), IV (1,25 x x 2,27 m) a V.

Sonda III obsahovala torzo črpáka s jedným uškom, vedľa črep s uškom, odtiaľ smerom severným bola situovaná do tehlova vypálená urna (hĺbka 1,25 m), nad ňou v hĺbke 1,10 m torzo misky a zvyšky pásikmi zdobeného črpáčika, ako aj zvyšky iného, farby čiernej, zdobené vodorovnými pásmi, ktoré tvorili ornament (zachovala sa polovica). Stopy keramiky sa ukazovali na stranu blízkeho hrobu (pozri obr. 1). Úplne pri hrobe bola nepoškodená veľká urna (výška 30, Ø ústia 14,5 a dna 13 cm), zdobená rytými kruhmi po celom obvode, lúčovite rytými pásmi, oblú-

číkmi a šrafovanými trojuholníkmi (obr. 2: 5). V blízkosti boli črepy (poškodené hrobovou jamou), preto sa nepodarilo zistiť tvar keramiky. V severnom kúte v hĺbke 1,25 m stála veľká široká urna farby čiernej (výška torza 28 cm, pôvodne s dvoma uškami a vypuklinkami, zdobená vodorovnými i zvislými rytými pásmi).

Obsah sondy IV: v strede bola umiestená miska s dvoma tunelovitými uškami (hĺbka 1,20 cm); zachovalo sa jedno čiernej farby, výška 11,5 cm, $\varnothing$ ústia 28 cm (obr. 3: 2). Vedľa bolo množstvo črepov. V severovýchodnom kúte v stene sondy stála urna elegantného tvaru (obr. 3: 1), výška 32 cm, s vyhnutým okrajom, s dvoma malými uškami, dvoma vypuklinami, pásovým ako aj oblúkovým vhlbeným ornamentom. V nej bolo torzo črpáčika (?), ako aj zvyšky inej keramiky. Pod veľkou urnou sa prišlo na zvyšky hrubých črepov.

Pri kopaní bol vyhodенý z priestoru tejto sondy jemný bronzový drôtik pokrytý patinoz.

Medzi sondou III a IV ostala stena. V nej na strane sondy III v hĺbke 0,80 m objavili sme 4 cm dlhý bronzový drôt, práve ten nás priviedol na potrebu preskúmania plochy č. V. V hĺbke 1,40 m našla sa urna (obr. 3: 3) z hrubej, do siva vypálenej hlíny, s dvoma uchami (jedno je celé). V nej boli nedohorené kosti, ktoré boli roztrúsené aj na okolí. Od nej vo vzdialenosti 0,35 m stála krehká váza čiernej farby, zdobená rytým ornamentom. Tu i tam bolo na okolí pohodené veľké množstvo črepov, z ktorých sa dala zostaviť miska. Bolo tam aj torzo črpáčika.

Pretože sme nemohli porušovať priestory medzi hrobmi, otvorili sme sondu VI o rozmeroch 2 x 1 m na sever od sondy V vo vzdialenosti 3,60 m od múra. Na povrchu bolo taktiež množstvo črepov. Už v hĺbke 36 cm (nebol tu nános hlíny) objavil sa žiarový hrob, ktorý obsahoval urnu vysokú 29 cm (obr. 3: 4), bez ozdôb, s dvoma malými tunelovitými uchami, farby sivej, s obsahom nedohorených kostí, zmiešaných s hlinou a uhlíkmi. Urna bola prikrytá veľkou misou (obr. 3: 5) o priemere ústia 39 cm. Urna okrem toho obsahovala kúsky jemnej keramiky.

Nakoľko pohrebisko nachádza sa na cintoríne, nebolo možné zistiť presný systém pochovávaní, ale zdá sa, že ide ako o hroby čiastočne obložené kameňmi, tak aj o hroby žiarové, jednoducho vložené do jamy s patričnou kolekciou nádob, ako to v tejto kultúre býva.

Podľa tvaru a výzdoby keramiky môžeme zatriediť toto lužické pohrebisko približne do prelomu 2. a 1. tisícročia pred n. l.

KERAMIKA CHOTÍNSKEJ SKUPINY V OKRESNOM MÚZEU V PIEŠŤANOCH

Ján D u l k a

V posledných rokoch sa značne rozmnožili nálezy chotínskej skupiny na Slovensku.¹ Z toho dôvodu chcem v tomto príspevku upozorniť na niektoré staršie nálezy, ktoré sa už pred druhou svetovou vojnou dostali do zbierok Okresného múzea v Piešťanoch. Podľa inventárnych údajov pochádzajú z Mužly, okr. Štúrovo. U niektorých nádob je uvedené Mužla-Parkan, kde boli nájdené na pozemku stolára Bučkora. Rok nálezu nie je známy. Pravdepodobne ide o nálezy z rozsiahleho žiarového pohrebiska, ktoré v spomenutej obci čiastočne preskúmala M. N o v o t n á.¹ Náleзовé okolnosti nižšie vyznačených predmetov a prípadné hrobové celky nedať sa dnes už rekonštruovať. Na spomenuté nádoby chcem však upozorniť i z toho dôvodu, lebo rozmnožujú dosiaľ známy obsah chotínskej skupiny o nové formy, príp. výzdobné prvky. Ide o tieto nálezy:

1. Amfora inv. č. 152, dvojuchá, vysoká, s kónickým, pri okraji von roztvoreným hrdlom. Rozhranie tela a hrdla je zdôraznené obvodovým žliabkom a dvoma malými protiahlymi pásikovými uchami. Nádobu je na pomerne vysokej, hlboko dovnútra klenutej (konkávnej) nôžke. Povrch je hladný, bez výzdoby, farby sivej; v 208, ú 110, d 76 mm (tab. I: 2).

Pri udávaní rozmerov sú použité skratky: v = výška, ú = priemer ústia, d = priemer dna.

2. Amfora inv. č. 148, dvojuchá, nezdobená. Hrdlo sa smerom nahor zužuje, okraj je mierne von vyklenutý, čiastočne poškodený. Telo má temer dvojkoľníkový tvar so zaobleným najväčším vydutím. Nasadá na prstencovitú nôžku. Rozhranie hrdla a tela je zdôraznené žliabkom a dvoma oproti sebe umiestenými pásikovými uchami. Farba je sivohnedá, povrch leštený; v 131, ú 82, d 60 mm (tab. I: 3).

3. Amfora inv. č. 151, dvojuchá, nezdobená. Hrdlo sa smerom k ústi zužuje. Okraj je mierne von roztvorený, poškodený. Na rozhraní hrdla a tela sú dve pásikové protiahlé ušká, spojené plytkým žliabkom. Telo nádoby je temer dvojkoľníkové, so zaobleným najväčším vydutím. Dno je odsadené, rovné. Farba hnedá, povrch leštený. Nádobu je čiastočne doplnená; v 183, ú 97, d 76 mm (tab. I: 7).

4. Amfora inv. č. 150, dvojuchá, nezdobená. Na baňaté telo je nasadené temer valcovité široké hrdlo, pri okraji von vyklenuté. Na rozhraní hrdla a tela sú dve oproti sebe umiestené pásikové, strechovité hraničné ušká, rozhranie je zdôraznené žliabkom. Dno je odsadené, prstencovité. Farba sivočierna, povrch leštený; v 169, ú 122, d 59 mm (tab. I: 4).

5. Amfora inv. č. 145, dvojuchá, s dovnútra klenutou (konkávnou) nôžkou. Na stlačené telo je nasadené kónické hrdlo, pri okraji mierne von vyklenuté. Na spodnej časti hrdla pri rozhraní hrdla a tela nádoby a podobne aj na hornej časti hrdla pri okraji sú tri obvodové žliabky. Samotné telo je zdobené zvislými žliabkami, idúcimi od pliec až do dolnej tretiny nádoby. Na rozhraní hrdla a tela sú dve oproti sebe umiestené pásikové ušká. Farba nádoby je sivá; v 135, ú 81, d 67 mm (tab. I: 5).

6. Amfora inv. č. 149, dvojuchá, s nôžkou dovnútra klenutou. Po obvode nôžky tri vodorovné žliabky. Od rozhrania tela a hrdla nádoby smerom nadol je zvislé žliabkovanie, idúce až pod najväčšie vydutie. Spodná časť hrdla je zdobená tromi radmi vodorovných obvodových žliabkov. Ušká sú malé a na rozdiel od ostatných amfor nie sú pásikové, ale guľatého prierezu. Farba je sivá, povrch leštený; v 171, ú 104, d 82 mm (tab. I: 6).

7. Amfora inv. č. 146, dvojuchá s hrdlom, ktoré sa smerom k bruchu nádoby rozširuje. Okraj hrdla chýba, pravdepodobne však bol mierne von vyklenutý. Hrdlo s plecami nádoby spájajú dve pásikové, oproti sebe umiestené ušká. Samotné hrdlo je bez výzdoby. Od rozhrania hrdla a tela až po najväčšie vydutie je zdobená rytými obvodovými žliabkami. Dno je rovné, odsadené. Farba nádoby je tmavosivá, povrch leštený; v 144, ú 99, d 60 mm (tab. I: 1).

8. Amfora inv. č. 157 (na nádobe je iba inv. číslo bez lokality, domnievam sa však, že jednak inv. číslo, jednak jej forma ju zaraďujú do opisovanej skupiny a lokality). Je značných rozmerov a neobvyklej výzdoby. Široké, nahor sa úžiace, pri okraji von vytiahnuté hrdlo nasadá na stlačené telo nádoby. Na najväčšom vydutí je zvislé žliabkovanie. Podobne sú obvodové žliabky i na spodnej časti hrdla až po jeho nasadenie na telo nádoby. Dve trojice oproti sebe stojacich ušíek sú umiestené tak, že najspodnejšie je na rozhraní hrdla a tela, druhé a tretie sú nad prvým už na samotnom hrdle. Jedno z ušíek je doplnené, jedno chýba. Celá nôžka je dodatočne prirobená, preto sa jej presný pôvodný tvar nedá zistiť. Farba nádoby je hnedá, povrch leštený, amfora je čiastočne doplnená; v 231, ú 174, d 87 mm (tab. II: 2).

9. Amfora inv. č. 147, dvojuchá, hrdlo je pri okraji von vyklenuté, smerom k telu nádoby sa rozširuje a iba miernym zalomením prechádza v telo amfory. Od nasadenia hrdla nadol je niekoľko obvodových žliabkov, ktoré však nesiahajú ani po najväčšie vydutie. Baňatosť nádoby sa smerom ku dnu šikmo zužuje a nasadá na nôžku, ktorá je dovnútra klenutá. Farba je sivočierna, povrch leštený, v materiáli sú kamienky o priemere až 5 mm; v 156, ú 97, d 69 mm (tab. I: 8).

10. Dvojkónická nádoba inv. č. 158, nezdobená, hrubo vypracovaná. Najväčšie vydutie je asi v dolnej tretine nádoby. Má zaoblený lom, dno je rovné. Je hnedej farby, so značne drsným povrchom, čiastočne je doplnená; v 192, ú 196, d 95 mm (tab. II: 1).

11. Miska inv. č. 122, s rovným okrajom a temer neznateľne odsadeným, dovnútra vtlačeným prstencovým dnom. Povrch je na viacerých miestach odlúpený, farba hnedá, povrch leštený. Nádoba je čiastočne doplnená; v 47, ú 128, d 34 mm (tab. II: 4).

12. Miska inv. č. 125, polguľovitého tvaru s rovným okrajom a dovnútra vtlačeným dnom, farba svetlo- až tmavohnedá, povrch zvonka i zdnu leštený; v 59, ú 126, d 40 mm (tab. II: 6).

13. Miska inv. č. 121, polguľovitého tvaru s rovným okrajom. Dno je vtlačené dovnútra, farba tmavosivá až čierna, povrch z oboch strán leštený. Nádoba je čiastočne doplnená; v 53, ú 129, d 27 mm (tab. II: 3).

14. Miska inv. č. 126, so šikmými, pri dne zaoblenými stenami. Okraj je rovný, dno vtlačené dovnútra. Farba tmavosivá, povrch je zvonku i znútra leštený. Nádoba je čiastočne doplnená; v 63, ú 116, d 36 mm (tab. II: 5).

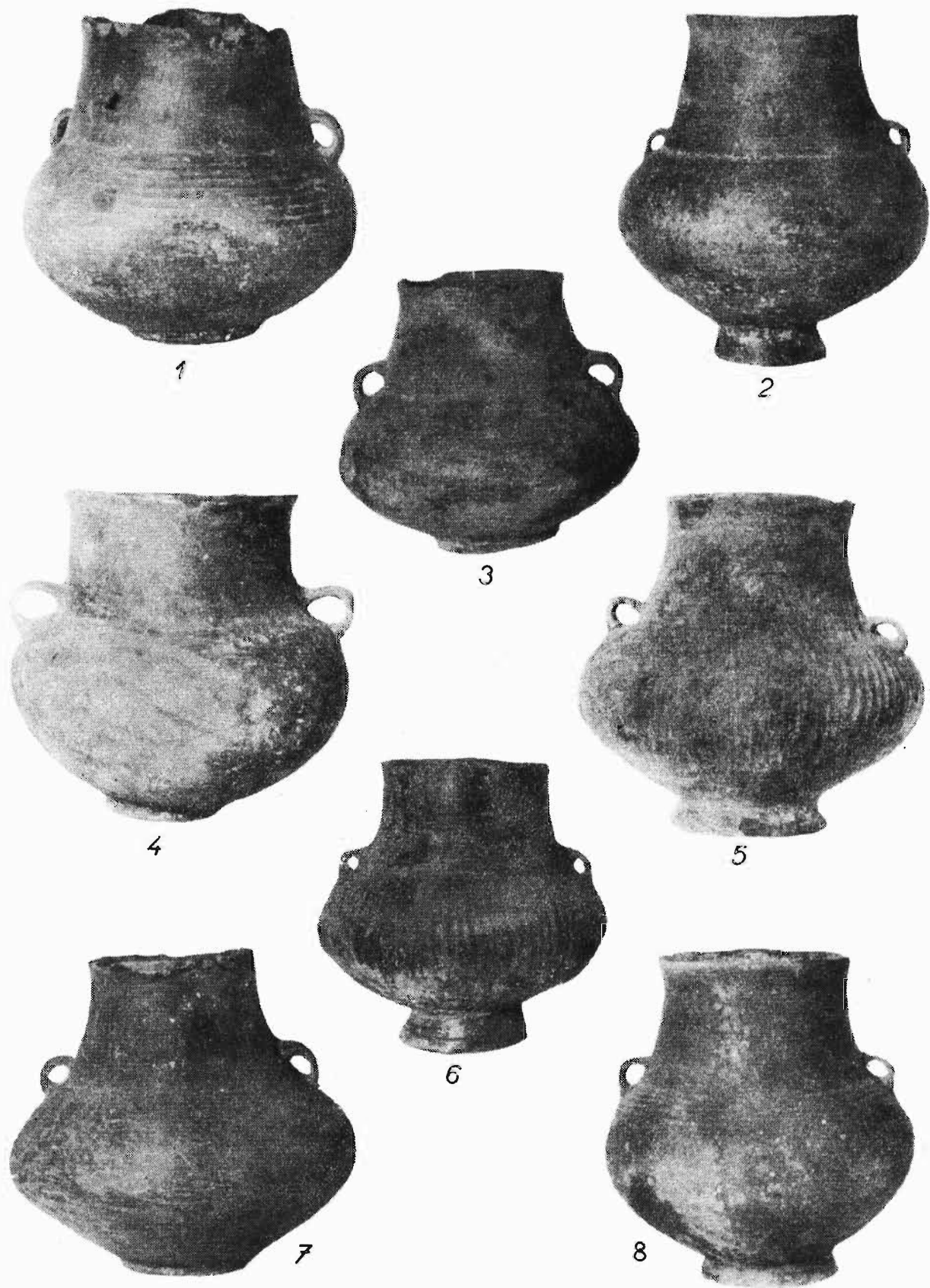
15. Miska inv. č. 124, kónického tvaru, s rovným okrajom a dnom dovnútra vtlačeným. Farba hnedosivá, povrch na vnútornej i vonkajšej strane leštený. Nádoba je rekonštruovaná; v 64, ú 119, d 33 mm (tab. II: 7).

16. Miska inv. č. 123, so šikmými stenami a s nepravidelným nerovnako vysokým okrajom. Farba tmavosivá, vnútri až čierna, dno je dovnútra vtlačené. Nádoba je rekonštruovaná; v 79, ú 131, d 38 mm (tab. II:8).

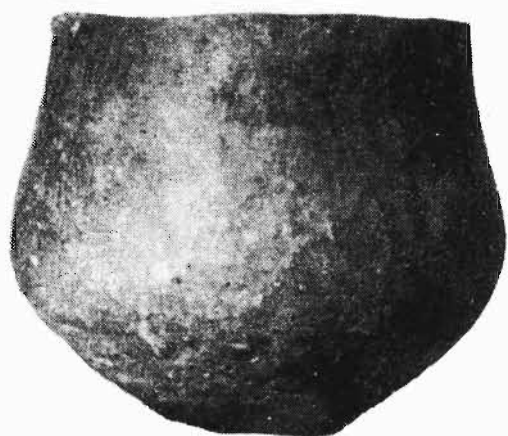
V súbore nádob z Mužly, uloženom v Okresnom múzeu v Pleštanoch, sú zastúpené predovšetkým tvary, ktoré sú zväčša z uvedeného pohrebiska doložené aj novšími výskumami a nálezmi.² Ojedinelou zostáva len amforovitá nádoba s dvoma trojicami úch (tab. II: 2), ktorá dosiaľ nemá analógií v ostatnom materiáli zo slovenských nálezísk, prípadne z moravského, či rakúskeho susedstva. Podobné trojité uchá sa objavujú v mladšom halštatskom prostredí, napr. v platěnickej kultúre.³ Za osobitne pozoruhodný je treba však považovať výskyt dvojkónickej nádoby (čes. okřín; tab. II: 1). Jej viac-menej zaoblený lom ukazuje už na neskoré postavenie v rade tohto keramického typu. V keramike podolskej (chotínskej) skupiny je neznáma. Ak sa na Slovensku vyskytla v Chotíne⁴ (hrob 67/55 a 82/55), vystupuje tam v sprievode velatických tvarov, akými sú šálky s uchom vysoko klenutým nad okrajom. Patrí tam teda zjavne ešte staršej fáze pohrebiska (HA), ktorá vývojovo predchádza vlastnú podolskú (chotínsku) skupinu (HB). J. Ř í h o v s k ý,⁵ ktorý sa v poslednej dobe venoval genéze a vytýčeniu chronologického postavenia velatickej kultúry na susednej Morave, v dvojkónickej nádobe vidí doklad prenikajúceho vplyvu lužickej kultúry do oblasti južnej Moravy. Upozornil zároveň, že v najmladšom období velatickej kultúry (Klentnice pri Mikulove) sa vyskytujú dvojkónické formy už iba výnimočne a je pre ne príznačná mäkká esovitá profilácia. Je to teda približne tvar, aký sa vyskytol v Mužle. Prítomnosť dvojkónickej nádoby v Mužle naznačuje, že na spomenutom pohrebisku nie je vylúčená prítomnosť velatickej kultúry (alebo aspoň prechodného stupňa, ako ho na Morave predstavuje pohrebisko v Klentnici⁶), čím pravda nedobúda vývoj juhozápadného Slovenska v HA a v HB zaujímavé črty.

P o z n á m k y

- 1 D u š e k M., Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku, SlA V-1, 1957, 73-173; N o v o t n á M., Halštatské žiarové pohrebisko v Mužle, SlA IV-2, 1956, 213-232; tá istá, Záchranný výskum na žiarovom pohrebisku v Mužle, AR VI, 1954, 302-306; t á i s t á, Nové nálezy kultúry podolskej na Slovensku, AR X, 1958, 413-432; K u d l á č e k J., Eneolitické a halštatské pamiatky z Tlmáče, okr. Levice, AR V, 1953, 148-153, 179-180.
- 2 Sú to predovšetkým misy a amfory, porovnaj N o v o t n á M., Halštatské žiarové pohrebisko v Mužle, SlA IV-2, 1956, 213-232.
- 3 F i l i p J., Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách, Praha 1936, 37, obr. 48: 2.
- 4 D u š e k M., Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku, SlA V-1, 1957, tab. XVI: 1 a XVIII: 6
- 5 Ř í h o v s k ý J., Žárový hrob z Velatic I a jeho postavení ve vývoji velatické kultury, PA XLIX, 1958, 75-80.
- 6 Ř í h o v s k ý J., c. d., 80; t e n i s t ý, Výskum na žárovém pohřebišti v Klentnici v r. 1956, AR X, 1957, 457-462.

Tab. I. Mužla, okr. Štúrovo. Foto: Š. Podolský.

1

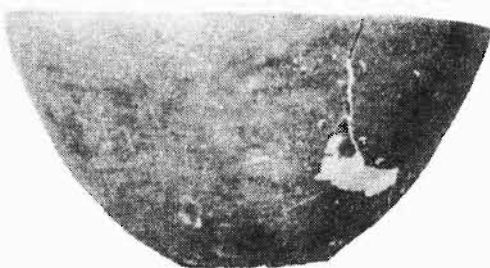
2

3

4

5

6

7

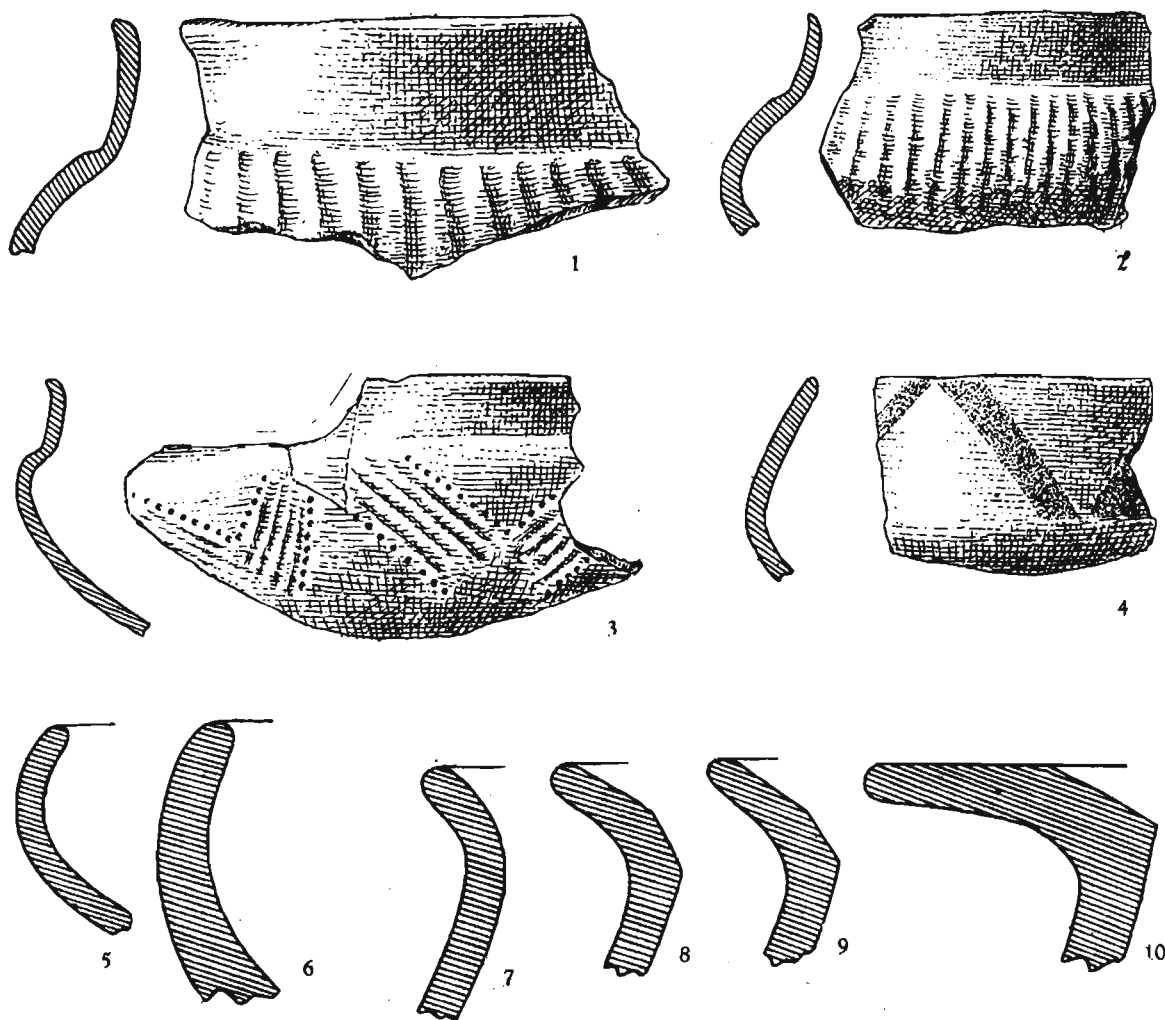
8

Tab. 11. Mužla, okr. Štúrovo. Foto Š. Podolský.

MLADOHALŠTATSKÁ ZEMNICA V BUČANOCH

Jozef P a u l í k

V lete r. 1956 zachránil v hliníku v Bučanoch, okr. Hlohovec, na hornom konci obce A. Michalík obsah halštatskej zemnice. Jama mala štvoruholný tvar (šírka 410 cm, hĺbka 170 cm) a rovné dno. Medzi halštatskými črepmi najtypickejšie sú zlomky z veľkých amfor, niekedy s vodorovne von vytiahnutými a na vnútornej strane najčastejšie vodorovne hranenými okrajmi, s voľným prechodom hrdla do tela a pomerne malými dnami. Povrch mali najčastejšie do čierneho leštený a zdobený šikmo k sebe postavenými striebristo tuhovanými pásikmi. Ďalšiu skupinu nádob predstavujú zlomky z misiek s dovnútra zahnutým okrajom, často striebristo

Obr. 1. Bučany. Výber keramiky zo zemnice.

tuhované. Niektoré majú vo vnútri výzdobu zo striebisto tuhovaných pásikov. Inú príbuznú skupinu mladohalštatskej keramiky reprezentujú črepy z misiek dvojkoľníckého tvaru, niekedy s ostrým lomom; ojedinele sa na hornej polovici vyskytla kľukatka z červenohnedej farby. Na masívnych veľkých hrncoch je častá nalepená, prstami presekávaná páska, prerušovaná výčnelkami. Vyskytli sa i úlomky z hrncov, na ktorých boli výčnelky, spojované nechtovitými vrypami. Jazykovité ušká dva až niekoľkokrát pretlačované, typické pre materiál z osady v Seredi, v tomto objekte však chýbajú. Napriek tomu celkove sa materiál hlási do okruhu seredskej keramiky, t.j. zmiešaného horizontu najmladších popolnicových polí (platěnická kultúra) a alpesko-panónskej mladohalštatskej kultúry.

Nález je dôležitý najmä z hľadiska dvoch skutočností: 1. rozmnožil počet mladohalštatských zemníc so štvoruholným pôdorysom, aké sa našli doteraz v najväčšom počte u nás pri Seredi na Mačianskych vrškoch; 2. v keramike je dôležitý spoločný výskyt zvisle žliabkovaného tovaru (misky) spolu s veľkými amforami Reineckeho stupňa HC. Vnútorne facetované okraje, ktoré sa na nich vyskytuje a ktoré začína na juhozápadnom Slovensku už v predvelatickom horizonte a po najčastejšom uplatňovaní sa v kultúre velatickej (staršia fáza pohrebiska Chotín II) cez menej častý výskyt v podolskej kultúre (mladšia fáza pohrebiska Chotín II) jedine na tomto keramickom tvare sa dožíva vlastnej doby železnej (HC, D Reinecke). Spoločný výskyt žliabkovanej keramiky, najtypickejšej vo východohalštatskom okruhu pre stupeň HD, spolu s kalenderberskými nálezmi (zlomky zdobených polmesiacov s podstavcom) dokladá aj zemnica v Harke.¹ Husté zvislé žliabkovanie sa objavuje v Zadunajsku aj na amforách typicky mladohalštatských.² K spomenutým vzájomným vzťahom pristupuje aj situácia v mladšom úseku chotínskeho pohrebiska (Chotín II), kde najmladšie celky môžu sa datovať tiež už do stupňa HC,³ takže sa tu opätovne ukazujú styky medzi podolskou keramikou a výrazne mladohalštatským horizontom aj vo východnejších oblastiach, teda medzi válskym, resp. chotínskym typom a mladohalštatskými skupinami, na čo bolo poukázané už dávnejšie.⁴

P o z n á m k y

- 1 S t o r n o M., Leletek a harka i "Pfenningwaldból", AÉ 55, 1942, 144, tab. XIV: 1, 3, 4.
- 2 L á z á r J., A Sághegy környéki hallstattkori tumulus sírokról, AÉ 78, 1951, tab. XXVIII: 2.
- 3 D u š e k M., Halštatská kultúra chotínskej skupiny, SlA V, 1957, 96.
- 4 P a u l í k J., Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej, SlA IV, 1956, 192.

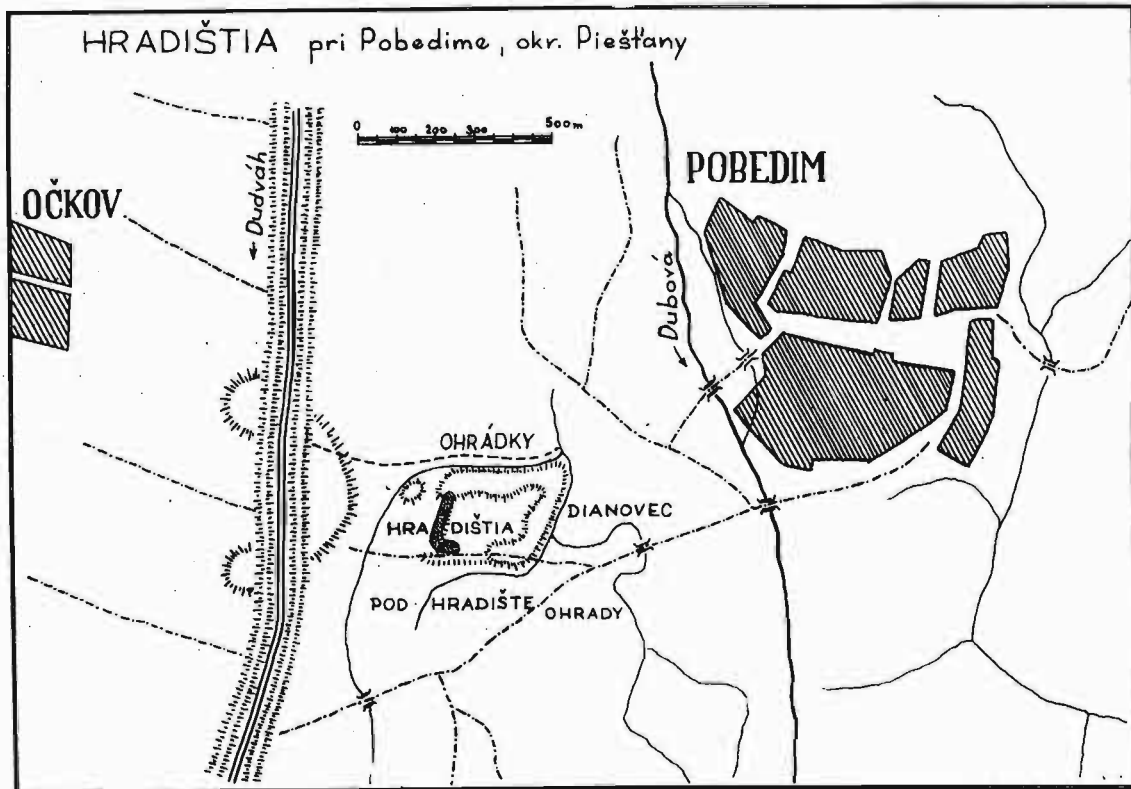
POBEDIMSKÉ "HRADIŠTIA"

Dezider T o m e č e k

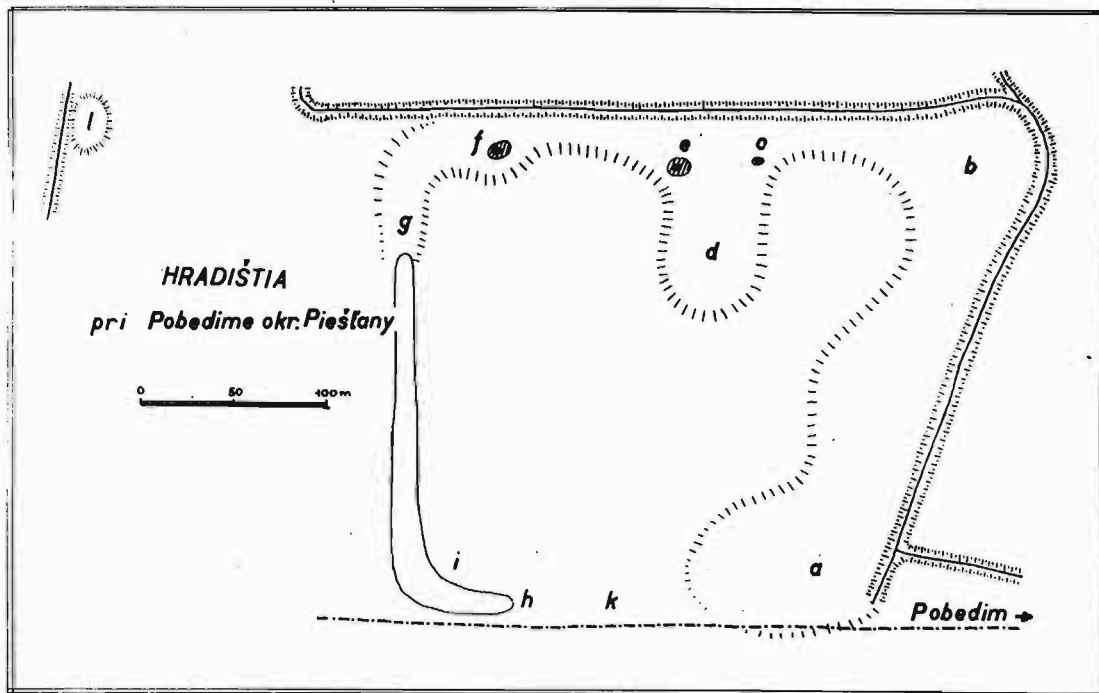
Pobedim je menšia obec severozápadne od Piešťan; leží medzi Dudváhom a Váhom, na potôčiku Dubová.

Geografická poloha polnosti "Hradištia" sa dá určiť súradnicami $48^{\circ} 38,77'$ severnej šírky a $17^{\circ} 27,12'$ východnej dĺžky (pôzri tiež mapku - obr. 1). Údolie medzi Dudváhom a Váhom je rovina, pozostávajúca z lúk, ktorých väčšina je už zmenená na ornú pôdu. Badať však, že bola ešte pred niekoľkými storočiami pokrytá luhovým lesom a kroviskami, tvorila teda močaristú plochu mokraď, o čom svedčí hustá sieť odvodňovacích jarkov a kanálov (v lete a na jeseň vyschnutých), ktorých väčšia časť prebieha zhruba po pôvodných ramenách, nadväzujúcich na Dudvák, ale najmä na Dubovú a cez ňu na Váh.

Pole "Hradištia" nie je duna, ale iba trocha vyvýšená plocha, z troch strán olemovaná miernou terénou vlnou, vyzerajúcou ako sploštený zvyšok nepravidelného valu, zdvíhajúceho sa 0,6 až 1,4 m nad okolitú rovinu. V údolí Moravy by sa takéto pole vyvýšené nad susedné lúky určite volalo "Grud", pretože toto miesto bolo pôvodne chránené obkľučujúcou barinou, ktorej zvyškami sú terajšie jarky pozdĺž jeho obvodu, hlavne však preto, že bola pre svoju osihotenosť v hradištnej dobe sídliskom (práve tak ako mnohé podobné duny a "Hrudy" Záhoria). Všetky po-

Obr. 1. Pobedim, okr. Piešťany. Situačný plán.

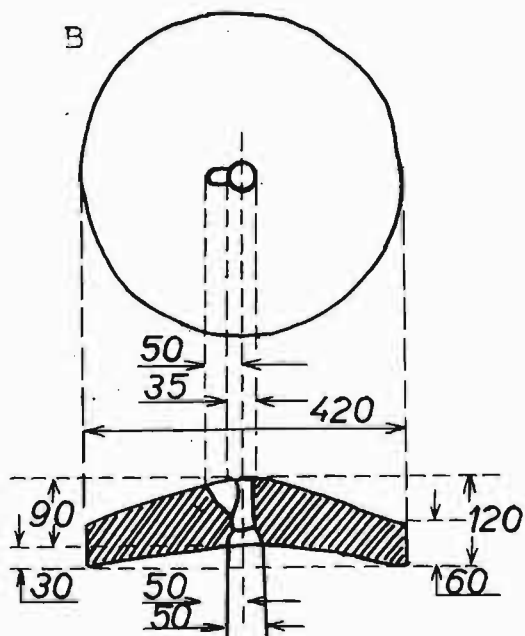
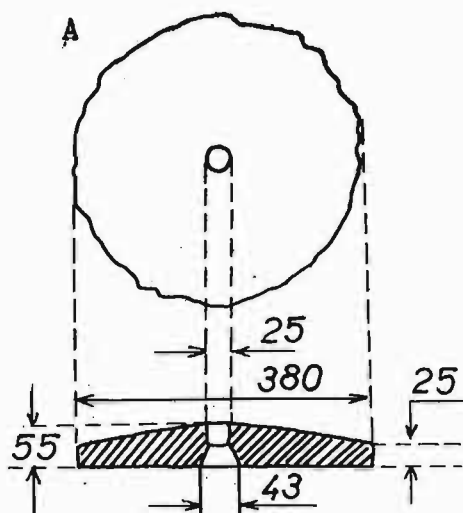

Obr. 2. Pobeďim - "Hradištia". Situačný náčrt.

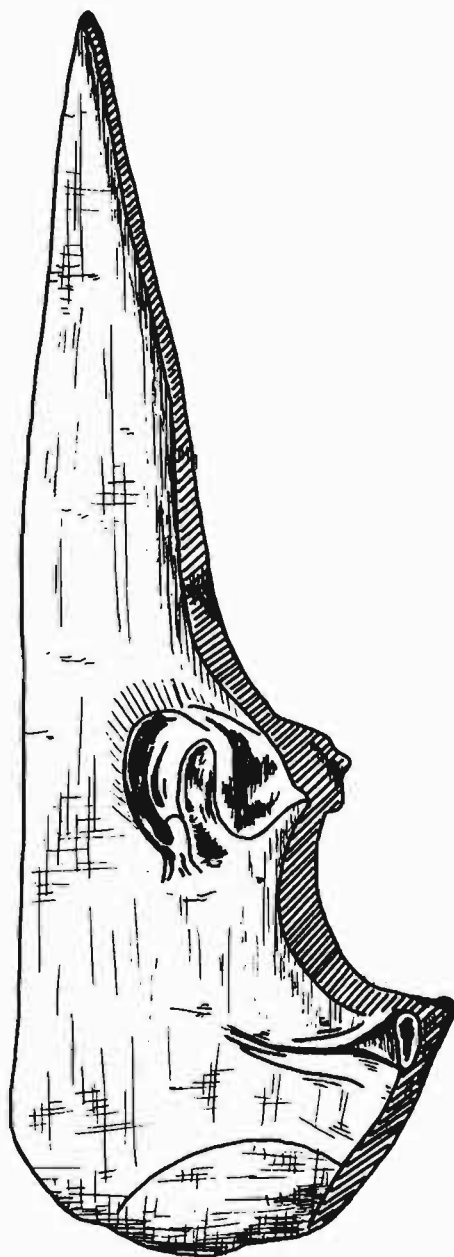
bedimské hony, zhrnuté pod menom "Hradištia", pravda, netvorili hradisko, tvorilo ho len ich približne štvorcovitá časť vymedzená na obr. 2 spojovacími čiarami medzi označením a-b-f-g-h-k-a, zatiaľ čo časť ležiaca na západ od strany f-g-h k vlastnému hradisku nepatrila práve tak, ako susedné nižšie Ohrádky, Ohrady, Podhradište a Dianoveo. Povrchová vrstva poľa "Hradištia" je až do hĺbky 1 m suohá, raz je to tmavší, raz svetlejší žltosivý humus, v okolí bodu "k" premiešaný okruhliakmi štrku.

P o v r c h o v é n á l e z y:

Už pri zbežnom prieskume ornice na "Hradištiach" sa ukázalo, že ide o bývalé sídlisko. Vo východnom bode "a" je pole pokryté väčšinou atypickými črepmi. Pri klasifikácii hustoty povrchových nálezov $k = 1$ (k = koeficient hustoty). Medzi črepmi sa nachádzal i hradištný úlomok s trojnásobnou pravidelnou vlnovkou, bledotehlovej farby. Od bodu "a" k najvyššiemu bodu hradiska - "b" hustota črepov stúpa a dosahuje tu klasifikáciu $k = 4$, v tom 1 hradištný črep s ornamentom jednoduchej vlnovky a 2 facetované jadrá sílexov. V bodoch "c", "e" a "f" je humus vo flakoch do 60 cm prierezu červenkastý od primiešanej, na krupicu rozpadnutej tehloviny. Klasifikácia hustoty nálezov je v tomto pásme $k = 2$, črepov je málo, iba v bode "f" sa vyskytol jeden hrebeňom vertikálne ryhovaný črep. Tento ornament je typický pre laténsku keramiku keltských sídlisk. V bode "i" už hustota nálezov vzrastá na $k = 3$. Pozdĺž lomeného pásma "g" až "h" hradisko vonkajším smerom nie je ohraničené takmer žiadnym svahom. Na tejto čiare je však pôda úplne červená a obsahuje značné množstvo tehloviny, rozomletej oraním na prach a drvinu, s atypickými čriepkami na povrchu, pri ich klasifikácii hustoty $k = 2$. Zdá sa, že prirodzená ochrana hradiska medzi bodmi "g" a "h" nedostačovala, preto jeho obyvatelia postavili tu hlinený val a pre zvýšenie trvanlivosti ho vypálili na tzv. spečený val. Jeho nápadné zvyšky budia v miestnych ľuďoch dojem, že tu stál kedysi murovaný hrad, ktorého obyvatelia si neskoršie vystavili pre voľné bývanie obec Pobeďim.

Obr. 3. Pobedim - "Hradištia". Žarnov.
A - jestvujúci dolný kameň,
B - stratený horný kameň
(rozmery udané v mm; ad A podľa
skutočnosti, ad B spamäti).

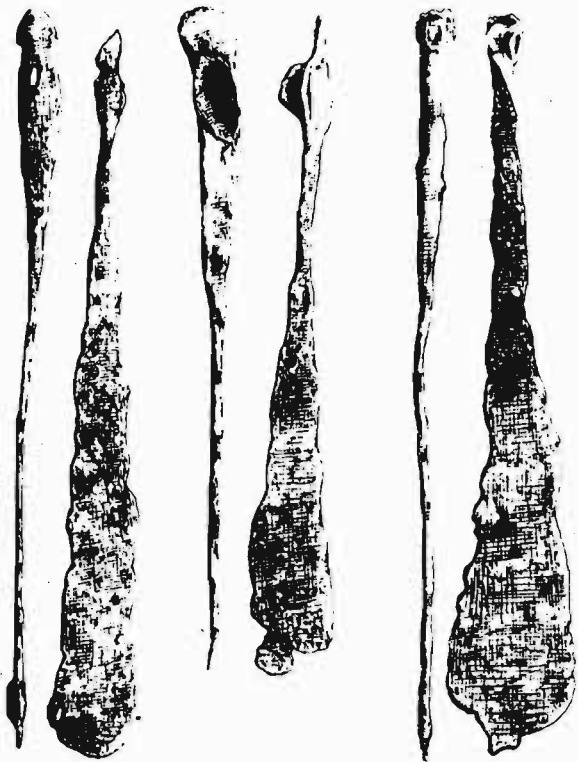

Obr. 4. Pobedim - "Hradištia".
Kostný hrot - obrúsená polovica
spodnej čeluste (sánky) neurčeného
domáceho zvierata (1:1).

Najviac črepov sa nachádza na povrchu v obvode bodu "i". Typický je jeden úlomok so zvyškom hradištnej pätnásobnej vlnovky. Laténska kultúra je zastúpená črepom zdobeným hrebienkovým ornamentom a jedným okrajom hrnca platénického typu. Ináč dva črepy, okrášlené odtlačkami nechta, sú azda z doby rímskych provincií. Bez črepov je okolie bodu "k" v hradiisku, ďalej malá vyvýšenina "l", položená mimo hradiška a duna podkovovite nadväzujúca na Dudváh západne od hradiška (pozri obr. 1).

D á v n e j š i e n á l e z y:

Roľník Vojtech Pastorek (č. d. 30) už roku 1935 na "Hradištiach" a v bode "b" vyoral nejaký zvláštny hrdzavý železný predmet. Začal na tom mieste kopat

Obr. 5. Pobedim - "Hradištia".
Sekáčovité mlaty.

potrebúvali. Pieskovcové brúsy a kamene šrotovníkov alebo ešte nedávnych mlynov sa dnes egalizujú ostrým ocelovým kladivkom a vtedy sa možno opracúvali sekáčovitými mlatmi z kujného železa, celou sériou za sebou, aby nebolo treba prácu príliš často prerušovať a bežať sekáč kovať.

Po vyhádzaní asi 20 cm silnej vrstvy križom-krážom nakopených sekáčovitých mlatov prišiel Vojtech Pastorek v bode "b" na žarnov - silnejší vrchný kameň, ktorý sa medzičasom stratil a tenší dolný, ktorý doteraz má. Rozmery týchto kameňov, na ktoré bolo poskladaných do 49 ks sekáčovitých mlatov, sú vyznačené na obr. 3.

Pri tej istej príležitosti vyoral Vojtech Pastorek na svojej roli v obvode asi 40 m okolo bodu "b" ďalšie 3 sekáčovité mlaty, pravdepodobne už skoršie pluhom nenápadne zavlečené z pôvodného miesta v bode "b". Väčšinu týchto mlatov za uplynulé roky podaroval záujemcom, študentom, školám atď., až na zvyšujúce 2 kusy (odovzdané AÚSAV).

Na protiláhlej strane hradiska v okolí bodu "i" vyoral asi pred 20 rokmi na svojom pozemku roľník Michal Melicher (č. d. 43) spolu 8 kusov takých istých sekáčovitých mlatov, ktoré boli čiastočne pohodené, čiastočne rozdreté; jeden z nich som odovzdal AÚSAV.

Niekoľko v pásme medzi bodmi "g" a "i" narazil r. 1923 roľník Alojz Miklovič (č. d. 93) pri oraní na žarnov, ktorého oba kamene boli toho istého tvaru, avšak lepšie vypracované a silnejšie ako kamene na obr. 3; vrchný kameň tohto žarnova použil ako podložku pod roh svojho chlieva.

V okolí bodu "a" sa vraj nachádzal asi do roku 1935 niekoľko metrov dlhý val, ktorý prekážal tým, že nebol rovnobežne s hranicou hradiska, preto majiteľ role Jozef Urban (č. d. 32) ho dal zrovnáť, pričom sa uskutočnilo aj rigolovanie tohto miesta. Pritom boli narušené dva kostrové hroby, z ktorých jeden mohol byť

a v hĺbke 30 až 50 cm našiel na jednej hromade 49 ks pomerne dobre zachovaných tzv. sekáčovitých mlatov.¹ O troch takýchto sekáčovitých mlatoch zo strednohradištného kostrového hrobu píše V. B u d i n s k ý - K r i č k a² na základe nález v dieli "Na humnách" v obci Žlkovce, okr. Hlohovec, vzdialenej od Pobedima vzdušnou čiarou asi 21 km južne. Tento nález hlásil a odovzdal J. Vondryška, riaditeľ školy zo Žlkoviec. Takéto mlaty boli dovtedy známe zo Starého Mesta, Nejdku, Přerova a na Slovensku jedine z Nitry; teraz okrem Žlkoviec s rekordným počtom prichádza ešte Pobedim. Nevyriešený ostáva účel tohto nástroja, lebo nástroj to bol určite. Väčší počet týchto mlatov nosili dozaisť po vykovaní ostria navlečený na remeň, do zásoby, keďže pri používaní sa pravdepodobne rýchle o-

orientovaný hlavou približne na západ a druhý na severozápad, ako spamäti udáva Vojtech Pastorek, ktorý videl iba nohy kostier in situ. O pamiatkach vložených do hrobov nič nevie.

V tom mieste, kde ležali spomenuté narušené hroby, teda v blízkosti bodu "a" vykopal 30. VIII. 1953 Vojtech Pastorek kužeľovitu jamu, hore asi 75 cm, dole 40 cm ø a 60 cm hĺbky, z ktorej vybral niekoľko už pomiešaných kostí, ako dlaň veľkých atypických črepov a kostenú dýku, vyhotovenú pribrúsením polovice spodnej zvieracej čeľuste na hrot (obr. 4).

Z á v e r:

Z poľa "Hradištia" pri Pobeďime hlásim nález spolu 60 kusov zriedkavých a záhadných železných nástrojov, ktorým prof. B u d i n s k ý - K r i č k a dal výstižné meno sekáčovité mlaty. Z nich ležalo in situ 80 % na žarnove, aký sa neďaleko na hradisku našiel ešte jeden. Sekáčovité mlaty a žarnovy preto dávam do súvislosti a súdim, že tento nástroj mohol v strednej dobe hradištnej slúžiť na brúsenie a osekávanie mlynských alebo šrotovacích kameňov.

P o z n á m k y

- 1 Ide o predmet, o ktorom je reč v diele Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 126, tab. XLIX: 1. Našiel sa v Starom Meste pri Uhorskom Hradišti, datuje sa do strednej doby hradištnej a je údajne skladovým stvárnením surového železa.
- 2 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Nové nálezy kostrových hrobov z doby hradištnej na juhozápadnom Slovensku, ČMSS XXXVIII-3, 1947, 33-40, obr. 2 a 3.

NOVÉ NÁLEZY Z "HRADIŠŤ" PRI POBEDÍME

Darina B i a l e k o v á - Jozef P a u l í k

Juhozápadne od obce Pobedim v inundačnom teréne je mierna vyvýšenina zv. "Hradištia", ktorá už v minulých rokoch upútavala pozornosť miestnych občanov a archeologických pracovníkov. Hoci poloha doteraz nebola systematicky preskúmaná, mnohosľubný zberový materiál, a to nielen keramický, ale aj kovový, dáva tušiť, že tu ide o hradisko, ktorého dôležitosť za súčasného stavu výskumu nemožno ešte plne oceniť.

Táto krátka zpráva, nadväzujúca na zprávu D. T o m e č k a o nálezoch z "Hradišťa" z r. 1953 (pozri predošlú zprávu v tomto čísle SZ), má predbežne chronologicky zatriediť nové nálezy, získané z povrchového prieskumu T. K o l n í k a a J. P a u l í k a v lete 1959 a zo súkromnej zbierky domáceho zberateľa G. K l i m u, zásluhou ktorého bola prevažná časť nového archeologického materiálu z "Hradišťa" zachránená.

Najstaršie nálezy pochádzajú zo staršej fázy mladšej doby bronzovej (BD a HA Reinecke). Sem patrí nepochybne okrajový črep s pozdĺžnym tordovaním, ďalej azda aj plná nôžka z nádoby (druhotne prevrtnaná) a napokon viacero črepov z hrncov s nalepovanou pretlačovanou páskou na podhrdlí, s hladným hrdlom a zdrsneným telom a napokon črepy zo zásobnicovitých tvarov, na maxim. obvode s náznakovitou plastickou páskou (vytvorenou z tela nádoby a pretlačovanou).

Tento stupeň osídlenia miesta (ide vyslovene o keramiku sídliskového rázu) je - podobne ako iné kultúrne príbuzne náleziská objavené v poslednej dobe v spomenutej oblasti - v priamom vzťahu k náčelníckej mohyle v Očkove s typickou velatickou keramikou v západnejšom poňatí (Velatice I). Za časove mladšie (opäť ide o keramiku sídliskového rázu) je potrebné považovať črepy, z ktorých ako najtypickejšie sa ukazujú fragmenty z rozhrania hrdla a tela z amfor do šírky staváných, zdobených hlbokým žliabkovaním a so striebристо tuhovaným povrchom. Kultúrne zapadajú (na rozdiel od predchádzajúcej stredodunajskej kultúrnej oblasti) do severného okruhu popolnicových polí a patria azda k druhému stupňu sliezske-platěnickej kultúry.¹ Výskyt dvoch skupín črepov na tomže mieste svedčí teda o jeho obsadení v druhej sliezskej fáze nositeľmi tejto kultúry, datovanej v Čechách a na Morave do rokov 800 - 750 pred n. l.² Zároveň je dôležité, že opäť z neďaleka, v tejto oblasti sú doložené nálezy východoalpsko-panónskeho rázu³ so vzťahmi k bernhardsthalskému typu. Ide tu teda o sústavný dotyk oboch veľkých kultúrnych okruhov, pričom však sledovať jednotlivé presahy umožní až podrobnejšia znalosť sídliskového a pohrebiskového materiálu. Rozhodne došlo časom aj azda k akémusi spolužitiu severného a stredodunajského ľudstva: výrazne to dokladá materiál z južnejšej osady pri Seredi, kde v mladšom období, najmä počnúc halštatským stupňom D (Reinecke) dochádza k spoluuplatňovaniu sa oboch kultúrnych zložiek (seredská skupina).

Posledné predslovanské obdobie je zastúpené na "Hradištiach" mladolatenským osídlením. Sem sa hlásia črepy z veľkej hrncovitej zásobnice s výrazne vyhnutým

zosilneným a zaobleným okrajom zo sivopopolavého materiálu, s výzdobou pozostávajúcou z okružných, pôvodne azda vhladených čiar a pretiahnutých vlnoviek a iné menej typické črepy nádob vyrobených na kruhu.

V zberovom materiáli najvýznamnejšie je zastúpené stredohradištne obdobie, kedy hradisko s najväčšou pravdepodobnosťou malo úlohu výrobnéj osady. K týmto predpokladom vedie bohatý výskyt železnej suroviny, kovových obrúčiek na vedierka a nálezy desiatok "sekáčov" (tesiel), ako i výrazná a vyspelá veľkomoravská keramika, nájdená zatiaľ len vo fragmentoch. Črepový materiál je z nádob vyhotovených na ručnom hrnčiarskom kruhu z hlíny, ktorá obsahuje drobný alebo hrubší piesok a zrníčka sludy. Farba črepov je buď čiernosivá alebo hnedosivá s tmavosivým lomom, alebo povrch aj vnútorná strana sú svetlohnedé a lom sivý. Povrch tejto dobre vypálenej keramiky zdobí jednoduchá samostatná vlnovka na podhrdlí, inokedy niekoľkonásobnú ostrú vlnovku vystrieda zväzok horizontálnych rýh. Výzdobných variantov je však niekoľko. Fragment rovného dna bez značky je na vnútornej strane presne vyhranený a smerom k stredu tenší ako hrúbka steny nádoby (tab. I: 4). Okraje sú prevažne esovite vytiahnuté a kolmo alebo šikmo zrezané, pričom hrúbka okraja je taká istá ako hrúbka ostatnej časti nádoby. Ojedinele sa vyskytuje stenčený alebo nepatrne rozšírený okraj (tab. I: 1, 2, 6, 7). Okrem tohto typu nádob na hradisku sú zastúpené aj vyspelé tvary keramiky so širšími, rímsovite formovanými okrajmi (tab. I: 3, 5). Vyznačujú sa veľkou výrobnou dokonalosťou a aj technologicky sú odlišnejšie od prvej skupiny keramiky. V hline je prídavok drobnozrnného piesku a sludy, čo dodáva materiálu po vypálení na hmat jemnú drsnosť. Keramika sa vyznačuje dokonalým vypálením a svetlosivou, miestami svetlou hnedosivou farbou, s lomom tmavšie sivo sfarbeným. Z niekoľkých črepov podarilo sa zrekonštruovať časť nádoby, ktorej maximálne vydutie je vyššie posunuté a zúžené pretiahnutejšie hrdlo ukončuje krátko von vytiahnutý a výrazne rímsovitý okraj. Plecia a dve tretiny nádoby zdobia štyri rady niekoľkonásobnej vlnovky, miestami doľava zošikmenej, inde s nepravidelnosťou rozťahnutej po obvode (tab. I: 3).

Druhá skupina keramiky na pobeďimskom hradisku, teda nádoby s rímsovitými okrajmi, korešponduje s typologicky mladšou fázou keramiky zo slovanských mohýl v Skalici⁴ a pohrebiskovou keramikou zo slovenského Pomoravia, a to z Mástu (Stupavy)⁵ a Karlovej Vsi.⁶ Pravda, keramika s rímsovitými okrajmi neobmedzuje sa len na slovenské Pomoravie, prípadne územie po pravý breh Váhu,⁷ ale vyskytuje sa aj na ľavom brehu Váhu,⁸ ba ide až do Ponitria⁹ a na východné Slovensko, kde bola zistená vo výplni slovanskej zemnice.¹⁰ Jej rozšírenie je súbežné a závislé na používaní zdokonaleného ručného hrnčiarskeho kruhu so zrýchlenými obrátkami. Hoci tvarove pripomína formy pomoravskej alebo blučinskej keramiky,¹¹ určité lokálne rozdiely nedovoľujú stotožňovať ju s ňou. Za súčasného stavu výskumu na juhozápadnom Slovensku ako na pohrebiskách, tak i na sídliskách tieto vyspelé tvary s rímsovitými okrajmi nachádzame spolu s keramikou jednoduchšou, pravdepodobne vyrábanou po domácky.

Okrem črepového materiálu na hradisku našli sa desiatky fragmentov kovových obrúčiek z vedierok. Ich hrúbka a šírka je rozmanitá, zväčša prispôsobená priemeru, ktorý je rôzny a pohybuje sa ca od 15 do 25 cm. Obrúčky majú obdĺžnikový (hrúbka ca 0,2 - 0,4 cm, šírka ca 0,4 - 1,4 cm) alebo polkruhový prierez, jeden fragment kovania je z trojhrannej tyčinky. V našom prípade obrúčky z vedierok idú spolu s vyspelou keramikou, ktorá sa na juhozápadnom Slovensku objavuje v druhej polovici IX. až prvej polovici X. stor., čo potvrdzuje mienku L. N i e d e r l e h o, že staršie typy kovaní vedierok sú širšie a ozdobnejšie, kým mladšie sú

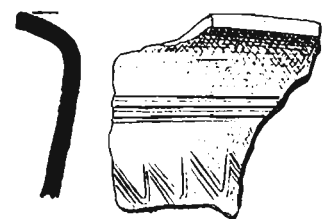
tenšie a jednoduchšie.¹² K súhlasným poznatkom s názorom L. N i e d e r l e h o došiel aj V. H r u b ý pri rozboře pamiatok z pohrebiska "Na valách" v Starom Meste na Morave,¹³ kde úzke kovania vedierok vystupujú od druhej polovice IX. storočia. Pobedimský hromadný nález obrúčiek na vedierka na Slovensku nie je ojedinelý. Už z obdobia avarsko-slovanského poznáme ich z Devínskej Novej Vsi,¹⁴ z veľkomoravského mohylníka v Skalici¹⁵ a veľkomoravského pohrebiska vo Veľkom Grobe.¹⁶ Na súčiastky vedierok prišlo sa v Kútoch,¹⁷ Gajaroch,¹⁸ na strednom Slovensku v Krasňanoch,¹⁹ Trenčianskych Biskupiciach,²⁰ Veľkých Hostiach,²¹ Nitre a Húle.²²

Hromadný nález "sekáčov" a obrúčiek na vedierka, ako i výskyt železnej trosky sú na "Hradištiach" zatiaľ prvými svedkami výrobnjej železiarskej a kováčskej dielne, ktorej vzťah k okolitým lokalitám, prípadne hospodárskym centráam nie je zatiaľ ešte jasný. Avšak, aj keď nateraz bolo by predčasné robiť uzávery, po analogickom porovnaní celého komplexu nálezov dospievame k predbežnému poznatku, že na tomto hradisku sa vyrábalo niekde v časovom rozpätí druhej až poslednej tretiny stredohradištného obdobia.

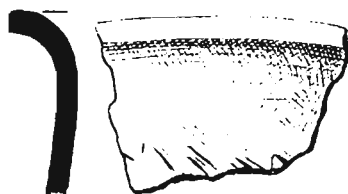
P o z n á m k y

- 1 F i l i p J., Popelníková pole a počátky železné doby v Čechách, Praha 1936-1937, obr. 35.
- 2 F i l i p J., l. c., 142.
- 3 Stráže, obec Krakovany, SIA IV, 1956, 188.
- 4 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovanské mohyly v Skalici, Bratislava 1959, 19 - 22, 120 - 124, tab. XVIII: 3, XXVIII: 2 a XXXVI: 2.
- 5 K r a s k o v s k á Ľ., Slovanské pohrebište v Máste pri Bratislave, SIA II, 1954, 145, tab. I: 2-4.
- 6 K r a s k o v s k á Ľ., Slovanské pohrebište v Bratislave - Karlovej Vsi, SIA III, 1954, 242, tab. I: 1, 3.
- 7 C h r o p o v s k ý B., Slovanské pohrebisko z IX. stor. vo Veľkom Grobe, SIA V-1, 1957, 174 - 240.
- 8 T o č í k A., Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Veľkomoravskej ríše, HČ III, 1955, 410-421.
- 9 Nitriansky Hrádok, SIA VI-2, 1958, 388 - 414.
- 10 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Nález staroslovanskej zemnice v Prešove, AR VII, 1957, 509, obr. 243.
- 11 P o u l í k J., Staroslovanská Morava, Praha 1948, 19 - 24.
- 12 N i e d e r l e L., Život starých Slovanů, Slovanské starožitnosti, oddíl kulturní III, Praha 1925, 328.
- 13 H r u b ý V., Staré Město - velkomoravské pohřebiště "Na valách", Praha 1955, 154, 156.
- 14 E i s n e r J., Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, 299-302.
- 15 B u d i n s k ý - K r i č k a V., l. c., 22, 124.
- 16 C h r o p o v s k ý B., l. c., 178, hrob 48.
- 17 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Pamiatky praveké a hradištné z Kútov (okr. Skalica) v Slovenskom národnom múzeu v Turči. Sv. Martine, Památky, Pravěk XLIII, 1947-48, obr. 3: 2, 3, 5, 8, 10, 11, 16.
- 18 E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 249.

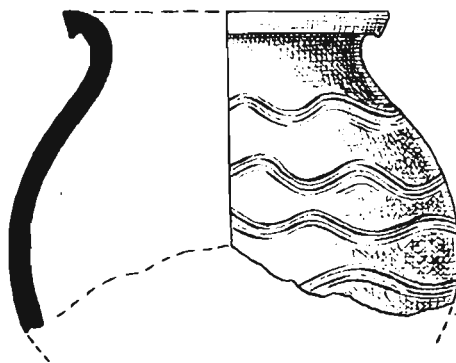
- 19 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Staroslovanské mohyly v Krasňanoch pri Varíne (okr. Žilina), SMSS XXXII/XXXIII, 1938-39, tab. III: 3 a IV: 1, 2.
- 20 K r i ž a n o v á Š., Archeologické nálezy z Trenčianskych Biskupíc v Mestskom múzeu dr. Karola Brančíka v Trenčíne. Historica Slovaca V, 1947, Eisnerov sborník, 44, obr. 2: 2.
- 21 P o r u b s k ý J., Slovanský mohylník vo Veľkých Hostiach (okr. Bánovce n. Bebravou) SlA III, 1955, 223.
- 22 E i s n e r J., Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku, SMS XIII, 1935, 377.

1

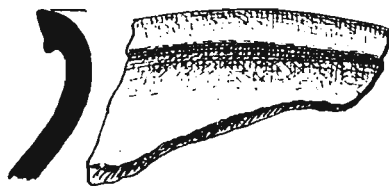
2

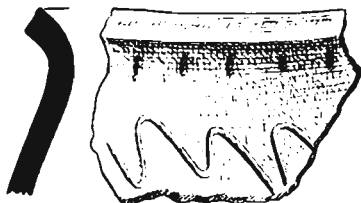
3

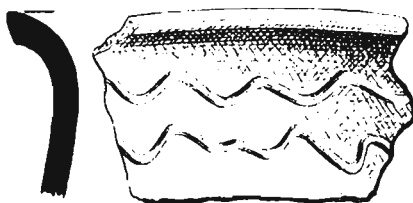
4

5

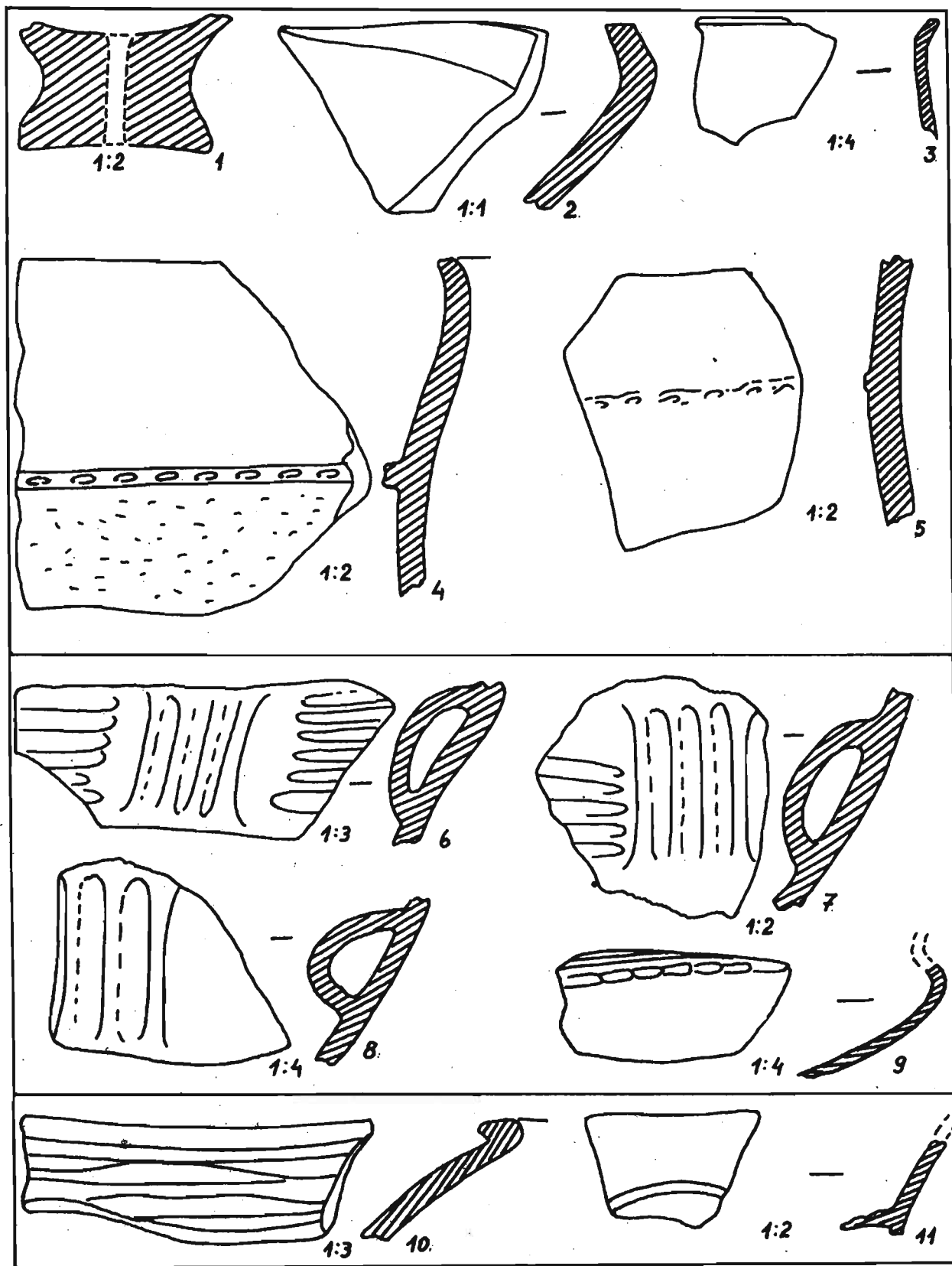

6

7

Tab. 1. Pobedim. 1-7 - stredohradištné črepy z hradiska
(1-3 - 1:3, 4-7 - 1:2; Kreslil V. Mészáros).

Tab. II. Pobedim. 1-5 - predvelatická a velatická keramika;
6, 7 - sliezsko-platenická keramika; 10, 11 - keltská keramika.

POŽIADAVKY ANTROPOLÓGA NA ARCHEOLOGICKÉHO PRACOVNÍKA

J. A. V a l š í k - M. F. P o s p í š í l - M. H a n u l í k

Mnoho našich archeologických pracovníkov nachádza spolu s kultúrnymi pamiatkami i kostrové pozostatky našich predkov. Stáva sa, že i napriek ich snahe sú tieto kostrové pozostatky často neodborne vyzdvihnuté, z čoho ďalej plynie, že ich vedecká hodnota je obmedzená, prípadne i žiadna.

Vedení touto skutočnosťou, rozhodli sme sa v krátkosti opísať postup práce, ktorý by nám vo väčšine prípadov zachoval materiál tak, aby sa mohol antropologicky spracovať.

Celý tento problém si môžeme rozdeliť na tri časti:

- A. Práce v teréne;
- B. Práce v laboratóriu;
- C. Zvláštne prípady.

A. P r á c e v t e r é n e

Po odkrytí hrobu a očistení kostrových pozostatkov jemnými nástrojmi kosti z hrobov nevyberáme, ale nechávame ich in situ tak dlho, až sú suché (kosti nesmú schnúť na priamom intenzívnom slnečnom osvetlení).

Moderná antropológia kladie osobitný dôraz na zmeranie "hrovej" dĺžky mŕtvoly; toto je možné uskutočniť iba vtedy, ak mŕtvola leží na chrbte s natiahnutými nohami. Doporučuje sa (K u r t h, 1953) položiť vedľa mŕtvoly rovnobežne s pozdĺžnou osou tela dva metre dlhú drevenú mieru. Miera má byť rozdelená na centimetre. Celý hrob zakreslíme na milimetrový papier v pomere 1:10. Meranie robíme tak, že spúšťame kolmice z jednotlivých meraných bodov na drevenú mieru. Zaznačujeme najmä vrchol lebky (vertex) a dotyčnicou (tangentu) dolnej hrany oboch kostí pätných. U mŕtvol, kde nedošlo k posunutiu lebky alebo kostí, by podľa Kurtha táto miera mala predstavovať výšku tela jedinca za živa.

Veľmi starostlivo treba zakresliť i obrys lebky, jej prípadné odsunutie z normálnej polohy a všetky antropometricky dôležité body na dlhých kostiach, lebke a panve. Toto je však už záležitosť náročná a vyžaduje zvláštne znalosti.

Počas doby schnutia okrem už spomínaného merania zistíme a zapíšeme orientáciu hrobu, jeho hĺbku, vyhotovíme nákresy, hrob opíšeme a odfotografujeme (fotografujeme tak, aby nálezy neboli skreslené; fotografujeme v tieni). Na smímkach musia byť zachytené i sprievodné nálezy a predmety.

Po vyschnutí všetkých častí kostí (najmä tyla lebky a kostí panve) prikročíme k samotnému vyzdvihnutiu kostry. Najprv vyberieme lebku, ktorú zhruba očistíme od zeminy. Čistenie sa nerobí ostrými predmetmi, ani poklepom, prípadne vyklepávaním. Dôležité je, aby v zemine pod lebkou nezostali zuby, ktoré sa uvoľnili z čelustí, prípadne i zlomky kostí lebečných. Vypadnuté zuby zabalíme a priložíme k lebke, ktorú zabalíme osobitne do vrečka. Na vrečku musí byť vyznačená lokalita, číslo hrobu, obsah hrobu a meno pracovníka, ktorý kostru vyzdvihoval.

Po lebke nasleduje vyzdvihnutie rebier, ktoré vyžadujú určitú opatrnosť ako pri vyberaní z hrobu, tak i pri balení a doprave, pretože rebrá sú veľmi krehké. Stavce odporúčame vyberať postupne (začať od hlavy), zhruba očistiť a navliekať v prirodzenom poradí na povraz, ktorý sa na koncoch spolu zviaže.

Obe lopatky, kľúčne kosti a kosť prsnú - ktorá sa môže skladať z viacerých častí - vyberáme obdobným spôsobom ako lebku, rebrá a stavce. Pri vyberaní panve musíme dávať pozor na časti v zemi uložené, ktoré sa pri nedostatočnom vyschnutí lámu. Spolu s panvou vyzdvihneme i kosť krížovú, ku ktorej patrí kostrč - často-krát oddelený. Všetky tu uvedené kosti po očistení, prípadne po ďalšom vyschnutí starostlivo zabalíme.

Z horných končatín sa kosti ramenné laketné a vretenné z dolných - stehenné, lýtkové a holenné po vyzdvihnutí a očistení tiež zabalia. Ostatné kosti horných a dolných končatín t.j. zápästné (8), zápŕstné (5) a články prstov ruky (14), kosti priehlavkové (7), kosti predpriehlavkové (5), články prstov nohy (14) a obe jabĺčka (patella) dávame z každej končatiny do osobitného vrečka.

Takto vyzdvihnutú, očistenú a zabalenú kostru dávame do drevených debničiek alebo lepenkových škatúl, na ktoré napíšeme (tušom alebo obyčajnou tužkou) lokalitu, číslo hrobu a obsah. Podobne označíme i ostatné vrečka.

Ďalšou dôležitou okolnosťou, na ktorú treba pri vyzdvihovaní kostí z hrobov dbať, je zachovanie častí kostry pre prípadné určenie príslušnosti jedinca k niektorej krvnej skupine systému ABO.

Na túto možnosť poukazoval C a n d e l a, v poslednej dobe sa však vyskytli určité námietky a vec je teraz predmetom intenzívneho bádania najmä v Anglii.

Pretože príslušnosť určitého väčšieho počtu jedincov k niektorým krvným skupinám by mohla byť veľmi dôležitým dôkazom antropologickej príslušnosti určitej populácie, treba už teraz zachovať vhodné časti mŕtvoly k prípadnému budúcu skúmaniu. K určeniu príslušnosti ku krvnej skupine sa hodí najmä hubovitá kosť, odložíme preto jeden stavec alebo niekoľko kostí zápästných, prípadne predpriehlavkových. Tieto treba vyzdvihnúť zo zeme tak, aby sa ich pracovník nedotkol holými rukami a vložiť do osobitného vrečka i s hlinou, ktorá na nich lipne. Vrečko označíme ako "vzorka pre vyšetrenie krvných skupín" a najlepšie zabezpečíme tak, aby sa pri otvorení musel obal poškodiť.

Vzorky sa nesmieme dotknúť holými rukami a pri jej vyberaní musíme použiť gumené rukavice, na ktorých nesmú byť stopy ľudského potu, pretože veľké percento ľudí vylučuje z potu látky, ktoré práve rozhodujú o príslušnosti krvinky ku krvnej skupine. Pot na takejto vzorke by mohol skresliť (ak nie znemožniť) určenie krvnej skupiny kostí, a to tým skôr, že ide i reakcie veľmi citlivé, dávajúce niekedy kladné výsledky ešte i pri zriedení väčšom ako 1:1000.

B. P r á c e v l a b o r a t ó r i u

Už v laboratóriu začína vlastná príprava materiálu pre vedecké spracovanie. Tu sa kosti zbavujú posledných zvyškov hliny a poškodené sa zlepujú. Nikdy nečistíme kosti priamo pod vodovodom alebo tečúcou vodou. Ak sme okrem kefy, štetca a špachtličky nútení použiť i vodu, kosti zbavujeme hliny len navlhčenou handričkou (niekedy je možné umyť ich i v nádobe s vodou), no potom ich musíme nechať dôkladne uschnúť.

Konzervovanie a zlepovanie materiálu nasleduje vždy až po dôkladnom vyschnutí. To je dôležité preto, lebo vlhkou kosťou roztok nepreniká, a tak konzervačný prostriedok neprestúpi celé tkanivo. Pre tieto práce odporúčame použiť tento spôsob:

Kosť sa ponorí do metylalkoholu a po nasiaknutí sa prenesie do 15 % roztoku polyvinylacetátu v metylalkohole. V tomto kúpeli sa kosť ponechá podľa veľkosti a podľa stupňa zachovalosti pol až jednu hodinu. Miesto polyvinylacetátu môže sa použiť i metakrylát, hoci tento nemá také vynikajúce vlastnosti ako prv spomenutý konzervačný prostriedok. Pre zlepovanie je najvhodnejší 20 % roztok polyvinylacetátu v acetóne, keď sme najprv na zlepované plochy naniesli vrstvičku 10 % roztoku konzervačného prostriedku (P o s p í š i l M., 1957).

Ak určité časti kostí chýbajú, nie je žiadúce, aby rekonštrukcie boli robené laboratórnymi pracovníkmi, či už sadrou alebo inou rekonštrukčnou hmotou. Toto platí i vtedy, keď párová kosť druhej polovice je nepoškodená (napr. niektoré kosti obličajovej časti lebky). Rekonštrukciu robí vždy len odborník s patričnými anatomickými a patologickými znalosťami a po dôkladnom oboznámení sa s celou problematikou pohrebiska. Zuby nikdy nenasadzujeme do zubných lôžok (alveol). Po vyčistení, konzervovaní a zlepení kosti opíšeme. Pri opise postupujeme tak, že opíšeme každú kosť osobitne čiernym tušom, pričom uvedieme lokalitu a číslo hrobu.

Takto sú kostrové pozostatky úplne pripravené na vedecké spracovanie a môžeme ich uložiť v depozitári, v ktorom musí byť udržiavaná stála teplota asi 18 °C.

C. Z v l á š t n e p r í p a d y

1. Detské hroby.

Pri detských hroboch je v podstate postup práce rovnaký ako pri hroboch dospelých, upozorňujeme však na skutočnosť, že vlivom nedokončenej osifikácie kosti, ktoré sú u dospelých jednotné, u detí sa skladajú z viacerých častí (pozor na kosti panve a na hlavice dlhých kostí).

2. Hroby dospelých jedincov.

Stáva sa, že kostrový materiál sa pri vyberaní z hrobu rozpadáva. Tu musíme prikročiť k jeho spevneniu. Je žiadúce, aby takýto materiál vyzdvihoval odborník. Ak však nie je nablízku a kostrovým pozostatkom by hrozilo dlhšou časovou dobou (najmä v nepriaznivom počasí) poškodenie alebo zničenie, postupujeme v práci asi takto: Kostí opatrne zbavujeme hlíny a ešte v hrobe (in situ) nanášame na ne štetcom konzervačný prostriedok (odporúčame polyvinylacetát, metakrylát a iné), čím sa kosť spevňuje. Po zaschnutí konzervačného prostriedku kosti vyzdvihneme a ošetríme opísaným spôsobom.

Ak ide o veľmi vzácny nález, zalievame ho do sadrového bloku. Pri tomto je však bezpodmienečne potrebný antropologický pracovník.

III. ZPRÁVY O VÝSKUMOCH ZA ROK 1958

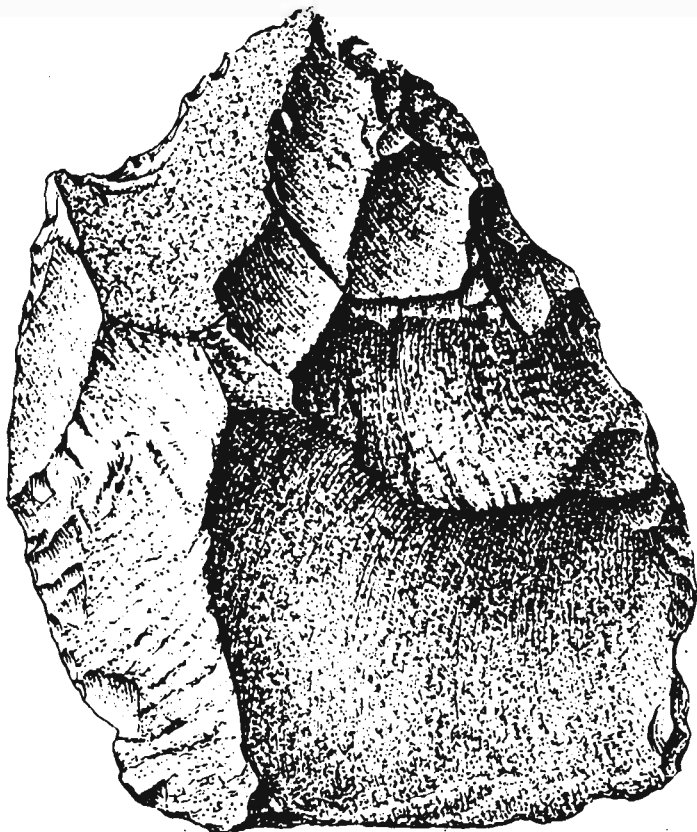
VÝSKUM JASKYNE ČERTOVEJ PECE PRI RADOŠINEJ

Juraj B á r t a

Snahy o hospodárske využitie jednej z najprístupnejších slovenských jaskýň, no najmä šarapatenie amatérov z hľadiska jaskyniarskeho i archeologického v známej západoslovenskej jaskyni Čertovej peci pri Radošinej, vyvolali potrebu vykonať tu urýchlene systematický výskum. Z vedeckého hľadiska sledovala sa snaha podľa možnosti ozrejmiť nejasnú stratigrafickú situáciu niektorých blízkych paleolitických staníc pri Piešťanoch, prípadne overiť si predpokladané prenikanie paleolitických lovcov z Považia do Ponitria alebo opačne cez prechody v Inovci.

Prvá etapa systematického výskumu trvala od 8. júla do konca októbra 1958. Ako sa zistilo až počas výskumu, v tejto jaskyni vykonal väčší zisťovací výskum r. 1942 profesor dr. Lothar Z o t z. Úspešnejší bol však menší výkop F. P r o š k a v r. 1949. Z o t z o v e výsledky pre malú závažnosť neboli publikované a F. P r o š e k predbežne zverejnil len nález náhrdelníka z treťohorných ulitníkov (AR II, 1950, 179), hoc našiel aj dve polohy sílexov.

Systematický výskum vo forme predjaskynných pozdĺžnych sond a rozšírenej pozdĺžnej sondy po juhovýchodný okraj tejto len 29 m dlhej, priechoďnej jaskyne, priniesol poznatky geomorfologické o vzniku jaskyne, hlavne však závažné poznatky archeologické. Zistili sa tu tri polohy paleolitických nástrojov, pričom o

Obr. 1. Radošina, jaskyňa Čertova pec.
Moustéřský hrot (1:1).

druhej polohy zatiaľ nemožno s bezpečnosťou tvrdiť, že ide o sekundárnu polohu, vzniknutú prepadávaním vrstiev do nižších polôh pri rozširujúcich sa vedľajších krasových dutinách. Silexy z tejto polohy vzhľadom na ich typologické vzťahy k tretej i prvej vrstve nemožno zatiaľ bez definitívneho doriešenia stratigrafickej situácie jednoznačne kultúrne zatriediť. Nehojné mladopaleolitické silexy z polohy žltosedej vápencovej drviny, pozostávajúce predovšetkým z čepeľovitej industrie a dvoch škrabadiel, možno prisúdiť najskôr gravettskému okruhu. Hĺbkou polohy súvisí s týmito nálezmi aj spomenutý Proškov nález náhrdelníka. Situácia s nálezmi z druhej polohy bola už spomenutá. Po odstrele balvanov na nepravom dne pokračovali jaskynné sedimenty hlbšie. V nižšej hrdzavohnedej vrstve našli sa hojnejšie radiolaritové, kremencové a kremenné artefakty, v ktorých prevládali strúhadlá zväčša tvaru D. Našli sa aj vrtáčky a ploché strúhadlovité úštepky s vrubmi, hrotité úštepky i hojnejšie väčšie i menšie odštepky z kremeňa. Pozoruhodné sú najmä moustierske hroty. Súbor tretej vrstvy s výrazným ručným hrotom dokazuje tu bezpečné moustierske osídlenie. Pred ukončením prvej výskumnej kampane našli sa blízko severovýchodného vchodu na rovnakej úrovni tiež dve ohníštia bez silexov, ktoré sa zatiaľ nepodarilo bezpečne datovať. Doterajšie výsledky výskumu ukazujú odlišnú situáciu pri sídliskovom využití jaskyne. Zdá sa totiž, že dnešný nižší sv vchod, ktorý bol odstrelom čiastočne zbavený napadaných balvanov, hral v pleistocéne väčšiu úlohu než terajší jz vchod. Nasvedčuje tomu predovšetkým koncentrácia paleolitických nálezov bližšie k sv vchodu. Podľa doterajších nálezov ide pravdepodobne o sezónne sídlisko lovcov rozličných pleistocénnych cicavcov, čo dokazuje neobyčajne hojný osteologický materiál, na základe ktorého sa Čertova pec stáva základným pilierom pre porovnávanie osteologického materiálu v slovenskom kvartére. Z holocénnej vrstvy pochádzajú hojné mladolengyelské črepy, dosvedčujúce neolitické osídlenie trvalejšieho rázu. Okrem črepového materiálu, nehojných silexov (z nich niektoré z obsidiánu) našli sa aj mramorové perly (závesky), medené špirálové závesky a medená ihla, ktorá dokumentujú na tomto mieste výskyt najstaršieho kovu. Zistilo sa aj krátkodobé osídlenie halštatské. Z najmladšej vrstvy pochádza niekoľko málo stredovekých črepov, hlásiacich sa do XV. storočia. Im podobné sa našli aj v susednej Stoličkovej jaskyni, ktorá geneticky súvisí s Čertovou pecou.

Zásadným prínosom opísaného výskumu je stratigraficky doložené moustierske osídlenie Čertovej pece. Po stratigraficky mladších Bojniciach je to druhý jaskynný nález moustierskej kultúry na západnom Slovensku.

VÝSKUM NEOLITICKÉHO SÍDLISKA V HORNÝCH LEFANTOVCIACH

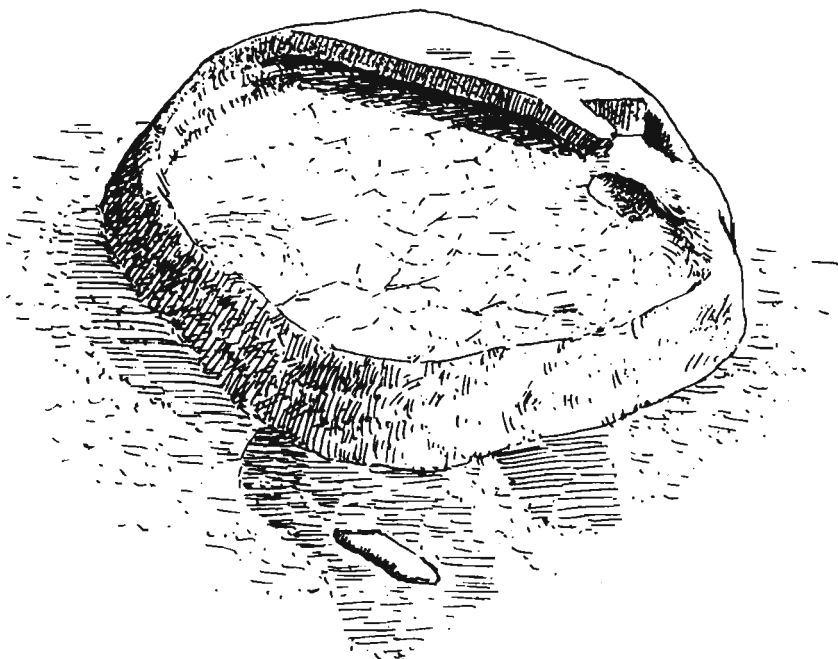
Ladislav B á n e s z

Na základe hlásenia A. R i z m a n a uskutočnil Archeologický ústav SAV v máji 1958 záchranný výskum v Horných Lefantovciach. Záchranné sondy boli vytýčené pozdĺž základov hydinárne JRD, ktoré pretínali niektoré neolitické objekty. Počas výskumu boli vymerané a prekované tri sondy, ktoré boli neskôr podľa pripomienok odbornej komisie rozšírené a spojené.

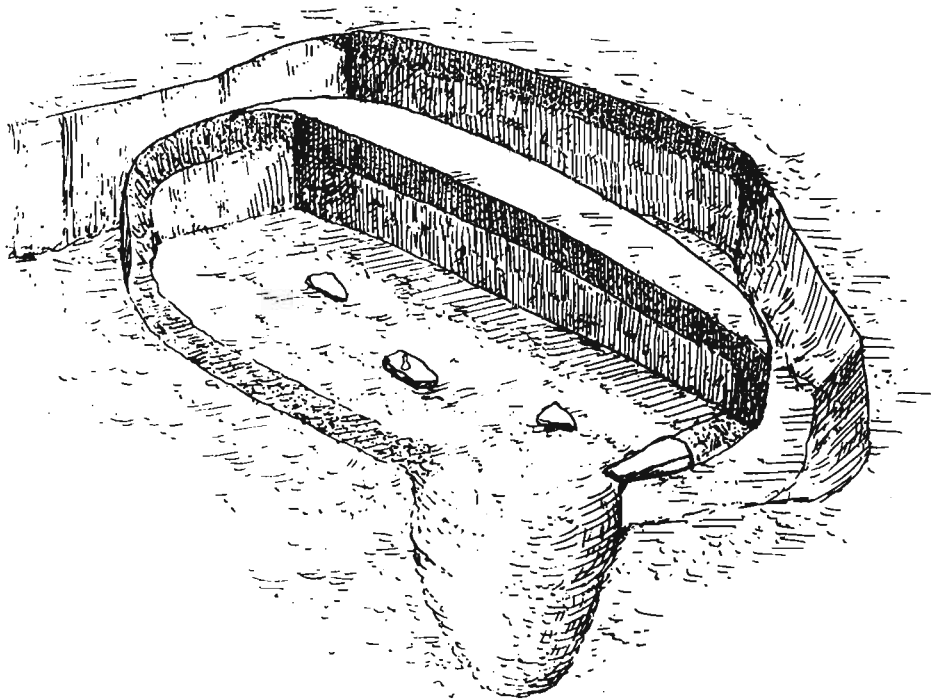
Počas záchranných prác sa podarilo odkryť celkom 13 neolitických pecí, z ktorých značná časť bola temer úplne zachovaná. Tieto pece tvorili dve zoskupenia, z ktorých prvé bolo obkľúčené neolitickými jamami. Druhá batéria pecí sa nachádzala v blízkosti prvej skupiny pecí, ale nebola sprevádzaná jamami. Pri obidvoch batériách pecí sa zistili pri viacerých peciach predpecné popolové jamky. Niektoré pece mali pomerne zachovalé klenby a úplne zachovalé podlahy. V nich sa našlo len niekoľko črepov a ojedinele i drobné kostičky. V jednej peci sa našli drobučké zrnká medi (metalografický rozbor zrníek nebol ešte vykonaný). Podlahy pecí boli vo viacerých prípadoch spevnené kameňmi, ktoré boli vsadené do hlinenej podlahy. Pece boli väčšinou oválneho a hruškovitého pôdorysu. Ďalšie pece, ktoré mali kruhovitý pôdorys, nelíšia sa podstatne od základných tvarov pecí. Úplne iné a zásadne odlišné tvary majú pece 3 a 8, z ktorých prvá mala podlahu opatrenú žliabkami a druhá bola pravdepodobne dvojdielna, pokiaľ sa to dá súdiť z pôdorysu pece 8.

Nad prvou skupinou pecí sme odkryli neolitickú jamu o rozmeroch 4,4 x 5,5 m s jedným ohnišťom, ktoré bolo umiestnené vo výbežku jamy. V ďalšom jej výbežku bola zahĺbená akási zásobnicová jama, na dne ktorej ležala zvieracia čeľusť. Medzi ohnišťom a zásobnicovou jamou tohto objektu bolo viac väčších kameňov, okolo ktorých sa našlo viac menších kameňov, ale najmä nálezov štiepanej industrie. Podstatnú kultúrnu náplň tejto jamy predstavujú črepy tenkostenných nádob, ktoré reprezentujú nálezy železovskej, vypichanej i bukovohorskej keramiky. Okrem črepov a štiepaných nálezov sa zistili v jame aj ploché hladené sekerky malých rozmerov. S týmito nálezmi azda súvisia aj polovýrobky kamenných sekeriek v podobe akýchsi hrubo obtesaných kamenných dosiek, z ktorých mali byť vyhotovené ploché sekery.

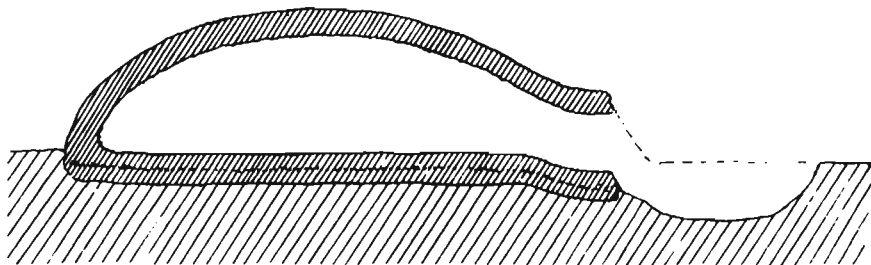
Podľa zberov a zisťovacích sond možno predpokladať, že sme naším záchranným výskumom odkryli časť väčšej neolitickej osady, ktorá sa rozprestierala na území vršku na okraji dediny. Množstvo pecí, ktoré boli usporiadané zrejme mimo

Obr. 1. Horné Lefantovce. Pec 4.
Kreslila P. Stankovičová.

Obr. 2. Horné Lefantovce. Prierez pecou 2.
Podľa situácie v teréne nakreslila P. Stankovičová.

Obr. 3. Horné Lefantovce. Prierez pecou 1.
Kreslila P. Stankovičová.

areálu vlastného sídliskového priestoru, resp. na okraji osady pravdepodobne z dôvodov bezpečnostných, naznačuje, že išlo o dlhodobé sídlisko. O tom svedčí aj skutočnosť, že niektoré pece boli vybudované postupne; súdime tak podľa toho, že sa pece navzájom presekávali. O dlhodobom neolitickom osídlení tohto náleziska svedčí aj stratigrafická poloha objektu 1 nad úrovňou prvej skupiny pecí. Z hľadiska typologického i stratigrafického bude azda dôležité predbežné pozorovanie, že kým pece (ak obsahovali nálezy) a odpadové jamy obsahovali keramiku výlučne železovského charakteru, zatiaľ jama, ktorá sa nachádzala nad ich úrovňou, obsahovala už nálezy železovské, vypichané a bukovohorské, a to v uzavretom objekte. Záchrannými prácami sme odkryli aj zvyšky velatického objektu v polohe "Za Jozefkom" (tento objekt sledoval J. P a u l í k, ktorý túto jamu spracoval pre AR) a zvyšky neolitických objektov v záhrade J. Páleníka-Mencera. Z tejto polohy pochádza i medená plochá sekerka, ktorú pred niekoľkými rokmi našiel Ján Páleník, občan z Horných Lefantoviec. Nález medenej sekerky pochádza z miesta, kde sme zachytili neolitické objekty.

Okrem opísaných pecí a objektov sme zachytili aj zvyšky odpadových jám, ktoré boli zničené základmi stavby. Nie menej významný je zistený kamenný chodník, ktorý smeroval od prvej skupiny pecí pod základy hydínárne, kde sme už nemohli zasiahnuť. Vedľa tohto kamenného chodníčka, ktorý bol vydláždený drobnými okruhliakmi, našla sa ešte pravidelnejšia obdĺžniková jama so zaoblenými rohmi, v ktorej sme však našli len veľmi málo nálezov.

POHREBISKO ZO STARŠEJ DOBY BRONZOVEJ V MATÚŠKOVE

Anton T o č í k

Na ľavej strane cesty z Galanty do Matúškova sa nachádza piesková duna, ktorá sa vypína asi 6 metrov nad okolitý terén. Na tejto dune neďaleko od STS bol v jeseni 1957 otvorený piesočník, pričom sa narazilo na pohrebisko skrčencov. Na jar 1958 urobil tu AÚSAV preventívny výskum, ktorý trval 2 mesiace. Spolu bolo odkrytých 62 hrobov v dvoch skupinách, ktoré boli od seba vzdialené asi 80 m. Predpokladáme, že aj plocha medzi týmito skupinami, ktorú nebolo možné skúmať pre navrhnutie pôdy buldozénom, je pokrytá hrobmi. Odkryté pohrebisko skrčencov patrí do staršej doby bronzovej. Hroby boli orientované v ose V - Z, pričom kostry mužov a žien boli opačne uložené, ale vždy pohľadom na juh. Nachádzali sa priemerne v hĺbke ca 100 - 110 cm a prevažná časť bola vykrádnutá. Vykrádači sa poväčšine zamerali len na hornú časť tela, ktorá bola rozhádzaná. Spodná časť zostala neporušená. Nádobu boli uložené poväčšine pri nohách a tvoria podstatnú časť nálezového materiálu. V keramike prevládajú tzv. únětické šálky juhoslovenského typu s jamkou na dne a s malým uškom, ktoré je tesne nad brušným lomom, prípadne na pretiahnutom hrdle. Tento typ je zastúpený hlavne v hurbanovskej skupine a líši sa od mladšieho staromaďarovského horizontu stvárnením dna a hornej časti, ktorá je u staromaďarovských tvarov prehnutejšia. Misky sú plytké, široko roztvorené, niekedy s vodorovne odrezaným okrajom a nechýbajú tiež jazykovité laloky na ústí. Na okraji pohrebiska sa objavujú amfory, ktoré sú už predlohami maďarovských amfor, a to s baňatým bruchom, vytiahnutým hrdlom a s jedným uškom na rozhraní brucha a hrdla. Z okrajových hrobov pochádzajú aj dve bronzové ihlice s guľovitou, zvisle prevrátenou hlavnicou a tordovanou ihlicou, ktoré spolu s amforami považujeme za najmladší horizont na pohrebisku. Ostatný bronzový inventár sa nevyníma z rámca predmaďarovského horizontu na juhozápadnom Slovensku. Medzi ihlicami chýba cyperský typ (bežný v hurbanovskej skupine), zato úplnú prevahu majú ihlice rúrkovité s jednoduchou ihlicou. Dýky sú maličké, triangulárne, s trojmičnými nitmi. Bronzový inventár dopĺňajú špirálovité rúrky z náhrdelníkov, pásikové špirálovité náramky, tyčinkové náramky so zúženými koncami a drôtené zvyšky kruhovitých náušnic so slučkami. Treba ešte spomenúť jantárové korálky z náhrdelníkov a kónické hlinené nánosky z mechov, ktoré neskoršie vo veľkom množstve nachádzame na maďarovských sídliskách.

Pohrebisko v Matúškove je zatiaľ jediné systematicky skúmané pohrebisko slovenskej únětickej kultúry, ktorej časť keramického inventára je zastúpená na pohrebiskách hurbanovského typu. Nálezovým inventárom sa líši od moravskej únětickej kultúry hlavne v keramike, kde už nachádzame prototypy pre maďarovské

tvary. Časove ho môžeme zaradiť podľa Reineckeého chronológie do počiatku BA 2 a v rámci vývoja na juhozápadnom Slovensku medzi nitriansku starobronzovú skupinu a stáromaďarovský horizont. Korešponduje s hurbanovským typom, čoho dôkazom je jednota tzv. únětického keramického inventára.

HROBY ZO STARŠEJ DOBY BRONZOVEJ V BOHUNICIACH

Anton T o č í k

Pracovníci Váhostavu z Maďuníc upozornili na nálezy pri úprave cesty. Lokality leží nad potokom Blavou na rozhraní obce Bohunice (okr. Trnava) a Jaslovce. Buldozérmi boli zničené tri hroby, ďalších 7 hrobov odkryla pracovníčka AÚ SAV v Nitre s. Hrmová. Až na hrob č. 5 všetky boli vykradnuté. Nachádzali sa v hĺbke od 90 do 220 cm a boli orientované SZ - JV, pričom kostry boli silne skrčené.

Záchranným výskumom bola zachytená okrajová časť rozsiahlejšieho pohrebiska, ktoré časove patrí do prechodu od BA 1 k BA 2 a kultúrne sa hlási k prechodnému typu od nitrianskej starobronzovej kultúry k únětickej kultúre. Starší inventár tvoria parohové valcovité korálky, kostená ihlica s obdĺžnikovou, dvakrát prevrtanou hlavicom, mladší inventár zastupuje únětická šálka, tenká ihlica s očkom, zatiaľ čo drôtené veľké kruhové náušnice so slučkou (Noppenringe), špirálovité rúrky a malé viackrát točené náušnice sa udržiujú po celú staršiu dobu bronzovú.

Úplný prieskum pohrebiska mohol by byť dôležitým príspevkom pre poznanie staršej doby bronzovej na západ od Váhu v blízkosti karpatských priesmykov.

ĎALŠÍ ROK VÝSKUMU V NITRIANSKOM HRÁDKU NA "ZÁMEČKU"

Anton T o č í k

Výskum v r. 1958 možno rozdeliť na tieto etapy:

1. Dokončenie výskumu východnej časti, t.j. odkrytie vrstvy kanelovanej a lengyelskej a likvidovanie kontrolných blokov. Prípadné odkrytie tých maďarovských kultúrnych jám, ktoré boli pod kontrolnými blokmi a nedali sa odkryť pri výskume v r. 1957.

2. Započatie výskumu západnej časti, t.j. západného valu, systému priekop a odkryv po vrstvu kanelovaných na celej ploche.

3. Podľa možnosti sledovať pokračovanie vonkajších priekop pri pozemných prácach na južnej a východnej strane.

V ý s k u m v ý c h o d ň e j č a s t i

Po odbornej stránke odkryv kanelovanej a lengyelskej vrstvy viedla s. T. Š t e f a n o v i č o v á. V zimnej prestávke premrznutie pôdy zlepšilo podmienky pre pozorovanie jednotlivých situácií. Medzi závažné poznatky na "Zámečku" patrí

vysledovanie nagyrévskeho osídlenia typu Čaka, ktoré, ako ukázala stratigrafia, nasledovalo tesne po osídlení ľudu s kanelovanou kultúrou (t.j., že obe kultúry delí len nepatrná sterilná vrstva). Toto osídlenie na "Zámečku" bolo veľmi sporadické a obmedzovalo sa na jeho najvýchodnejšiu časť.

Pôdne podmienky nedovolili vypracovať na žiadnom mieste sídliskové objekty ľudu s kanelovanou kultúrou, odhliadnuc od kultúrnych jám. Zdá sa, že celá plocha "Zámečku" bola sporadicky osídlená týmto ľudom a častá koncentrácia sídliskového materiálu (črepy, mazanica, zvieracie kosti atď.) priam núti predpokladať aj chaty. Veľmi bohatý nálezový materiál bude po spracovaní a vyhodnotení zaiste závažným prínosom pre poznanie kanelovanej kultúry v Karpatskej kotline. Z uzavretého objektu spolu s kanelovanou kultúrou pochádza aj zachovaný črpák kultúry Cotofeni, zdobený inkrustáciou na výzdobe "robenej vbrázdzeným vpichom. Pomerne silná sterilná vrstva, avšak nie všade rovnakej intenzity, delí kanelovanú vrstvu od lengyelskej. Predovšetkým sa sledovala hrotitá priekopa, ktorú pri odkrývaní stredovej sondy rozpoznal už A. K n o r (AR 1952). Pozoruhodné je prerušenie priekopy na južnej strane, kde bol vchod. Vyústenie priekopy pri vchode je podobné ako pri západnej bráne. Až na jeseň sa podarilo vystopovať systém kolových jamôk, ktoré išli paralelne ako po vonkajšej, tak aj po vnútornej strane priekopy. Datovanie tejto priekopy bude možné až po podrobnom rozbere materiálu. Areál ohraničený touto priekopou je pomerne malý už aj preto, že jeho väčšia časť bola zničená exploataciou hliny. Veľký objekt obdĺžnikovej chaty, vyhranení žliabkom, ako aj ďalší, tiež len čiastočne zachovaný, svedčí, že na "Zámečku" vedľa chat s lavórovitými priehlbínami jestvovali aj veľké objekty so zapustenými žliabkami, v ktorých sú zrejmé stopy po kolových jamách. Len veľmi málo znateľné pruhy po žliabkoch dovoľujú predpokladať, že takýchto objektov bolo aj viac. Z nálezového materiálu sa dá usudzovať, že aj vo východnej časti treba počítať so starším i mladším lengyelským osídlením (črepy s rytou a maľovanou výzdobou). Dôležité sú aj dodatočne odkryté objekty, t.j. kultúrne jamy maďarovskej kultúry. Podarilo sa vypracovať ďalšie uzavreté kultúrne jamy s pomaďarovským horizontom, ktoré patria už do BB 1. Nie menej dôležitý je aj uzavretý objekt (kultúrna jama) z neskorolaténsko-dáckeho osídlenia, kde neskorolaténska i maľovaná dácka keramika v rukách i na kruhu točená je datovaná bronzovou sponou na prelom letopočtu, prípadne do I. storočia nášho letopočtu.

Z á p a d n á č a s ť

Západná časť sa skúmala sektorovým systémom s kontrolnými blokmi, t.j. tým istým spôsobom, ktorý sa osvedčil aj pri východnej časti. Pretože sa počítalo s veľkými hĺbkami a tiež s nie menšou kubatúrou, jednotlivé polia nad vnútornou priekopou sa zlučovali a ponechávali sa len kontrolné bloky v smere V - Z. Pred začatím celoplošného odkryvu sa vyčistila sonda - prierez západným valom, ktorý bol preskúmaný v r. 1948 - 1951. Tým boli vytvorené podmienky pre ďalší odkryv po vrstvách v ostatných sektoroch. Stratigrafické poznatky získané v r. 1948 - 1951 boli výskumom v r. 1958 viac-menej potvrdené. Omnoho závažnejšie však boli poznatky sídliskové, pretože sa podarilo najmä v maďarovskom osídlení vypracovať okrem kultúrnych jám i chaty, a to kolové i zrubové. Na severnom okraji napriek zložitej situácii sa dali rekonštruovať obdĺžnikové trojdielne domy a na juhozápadnej strane štvorcová chata maďarovského ľudu s drevenou dyhovou podlahou, ktorá sa dosť dobre zachovala. Pre poznanie remeselných zariadení je dôležitý nález pece pri veľkej odpadovej jame č. 22, ktorá slúžila pôvodne ako exploatačná a neskôr ako odpadová jama k tejto hrnčiarskej peci. Veľmi sa rozmnožili aj ná-

lezy pomaďarovského stupňa. Je to jama s depotmi najmä zásobnicových, ako aj kultových nádob. Ďalej bol obohatený nálezový inventár o jedinečné nálezy kostí, parohov, keramiky, bronzových a iných predmetov. Z mladších nálezov sa treba zmieniť o birituálnom, pomerne malom keltskom pohrebisku, ktoré sa obmedzovalo len na západnú časť; patrí do horizontu tzv. vybíjaných opaskov (podľa J. F i l i p a) a možno ho datovať k roku 100 pred n. l. Vertikálnou stratigrafiou sa podarilo dokázať superpozíciu neskorolaténsko-dáckeho sídliskového horizontu, ktorý v dvoch prípadoch prekrýva hroby. Pomerne veľká zemľankovitá štvorcová chata, na kraji s dvoma kolovými jamkami proti sebe a s výraznými laténsko-dáckymi nálezmi, prekrývala kostrový hrob s masívnym skleným náramkom a drôtenou sponou s opakujúcim sa závitom. K neskorolaténskeму horizontu patrí aj dvojitý systém palisád so zachovanými hlbokými žliabkami, ktoré obopínali celú zachovanú časť "Zámečku".

Do XIII. - XIV. storočia patria štvorcové polozemnice, pomerne chudobné nálezy, ako aj obilné zásobnicové jamy. Ani v r. 1958 sa nám nepodarilo nájsť nálezy zo XVI. - XVII. storočia, kedy na súdobých mapách na Zámečku je označený "Kisvárad" ako zemný hrádok.

S l e d o v a n i e p o z e m n ý c h p r á c v o k o l í " Z á m e č k u "

Vyhľbovanie nového koryta Cítenky umožnilo pozorovať najmä klimatické a vodné podmienky v praveku. Mohutné nánosy potvrdzujú naše poznatky, že "Zámeček" bol pôvodne obtekaný z východnej strany riekou a že tvoril ostroh, ktorý zasahoval do inundácie.

Priekopa, vyhlíbená pri budovaní maďarovského opevnenia, pokračovala aj z južnej strany smerom na východ a súdiac podľa nálezov bola v prípade potreby už v dobe osídlenia maďarovským ľudom napúšťaná vodou. Vodný režim v okolí "Zámečku" sa zmenil až v stredoveku po odlesnení horného údolia rieky Nitry, kedy došlo k mohutnému zaneseniu východnej strany "Zámečku" a k vytvoreniu trvalého koryta na mieste maďarovskej priekopy.

V septembri 1958 bola usporiadaná na "Zámečku" veľká odborná komisia za účasti domácich i zahraničných bádateľov, a pri tej príležitosti bolo podané predbežné vyhodnotenie, ktoré je t.č. v tlači.

Výskum v r. 1959 pokračuje a dokončením budovania hrádze nového koryta Cítenky končí aj história pravekého objektu, ktorý zaiste patrí k najvýznamnejším v strednej Európe.

NOVE SÍDLISKOVÉ NÁLEZY Z KAMENÍNA

Anton T o č í k

Z príležitosti komisie o eneolite a staršej dobe bronzovej v Nitre r. 1958 v mesiaci júli-septembri 1958 bol ukončený zisťovací výskum v Kameníne, okr. Štúrovo v polohe "Várhegy". Lokalita je známa už aj z minulého storočia a o jej povrchový prieskum sa zaslúžil za prvej ČSR dr. inž. Š. J a n š á k. Bohaté nálezy zachránil v Kameníne riaditeľ tamjšej školy L. D u d í c h. Jeho zbierku roku 1958 získalo Krajské múzeum v Bojniciach. Lokalita je podrobne opísaná u Š.

J a n š á k a (J a n š á k Š., Staré osídlenie Slovenska, Dolný Hron a Ipeľ v praveku, 1938), preto sa obmedzujem len na výsledky výskumu.

Stredoveká homola s rovným plateau bola prerezaná sondou 2 m širokou a 25 m dlhou, s ponechaním kontrolných blokov. Homola bola navrhovaná v XIII. storočí z okolitej priekopy a preto až do hĺbky 5,60 m ide o násyp. V násype sa nachádzajú nálezy od neolitu až po stredovek. Najstaršie predmety predstavujú na povrchu nechtovaním zdobené črepy, ktoré môžu patriť krišskej kultúre. Približne do rovnakého obdobia patria aj črepy kultúry železovskej. Pomerne sporadicky vystupujú nálezy kanelovanej kultúry. Staršia doba bronzová je zastúpená kultúrou nagyrévskej a bohatými nálezmi kultúry hatvanskej, charakterizovanej na keramike odtlačkami textílií. Najintenzívnejšie bolo okolie Várhegyu osídlené ľudom s kultúrou maďarovskou a otomanskou, a to jeho najmladším stupňom typu Füzesabony. V zásype nechýbajú ani zlomky nádob mladého halštatu s vleštovaným tuhým ornamentom. Neskorolátensko-dácky horizont je zastúpený črepami maľovanej keramiky typu Stradonice, úlomkami zo sudovitých nádob s rebrovane zosilneným okrajom, ako aj dáckymi črepami s reliéfnou výzdobou a črepami z nádob s okružím. Najmladšie nálezy sú z doby navrhovania hrádka, t.j. asi z XIII. a XIV. storočia.

Na pôvodnej úrovni sa prišlo v tejto sonde spolu na 5 kultúrnych jám, z ktorých dve boli neobyčajne bohaté na nálezy. Tvarom sa nelíšia od bežných jám maďarovskej kultúry. Obsah jám tvoril z dvoch tretín inventár otomanskej a z jednej tretiny maďarovskej kultúry. Úplne chýbajú nálezy severopanónskej kultúry aj na sídliskách. Pre najmladší stupeň otomanskej kultúry okrem džbáňok so špirálovitou prsovitou výzdobou sú výrazné džbáňky so šikmou kanelúrou, vaňovité misky a hrnce s reliéfnymi rebrami. Z maďarovskej kultúry treba spomenúť džbáňky, hrnce, prenosné piecky a zásobnice. Uzavreté nálezové celky majú zásadný význam pre problematiku počiatku strednej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku preto, lebo ako naznačujú už aj tvary nádob a najmä výzdobné prvky (plastická výzdoba, prsovité vypukliny, reliéfné krúžky, rebrovanie), vývoj sa uskutočňoval bez spoločnej účasti severopanónskej kultúry, ktorá, ako už bolo spomenuté, je na tomto území pomerne hojne zastúpená.

Sonda II o rozmeroch 10 x 2 m sa viedla mimo priekopy na parcele č. 213. Po odstránení černoze v hĺbke ca 30 cm sa črtali na okraji sondy dve kultúrne jamy a chata o rozmeroch 200 x 250 cm. Jedna jama bola bez nálezov a v druhej boli premiešané črepy od neolitu po halštát. Medzi chatou a kultúrnou jamou 2 bola vrstva bohatá na črepy kultúry železovskej. Chata pre nedostatok času nebola kompletne preskúmaná. Nálezy ju datujú do HC, patrí k najvýchodnejšiemu osídleniu kalenderberskej kultúry na jz Slovensku a v podstate predstavuje tzv sereďský typ (podľa J. P a u l í k a). Spolu s nálezmi z Malej nad Hronom, Malých Kosín a ďalších lokalít predstavujú osobitý prejav kalenderberskej kultúry, ktorý je okrem alpskej zložky zaiste i výsledkom domáceho svojrázneho vývoja.

Stredoveká homola s hlbokou priekopou a menším násypom, vybudovaná na ostrohu nad inundáciou Hrona v Kameníne v polohe zv. "Várhegy", je pozoruhodný typ stredovekých obranných zariadení na jz Slovensku, ktorým zatiaľ ani historici a tým viac stredovekí archeológovia nevenovali doteraz žiadnu pozornosť. K podobným, no väčším objektom z toho istého obdobia patrí "Törökdomb" v Malých Kosínach, okr. Štúrovo, "Várheď" v Starom Tekove, okr. Levice, "Mačací vrch" v Chrenovej pri Nitre, "Arkuš" v Branči, Trakovice - obecny hliník, okr. Hlohovec, "Hradisko" vo Veselom, okr. Piešťany, "Bašta" v Ivanovciach, okr. Trenčín, v Diviackej Novej Vsi, okr. Prievidza, Ludanice, okr. Topoľčany. Ich výskum a ziste-

nie ich funkcie vo feudálnej spoločnosti, ako ukazujú napr. nálezy z Trakovíc, budú závažným príspevkom stredovekej archeológie pre dejiny Slovenska.

VÝSKUM POHREBISKA JUHOVÝCHODNEJ MOHYLOVEJ KULTÚRY VO SVÄTOM PETRI

Mikuláš D u š e k

V marci r. 1958 pri zakopávaní uhynutých oviec zamestnanci JRD vo Svätom Petri, okr. Hurbanovo rozrušili žiarový hrob. Črepový materiál bol odovzdaný referentovi a po dohode s JRD bol pri salaši započatý zisťovací výskum, ktorý sa neskôr premenil na systematický.

Pohrebisko sa rozkladá na roľiach a čiastočne na lúke pri ovčiarni JRD vo Svätom Petri približne 1 km od železničnej trate, ktorá vedie od Hurbanova do Chotína, a to v blízkosti železničnej stanice Chotín. Terén je na tomto mieste rovný, okrem sz a sv strany, kde sa mierne zvažuje k poľnej ceste. Hornú vrstvu tvorí humusovitá zem (je 20 - 25 cm silná), ďalšia vrstva (do hĺbky 100 - 120 cm) je piesčitá a na sz strane miestami ílovitá. Hrobové jamy po odstránení hornej humusovitej vrstvy boli jasne viditeľné.

R. 1958 bolo odkrytých spolu 28 hrobov. Pohrebisko podľa spôsobu pochovávania je birituálne: kostrové a žiarové. V spomenutom počte bolo 22 kostrových, 5 žiarových a 1 birituálny hrob. Svojím usporiadaním vynímajú sa hroby s obvodovým jarkom (6 hrobov); tieto hroby boli kostrové. Treba poznamenať, že všetky hroby boli vykrádaním narušené. Zachovaný kostrový materiál je veľmi spráchnivený. V čiastočne zachovaných hroboch a kde kosti neboli úplne rozhádzané, dalo sa zistiť uloženie mŕtvych v skrčenej polohe. Orientácia hrobov: V - Z, menej SZ - JV a S - J. Hoci hroby boli vykrádnuté, bronzový inventár bol oveľa bohatší než keramický.

Keramický materiál pozostáva poväčšine z krčiažkov; sú baňatého tvaru, hrdlo je valcovité, pásikové ucho pripevnené na okraj ústia a na horný okraj baňatej časti krčiažka. Výzdoba je dosť jednoduchá; pozostáva zo šrafovaných trojuholníkov a rytých okružných žliabkov. Farba keramického materiálu je hnedá a šedo-hnedá. Niektoré krčiažky sú opatrené na dne 3 výčnelkami (nôžkami).

Bronzový inventár pozostáva z okuliarovitých náramkov a prsteňov, torčovaných ihlíc s plochou alebo polguľovitou zdobenou hlavičkou (ihlice sú s dierkou) a kužeľovitých záveskov.

Ako bolo už vyššie spomenuté, niektoré kostrové hroby (6) boli obkolesené obvodovým kruhovitým jarkom. Tieto jarky majú v priemere až 9 m, pričom ich šírka je 50 a hĺbka 30 - 40 cm. Hrobová jama bola umiestená uprostred tohto kruhovitého jarku. Navršovanie mohýl nebolo u týchto hrobov dosiaľ pozorované, nezistili sme ani zvyšky po mohýlách, nakoľko po odstránení 20 cm hornej humusovitej vrstvy zeme črtali sa hrobová jama i obvodový jarok v jednej rovine. U niektorých hrobov tohto typu na obvode jarku boli umiestnené ohništia s obsahom zvieracích kostí. Ohništia boli pravdepodobne obetištiami alebo miestami pohrebného karu. Nakoľko ani jeden hrob nenarušoval druhý, všetky hroby museli byť v čase pohrebu zasypané zvyšnou hlinou z hrobovej jamy, nejde však o mohyly v pravom slova zmysle.

Výskum na tomto pohrebisku nie je doposiaľ ukončený. Ak pohrebisko nie je aj pod murovaným ovčínom, budeme ho môcť celú v r. 1959 odkryť. Podľa doterajších

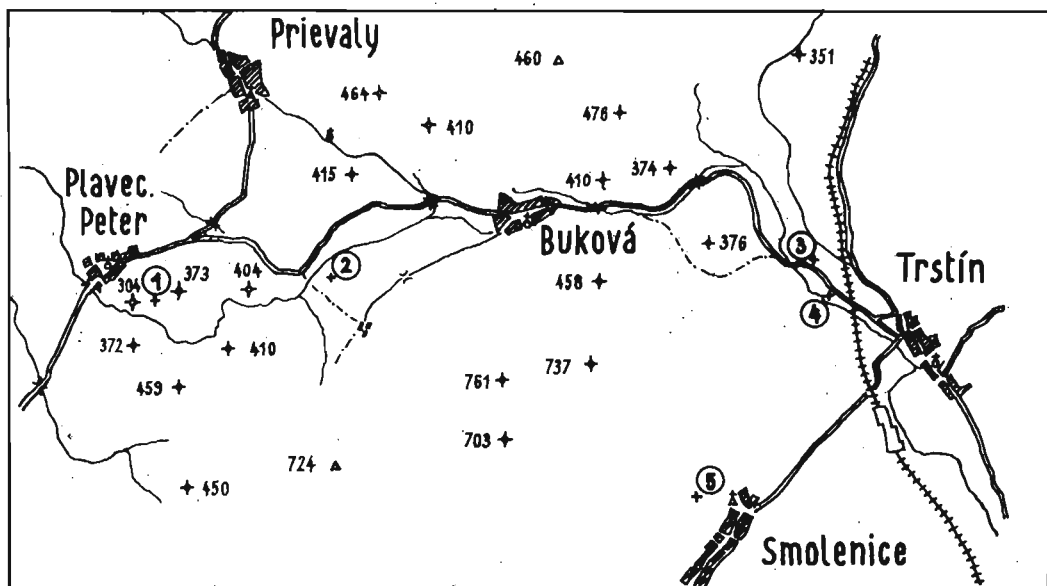
výsledkov výskumu a analýzy materiálu pohrebisko patrí k juhovýchodnej mohylovej kultúre a časove podľa Reineckeho chronológie do BB 1 - B 2.

MOHYLNÍK ZO STREDNEJ DOBY BRONZOVEJ V OBCI BUKOVÁ

Štefan J a n š á k

Buková, prv Biksard (okr. Trnava) je obec ležiaca v Malokarpatskom priesmyku, asi na pol ceste medzi obcami Trstín (Nádaš, na východnom svahu Karpát) a Prievaly (Šandorf, na západnom svahu Karpát). Intravilán Bukovej i jej celý chotár rozprestierajú sa v panve, vzniknutej prelomením hlavného hrebeňa Malých Karpát. Na dne tejto panve, práve v zastavanej časti obce, je na prvý pohľad celkom nezreteľné rozvodie. Od neho ide jeden potôčik smerom na východ, druhý smerom na západ. Pri tomto poslednom, v lučných pozemkoch, neďaleko majera Brezina, nachodí sa skupina deviatich mohýl.

Mohyly som objavil v septembri 1956, študujúc toponymiu bukovského chotára. Miesto, kde ležia, má na katastrálnej mape pomenovanie Hrudý. Pri výskume starého osídlenia inundačnej oblasti Moravy, v rokoch 1929 - 1932 som sa presvedčil, že na čiare Devínske Jazero - Skalica, je takýchto lokalít, označených menom Hrudý, Hrud alebo Podhrud veľké množstvo a že na každej z nich sa našli zvyšky starého osídlenia. Opierajúc sa o tento poznatok, navštívil som aj v Bukovej hony zvané Hrudý a tak som našiel toto mohylové pohrebisko, ktorého poloha určená je zeme-

Priesmyk spájajúci obce Prievaly, Buková a Trstín. Predvské osady a pohrebiská súvisiace s priesmykom: 1 - osamelá mohyla pri Plaveckom Petri; 2 - skupina 9 mohýl v chotári obce Buková (na dne priesmyku); 3, 4 - osady z doby bronzovej pri východnom vstupe do priesmyku; 5 - hradisko Molpír pri Smoleniciach.

pisnými súradnicami $48^{\circ} 32 \frac{1}{8}'$ sev. šír., $35^{\circ} 1 \frac{2}{3}'$ vých. dĺž. (pozri špeciál. mapu čí. 4559). Mohylník je prístupný z poľnej cesty, ktorá spojuje hradske Buková - Plavecký Peter s majerom Brezina. Od tejto hradskej je vzdialený 350 m smerom na juh a od poľnej cesty 160 m smerom na severovýchod.

Pohrebisko má spolu deväť mohýl. Jedna, najväčšia z nich, nachádza sa uprostred a osem ostatných je rozdelených v kruhu dookola, vo vzdialenosti 10 až 30 m od stredu. Stredná mohyla má diameter pôdorysu 24 m, vysoká je 1,00 m a jej vrchol má nadmorskú výšku 288 m. (Susedný hrebeň Havranica, vzdialenej asi 2,5 km na juhovýchod od mohylníka, je vysoký 761 m a kostol v obci Buková má nadmorskú výšku 321 m.) Jedna z menších mohýl má diameter základne len 16 m a výšku 0,48 m. V medziach práve uvedených pohybujú sa aj rozmery ostatných mohýl.

Pôvodne, súdiac podľa staroslovanského pomenovania lokality (Hrúdy) pokladal som mohylník za slovanský. Výkopom Arch. ústavu SAV v septembri r. 1958, obmedzeným predbežne len na jednu (strednú) mohylu, sa ukázalo, že ide o pohrebisko zo strednej doby bronzovej. Jeho prítomnosť v tomto zemepisne dosť neprístupnom kraji vysvetľuje práve pastierske zamestnanie ľudstva strednej doby bronzovej. Okolité vršky a svahy poskytovali jeho stádam dostatok vhodnej potravy.

Iný moment, vysvetľujúci prítomnosť mohýl na dne priesmyku, práve uprostred malokarpatského pásma, sú dôvody komunikačné. Priesmyk bol istotne veľmi frekventovaný už v dobách, keď kvitol obchod s meďou medzi oblasťou dnešných Čiech a Moravy na jednej strane a jej slovenskými náleziskami na strane druhej. Pre tento názor svedčia aj tri osady z doby bronzovej, ktoré sa nachodia pri východnom vstupe do priesmyku. Jedna z nich (hradisko Molpír pri Smoleniciach) je už dávnejšie známa. Objavil ju F. Šándorfi začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia a neďaleko nej (vraj asi $1/4$ hod. cesty, ktorým smerom nevedno) prekopával aj nejaké pohrebisko. (Porovnaj o tomto hradisku Sb. Muz. slov. spol., 1930, môj článok Staré osídlenie Slovenska, kde je i podrobný vrstevnicový plán lokality a uvedená i staršia literatúra o nej.) Druhé dve osady sem objavil v septembri r. 1956. Ležia po oboch stranách hradskej Trstín - Buková, od križovatky tejto hradskej so železnicou Trstín - Jablonica smerom severozápadným. Nedopustíme sa istotne žiadnej chyby, keď sídliská i pohrebiská privedieme jednak do vzájomnej súvislosti, jednak do súvislosti s komunikačným významom priesmyku, čo sa ďalším výkopom mohýl istotne preukáže. V pozadí však majú všetky tieto archeologické lokality momenty hospodárske, ako som už hore podotkol.

Vo vzdialenosti asi 2 km od tejto skupiny mohýl smerom juhozápadným objavil som v októbri r. 1956 ešte jednu osamelú mohylu, ktorej vek síce nemožno na prvý pohľad stanoviť, avšak vzhľadom na zemepisné prostredie v ktorom sa nachodí, pravdepodobne patrí svojím vekom i charakterom k predchádzajúcim. Táto mohyla leží 600 m na juhovýchod od kostola obce Plavecký Peter, v sedle medzi vrškami Hrebeň (kóta 304) a Hradisko (kóta 373). Jej zemepisné súradnice sú $48^{\circ} 31 \frac{9}{10}'$ sev. šír., $34^{\circ} 59 \frac{9}{10}'$ vých. dĺž. (pozri špeciálnu mapu č. 4558). Keďže sa nachodí na pasienku menej frekventovanom než sú lúky (predchádzajúci prípad), je oveľa zachovalejšia než mohylník v chotári Bukovej, hoci vzhľadom na svoju polohu (na hrebeni a na ostrom rozvodí) vystavená je nepriaznivým účinkom atmosféry. Profil tejto mohyly sa krásne črtá najmä pri pohľade v smere od kostola. Po oboch jej bokoch vidno ešte dnes celkom zreteľné priehlbne, z ktorých sa vyberal materiál, upotrebený na jej nasýpanie. Približne kruhová základňa má priemer 23 m a výška smerom k obci Plavecký Peter (na sever) je 1,50 m.

KOSTROVÉ A ŽIAROVÉ HROBY ZO STREDNEJ DOBY BRONZOVEJ
V KAMENICI NAD HRONOM

Anton T o č í k

Na druhej terase Hrona, pri ceste z Kamenice do Štúrova, v polohe "Rövidremencia" pri orbe sa narazilo na hroby. Zisťovací výskum r. 1958 urobil J. R a j - Č e k a zachránil spolu 5 hrobov.

Hroby 1, 2, 3 a 4 obsahovali kostry orientované V - Z, v silne skrčenej polohe, sprevádzané atypickými bronzovými krúžkami a v hrobe 2 džbánkom, ktorý datuje tieto hroby do počiatku strednej doby bronzovej (BB 1). V hrobe 5, ktorý bol na okrajoch vyložený kameňmi, sa kostra nenašla. V rohu hrobu bol malý výbežok s prepálenými bronzovými krúžkami a uprostred hrobu (bol hlboký 80 cm) našiel sa džbánek, ktorý ho (ako aj ostatné hroby) datuje do BB 1.

Nad kostrovým hrobom 4 bol v hĺbke asi 30 cm žiarový hrob s urnou, ktorej vrch bol odoraný. Obsahovala zvyšky nedohorených kostičiek a bronzové šperky (otvorené rebrované náramky, mesiačkovité nášivky), ktoré tento hrob datujú do BB 1 - BB 2, t.j. do mladšieho obdobia ako kostrové hroby.

Kostrové pohrebisko patrí do skupiny hrobov v údolí Hrona pomerne málo známych; ich výskum je naliehavou úlohou slovenskej archeológie. Sem patrí aj hrob zo Šaroviec (K r i e g l e r K., Sudeta, 1930) a ďalší zo Želiezoviec (M i t s c h a - M ä r h e i m H., MAGW, 1934).

Žiarový hrob zo strednej doby bronzovej patrí do skupiny pohrebísk, ku ktorej patria tiež hroby z Malej nad Hronom.

POHREBISKO Z DOBY BRONZOVEJ A HALŠTATSKEJ V MALEJ NAD HRONOM

Anton T o č í k

Na prvej terase Hrona v polohe Rétek už r. 1957 pri kopaní základov hospodárskych budov JRD boli rozrušené hroby zo staršej doby bronzovej a z mladšej doby halštatskej. Nálezy na základe hlásenia ONV v Štúrove boli zachraňované D. B i a l e k o v o u a E. R e j h o l c o m.

R. 1958 pri stavbe ďalších budov sa prišlo na hroby a ústav tu podnikol menší záchranný výskum, pri ktorom bolo čiastočne preskúmaných 8 hrobov, ktoré sa nachádzali vo vykopaných základoch.

H r o b 1 bol žiarový, podľa pohrebného ritu severopanónsky, nálezmi však (maďarovské tvary s inkrustovanou výzdobou severopanónskou a opačne) predstavuje miešaný typ. Ležal v hĺbke 100 - 110 cm, obsahoval centrálnu urnu, v ktorej okrem nedohorených kostičiek boli menšie nádoby a okrem centrálnej urny postavené ďalšie nádoby - spolu 17 nádob.

H r o b 2 mal kamennú klenutú hrobku na spôsob skrinky a hlási sa do halštatu C. Bol žiarový a obsahoval 12 nádob. Z tohto hrobu pochádza bronzová loď-

kovitá spona a železný nožík s prehnutým chrbtom. V hĺbke 120 cm pod týmto hrobom a čiastočne pod hrobom 4 boli kostrové hroby skrčencov, orientované V - Z, bez nálezov; sú označené ako hroby 5 a 6. Patria asi na začiatok staršej doby bronzovej.

H r o b 3 bol uložený v hĺbke 110 cm a pozostával zo štíhlej urny s plastickou presekávanou páskou na maximálnom vydutí; na nej hore dnom bola uložená miska. Nedohorené zvyšky kostičiek ležali v urne. Časove hrob patrí do strednej doby bronzovej, asi do BB 1 - BB 2.

H r o b 4 bol žiarový, zachovala sa v ňom len spodná časť nádoby s nedohorenými zvyškami kostí. Hĺbka 90 cm. Patrí asi do BB 1 - BB 2.

H r o b 7 v hĺbke 110 cm obsahoval urnu postavenú na kameňoch a prikrytá miskou. Časove súhlasí s hrobom 3 a patrí do BB 1 - BB 2.

H r o b 8 v hĺbke 100 - 110 cm mal tiež len jednu urnu. Urna bola pravdepodobne tiež prikrytá miskou, ktorá sa však nezachovala. Bezuchá amfora s valcovitým hrdlom a zvisle kanelovaným telom, s prsovitými výčnelkami, je veľmi príbuzná dunajsko-mohylovým tvarom a patrí do BB 1 - BB 2.

Zo zberu, t.j. z rozrušených hrobov sú početné nádoby z hrobov severopanonsko-maďarských, ako aj veľký fragment prenosnej piecky a jedna amfora z BB 1 - BB 2.

Nálezy z Malej nad Hronom napriek tomu, že pochádzajú z rozrušených, prípadne nie úplne prebádaných hrobov, ukazujú na jedinečný zjav miešania kultúr na sklonku staršej doby bronzovej a na ďalší vývoj v strednej dobe bronzovej, kedy sa zo starého podložia vyvíja juhovýchodná mohylová kultúra, ale už s intenzívnymi spoločnými znakmi s kultúrou stredodunajsko-mohylovou. Žiarové hroby z mladého halštatu s kamennou konštrukciou, i keď sa líšia v pohrebnom ríte od situácie v okolí N. Zámkov a Hurbanova, tvoria uzavretú kultúrnu skupinu so severským typom; hlásia sa ešte do kalenderberskej kultúry.

ZÁCHRANNÝ VÝSKUM V MICHALOVCIACH

Zlata Č i l i n s k á

V Michalovciach (poloha Hrádok) pri stavbe rodinného domu našiel sa črepový materiál. Po zrekonštruovaní sa ukázalo, že ide o hrobovú keramiku. Pretože časť nálezov ostala v zemi, AÚ SAV - výskumné pracovné stredisko v Košiciach podniklo záchranný výskum. V hĺbke 40 cm sa začali vyskytovať úlomky z nádob, naznačujúce sústredenie keramiky.

Hrob spočíval v černozei a svojím zafarbením - výplňou - sa nelíšil od okolitej pôdy. Skupiny črepov sa nachádzali vo vodorovnej rovine. Zostavilo sa z nich 11 nádob. Z rozloženia nádob možno usúdiť, že urna spočívala pôvodne v strede hrobového celku.

Nad žiarovým hrobom, vzhľadom na súčasné zistenia na okolitom teréne, predpokladáme menšiu mohylu, roznesenú intenzívnym obrábaním pôdy a nezistiteľnú v dobe výskumu pre stavebnú činnosť.

V hrobe bolo uložených 19 nádob (s nádobami prv zachránenými), 3 fragmenty mís a 1 fragment amforovitej nádoby. Keramika je na kruhu točená i v ruke robená.

Tvarove zapadá do okruhu, ktorý pre Zakarpatskú Ukrajinu vypracoval akad. J. B ů h m ako kuštanovický typ. Zdá sa, že hrob v Michalovciach je časove mladší ako kuštanovické mohyly datované akad. J. B ů h m o m, nakoľko v tomto hrobe sa vyskytuje aj keramika robená na kruhu.

HALŠTATSKO-LATÉNSKE OSÍDLLENIE "HRÁDKU" V MICHALOVCIACH

Jozef P a u l í k

Pri kopaní jamy na vápno na jv úpätí "Hrádku" v Michalovciach (okr. Michalovce) prišli stavitelia rodinného domčeka na ulici Svetozára Ľubana Vajanského (bez čísla) v júni 1958 na praveké črepy. Už počas vyhlbovania jamy bol nález ohlásený riaditeľovi Zemplínskeho vlastivedného múzea dr. J. Vízdalovi, ktorý sledoval ďalší výkop a pri obhliadke náleziska zistil toto: a) výkopom jamy na vápno o rozmeroch ca 2 x 1,5 m bola zničená praveká jama s črepmi a mazanicou; b) rozmery novodobej jamy sa zhruba kryli s pôvodným pravekým, pravdepodobne sídliskovým objektom, nakoľko ani zisťovacie výkopy v bezprostrednej blízkosti nepriniesli nič bližšieho čo do pôvodného tvaru pravekého objektu; c) do múzea prinesený materiál zachránený robotníkmi a ďalší, vyzdvihnutý J. Vízdalom z toho istého miesta, predstavuje jeden celok. Aj po dodatočnej obhliadke (J. Vízdal, J. Paulík) je možné považovať získaný materiál za nálezový celok. Sprievodný materiál (kusy mazanice s odtlačkami prútia a bez nich, neformálne modelované kusy, akoby surový materiál na výrobu nádob), ako aj charakter keramiky nasvedčujú sídliskovému objektu, podľa rozmerov najskôr typickej polozemnici, aká sa z mladšieho keltského osídlenia nachádza v novšej dobe aj u nás (napr. Sereď - Mačianske vršky, Dvory nad Žitavou - Paskolom). Tieto pomerne malé objekty ani svojimi rozmermi, ani svojím tvarom nie sú od seba veľmi odlišné a celkovo sú charakteristickým príbytkom mladokeltského osídlenia aj na Slovensku.

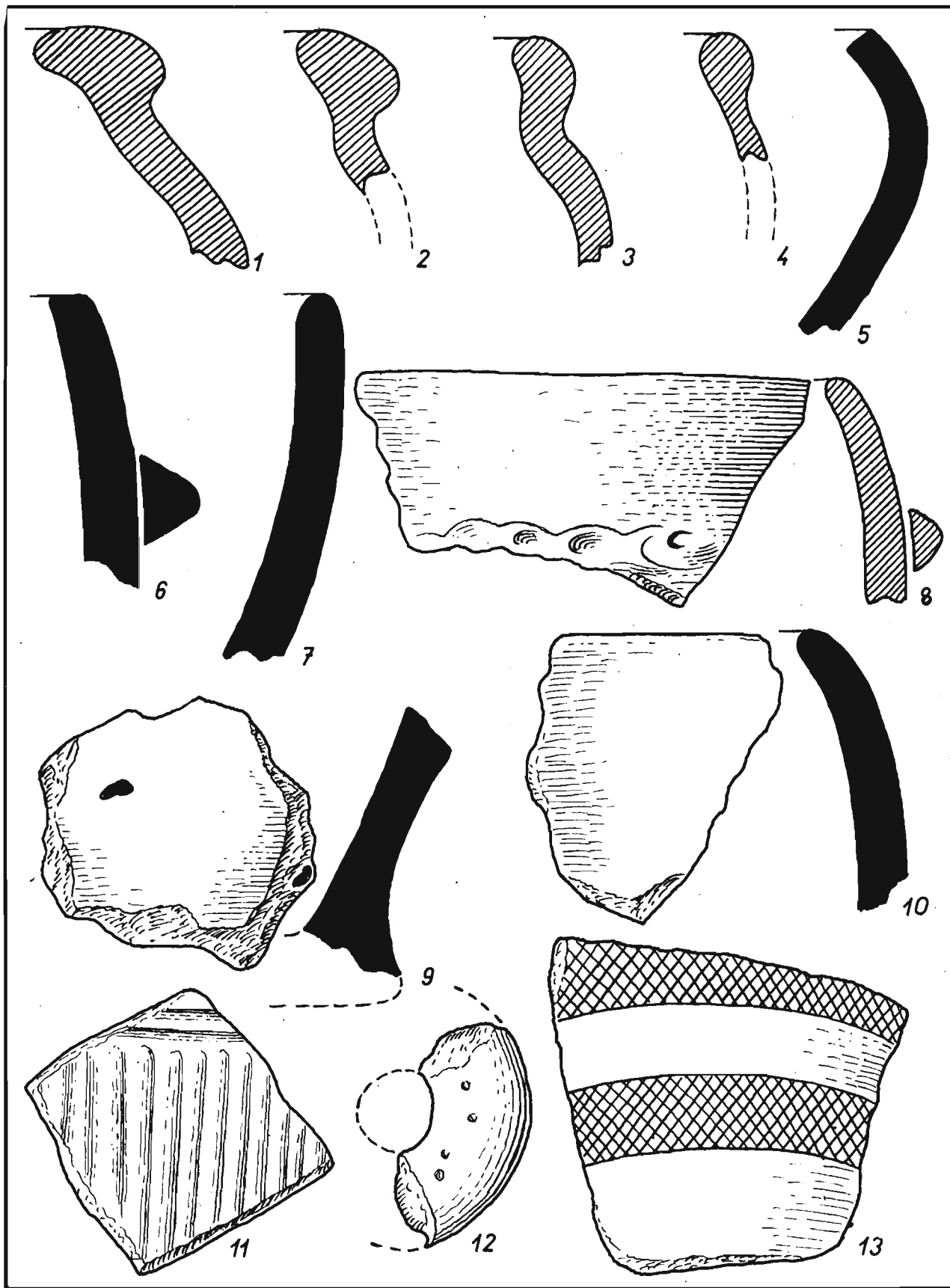
Črepy vyzdvihnuté z objektu pochádzajú jednak z nádob na kruhu točených a jednak v ruke vyrobených; pomer oboch skupín včítane atypických zlomkov je ca 1 : 1. Keramiku je však možné zadeliť - a to je v tomto prípade podkladom pre použitie termínu halštatsko-laténska - do troch skupín: 1. črepy z nádob na kruhu točených, 2. črepy z nádob v ruke vyrobených, 3. zlomky, na ktorých je vidieť prelínania sa oboch výrobných techník (sem patria črepy tak z prvej ako aj z druhej skupiny). Výrazný charakter tejto poslednej skupiny okrem uvedených nie veľmi presvedčivých nálezových okolností naznačuje, že ide nepochybne o nálezový celok. V ďalšom je podaný výber typických črepov podľa uvedeného rozdelenia (čísla v zátvorkách znamenajú čísla nálezov na pripojenom obrázku).

1. Skupina črepov z nádob vyrobených na kruhu:

a) ovalený okraj z veľkej miskovitej nádoby, na oboch stranách natretej čiernou hlinkou, na povrchu aj leštenej (1);

b) ovalený okraj z hrncovitej nádoby farby popolavošedej, s materiálom premiešaným tuhou (2);

c) zosilnený a zaoblený okrajový črep z miskovitej nádoby vypálenej do siva až čierna, z pomerne hrubozrnného materiálu (3);

Obr. 1. Michalovce - "Hrádok". Keramika z halštatsko-laténskej jamy.
1-3, 8, 11, 13 - črepy z nádob vytočených na kruhu;
5-7, 9, 10, 12 - črepy z nádob vyrobených v ruke.
Prekreslil V. Mészáros.

- d) zosilnený a zaoblený okrajový črep z menšej misky, obojstranne do čiernej natretej a na povrchu aj leštenej (4);
- e) črep z tela tenkostenného hrnca so širokou plytkou zvislou kanelúrou, striebristého povrchu od materiálu silne premiešaného tuhou (11);
- f) spodná časť nôžky z nádoby sivopopelavého povrchu, veľmi dobre vypálenej;
- g) črepy z hrnca so zvisle brázdnenými stenami z materiálu premiešaného tuhou a so železnými nitmi po pôvodnom spájaní stien.

2. Skupina črepov z nádob vyrobených v ruke:

- a) dovnútra zahnutý šikmo zrezaný okrajový črep z kónickej misky, na oboch stranách drsnej, šedočiernej farby (5);
- b) vodorovne zrezaný okrajový črep z hrnca nerovného drsného povrchu, farby tmavosivej, na vonkajšej strane s jazykovitým výčnelkom (6);
- c) zaoblený okrajový črep z polguľovitej misky, šedočiernej farby, so stopami po nepravidelnom hladení povrchu (7);
- d) jedna tretina praslina (?) tvaru splošteného prstenca s primitívnou vpičovanou ozdobou, žltosivej farby (12).

3. Črepy so vzájomnými vplyvmi dvoch výrobných techník:

- a) zaoblený okrajový črep z hrnca vyrobeného na hrnčiarskom kruhu a zdobeného radom vrypov, prerušovaných výčnelkami, farby popelavej (8; pri zlomku je pozoruhodné, že je vyrobený na kruhu, pričom výzdoba je urobená v staršom, halštatskom duchu);

b) črep z rozhrania dna a tela nádoby (azda hrnca), farby na povrchu kávovohnedej, vo vnútri popelavosivej (9; zlomok je zaujímavý tým, že pochádza z nádoby v ruke vyrobenej, avšak v materiáli sú veľké kusy zlomkov tuhy, resp. drobné črepy s tuhou premiešaného typického mladolaténskeho hrnca: na obr. vyznačené čiernymi ťiakmi);

c) dovnútra zahnutý, zaoblený okrajový črep z hrncovitej nádoby vyrobenej v ruke, vypálenej do siva až čiernej, s materiálom premiešaným s drobnými zrnkami tuhy (10; zlomok sa zaraďuje k predchádzajúcemu, ale je v ňom bezpečne aj tuha ako surovina a nie iba azda v sekundárnom použití);

d) črep zo spodnej časti misky vyrobenej na kruhu, na povrchu do čiernej leštenej, na vnútornej strane so striebristo tuhovanými pásikmi, pôvodne pravdepodobne s koncentrickými kruhmi okolo dna (13; podobná výzdoba, nadväzujúca na halštatské tradície, ale zhotovená v zhode s novou technikou výroby nádob na hrnčiarskom kruhu - koncentrické kruhy namiesto rôznych hviezdovitých vzorov - je zatiaľ v slovenskom materiáli vôbec ojedinelá).

Keramické nálezy z "Hrádku" v Michalovciach sú takto dôkazom, že tak, ako v iných oblastiach Slovenska (halštatsko-laténske osídlenie Mačianskych vrškov pri Seredi) aj na východnom Slovensku prežívajú halštatské kultúrne prvky až do vyvinutej doby laténskej a že k vzájomnému ovplyvňovaniu dochádza tu až niekedy na rozhraní II. a I. stor. pr. n. l. (ako náš nález dovoľuje datovať zlomky laténskej keramiky). Starší halštatský základ v tomto zmysle na východnom Slovensku a v priľahlých oblastiach znamená vlastne pretrvávajúce kuštanovické kultúry, nepochybne dotknutej aj dáckymi vplyvmi. V ruke vyrobené keramické tvary (hrnce, misky) majú v našom prípade všetky znaky typického kuštanovického tovaru (hrubozrnnosť materiálu, nedokonalé opracovanie a pod.). Pretože v nevelkej vzdialenosti od týchto nálezov sa našli aj žiarové hroby s keramikou náplňou kuštanovickou (pozri Č i l i n s k á Z., Žiarový hrob kuštanovického typu v Micha-

lovciach, SlA VII-1, 79 - 86), bude v budúcnosti potrebné osvetliť vzájomný pomer nášho celku (ktorý bol pravdepodobne súčasťou menšej osady) k pohrebisku.

NOVÉ LATÉNSKE A SLOVANSKÉ HROBY VO SV. MICHALE NAD ŽITAVOU

Anton T o č í k

Dôležitá lokalita v polohe "Domovina" bola objavená r. 1957 pri otvorení piesočníka. Je situovaná na druhej terase, na pravom brehu Žitavy. Južná časť objektu bola preskúmaná r. 1957. Nálezy z tohto záohranného výskumu nasvedčovali, že ide o veľmi závažné nálezisko z doby laténskej a slovanskej. Treba len putovať, že ťažba piesku sa ďalej starostlivo nesledovala a najmä, že skrývka humusu na jar 1958 sa nekontrolovala a že sa pripustilo zničenie plytkých žiarových laténskych i slovanských hrobov.

Záchranný výskum za technického vedenia M. H r m o v e j zachytil už len hlbšie položené hroby, a to 4 laténske a 3 slovanské. Hroby laténske, ktoré sa hlásia do II. stor. pred n. l. boli orientované v ose S - J a obsahovali veľmi bohatý a pestrý spríevodný inventár.

Keramiku, ktorej počet dosahuje v hroboch až 6 kusov predstavujú známe tvary flašovitých amfor, misovité hrnce, ľahko profilované misky, situlovité hrnce. Ako nový tvar vystupuje džbán s rebrom pod hrdlom a bradavicovým uchom, ktoré vychádza z okraja a je napojené na brucho.

Z bronzového inventára zasluhujú si pozornosť malé bubnovité spony a spony tzv. klasického štýlu. Ďalej vystupujú duté náramky s bradavicami, s otvorenými pečatidlými koncami, pletené drôtené a s dutými orechmi so šarnierom, pásikové otvorené s rozšíreným čelom a s ložiskom pre uloženie sklovitej hmoty. Nechýba tiež lignitový náramok a predmety zo železa: spony, náramky, opasky a tzv. duté kotúčovité krúžky.

Tri slovanské hroby patria už do začiatku X. storočia a sú chudobné na nálezy. Zo šperkov treba sa zmieniť o esovitej náušnici, náušnici s uzlíkmi bez závesku a koráľkoch z náhrdelníkov. Nálezy zo zberu, a to železná sekerka a fragment nádoby so značkou na dne pochádzajú zo staršieho horizontu hrobov, ktoré ešte patria do IX. storočia.

POKRAČOVANIE VÝSKUMU V OČKOVE

Títus K o l n í k - Jozef P a u l í k

Cieľom minuloročného výskumu v Očkove, okr. Nové Mesto nad Váhom¹ bolo:

- a) odkryť všetky predpokladané hroby v západnej časti pohrebiska a určiť hranicu pohrebiska v časti, ktorá nebola porušená hliníkom tehelne,
- b) odkryť a preskúmať dosiaľ nedatovanú mohylu a kamennú konštrukciu.

Výskumom bolo zistených a vybraných ďalších 44 urnových hrobov z mladšej doby rímskej. Celkový počet odkrytých hrobov dosiahol tým číslo 100. I keď dosiaľ nebola urobená v dôsledku neukončeného laboratórneho spracovania bližšia analýza získaných nálezov, možno povedať, že vcelku sa potvrdili naše pozorovania a závery z predchádzajúcich výskumných sezón.

Takmer výlučnou formou pochovávania sú urnové hroby, ktoré vytvárajú väčšie alebo menšie zoskupenia. Urny v rámci týchto jednotlivých skupín po technologickej, tvarovej i výzdobnej stránke vykazujú značné rozdiely. Pohrebný rítus je však jednotný nielen v rámci skupín, ale na celom pohrebisku. Opätovne sa potvrdzuje náš pôvodný názor,² že tieto zhľuky hrobov sú výsledkom permanentného pochovávania niekoľko generácií príslušníkov jednotlivých rodových alebo iných jednotiek na tomto istom mieste.

K otázke pohrebného rítu treba ešte uviesť, že vo viacerých prípadoch sme zistili náznaky anatomického uloženia nedohorených kostí v urne, spočívajúceho v ukladaní lebečných kostí v hornej vrstve. Hrobové jamy sa ani pri zjemnení výkopovej techniky nepodarilo zistiť. Súvisí to s tým, že hroby boli v podstate rozmiestené okolo mohyly (zatiaľ ju nenarušuje ani jeden hrob na ploche odkiaľ bola braná zemina na navŕšenie mohyly). Okolie mohyly bolo teda koncom doby bronzovej odkryté až po intaktnú spraš. Pri pochovávaní v dobe rímskej mohla byť novotvorená humusová vrstva na tejto ploche iba nepatrne hrubá a tak k nejakému výraznému premiešaniu v hrobovej jame nemohlo dôjsť. Keďže tu nedochádzalo ani k nijakému podstatnejšiemu rozkladu organických látok, nie sme schopní za súčasného stavu našej výkopovej techniky rozpoznať hrobové jamy.

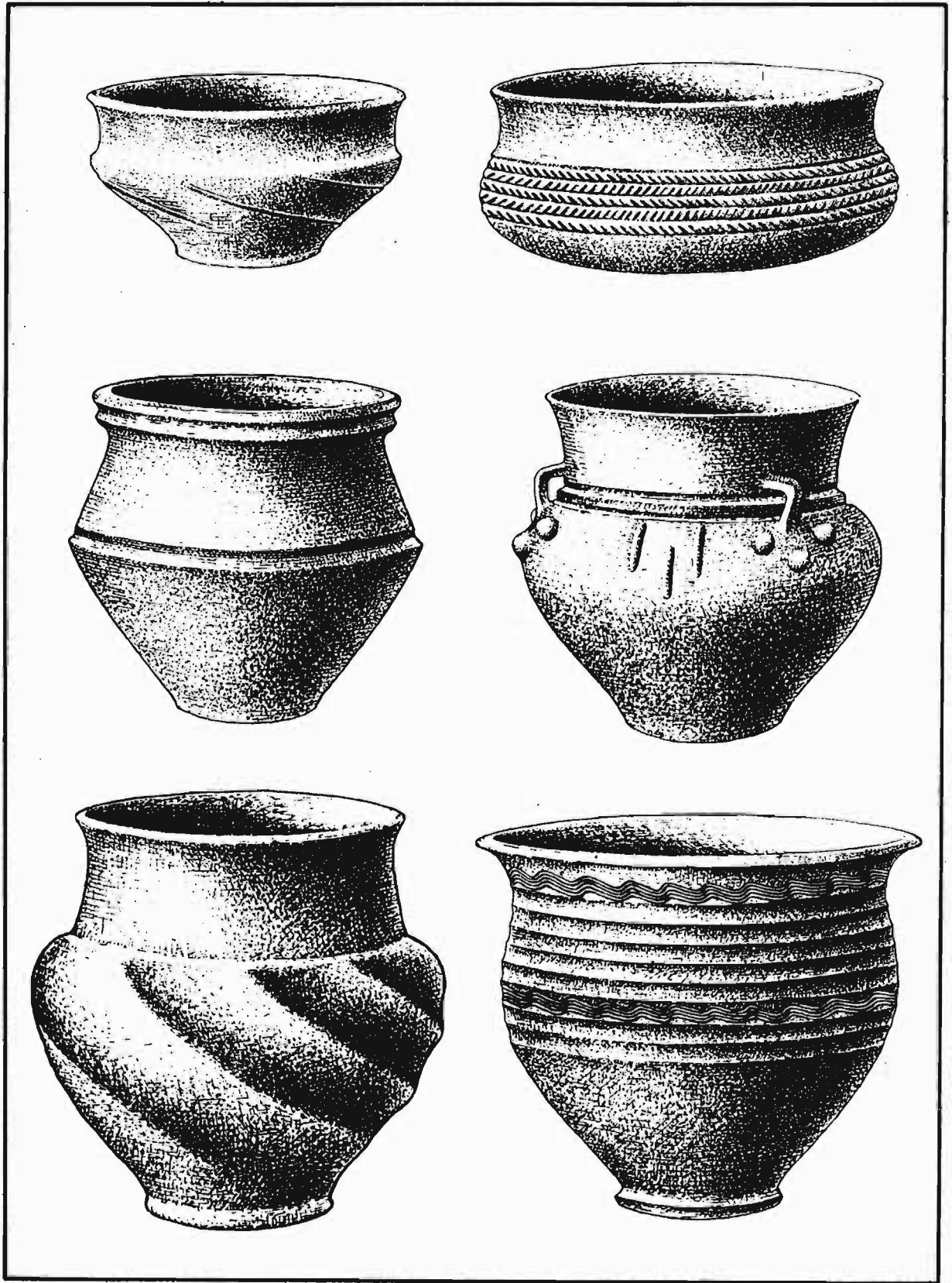
Keramiká náplň pohrebiska v Očkove sa minuloročným výskumom rozhojnila o niekoľko ďalších pozoruhodných nádob (obr. 2). Z ostatného inventára hodno spomenúť niekoľko exemplárov spôn s podviazanou nôžkou a spôn s nôžkou do hrotu vybiehajúcou. Zmienku zasluhujú i železné vedierkovité závesky a najmä zlatý hruškovitý závesok z náhrdelníka (obr. 1), bohato zdobený granuláciou a filigránom, časove patriaci do Eggersovho stúpa B 2.³

V doterajších výskumných sezónach bolo preskúmané juhozápadné, západné a sčasti severozápadné okolie mohyly. Nálezy v zisťovacej sonde východne od mohyly potvrdzujú predpoklad, že skupiny hrobov boli rozmiestené dookola mohyly. Ďalším výskumom bude potrebné preskúmať celé východné a severné okolie mohyly. S cieľom preverenia situácie (ev. výskytu ďalších skupín hrobov) vo vzdialenejšom okolí mohyly bude treba urobiť ešte niekoľko ďalších zisťovacích sond.

Vo výskume mohyly bola dokončená druhá etapa (čiastočne odkrytý kamenný veniec⁴) s týmito výsledkami: mohyla bola približne v strede preverenej sondou M o šírke 2 m, prehĺbením ktorej sa dosiahlo dno hrobovej komory v hĺbke 4,70 m od úrovne dnešného terénu. V severnom rohu sondy M na úrovni dna komory sa sústreďovalo na nepravidelnej hromade množstvo črepov velatického charakteru a roz-

Obr. 1. Očkov,
okr. Nové Mesto nad Váhom,
Zlatý hruškovitý závesok
z náhrdelníka
(3 x zväčšený).

Obr. 2. Očkov, okr. Nové Mesto nad Váhom.
Nádoby (zmenš. 1:4).

bitých nádob v druhotnom uložení, premiešaných vrstvičkami drobných uhlíkov, popolovitou pôdou a nedohorenými kostičkami ako aj fragmentmi druhotne vypálených bronzových predmetov (často iba v podobe roztavených kvapiek). Ojedinele sa medzi touto zmesou, pripomínajúcou akoby zvyšky hranice, vyskytli aj malé zlaté špirály, resp. bronzové drôty (prstene?) obtočené zlatým drôtom. Vlastná hrobová jama bola zapustená do dna hrovej komory, zdá sa, že mala obdĺžnikový tvar. Vo výplni, ktorá sa vyznačovala veľkými kameňmi zo zrútenej nadzemnej (?) konštrukcie hrovej komory, bolo možné pozorovať, že mohly sa snažiť v minulosti aspoň dvakrát vykradnúť (v dobe rím.-prov. a v stredoveku), ale ani po skončení druhej etapy nie je možné posúdiť, či bolo vykradnutie uskutočnené do dôsledkov a či sa vykradači hrobov dostali až ku dnu hrovej jamy. Vo výskume mohly podobne ako aj rím.-barbarského pohrebiska okolo nej sa pokračuje.

P o z n á m k y

- 1 K o l n í k T., Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby sťahovania národov v Očkove pri Piešťanoch, SlA IV, 1956, 233 - 300.
- 2 K o l n í k T., c. d., 269.
- 3 Typ 28b - E g g e r s H.J., Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit in Freien Germanien, Jahrb. d. röm.-germ. Zentralmuseums Mainz 2, 1955, 199.
- 4 K o l n í k T., c. d., obr. 2.

RÍMSKO-BARBARSKÉ NÁLEZY NA "DOLNOM POLI" V POBEDIME

Títus K o l n í k

Z príležitosti výskumu v Pobedime (okr. Piešťany) v polohe "Hradištia" urobila D. B i a l e k o v á v novembri 1959 povrchový prieskum v polohe "Dolné pole". Tu podľa tvrdenia G. K l i m u, pracovníka na výskume v Pobedime a miestneho zberateľa starožitností, bolo pri hlbokej orbe na jeseň 1958 a na jar 1959 vidno množstvo (vraj stovky) tmavšie sfarbených obdĺžnikových a štvorcovitých flakov a na nich črepy. Na čerstvo pooranom poli zistili D. B i a l e k o v á a G. K l i m o v novembri 1959 už iba niekoľko obrysove menej výrazných flakov, z ktorých sa im podarilo vyzbierať a vybrať pekný sídliskový rímsko-barbarský a staroslovanský črepový materiál (typu Siladice). Okrem toho sa tu vyskytoval bežný sídliskový materiál: zvieracie kosti, kusy prepálenej mazanice, popol, uhlíky, kusy trosky a niekoľko drobných nálezov. V keramickom materiáli sú črepy: a) terry sigillaty, b) panónskej keramiky, c) na kruhu vytočenej keramiky, d) v ruke vyhotovenej keramiky.

Tab. I. Pobeďim - "Dolné pole".
Výber nálezov z povrchového zberu.

O p i s n á l e z o v:

a) 5 zlomkov terry sigillaty:

1. Okrajový črep misy tvaru Drag 37 (tab. I: 1). Z nezdobenej časti; firnis druhotne prepálený, čiernohnedočervenej farby.
2. Črep z tela misy pravdepodobne tvaru Drag 37, zdobený rastlinnými motívmi (lístky) radenými v medailónoch i mimo nich (tab. I: 3).
3. Menší zlomok z tela terry sigillaty, so stopami bližšie neurčiteľnej výzdoby.
- 4, 5. 2 atypické malé čriepky.

b) Črepy panónskej keramiky:

1. 2 zlomky trecích mís (mortarií), 1 okrajový s odretým povrchom (tab. I: 4), druhý z tela so zvyškom žltozelenej drsnej piesčitej glazúry na vnútornej strane.
2. 5 zlomkov misiek s prstencom na ústí, vydutí a dne (nem. Ringschüssel - - prstencové misky), 2 okrajové (šedý a šedý s modročiernym firnisom) a 3 z tela so stopami šedočierneho firnisu (tab. I: 5, 6, 12, 19).

c) Črepy na kruhu točenej barbarskej keramiky z jemne vyplaveného materiálu (typu Očkov):

1. Okrajový črep z misovitej vázy (tab. I: 14).
2. 2 čriepky z podstavy s odsadeným dnom (tab. I: 16).
3. Črep z tela nádoby.
4. Črep z podstavy pohára s prehýbanými stenami, šedočierny (tab. I: 17).

d) Črepy keramiky vyhotovenej v ruke:

1. Črepy z hrncovitých nádob, zdobených prstom vtlačenými jamkami (4 kusy, 1 okrajový a 1 v kombinácii s rytou lomenicou nad maximálnym vydutím (tab. I: 11, 13)).
2. Črep z hrncovitej nádoby - z dolnej časti - zdobený rytými priečnymi ryhami (tab. I: 15).
3. 2 okrajové črepy z hrncovitých nádob s pretlačeným ústím, pomerne hrubo formované (tab. I: 7).
4. 11 okrajových črepov z hrncovitých tvarov, nezdobených; pomerne hrubo formované.
5. Črepy z nádob s plastickou výzdobou (žliabky), pôvodne tuhou leštených.
6. Čriepok z dna menšej nádoby.
7. Celá nádobka (zlepená z črepov), napodobňujúca svojím tvarom nízky hrnatý pohár s prehýbanými stenami. Zvislé žliabky (6) na maximálnom vydutí sú úplne plytké. Z dobre vyplaveného a vypáleného materiálu; $\varnothing$ ú 7,8 cm; $\varnothing$ d 4,7 cm; v 10,5 cm (tab. I: 18).

e) Drobné nálezy:

1. 1 celý dvojkónický praslen s vnútorne zošíkmenou základňou, v 1,9 cm, $\varnothing$ 2,9 cm (tab. I: 8).
2. Polovica kónického praslena, v 2,2 cm.
3. Zlomok bronzovej pinzety s náznakom metopovitej výzdoby.
4. Sklený prizmatický modrý korál so zbrúsenými rohmi (zbrúsený do štyroch kosoštvorcových a 8 trojuholníkových plošiek (tab. I: 10).

5. Sklená trubička špirálovite stočená z čírozeleného skla so špinavožltými páskmi (valoovitý korál ?; tab. I: 9).

6. Železný dlátovitý predmet (mladší ?).

Podobné nálezy, medzi nimi i zlomok terry sigillaty, zistil J. D u l k a na susedných "Farských roľiach" na jar 1959. (N o v o t n ý B., Limes Romanus in Slovakia and the Future Tasks of its Investigation, Historica I, Praha 1959, 511). Celkove je v materiáli zastúpená, okrem II. stor., predovšetkým mladšia doba rímska (III. - IV. storočie). Nepovažujeme za vylúčené, že sa nám na tomto mieste podarilo objaviť dlho hľadané sídlisko k pohrebisku v Očkove. Vzdušná čiara oboch nálezísk je 4 - 5 km. Objav ďalšieho bohatého rímsko-barbarského náleziska na strednom Považí opätovne zdôrazňuje dôležitosť tejto oblasti v dobe rímskej a silne podporuje náš predpoklad o existencii vyspelého barbarského mo-
oenského centra na Piešťansku v III. - IV. storočí n. l.

Výskyt hrubej "staroslovanskej" keramiky v uzavretých objektoch na tomto nálezisku mohol by snáď znamenať potvrdenie našej domnienky, že časť barbarského obyvateľstva (stará domáca zložka) zostáva tu i po odchode Germánov na západ (začiatok V. storočia) a zohráva dôležitú úlohu v najstaršom slovanskom vývoji u nás.

Objav sídliska v rovinnej oblasti medzi Váhom a Dudváhom, o ktorej sme sa donedávna nazdávali, že pre trvalejšie osídlenie v praveku a včasnej dobe dejinnej nevyhovovala, je zároveň dôležitou pohnútkou pre vyhľadávanie ďalších pravekých objektov v tejto dosiaľ málo preskúmanej časti Považia.

STAROSLOVANSKÉ NÁLEZY Z "DOLNÉHO POĽA" V POBEDIME

Darina B i a l e k o v á

R. 1959 pri povrchovom prieskume polohy "Dolné pole" v Pobeďime, okr. Piešťany, boli zistené hlbokou orbou takmer úplne zničené sídliskové objekty s typickým rímsko-barbarským¹ a staroslovanským materiálom.

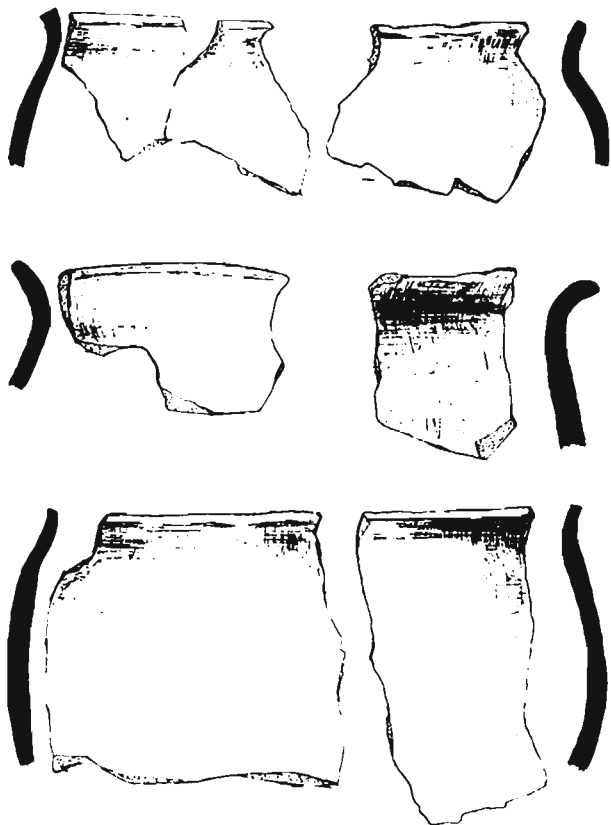
S t a r o s l o v a n s k á k e r a m i k a

1. Okrajový črep z ručne vyhotovenej nádoby, dobre vypálenej, svetlohnedej farby so sivým lomom; v hline malé percento hrubšieho piesku a sľudy. Steny nádoby nepravidelne hrubé, pri okraji stenčené. Ústie je ukončené krátkym, kolmo vytiahnutým hrdlom s vodorovne zrezaným okrajom. Profilácia črepu naznačuje vajčítý tvar nádoby.

2. Okrajový črep z ručne vyhotovenej nádoby, dobre vypálenej; na ohmat jemne drsný, z plavenej hliny, pomerne tenkostenný (ca 0,5 cm), pri ústí stenčený. Farba hrdla svetlohnedá, ostatná časť črepu čiernosivá, lom sivý, vnútorná strana svetlohnedá. Nepatrné, kolmo vytiahnuté hrdielko je na okraji vodorovne zrezané.

3. Okrajový črep ručne formovanej nádoby z plavenej hliny, dobre vypálený, čiernosivej farby; tenkostenné hrdielko nádoby bolo krátke, na okraji nepatrne rozšírené a šikmo zrezané.

4. Črep z okraja ručne modelovanej nádoby, čiernosivej farby. V hline je prímiesnený drobný i väčší piesok. Povrch i vnútorná strana sú premazávané jem-

Obr. 1. Pobedim - "Dolné pole".
Staroslovanské črepy získané povrchovým
prieskumom rozoraného sídliska.

čiernosivá farba). Dno je na vnútornej strane kotlíkovite formované.

Ďalšie črepy z nádob bez výzdoby sú materiálom i výrobou totožné s opísanými.

Staroslovanské nálezy z Pobedima majú najbližšiu analógiu, či už po stránke chronologickej alebo typologicko-genetickej, v sídliskovom materiáli zo Siladíc, (okr. Hlohovec)² a predstavujú tú časť staroslovanskej keramiky, ktorá absorbovala niektoré tvarové elementy na juhozápadnom Slovensku, charakteristické pre zvyšky germánskeho obyvateľstva v V. storočí n. l.³

P o z n á m k y

1 K o l n í k T., Rímsko-barbarské nálezy na "Dolnom poli" v Pobedime, Študijné zvesti AÚSAV (predchádzajúca zpráva v tomto čísle).

2 B i a l e k o v á D., AR XII, 1960 (v tlači).

3 T o č í k A., HČ III 3/1955.

nejšou vrstvičkou hlíny. Krátke, kolmo vytiahnuté hrdielko nesie výrazné stopy ručného formovania, okraj je vodorovne zaoblený. Stena nádoby sa pri koreni hrdla zužuje.

5, 6. Dva okrajové črepy technologicky podobné vyššie popísaným, s výraznejším šikmo vytiahnutým hrdielkom (náznak esovitej profilácie), stenčným a zaobleným.

7. Väčší fragment vrchnej časti nádoby. Dobre vypálený, z jemnej hlíny s malým percentom drobnej sludy, čiernosivej farby. Hrdlo je nepatrne kolmo vytiahnuté a vodorovne zrezané.

8. Časť masívneho dna ručne formovanej nádoby. V hlíne je značné percento hrubého piesku a drobnej sludy. Črep je pomerne dobre vypálený a pravdepodobne v dôsledku nepravidelného pôsobenia ohňa farebne rôznorodý (svetlohnedá, tehlovočervená a

PREDBEŽNÁ ZPRÁVA Z VÝSKUMU SLOVANSKÉHO SÍDLISKA V SILADICIACH

Darina B i a l e k o v á

V druhej polovici r. 1958 uskutočnil Archeologický ústav SAV prvú etapu výskumu v Siladiciach, okr. Hlohovec, v polohe zv. Bodoš. Lokalita nachádza sa asi 2 km západne od obce, po pravej strane poľnej cesty, vedúcej zo Siladic do Zavara. Rozsiahla a členená piesková duna, markantne vystupujúca z okolitého terénu, je zo západnej strany obtekaná Dudváhom. Východné a juhovýchodné výbežky duny siahajú až k ľavému, dnes už vyschnutému ramenu Dudváhu - Vrbinke.

V minulých rokoch niekoľko povrchových zberov na tejto dune urobil riaditeľ národnej školy Elemír Gers, ktorý na nálezy upozornil Archeologický ústav SAV v Nitre a tiež členov Vlastivedného krúžku v Hlohovci. Po otvorení pieskoviska v strede malej duny, ktorá je vlastne juhozápadným výbežkom hlavnej duny, boli rozrušené kostrové hroby. Časť inventára z dvoch veľkomoravských hrobov zachránili členovia Vlastivedného krúžku z Hlohovca.

K systematickému preskúmaniu ohrozenej lokality Archeologický ústav SAV pristúpil v júli - decembri minulého roku. Hlavná sonda bola vytýčená južne od pieskoviska, teda v tej časti duny, ktorá nebola porušená. V priebehu výskumu sa ukázalo, že z predpokladaného pohrebiska zachytili sme už len jediný detský hrob bez milodarov, predstavujúci asi okraj malého pohrebiska, koncentrujúceho sa na vrchole duny, kde otvorili pieskovisko o $\varnothing$ ca 26 x 35 m. Ani sondami po obvode pieskoviska nepodarilo sa zachytiť pokračovanie pohrebiska. Po týchto poznatkoch ťažisko práce presunulo sa na plošne odkrývanú južnú časť duny, kde zistili sme sídliskové objekty. Hneď v sonde I - II objavili sa pôdorysy dvoch staroslovanských príbytkov, obilných a odpadových jám a časť laténskeho príbytku, ktorý pokračoval v sonde III, kde bol spomínaný detský hrob bez milodarov a menšia plytšia jama s nádobou bez výzdoby, v ktorej boli uložené zvieracie kosti. Pôdorys dvoch ďalších príbytkov našli sa v sonde IV a VI.

Staroslovanské obydlia z južnej časti duny sú približne štvorcovitého tvaru, viac alebo menej zahĺbené do pieskového podlažia, s kamennými ohnišťami v niektorom rohu, orientované v smere V-Z. Konštrukčné a iné kolové jamky boli zistené v každom príbytku. Vo výplni objektov nachádzali sa črepy, zvieracie kosti, prepálená hlina a kamene z ohníšť. Keramika je starobylého charakteru, bez výzdoby, vyrobená ručne. Zdá sa, že odkryvom týchto sídliskových objektov podarilo sa zachytiť časť osady najstarších slovanských obyvateľov na juhozápadnom Slovensku. Keďže jediným chronologickým kritériom je tu len keramika, presnejšie datovanie bez hlbšej analýzy bolo by za súčasného stavu predčasné.

Veľkosťou, tvarom a orientáciou od staroslovanských príbytkov odlišuje sa laténska chata, ktorej črepový materiál, ako sa zdá, zapadá do rámca mladolátenských považských lokalít.

Inej orientácie sú aj pôdorysy dvoch hlbokou orbou skoro úplne zničených slovanských príbytkov v sonde VII, ktorá bola vedená hrebeňom, spájajúcim malú a nižšie položenú dunu s hlavnou. Črepový materiál z týchto objektov je technologicky a výzdobne iný ako starobylá keramika z južnej časti duny. Môžeme povedať, že korešponduje s pohrebiskovou keramikou z Výčap-Opatoviec, staršou fázou

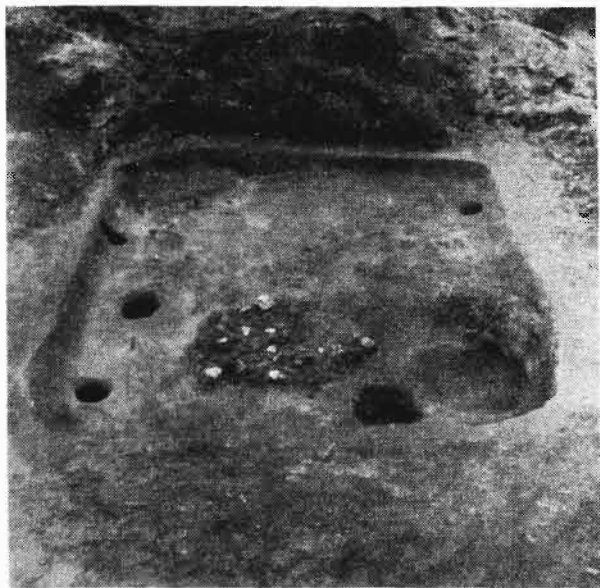

1

2

3

4

Obr. 1. Siladice. 1, 2 - zábery z výskumu;
3, 4 - staroslovanské príbytky po odkrytí.
Foto D. Bialeková.

z Bešeňova² a ďalšími nálezmi z Nitrianska a Pomoravia. Ide tu zreteľne o druhé mladšie sídlisko, rozložené asi po hrebene hlavnej duny.

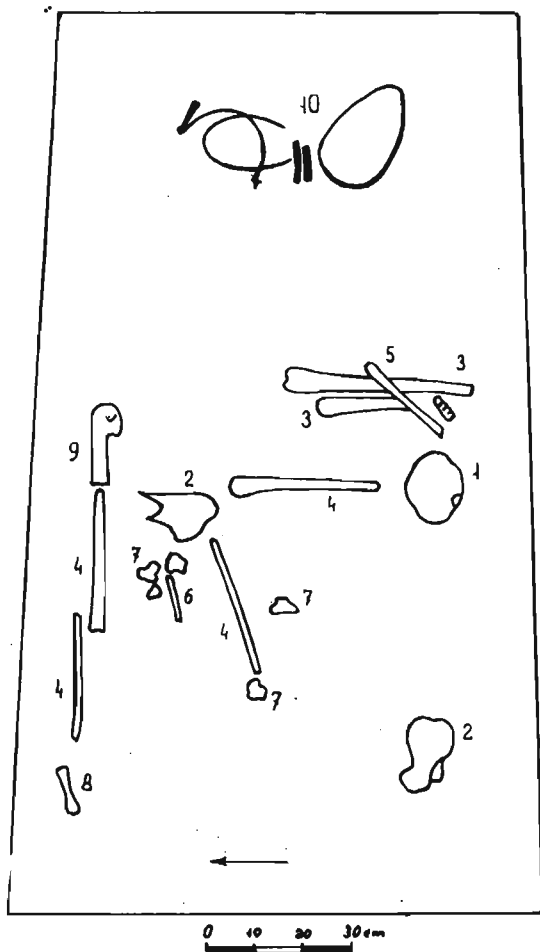
Pretože spomínané výsledky prvej etapy výskumu sú len výsekom z väčšieho komplexu, k určitejším uzáverom budeme môcť dospieť až po skončení tohoročného výskumu.

P o z n á m k y

- 1 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovancké popolnicové pohrebište z doby predhradištnej vo Výčapoch-Opatovciach, okr. Nitra, Historica Slovaca V, 1948, 140 - 144.
- 2 K r a s k o v s k á Ľ., Výskum v Bešeňove roku 1950, SLA VI-2, 1958, 419 - 447.

AVARSKO-SLOVANSKÉ POHREBISKO V BERNOLÁKOVE

Ľudmila K r a s k o v s k á

Jbr. 1. Bernolákovo. Rozrušený hrob 22.

- 1 - lebka, 2 - panvové kosti,
- 3 - stehenné kosti, 4 - predkolenné kosti,
- 5 - ramenná kosť, 6 - laketná kosť,
- 7 - stavce, 8 - zvieracia kosť (baran),
- 9 - zvieracia kosť (hovädzí dobytok),
- 10 - železné kovanie vedierka.

Nálezisko leží medzi Bernolákovom a Železničnou stanicou Ivan-ka pri Dunaji vo vzdialenosti asi 100 m od štátnej hradskej Bratislava - Nitra. Je to mierna vyvýšenina - piesková duna, ktorá sa tiahne vo smere Z - V. Nálezisko sa nachádza v ohotári obce Bernolákovo na roľiach miestneho JRD.

Na jar r. 1958 členovia JRD otvorili na južnom svahu duny pieskovú jamu, kde brali piesok pre vlastnú potrebu. Pri odvážaní piesku porušili niekoľko hrobov s milodarmi a nález hlásili Archeologickému semináru Komenského univerzity. Na základe hlásenia urobila M. P i c h l a r o v á obhliadku náleziska a doniesla niekoľko nádob. Ďalšie fragmenty nádoby zachránil Dr. A. T o č í k.

Záchranný výskum na lokalite urobilo archeologické oddelenie Slovenského múzea v Bratislave v máji, júni a septembri r. 1958. Aby sme predišli ničeniu hrobov pri odvážaní piesku, odkrývali sme plošne priestor okolo pieskovej jamy. Okrem hrobov našli sme tu pozostatky sídliska z neskorej doby laténskej. V jamách s tmavou zemou sa našli maľované a tuhé črepy, praslen a slomky tehloviny. Pravdepodobne tu boli príbytky porušené pri kopaní hrobov.

Vcelku sme vykopali 29 kostrových hrobov a našli 3 nádoby mimo hrobov. Z uvedeného počtu boli tri hroby jazdcov s koňom a sedem detských hrobov. Pri odobieraní piesku porušili 8 hrobov. Značný počet hrobov (8) bol porušený ešte v dobe avarsko-slovanskej, pričom boli narušené všetky hroby jazdcov. Ľudské kosti v hroboch boli rozhádzané, bronzové predmety zväčša ohýbali, zostali po nich na kostiach len stopy zelenej patiny. Orientácia kostry vo väčšine prípadov bola hlavou na východ, len v niekoľkých hroboch kostra ležala hlavou na západ. Niektoré hroby mali orámovanie z dreva, v iných prípadoch hrobová jama bola omazaná hlinou.

V hroboch sa zachovala hlavne keramika a železné predmety. Vcelku sme zachránili z pohrebiska 16 nádob, z toho 8 nádob sme našli v hroboch. Tam kde nebola nádoba, položili do hrobu drevené vedierko so železným kovaním. Najčastejším milodarom bol železný nožík obvyklej pre Slovanov formy (14 kusov). Nože sa vyskytovali v hroboch dospelých a detí. Z nástrojov sa našli ešte ojedinelé kusy: železný kosák, šidlo, ocielka, kamenný brúsok, Pomerne v malom počte boli zastúpené zbrane, našli sme železný oštep a zlomok čepele. Viac bolo železných striel rozličnej formy, vcelku 6 kusov. Veľmi skromné boli okrasy - bronzový náramok a náušnice, pár jednoduchých bronzových krúžkov a náhrdelník z pastových perál. Okrem toho sa našli bronzové a železné pračky, ktoré patrili k odevu alebo konskému postroju. Ináč z konského postroja zostalo ocelkom málo, v jednom jazdeckom hrobe sa našli drobné bronzové pukličky, v druhom zlomky kovania.

Ako milodar často dali do hrobu mäso zvierata, hlavu a nohy barana, časť nohy hovädzieho dobytká. Kostí barana sa našli v 15 hroboch a kosti dobytká v 8 hroboch, v niektorých prípadoch do jedného hrobu uložili mäso barana i mäso dobytká. Mäsitá potrava zväčša ležala pri nohách.

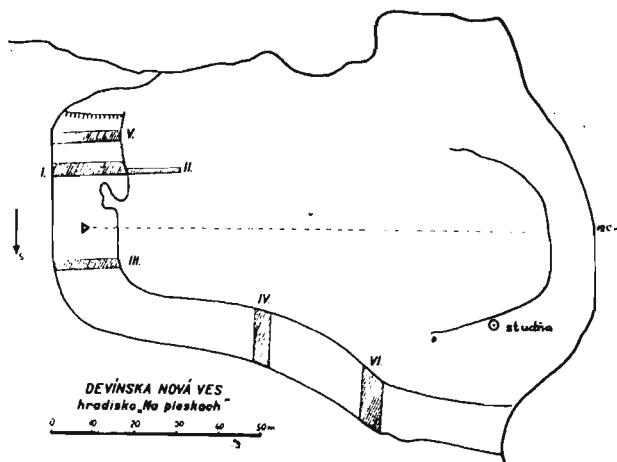
Výskum pohrebiska nebol skončený, prekopali sme len malú časť vyvýšeniny. Pravdepodobne hroby sa budú rozprestierať aj na vrchole duny a nie iba na jej južnom svahu. Pretože pohrebisko nebolo celé preskúmané, nemôžeme ešte zhodnotiť výsledky výskumu. Podľa nálezov pohrebisko možno zhruba datovať do VIII. storočia. Doteraz nebolo zistené sídlisko, ktoré mohlo patriť k tomuto pohrebisku.

VÝSKUM HRADISKA "NA PIESKACH" PRI DEVÍNSKEJ NOVEJ VSI

Ľudmila K r a s k o v s k á

Hradisko "Na pieskach" leží na výbežku Devínskej Kobyly, ktorý dominuje nad obcou Devínska Nová Ves. Na hradisku stál triangulačný bod, označený ako kóta 256. Na ploche hradiska bola slabá vrstva humusu a naviateho piesku. Pod nimi boli kamenné platne, ktoré prikrývali mohutnú vrstvu jemného morského piesku.

Pod hradiskom "Na pieskach" už dávno začali brať piesok, ale piesková jama slúžila len pre potreby obce Devínska Nová Ves. V poslednom čase začali odvážať piesok vo veľkom množstve na výstavbu Bratislavy. Napokon koncom r. 1957 nár. podnik Piesky a štrky rozhodol rozšíriť exploatáciu piesku a s tým cieľom odstrániť vrstvu naviateho piesku spolu s veľmi a kamenné platne. Na tieto práce začiatkom r. 1958 použili buldozér. Preto Archeologický ústav SAV poveril Slovenské múzeum urobiť záchranný výskum na hradisku. Výskum sa uskutočnil vo februári a

Obr. 1. Devínska Nová Ves.
Hradisko "Na pieskach".
Situačný náčrt so sondami I - VI.

časti valu boli sondy IV a VI. Pokračovanie sondy I na ploche hradiska označili sme ako sondu II.

Sonda I, ktorá ležala na juh od triangulačného bodu, išla kolmo na val a mala dĺžku 20 m a šírku 3 m, jej najväčšia hĺbka bola 245 cm. V sonde sme našli z vonkajšej strany valu hromady spadnutého kameňa, uprostred bola do červena spálená hlina a pozostatky dreva, z vnútornej strany valu sa nachádzal tmavý spálený piesok. Nájdene drevo bolo už celkom zuholnatené alebo zotleté, hnedej farby. V sonde sme zistili 3 vrstvy drevenej konštrukcie. Boli tu slabšie trámy položené naprieč valu, ktoré spojoval hrubší trám. Trámy v spodnej vrstve mali dĺžku 450 cm. Priestor medzi vrstvami dreva bol vyplnený hlinou a pieskom. Z vonkajšej strany valu našli sme hrubé trámy, ktoré ležali pozdĺž valu. Tieto trámy zvonka boli upevnene kolmi, z ktorých sa zachovali spodné časti. Za stenou z trámov pravdepodobne bol kamenný múr, z ktorého zostali spadnuté kamene.

Sonda III, vykopaná na sever od triangulačného bodu, bola dlhá 9 m a široká 2 m. V sonde sme zistili tiež 3 vrstvy trámov, položených naprieč valu, pričom spodný trám mal dĺžku 300 cm. V tejto sonde sme osvetlili stavbu vnútornej steny opevnenia. Našli sme časť steny z hrubých trámov, ktoré ležali pozdĺž valu. Z vonkajšej strany valu tu tiež boli pozostatky múru z kameňa. Poznatky získané v sonde I a III sme overili v sonde V, ktorá ležala na juh od sondy I, blízko okraja pieskovej jamy. Tu sme našli 4 vrstvy drevenej konštrukcie. Spodná vrstva dreva v hĺbke 235 cm ukázala, že drevená konštrukcia v týchto miestach mala šírku 6 m.

V severnej časti valu bola sonda IV, kde sa zachoval profil východnej steny. Severný val bol nasypaný len zo zeminy (z piesku), nebol tu ani kamenný múr ani drevená konštrukcia. Z vnútornej strany valu sa zachovali pozostatky dreva, akoby pritlačené k valu. Na základe zlomkov dreva nemohli sme zistiť aká stavba tu bola. Sonda VI bola temer na konci severného valu. Tu sme tiež pozorovali z vnútornej strany pozostatky dreva a našli medzi nimi slovanské črepy. V sonde II neboli nijaké nálezy.

Z nálezov pamiatok treba ešte spomenúť niekoľko laténskych črepov, nájdených na úpätí valu v sonde I a slovanské črepy, pozbierané na okraji pieskovej jamy.

Na základe slovanskej keramiky, nájdenej pri výskume prof. J. E i s n e r a r. 1937 a pri výskume r. 1958, ako aj podľa zistenej konštrukcie opevnenia možno považovať hradisko "Na pieskach" za slovanské a datovať ho približne k r. 900.

marci r. 1958 a skutočne mal iba preventívny ráz, pretože sa robil za nepriaznivého počasia a v obmedzenom čase.

Na začiatku výskumu valy neboli zničené, ale priekopa, ktorú spomínal J.L. Č e r v i n k a v svojej práci Slované na Moravě, bola už odstránená buldozérom. Z celého hradiska zostala len severovýchodná časť, ďalšia plocha bola zničená pieskovou jamou. Tiež južná a západná časť valov bola strhnutá. Vo východnom úseku valu vykopali sme sondy I, III a V, v severnej

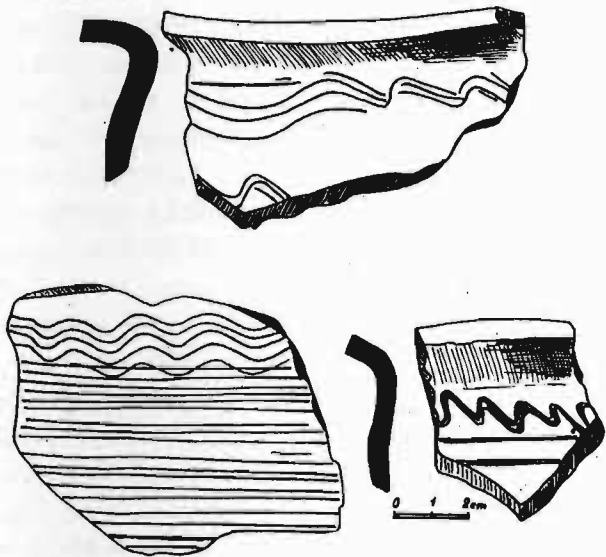
VÝSKUM HRADISKA PRI SVATOM JURE

Ľudmila K r a s k o v s k á

Výskum hradiska pri Svätom Jure začali sme r. 1957. V r. 1958 výskum trval iba 2 mesiace (júl a august), pretože išlo o dokončenie niektorých prác a objasnenie otázok z predošlej sezóny. V r. 1958 mali sme tieto úlohy: dokončiť prierez vnútorného valu, sledovať vodovod a zistiť jeho vzťah k valu, zistiť ďalšie stopy slovanského osídlenia.

R. 1957 urobili sme prierez vo vnútornom vale, kde zostal neprekopaný pruh zeme, očistili profily a prekopali val na skalnaté podložie. Pri východnej stene sondy v hĺbke 250 cm sledovali sme 2 trámy, položené naprieč valu. V západnej stene našli sme 2 trámy (v hĺbke 115 a 125 cm), ktoré tiež ležali naprieč valu. Medzi trámami bola do červena prepálená hlina. Z vonkajšej strany valu bola vrstva spadnutého kameňa. Možno predpokladať, že opevnenie malo drevenú konštrukciu.

R. 1957 objavili sme vodovod s rúrami z vypálenej hlíny červenej a žltej farby. Sledovali sme tento vodovod v dĺžke 125 m. Smerom na sever potrubie išlo po svahu terasy a smerovalo pod vonkajší val. Zistili sme, že potrubie bolo dodatočne zapustené do valu, teda bolo mladšie ako opevnenie. Smerom na juh potrubie viedlo k väčšej jame zasypanej kameňmi. Keď sme očistili túto jamu, našli sme základy štvorcovej stavby, označenej ako objekt III. Základy boli stavané z plochých kameňov na maltu, na dne stavby tiež boli kamene s maltou. Pravdepodobne to bola cisterna na vodu.

Obr. 1. Svätý Jur, hradisko.
Výskum r. 1957/58.
Ukážky slovanskej keramiky.

Hľadali sme slovanské osídlenie na južnom svahu hradiska, ale vykopali sme tu len časť halštatského príbytku s množstvom črepového materiálu. Ojedinelé slovanské črepy sa našli v zásype nad objektom III a v jeho okolí.

Vyčistili sme jamu pri spojení vnútorného valu so západnou časťou vonkajšieho valu. Jama kónickej formy bola sčasti obložená kameňmi, snáď to bola cisterna na dažďovú vodu. Žiadne nálezy tam neboli.

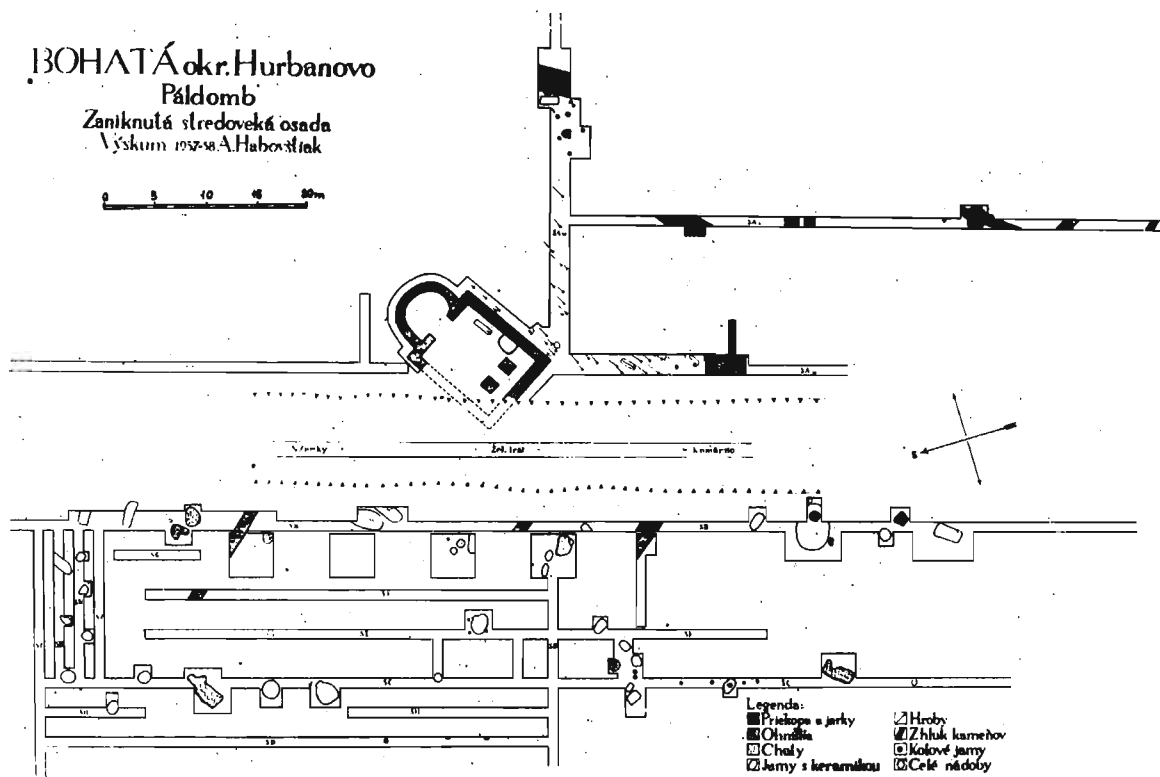
Pre inšie naliehavé úkoly výskum hradiska bol zatiaľ prerušený. Sondy sme zasypali, zostali otvorené len prierezy vo valoch a čiastočne objekt III.

ZANIKNUTÁ OSADA V CHOTÁRI OBCE BOHATÁ

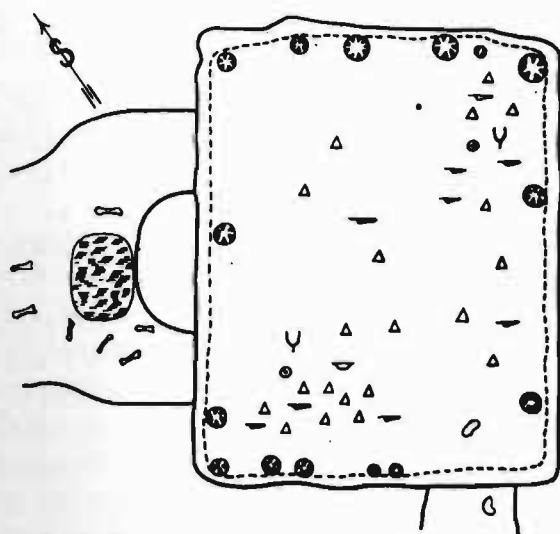
Alojs H a b o v š t i a k

Štúdium materiálnej kultúry stredovekej dediny u nás je ešte len v začiatkoch, hoci potreba tejto práce sa v našom spoločenskovednom bádani pociťuje už oddávna. Zvlášť výhodnou oblasťou pre výskum zaniknutých osád ukazuje sa byť územie juhozápadného Slovenska, kde sa stretáme takmer v každom chotári nie zriedka i s viacerými zaniknutými osadami. Výskum na lokalite Páldomb v chotári obce Bohatá, okr. Hurbanovo bol prvým našim pokusom o výskum takejto dediny. Pretože však nálezisko - mierna terénna vyvýšenina, ktorú tu tvorí piesková duna - bolo do značnej miery pred výskumom rozrušené jednak priesekom pre železničnú trať, jednak hlbokou orbou, podarilo sa nám tu zistiť už iba torzo pôvodného stredovekého osídlenia v podobe viacerých viac alebo menej zachovalých objektov.

Osídlenie tejto vyvýšeniny už v časoch predtatarských - v XII. a začiatkom XIII. storočia výrazne dokumentuje nález dvoch chát - polozemnic i bohatý keramický a kovový inventár. Prvá z nich bola odkrytá na sv. svahu vyvýšeniny. Vlastný zahĺbený priestor mal obdĺžnikový pôdorys 2 x 2,20 m s dvoma výklenkami na sv. a jv strane. Prvý bol asi vhod, v druhom sa nachádzalo ohnište. Pozdĺž dlhších strán sa na vonkajšej strane zachovali stopy po koloch, ktoré naznačujú pôvodnú veľkosť chaty (asi 2,20 x 3,40 m). Na úpravu stien poukazujú hrudy uschnutej, často i prepálenej hliny s odtlačkami prútov a trstiny. Vo výplni zahĺbeného priestoru našlo sa 15 celých alebo ľahko doplniteľných nádob, väčšinou hrncov,

Obr. 1. Bohatá - Páldomb. Zaniknutá stredoveká osada.
Situačný plán výskumu.

- OBRYSY CHATY V HL'B. 55-70 cm.
 --- 125-135 cm.
 ● KOLOVÉ JAMY
 △ FRAGMENT BRONZOVEJ MISY
 △ ČREPY KERAMIKY
 ● PRASLENY
 Y ŽELEZ. OSTROHY
 - NOŽE A INÉ ŽELEZ. PREDMETY
 ○ FRAGMENT ŽARNOVA
 ○ ŽELEZNA TROSKA
 - ZVIER. KOSTI
 ● PREPÁLENÁ HLINITO-PIESKOVITÁ ZEMINA (OHNIŠTE)

Obr. 2. Bohatá - Páldomb.
 Pôdorys chaty I/57.

vymazaného hlinou. Keramika, nájdená poväčšine iba vo fragmentoch, je veľmi podobná nálezom z prvej chaty, no čo sa týka tvarov, je rôznorodejšia. Zvláštnu pozornosť si tu zasluhujú nálezy črepov tzv. závesných kotlíkov. Ich nálezy na jz Slovensku sú pomerne hojné a pre osídlenie rovinatých území v Karpatскеj kotline v časoch predtatárskych charakteristické. Priniesli ich k nám kočovné a polokočovné kmene z východných, pričiernomorských oblastí. Vo výplni chaty našli sme tiež dva prasleny, fragment mliečieho kameňa, ovčiarske nožnice, rôzne druhy železných nožov, hrušky železnej trosky, hrot šípu a dve jazdecké ostrohy, ktoré potvrdzujú datovanie objektu do XII., najneskoršie do začiatku XIII. storočia. Zvlášť cenný bol nález fragmentu bronzovej románskej misy s peknou rytou výzdobou na vnútornej strane.

O konkrétnych formách osídlenia tejto vyvýšeniny v XIII. a XIV. storočí sa zo zistenej situácie dozvedáme len veľmi málo, no viaceré, i keď veľmi neúplne zachované objekty spolu s nájdeným materiálom tu osídlenie aj pre túto dobu nesporne dokladajú. Sú to predovšetkým ohnišťa, zistené či už v tehlovom alebo kamennom obložení alebo v súvislých zhlukoch prepálenej hlíny, tzv. jamy s keramikou, slúžiace pôvodne najskôr ako zásobníkové jamy a skupiny kolových jám, čo všetko nesporne poukazuje na objekty sídliskového charakteru. Získaný keramický a kovový materiál z nich patrí rámcovo do XII. - XIV. storočia.

Niekdajšiu stredovekú dedinu v týchto miestach napokon výrazne dokladá i objavenie románskeho dedinského emporového kostola a okolitého radového pohrebiska. Pôdorys kostola vytvárala obdĺžniková loď o vnútorných rozmeroch 9 x 7,25 m a poloblúkovitá apside. Stavbu kostola podľa jeho celkovej dispozície, najmä však úpravy základov pod triumfálny oblúk možno datovať do polovice XIII. storočia.

vyrobených na ručnom hrnčiarskom kruhu. Je to voelku keramika zhodná s nálezmi z blízkeho Maďarska, kde sú takéto tvary datované do XI. a XII., prípadne začiatku XIII. stor. Charakteristické sú pomerne vysokým lievikovitým ústím a rytou výzdobou, pokrývajúcou závitnicovite hornú polovicu tela nádoby.

Druhá chata bola odkrytá na výhodnom svahu pieskovej duny, asi 100 m od prvej chaty. Jej obdĺžnikový pôdorys mal rozmery 5,20 x 4,30 m. Po jeho obode na úrovni predpokladanej podlahy črtali sa výrazne jamy po koloch. Vohod do príbytku bol asi z južnej strany, kde sme v stene zistili 1 m široký priechod. Ohnište bolo umiestnené v podkovovitom výklenku pri západnej stene. Celkový charakter objektu naznačuje, že i tu išlo o polozemnicový príbytok, ktorého nadzemný priestor ohraňovali steny z trstiny a prútia, prepleteného medzi dosť hustú sústavu kolov a znútra

Zvláštnu pozornosť si zasluhuje celková úprava a konštrukcia základov, sú totiž vybudované z hliny a tehliel striedavo ukladanych do vrstiev. Kostol zanikol niekedy koncom XIV. alebo začiatkom XV. stor.

V hrobch okolitého radového pohrebiska nachádzali sme spravidla len súdiastky pôvodného odevu a ozdobné predmety, najmä v hrobch žien. Obyčajne to boli pracky, bronzové pliešky a korálky z čeleniek, časti opaska, prsteň a i. Zvláštnosťou pohrebiska je pomerne hlboká priekopa, ochraničujúca cintorín z jv, j a jz strany, ktorej bližšiu funkciu sa nám z nálezovej situácie nepodarilo zistiť.

I keď vcelku výskum na Páldombe v chotári obce Bohatá nie je definitívne ukončený, možno povedať, že znamená cenný prínos pre poznanie materiálnej kultúry nížinnej stredovekej dediny. Poukazuje spolu s doteraz skúmanými osadami v susednom Maďarsku a s niektorými doterajšími nálezmi u nás na to, že polozemnicové typy sa v tomto nížinnom prostredí udržiavajú hlboko do stredoveku a rozmnožuje počet doteraz málo známych zaniknutých stredovekých osád na jz Slovensku spolu s objaveným románskym emporovým kostolom so svojráznou konštrukciou základov.

ZISŤOVACÍ VÝSKUM NA BARATKE PRI LEVICIACH R. 1958

Alojz H a b o v š t i a k

Starý miestny názov "Bratka", dodnes zachovaný v novšej podobe "Baratka" sa v našej historiografickej literatúre spomínal už viac ráz, a to v súvislosti s darovacou listinou Eusidianovou z r. 1156. V nej sa totiž uvádza, že ostrihomský arcibiskup Martirius posvätil na Bratke pre zemana Eusidina kostol a že mu pri tej príležitosti dedinu Bratku i podaroval a povýšil ju na farnosť. Na terajšej Baratke, rozprestierajúcej sa na juh a juhozápad od dnešných Levíc, nebolo však badať už oddávna zreteľnejších stôp, či už po kostole alebo i samotnej dedine, ktoré by bolo možno uviesť do súvisu s touto listinou. Preto ju naši historici poväčšine aplikovali na neďaleké Varšany (teraz Kalinčiakovo), kde dodnes stojí zachovaný románsky kostol, datovateľný približne do doby, ktorú uvádza spomínaná listina. Terénny prieskum na území dnešnej Baratky ukázal však na možnosť objavenia tohto kostola priamo tu, čo potom potvrdil aj náš zisťovací trojtýždňový výskum. Štyrmi kratšími zisťovacími sondami sme totiž prišli na základy, ktoré nesporne poukazujú na kostol. Základy boli už na viacerých miestach vybraté alebo rozrušené (kamene z ruín tohto kostola boli pravdepodobne použité na stavbu kostola v Hor. Seči pri Leviciach, na čo ma upozornil nedávno zomrelý P. H u l j a k, pracovník Okresného vlastivedného múzea), no celkový jeho pôdorys a hlavné rozmery stali sa takto zhruba známe. Kostol pozostával z obdĺžnikovej lode o vonkajších rozmeroch 11,80 x 9,30 m, z poloblúkovej apsidy a z veže, pristavanej k západnej stene kostola. Základy boli vybudované z lomového andezitového tufu, spájaného v najspodnejšej vrstve jednoducho hlinou. Miestami sa v základoch prišlo i na travertínové balvany, pochádzajúce pravdepodobne z neďalekého Šiklóša. Na vlastné základy bolo ukladané veľmi pevné, tzv. zalievané murivo, na lícach stien z pekne opracovaných kresaných tufových kvádrov, uprostred z nepravidielných lomových kusov. Vo vnútri lode, v blízkosti západnej steny, prišli sme na základy

empory - tribúny, pozostávajúce z obdĺžnikového bloku kresaných tufových kvádrov. Zvláštnosťou kostola je, že juhovýchodná polovica južnej steny lode ustupovala dovnútra a vytvárala múr o šírke takmer 2,50 m, čo možno s najväčšou pravdepodobnosťou pokladať za zvyšky druhého oltára. Z pomerne malej plochy, na ktorej sme vnútro kostola preskúmali, nepodarilo sa zistiť ani úpravu ani pôvodnú výšku podlahy. Ak však možno korunu základov vidieť v rovine, v ktorej začínali nad základmi opracované andezitové kvádre, dá sa predpokladať, že pôvodná úroveň podlahy bola asi 10 - 15 cm pod dnešnou úrovňou pôdy. Vo vrstve deštruovaných kameňov a kusov zalievaného muriva našli sme tri architektonické články - fragmenty rímsy, vykresané taktiež z andezitového tufu. Tiež sme tu našli črepy čiernej a sivej keramiky z XII. - XV. storočia a fragment železnej ostrohy s hviezdovitým bodcom z konca XIV. storočia.

V bezprostrednej blízkosti kostola nachádzali sme po južnej, juhozápadnej a severnej strane veľmi často fragmenty ľudských kostí. Vo väčšej hĺbke (60 - 110 cm) prišli sme i na súvislé hroby, orientované v smere osi kostola hlavou na západ. V doteraz odkrytých deviatich hroboch nenašli sme však okrem zvyškov dreva a klincov z rakvy nijaké predmety, ktoré by nám mohli hroby datovať.

Vcelku možno konštatovať, že náš novoobjavený kostol na Baratke pri Levičiach, radiaci sa svojou dispozíciou do skupiny románskych emporových kostolov a na základe totožnosti miestneho názvu poľa s názvom uvedeným v Eusidinovej doňakej listine predstavuje s najväčšou pravdepodobnosťou ten kostol, ktorý táto listina z r. 1156 spomína. Tým zároveň dospievame i k oprave doterajšej mylnej mienky, podľa ktorej sa spomínaná listina aplikovala na neďaleký kostol vo Varšanoch (teraz Kalinčiakovo) a získavame tak jednu z prvých spoľahlivo datovaných románskych pamiatok tohto druhu u nás.

Omnoho závažnejším zdá sa byť objavenie tohto kostola a jeho súvis so spomínanou listinou z hľadiska hodnotenia a datovania osady, ktorú jednak logicky, jednak na základe obsahu listiny možno v blízkom okruhu predpokladať. Naším doterajším výskumom sa nám síce nepodarilo zistiť priamo objekty sídliskového charakteru, no povrchové nálezy črepov stredovekej keramiky na širšej okolitej rovine dávajú k tomu určité predpoklady. Najmä v blízkosti dnešného majera Géňa, ktorý leží južne od objaveného kostola, možno túto osadu predpokladať. Tieto otázky bude sledovať náš budúci výskum na tejto lokalite.

ZPRÁVA O HISTORICKO-ARCHEOLOGICKOM VÝSKUME NA BRATISLAVSKOM HRADE ZA ROK 1958

Belo P o l l a - Táňa Š t e f a n o v i č o v á

I keď plošina Bratislavského hradu a samotný hrad, ktorého dejiny spadajú do dalekej minulosti, hrali v dejinách Slovenska a Slovákov dôležitú úlohu, predsa buržoázna spoločnosť nechcela venovať nijaké materiálne prostriedky na ich prebádanie. Slovenská buržoázia nemala dosť porozumenia pre to, aby sa odkryli pamätníky najstarších dejín bratislavského hradného kopca, ktorý je posledným výbežkom Malých Karpát a ktorý bol cez dlhé stáročia strategickým bodom a strážcom významných ciest, ktoré sa pod Bratislavským hradom pretínajú. Veľa sa debatovalo

a diskutovalo o potrebe historicko-archeologického prebádania bratislavského hradného kopca od čias buržoáznej ČSR, ale boli to iba prázdne frázy, kým otázku výskumu nevzala do rúk naša ľudová správa, kým ÚNV Bratislava po dohode s AÚSAV v Nitre nepoložil bodku za neplodnými diskusiami tým, že prevzal na seba celú ťarchu výskumu. ÚNV tu jasne ukázal, že nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu nie sú ľahostajné pamiatky, ktoré dokumentujú slávne a pokrokové tradície nášho ľudu i kultúrne bohatstvo Slovenska.

Samotný výskum na Bratislavskom hrade sa začal na podnet pracovníka Vlastivedného ústavu mesta Bratislavy dr. L. Š á š k y h o, ktorý pri sledovaní stavebných a rekonštrukčných prác na hrade zistil, že bager, ktorý vyhlboval priestor pre budúcu kotolňu na tzv. Leopoldovskom nádvorí, porušil starý, doteraz neznámy múr. AÚSAV v Nitre vyslal na miesto svojho pracovníka, jedného z pisateľov tejto zprávy, ktorý zistil, že v skutočnosti ide o stredoveký hradobný, doteraz neznámy múr a že treba tu bezpodmienečne začať so záchranným výskumom. A keď ÚNV prijal do svojich služieb pisateľku tejto zprávy, začal sa 15. septembra 1958 historicko-archeologický výskum na Bratislavskom hrade. Obidvaja pisatelia tejto zprávy sa podieľajú na vedení výskumu.

Vzhľadom na počiatkové ťažkosti výskum sa obmedzil iba na sledovanie výkopových a rekonštrukčných prác v hradnom paláci a jeho najbližšom okolí, ktoré tu robila a robí Stavodindustria, nár. podnik. Týmto prácami boli odkryté, ale súčasne i ohrozené cenné pamiatky. Tieto práce aj určili záchranný charakter výskumu v r. 1958.

Prvoradou úlohou tohto výskumu bolo sledovať výkopy kanalizačných rýh, a to ako na východnej strane hradného paláca, priamo na tamjšej ceste, tak i pozdĺž severného obvodového múru hradného paláca. V stenách kanalizačných rýh, ktoré boli prehĺbené do hĺbky 200 - 250 cm pod dnešnú úroveň, sa odrážalo pôvodné navrstvenie súvisiace s prestavbami hradu. Kanalizačná ryha popri severnej stene paláca na niekoľkých miestach odkryla zvyšky múrov neznámych stavebných objektov. Zaujímavý bol nález okožovaného a tehlovou klenbou ukončeného múru; Klenba mohla

Obr. 1. Bratislavský hrad.
Zistený hradobný múr na
Leopoldovskom nádvorí.
Foto dr. Šášky.

Obr. 2. Bratislavský hrad.
Zvyšky lavice v bráne.
Foto Štefanovičová.

Obr. 3. Bratislavský hrad.
Základy južnej brány (v popredí porušený hradobný múr).
Foto Štefanovičová.

byť v pôvodnej funkcii nad povrchom dnešného terénu. V tejto kanalizačnej ryhe našli sa zvyšky muriva, v ktorých sme zistili opracované architektonické články, pochádzajúce azda zo staršieho gotického hradu a druhotne použité ako stavebný materiál.

Rovnako dôležitý poznatok doniesla i pozdĺž cesty idúca kanalizačná ryha, ktorá porušila nielen kostrové hroby, ale i južnú stranu kamennej kruhovej stavby o vnútornej svetlosti 350 cm. Pretože kruhová stavba je dôležitým objavom, bolo potrebné v týchto priestoroch rozšíriť záchranný výskum podľa možnosti na systematický. Stavba sa nachádza 25 m od obvodového múru východnej strany paláca, pred tzv. Tereziánom; bola zatiaľ prebádaná iba znútra, ale i tak sa zistilo, že je zapustená do pôvodného žulového podlažia na jednom z najvyšších bodov hradného kopca. Hrúbka múrov bez košovky je 80 - 90 cm. Murivo je z lomového drobného kameňa. Kamene sú spájané maltou. Dno okrúhlej stavby je v hĺbke 380 cm pod dnešnou cestou a tvorí ho rovná, do skaly vytesaná kamenná dlážka. Vo vnútri stavby, na jej západnej strane vo výške 35 cm od kamennej podlahy, sú zvyšky po otvore, ktorý bol z vnútornej strany lícovaný. Vo výške 160 cm na východnej strane sme zistili výklenok, či skôr vybúraný otvor (nemá ostenie ani záklenok), v ktorom sú zvyšky po spálenom dreve. Vo vnútri tejto okrúhlej stavby vo výške 160 cm od podlahy sme zistili aj tri otvory (kapsuly) pre drevené hrady, ktoré azda niesli poval. V spodných vrstvách obvodového muriva kruhovej stavby sú zamurované úlomky tehál, ktoré po vybratí vykazujú rozmery 6 x 19 x 23 cm. Výplň tejto okrúhlej stavby tvoril zväčša kameň a malta z rozrušeného muriva. Vo výplni sme našli i úlomky rímskych tehál. Časove zaradenie a funkciu stavby osvetlí pravdepodobne až plánovaný výskum, ktorý dokreslí obraz vývoja Bratislavského hradu v predžigmundovskom období.

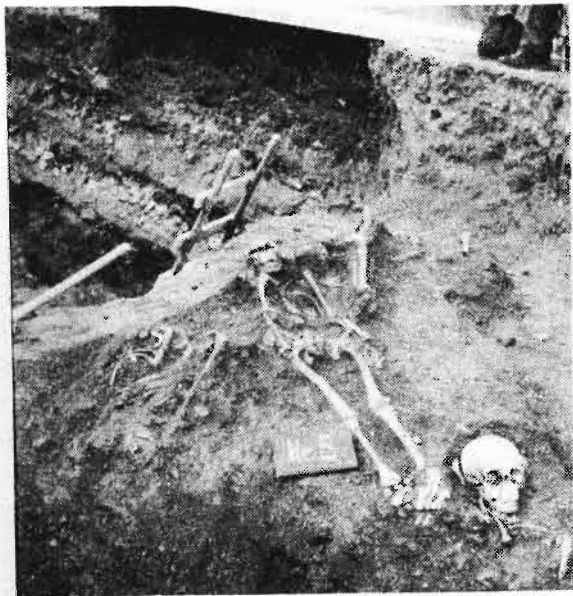
Druhým miestom záchranného výskumu boli priestory budúcej centrálnej kotolne na nádvorí tzv. Leopoldovskej brány. Zistený hradobný múr bol bagrom rozrušený, ale jeho hrúbka i smer ukazovali, že súvisel s väčším stavebným objektom. Tu bola, ako ďalší výskum ukázal, vstupná brána, architektonicky príbuzná tzv. Kor-

Obr. 4. Bratislavský hrad.
Základy brány so zvyškami dreveného šalovania. Foto Kedro.

vínskej brány na juhovýchodnej strane hradného areálu. Nami objavená brána sprístupňovala predhradie Žigmundovského hradu zo západnej strany a jej datovanie do prvej polovice XV. storočia umožňuje nájdená bosáž, zachovaná na nárožtiach brány (je typická pre hrad žigmundovského obdobia). Vo vnútri brány, pri južnom múre našiel sa zvyšok kamennej lavice (sedle), vložená do postranných výklenkov pre jazdu. Okrem zvyškov lavíc bola obnažená i spodná časť kamenného ostenia vstupnej brány, ktoré bude na vonkajšej strane (dnes pod Leopoldovskou bránou) bezpochyby profilované a snáď aj ináč architektonicky vybavené. Ďalší objav sľubuje obnaženie severného nárožia brány, kde sa objavili veľké kamenné kvádre na vonkajšej strane bezpochyby bosované a kde možno očakávať i nález ďalších hradobných múrov, prípadne i predbránia a priekopu s mostom. Pretože brána bola postavená na prudkom svahu, jej južná časť má základy omnoho hlbšie ako severná, ktorá bola v podstate vystavaná na pôvodnej skale. Úroveň vchodu Žigmundovskej brány bola o 180 cm nižšie ako prah Leopoldovskej brány. Okrem zvyškov architektúry získali sme tu cenné poznatky o technologickom postupe stavebných prác. Spodná časť základového muriva bola liata do dreveného šalovania z vodorovných dosák a kolmých hranolkových i guľatinových trámkov. Ich odtlačky i so zvyškami dreva ostali veľmi zreteľne zachované po oboch stranách hradobného múru, takže môžeme zistiť presné rozmery dosák i trámkov. Takýto istý technologický postup zistujeme i pri základovom murive Luginsland bašty.

Z priestorov novoobjavenej brány sme získali keramický materiál; jeho prevažnú časť tvorí kolkovaná keramika, ktorá je veľmi dôležitým článkom pre spracovanie stredovekej keramiky u nás a pre dejiny nášho stredovekého hrnčiarstva

Obr. 5. Bratislavský hrad.
Priestor pri okrúhlej stavbe
so zvyškami pohrebiska.
Foto Štefanovičová.

to geologických sondách objavilo málo zvyškov dosiaľ nám neznámej architektúry.

Ako vidieť z tohto stručného prehľadu, priniesol v podstate len niečo vyše troch mesiacov trvajúci výskum bohaté výsledky a dúfame, že ďalší, už systematický historicko-archeologický výskum bratislavského hradného kopca prinesie ucelenejší pohľad na jeho dávnu i nedávnu minulosť.

ZÁCHRANNÝ HISTORICKO-ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V BUDMERICIACH

Belo P o l l a

V jarných mesiacoch r. 1958 otvorilo JRD v Budmericiach (okr. Pezinok) na parcele 2357/1 v hone zvanom Fančal piesočník. Buldozénom bola tu odkrytá plocha približne o 1200 m² do hĺbky ca 150 cm, takmer po vrstvu čistého piesku. Buldozénom boli porušené objekty, ktoré sa nám na odkrytej ploche javili v kruhovej podobe ako tmavé škvrny, odrážajúce sa zreteľne od svojho žltého pieskovitého okolia. Podobne sa jamy odlišovali od svojho okolia i na profile piesočníka pri jeho otvorení a prehlbovaní.

B. Chropovský, ktorý lokalitu navštívil, konštatoval na základe keramiky, že tu ide o stredoveké objekty, ktoré treba zachrániť, a tak bol na uvedenej lokalite v auguste r. 1958 urobený záchranný výskum. Pri výskume sa ukázalo, že sú to zvyšky tzv. obilných jám, ktorých používanie na juhozápadnom Slovensku bolo bežné až do najnovších čias.

Výskum i štúdium literatúry ukázali, že obilné jamy patrili k dakedajšej stredovekej osade Fančal, o zániku ktorej sa dozvedáme v urbári bývalého červonokamenského panstva z r. 1543, kedy sa obec i s k nej patriacim kostolíkom spomína ako spustnutá.

a ktorá podľa J. H o l l a ide v Uhorsku od XIII. do začiatku XV. storočia.

Súčasne s archeologickým výskumom konal sa aj geologický prieskum, úzko koordinovaný s potrebami historicko-archeologického výskumu. Úlohou tohto prieskumu bolo zistiť celkovú geologickú tvárnosť hradného kopca so zvláštnym zreteľom na tie stavby, ktoré boli dlhoročným pustnutím najviac poškodené a ohrozené. Celkove bolo vykopaných 56 sond, z toho 22 v objekte hradného paláca, 25 vo vlastnom areáli hradu a 9 z vonkajšej strany hradieb. Systém sond vytvára určité ucelené skupiny, viažúce sa na stavbné objekty; na voľnom priestranstve sa vykopalo málo sond, čím si možno vysvetliť okolnosť, že sa v tých-

Veľkosť i forma obilných jám zistených na lokalite Fančal bola rozličná (zistili sme spolu 24 obilných jám). Ich obsah sa pohyboval od 3 do 6 hl. Všetky nami zistené obilné jamy boli prehlbované vertikálne do podlažia a ich steny boli vystlané slamou, ktorá bola k stenám jamy pripevňovaná drevenými rázsoškami a obručami. Po vyradení obilných jám z prevádzky, ako to vyplýva z výplní, ktoré sme v obilných jamách zistili, stali sa odpadovými jamami. Pre historickú archeológiu je dôležitá práve práve táto ich druhotná výplň, skrýva v sebe okrem iného (kostrový materiál zvierací, železné predmety a pod.) množstvo keramického materiálu, i keď poväčšine torzovitého, lebo do odpadu šiel iba materiál nepoužívateľný. Tak to bolo i s keramickým materiálom zisteným v obilných jamách na lokalite Fančal. Ani v jednej z jám nenašli sme celú nádobu. Z črepových úlomkov sa však dalo zrekonštruovať 28 celých alebo skoro celých nádob. Tu získaná keramika patrí medzi tzv. úžitkovú keramiku XIV. - XVI. stor. Bola formovaná na pomaly rotujúcom i rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu. O jej výrobe nás najlepšie presvedčia vonkajšia strana diel, ako i lom na stenách. Keramický materiál bol takmer bez polevy a z veľkej väčšiny sivej farby, i keď nechýbali výrobky z tehlovočervenej hliny. Farba bola skôr matná ako lesklá a nezistili sme v nej zvyšky po tuhe. Nádoby boli pomerne tenkostenné, čo prezrádza remeselnú výrobu. Podľa zrekonštruovaných nádob zisťujeme, že boli tu výrobky týchto druhov: hrncovité nádoby bezuché i s uchami, džbány, krčahy, miskovité nádoby. ku ktorým patria i hlinené pokrývky.

Dekor na týchto hrnčiarskych výrobkoch bol veľmi jednoduchý. Je jednak rytý, jednak plastický; našiel sa aj dekor robený kolkom. Všetok dekor sa sústreďoval v hornej tretine výrobkov. Treba poukázať i na to, že uvedené druhy dekoru sa kombinovali.

Nami zistená keramika na lokalite Fančal je dôležitá pre datovanie slovenskej stredovekej keramiky, lebo načiera i do problému proveniencie tzv. kolkovanej keramiky. Bola to keramika opatrená kolkom - značkou majstra, ktorý nádobu formoval, alebo značkou hrnčiarskej dielne, v ktorej nádoba vznikla. Kolkom bola nádoba opatrená najčastejšie na okraji ústia. No našli sme kolok i na ušku, ba i na stene hrnca. Kolky boli jednoduché obrazce, ktoré sa buď vrezávali, ryli, alebo vtlačili v podobe jamky prstom, alebo sa vyhotovovali kolkom - typárium. Pri fančalskej keramike je zaujímavé aj to, že kolkom bola opatrená i červená keramika, čo u cudzích, najmä rakúskych hrnčiarov podľa nariadenia viedenského mestského rady z r. 1431 na tejto keramike nebolo prípustné.

Zistené stredoveké obilné jamy a inventár v nich nájdený je dôležitým študijným materiálom nielen pre historického archeológa, ale i pre národopisca. Osvetľujú históriu uskladňovania zbožia, ukazujú nám na formy podzemných sýpok, ktoré sa na juhozápadnom Slovensku, ako sme uviedli, používali takrečeno do súčasnosti. Prínos stredovekého keramického materiálu datovaného zánikom stredovekej osady Fančal na rozhranie XV. - XVI. stor. osvetlí dejiny nášho hrnčiarstva, ktorému sa v posledných rokoch venuje zvýšená pozornosť.

VÝSKUMY V OBLASTI KRAJSKÉHO MÚZEA V ŽILINE ZA ROK 1958

A. J. P e t r o v s k ý Š i c h m a n

Pri stavbe nemocnice v Považskej Bystrici narezilo sa r. 1953 na hradištné sídlisko pri úpätí mierne nakloneného návršia v polohe Dedovec. Spolu so súčasným sídliskom v 5 km vzdialenom Prečine sú to dosiaľ jediné dve známe dlhšie trvajúce hradištné sídliská na sz Slovensku. Výskum sídliska v Prečine je naplánovaný na r. 1959. Na ploche sídliska Dedovec stáli pomocné budovy pre stavbu nemocnice až do jesene r. 1957, výskum sa tam mohol začať až po ich demontáži v jeseni 1957. V októbri a novembri 1957 sme stačili preskúmať len plochu ca 170 m².

Osídlená plocha Dedovca činila ca 2 - 3 ha. Z profilov vodovodných trás r. 1957 sa podarilo určiť pomerne presne južný okraj sídliska. Okraj severnej časti je zatiaľ neznámy. V juv časti sídliska stáli domy, medzi staršími domami boli asi väčšie medzery ako medzi mladšími. Na ploche priliehajúcej od západu k priestoru s domami bola síce súvislá kultúrna vrstva, ale nachádzali sa v nej len celkom sporadické hradištné črepy. Na tejto ploche sídliska (bez výskytu pamiatok) pravdepodobne stáli pomocné hospodárske budovy, alebo skôr ide o plochu, kde bol ustajnený dobytok. Celú južnú časť rozlohy kultúrnej vrstvy (s pozostatkami domov i bez pamiatok) obchádzala až do doby stavby nemocnice nápadne ostrým oblúkom poľná cesta Pov. Bystrica - Prečín. Trasa tejto cesty zrejme obchádzala plochu sídliska. Z toho plynie, že trasa tu bola stará aspoň 1000 rokov, že sa nezmenila ani po zániku sídliska. Prirodzená trasa vedie po úpäťovej čiare návršia, približne stredom sídliska. V jeho strede sme naozaj zistili (možno súvislý) neosídlený pás.

Pri výkope vodovodu r. 1957 narazilo sa na viacerých miestach pod oráčinou na súvislý pás štrku s kamením. Spojnica týchto polôh tvorí líniu vedúcu paralelne s oblúkom poľnej cesty do Prečína (vo vzdialenosti ca 2 - 5 m). Nemohol som zatiaľ určiť, či táto línia štrku s kamením predstavuje kamením vysypanú predhistorickú trasu cesty do Prečína, alebo či prípadne ide o zanesené predhistorické koryto Dedoveckého potoka, ktoré možno úmyselne upravili v oblúku, aby potok tvoril prírodnú prekážku v juv okraji sídliska. Nie je vylúčené, že iné rameno potoka obtekalo aj západný okraj sídliska a plocha sídliska tvorila vlastne ostrov. Tak alebo onak vyplýva, že potok alebo cesta (popri potoku?) obchádzali plochu sídliska oblúkom zrejme so zreteľom na želanie jeho obyvateľov. Celá plocha sídliska bola možno aj ohradená drevenou hradbou, ktorú cudzí obyvatelia asi obchádzali oblúkom, kdežto domáci obyvatelia ohodili cez ňu po prirodzenej trase stredom sídliska. Objasnenie môže priniesť len pokračovanie výskumu.

Na ploche sídliska s domami trasa vodovodu z r. 1957 porušila niekoľko zaujímavých sídliskových objektov. Časť plochy sídliska na stane parkom a na inej časti sídliska budú uskutočnené ďalšie stavebné úpravy. Vo výskume sídliska sa preto muselo pokračovať, ak sme ho chceli ako-tak spoznať. Výskum r. 1957 priniesol len neúplné poznatky.

Na preskúmanej ploche sídliska pod ca 30 cm hrubou vrstvou sterilnej ornice sa nachádza 20 cm hrubá súvislá kultúrna vrstva s pamiatkami. Pod kultúrnou vrstvou leží ca 10 cm hrubá vrstva s nepočetnými drobnými uhlíkmi a so sporadickými

pamiatkami. Ešte hlbšie zasahujú jednotlivé kultúrne jamy a zatiaľ ojedinele odkryté kolové jamky. Na sídlisku sme zatiaľ nezistili ani jeden objekt starší ako doba hradištná. Všetky nájdené pamiatky patria podľa toho k inventáru hradištného sídliska: 2 - 3 grafitové stradonické čriepky vo dvoch kultúrnych jamách, železná sekerka neskorolátenského typu, zlomená neskororímska spona, fragment dna nádoby možno rímsko-provinciálnej, glazúrovaný hrnček asi z doby sťahovania národov (ležal vo vrchnej časti neporušenej kultúrnej jamy, ktorá na sídlisku patrí k najstarším).

V jednotlivých objektoch (už menej medzi nimi) sme našli množstvo črepov; rekonštruovateľných nádob bude málo. Keramika je podunajská, väčšinou vytočená na ručnom kruhu. Dosiaľ sme ju zvykli datovať do VIII. - IX. storočia, ale môže byť aj staršia. Naznačujú to spomenuté vzťahy ku kultúre predchádzajúcej, náznaky súvisu časti keramiky s keramikou púchovskou a stopy výskytu keramiky "prčžského" typu. Na druhej strane sa zdá, že sídlisko trvalo až k r. 1000. Z nálezových okolností vyplýva, že plochu sídliska a jednotlivých kultúrnych jam čas od času čistili a že z najstaršieho obdobia ostalo na sídlisku len málo pamiatok. Ojedinele sme zistili používanie misiek s ústím dnu zahnutým (nezdobených i zdobených) a hlinených tanierov. Medzi nájdenými nástrojmi najčastejšie boli kostené "šidlá" a železné nože. V jednej kultúrnej jame bol kamenný predmet podoby plochého eneolitického idolu. Opracovanie kameňa sme mohli na sídlisku doložiť niekoľkokrát.

Drevené časti domov sme nenašli, zatiaľ sme len v jednom nekompletnom prípade zistili, že domy mali 3 - 4 štvorcové miestnosti s ohnišťom na úrovni alebo v kultúrnej jame v každej miestnosti (s výnimkou najjužnejšej?). Na sídlisku poznali však aj iné typy domov, ich presné rozmery sme časovo nestačili dosiaľ určiť. Niektoré miestnosti tvorili polozemnice.

V novembri začali sme výskum najväčšej mohyly v Bitarovej. V násype sme zistili len pozostatky žiarového pohrebu s úlomkami hradištnej i staršej keramiky. Novú malú skupinku mohýl sme zistili vo Sverepci (okr. Pov. Bystrica) a jednu väčšiu v susednom D. Lieskove.

Mamutie kosti sme zistili až na troch lokalitách: Žilina (temeno terasy), Pov. Chlmec (poloha osídlená potom od eneolitu), Stará Bystrica (okr. Kys. N. Mesto; tu ide možno o celú kostru).

Vo Varíne "Pri Hrádku" narazilo sa na lužický žiarový hrob a na iný v Žiline pod Šefranicou (sotva ide o sídliskovú kult. jamu).

V Žiline nad vydatným prameňom vody "Na studničkách" našli črepový materiál lužický.

V Lipt. Štiavnicí sa na púchovskom hrádku "Lúčny hrb" našla halštatská bronzová ružica.

Na vrchu Rašov v Beluši je malé opevnenie, najskôr hradištné (bez nálezov). V obci je uchovaný románsky kostolík s včasnogotickým portálom (sekundárnym?), možno súčasný s kostolom v Pominovci. Pri kopaní plynovodu v polohe "Pechová" narazili na predhistorické sídlisko s terrou sigillatou v jednom púchovskom objekte.

Dr. B u k o v i n s k ý zistil na okraji intravilánu Lietavy sídliskovú vrstvu halštatskú (?) a mladohradištnú.

V Žiline "Pod Bôrikom" K. W e d e r zistil stredohradištný objekt, v Ovčiarisku (kravín JRD) lužický žiarový hrob so zlomkom železnej spony, v Bitarovej (kravín JRD) sídliskovú neskorohalštatskú vrstvu (časovo latén?), v Bánovej "Pod Stoškou" mladohradištnú kultúrnu jamu a "Nad Stoškou" na návrší sídlisko - časovo

latén - doba rímska (dodatočne sme tu zistili aj črepy laténskych, na kruhu vytočených nádob), v Podhorí (ihrisko) sídliskové objekty, pravdepodobne včasno-púchovské.

V Jesenici (okr. Pov. Bystrica) zistil robotník Štefan Meliš na vršku "Predná hôrka" púchovské výšinné sídlisko a sondovaním na známom už výšinnom sídlisku "Klape" vo Veľkej Udiči zistil osídlenie púchovské a mladohradištné, na hrádku "Kuliškov kopec" vo Hvozdnici púchovské pamiatky.

Sídliská objavené vo výkope plynovodu:

1. Považská Teplá - "Nivka", lužické sídlisko, iné na okraji intravilánu a ďalšie predhistorické na návrší pod Chrastou.

2. Maršová - Rašov, mladohradištná kultúrna jama na brehu Váhu a pri nej stopy osídlenia najskôr lužického.

3. Predmier - "Dolné pole", stopy osídlenia pravdepodobne lužického, stopy asi súčasné a mladohradištné na "Dolnom záhumní".

4. Hričovské Podhradie - "Skalka", dva púchovské objekty; "Šefranica" - sídlisko pravdepodobne halštatské.

5. Hôrky - "Pod Framborom" halštatské sídlisko.

Na vrchu "Háj" nad Ovčiarskom sa nachádza zachované zemné opevnenie neznámeho pôvodu. Na návrší pod opevnením sú stopy predhistorického osídlenia (púchovského?). Spolu so susedným Hradiskom nad Stražovom a s tromi inými opevneniami na protiľahlom brehu Váhu v Divinke sa viaže k prechodu považskej hradskej do Žilinskej kotliny od západu.

O Z N A M Y R E D A K C I E

List dr. inž. Štefana J a n š á k a redakcii Študijných zvestí AÚSAV k vydaniu
Janšákovho zborníka (Študijná zvesti AÚSAV čís. 2, 1957)

Bratislava dňa 1. novembra 1959

Vážení priatelia,

Dovoľte mi, aby som Vám všetkým, ktorí ste pripravili k mojej sedemdesiatke zborník vedeckých článkov a statí, srdečne poďakoval. Ďakujem predovšetkým iniciátorom myšlienky, ktorá sama o sebe je krásna a užľachtilá. Zvykli ste si študovať minulosť vedeckými metódami, nestranne a bez zaujatia - sine ira et studio - a preto ste hádam venovali pozornosť i mojej práci v minulosti. Hoci moja archeologická minulosť nie je bez väd a nedostatkov, a po stránke vedeckej moje štúdie nesmú si robiť nárok na neomylnosť a nedotknuteľnosť zo strany kritiky, predsa ste Vy tieto štúdie po zásluže uctili a ocenili.

Ďakujem srdečne za túto pozornosť redakcii Študijných zvestí, na čele s dr. A. Točíkom a dr. B. Pollom, ďakujem i všetkým autorom článkov, ktorí svojím príspevkom ukázali, že im nie je ani moja minulé práca, ani moja osoba ľahostajná.

Prajem Vám všetkým, na Sborníku zúčastneným, aby budúca generácia archeológov, ktorá Vás bude súdiť, pozerala na Vašu činnosť s takým rozhľadom, porozumením, literárnym i spoločenským taktom, ako ste to Vy urobili v mojom prípade.

Štefan J a n š á k v. r.

Budúce číslo Študijných zvestí (4) vyjde koncom roku 1960 a bude obsahovať :

B e r ň a k o v i č K. V.:

Hromadné nálezy z doby bronzovej z územia na pravom brehu Hornej Tisy

A n d e l Karol:

Hromadný nález bronzov zo Žbiniac, okres Michalovce

S o v a - G m i t r o v Petr:

Poklad barbarských mincí z Veľkej Gorazdovky (Zakarpatská oblasť USSR)

U h l á r Vlado:

Mních pri Ružomberku v praveku a včasnej dobe dejinnej

P e t r o v s k ý Š i c h m a n A. J.:

Severné Slovensko od doby laténskej po stredovek

M a l á Helena:

Morfologický charakter ľudu X. - XI. storočia z pohrebísk pod Zoborom a z Mlynárcu u Nítry

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚSAV

Vydáva Archeologický ústav SAV v Nitre

Redaktor: dr. Bohuslav Chropovský

Technický redaktor: dr. Belo Polla

Vydané ako rukopis — 500 kusov — nepredajné

**Vytlačili Západoslóvenské tlačiarne, n. p.,
prevádzkáreň 08, Bratislava**

A-848780